

ศึกษาวิเคราะห์ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา
ตามแนวพระพุทธศาสนา
AN ANALYTICAL STUDY OF QUEEN MĀGANDIYĀ'S MALICE
IN LINE WITH THE BUDDHIST PERSPECTIVE

พระครูสถิตวิริยาภรณ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ศึกษาวิเคราะห์ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา
ตามแนวพระพุทธศาสนา

พระครูสถิตวิริยาภรณ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Analytical Study of Queen Māgandiyā's Malice
in line with the Buddhist Perspective

Phrakhrusathitwiriyaorn

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E.2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาตามแนวพระพุทธศาสนา” เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(ผศ.ดร.สยาม ราชวัตร)

กรรมการ

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

กรรมการ

(ดร.อากาศ ปัญโญ)

กรรมการ

(พระครูสิริปริยัตยานุศาสน์, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ดร.อากาศ ปัญโญ

ประธานกรรมการ

พระครูสิริปริยัตยานุศาสน์, ดร.

กรรมการ

ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูสถิตวิริยาภรณ์)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาวิเคราะห์ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาตามแนวพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัย : พระครูสถิตวิริยาภรณ์

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: ดร. อากาศ ปัญโญ, ศศ.บ. (การท่องเที่ยวและโรงแรม),
ศศ.ม. (การบริหารและการประเมินโครงการ), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

: พระครูสิริปริยัตยานุศาสน์, ดร., ป.ธ.๕, พธ.บ. (ศาสนา),
M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

: ผศ.ดร. เทพประวิณ จันทร์แรง, พธ.บ. (ศาสนา), ศศ.บ. (ไทยคดีศึกษา),
M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Pali and Buddhism)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ ประกอบด้วยวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาความอาฆาตตามหลักพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาประวัติและความอาฆาตของนางมาคันทิยา ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาตามหลักพระพุทธศาสนา ความอาฆาต ตามหลักพระพุทธศาสนา คือ ธรรมชาติที่ประทุษร้ายในอารมณ์ถึงขั้นเอาชีวิต เกิดมาจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ และโมหะ บุคคลผู้มีโทสะมาก จึงทำให้กระทำอกุศลกรรมมากด้วย กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต และเป็นคนมักโกรธ เป็นมูลเหตุนำไปสู่ความอาฆาต

พระนางมาคันทิยาเป็นธิดาของมาคันทิยพราหมณ์แห่งแคว้นกुरु เป็นผู้มีสิริโฉมที่งดงาม และเป็นพระมเหสีคนที่สองของพระเจ้าอุเทน ซึ่งรองลงมาจากพระมเหสีเอก คือ พระนางสามาวดี ครั้งหนึ่งพราหมณ์ผู้เป็นพ่อเคยได้มอบธิดาของตนให้แก่พระพุทธองค์ เนื่องจากได้เห็นพระสิริโฉมของพระพุทธองค์แล้วเกิดความพึงพอใจ แต่ถูกปฏิเสธ ด้วยเหตุนี้นางจึงได้ผูกอาฆาตพระพุทธองค์ไว้ แต่เนื่องจากทำอะไรพระพุทธองค์ไม่ได้จึงหันไปทำร้ายพระนางสามาวดีพร้อมบริวารแทน ด้วยอำนาจของโทสะจึงทำให้จิตใจนางเปลี่ยนไป มูลเหตุแห่งความอาฆาตของนางมี ๒ ปัจจัย คือ ปัจจัยภายในเกิดจากจิต เนื่องจากนางมีราคะจิต โทสะจิต โมหะจิต และวิตกจริต เป็นพื้นเพอุปนิสัยสนับสนุนให้เกิดความอาฆาต นางเป็นคนหยิ่งโส มักผูกโกรธไว้ จึงเป็นเหตุให้ทำร้ายผู้ที่ขัดใจตน ส่วนปัจจัยภายนอกเกิดจากการอุปการะเลี้ยงดู เกิดพุทธดาร์สันเป็นเหตุให้พระนางมาคันทิยาผูกความอาฆาตในพระพุทธองค์ และสภาพแวดล้อมเอื้อให้เกิดความอาฆาต

ผลกระทบของความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา เนื่องจากพระนางมาคันทิยา เป็นคน
มักโกรธ มีจิตใจโหดเหี้ยม จึงสนับสนุนทำให้เกิดความอาฆาต ส่งผลกระทบต่อตนเอง ทำให้กายใจเร่า
ร้อนอยู่ไม่เป็นสุข ปิดกั้นบุญกุศลต่างๆ เสื่อมจากลาภญาติบริวาร ได้รับแต่คำสาปแช่ง มีหตุคติเป็นที่ไป
ในเบื้องหน้า กระทบผู้อื่นทำให้พระนางสามารถตีบริวาร และญาติๆ ต้องสิ้นชีพในกองเพลิง กระทบต่อ
สังคม ทำให้ได้รับการแตกตื่นตกใจกลัวภัยจะมาถึงตัว และกระทบพระพุทธศาสนา ทำให้พระอานนท์
ท้อใจทูลพระพุทธองค์ให้ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองอื่น จึงทำให้ต้องสูญเสียบุคคลสำคัญในการ
อุปฐากพระพุทธศาสนามีพระนางสามาวดีและบริวารไป

Thesis Title : An Analytical Study of Queen **Māgandiyā's** Malice in line with the Buddhist Perspective

Researcher : Phrakrusathitviriyaphon

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Dr. Apakorn Panyo,
B.A., M.A., Ph.D. (Buddhist Studies)

: Ven. Dr. Phrakrusiripariyatyanusath,
Pāli V., B.A., M.A., Ph.D. (Buddhist Studies)

: Asst. Prof. Dr. Thepprawin Chanraeng,
B.A., B.A., M.A., Ph.D. (Pali and Buddhism)

Date of Graduation : March 17, 2018

ABSTRACT

This thesis is of three objectives: 1) to study the malice based on the Buddhist perspective, 2) to explore Queen **Māgandiyā's** historical background and her malice and 3) to analyze the hatred of Queen **Māgandiyā** According to the Buddhist doctrines, the term 'Āghāta or malice' refers to striking or killing. It is the nature of hurtfulness that caused by the unwholesome roots viz., Lobha: greed, Dosa: hatred and Moha: delusion. A hurtful person always performs evil conducts i.e. misconduct by body, by speech and by mind, which are the causes of the hatred.

In regard to Queen **Māgandiyā**, she was a beautiful daughter of **Brahmin Māgandiyā** of Kuru City. She was a secondary queen consort of King Udena and **Sāmāvatī** was the principal consort. Once, the Buddha rejected her father's offer of marriage with her. Therefore, she was incensed against the Buddha and His followers. However, she cannot harm the Buddha and his disciples. So she turned out to hurt **Sāmāvatī** and her companies. She had changed by the power of hatred. Queen **Māgandiyā's** malice was occurred by two factors, that is to say, the internal factor of the intrinsic nature of a person. She was a lustful, hating, deluded and speculative temperament as her characteristic behavior. These were the foundations of her

malice that brings to an arrogant person and savage. In term of external factors, it is derived from foster care and she did do not understand the teachings of the Buddha. Therefore, the result of the malice was made Queen **Sāmāvatī** and her companies' death.

The impact of malice made Queen **Māgandiyā** become a savage and it directly affected to herself by living unhappily and her next life was fallen into the woeful state. The death of **Sāmāvatī** and her companies had shocked the people and Venerable Ananda, because they used to support Buddhism.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ ด้วยการได้รับความอนุเคราะห์ช่วยเหลือจากท่านผู้มีอุปการคุณทั้งหลาย ขอกราบขอบคุณ พระครูสิริปริยัตยานุศาสน์, ดร. ผู้มีเมตตาในการช่วยเหลือด้านวิชาการและการให้กำลังใจในการชี้แนะ ขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์, ดร. พูนชัย ปันธิยะ ผู้มีเมตตาและใส่ใจในการช่วยเหลือเสมอมาเป็นอย่างดี ขอขอบคุณ ผศ. ดร. เทพประวิณ จันแรง ในการตรวจทานชี้แนะ ขอบคุณ ดร.อาภากร ปัญญา ที่ได้ท้วงติงในสิ่งที่ผิดพลาดทำให้สำเร็จได้ด้วยดี ขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่ได้อำนวยความสะดวกเรื่องข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวกับเอกสารหนังสือ และวิทยานิพนธ์งานวิจัยอื่นที่เกี่ยวข้อง ขอขอบคุณอนุโมทนาต่อเจ้าหน้าที่ ประจำศูนย์บัณฑิตศึกษาทุกท่านที่เป็นมิตรที่ดีอำนวยความสะดวกให้เสมอมา

ขอบคุณพระอาจารย์มหาบุญนำ ประภักโหม ที่ได้ช่วยเหลือเมตตาชี้แนะเป็นกำลังใจให้เสมอมา และขอขอบคุณ พระอาจารย์บุญเยี่ยม ขนติธมโม ผู้เป็นกัลยาณมิตร เพื่อนร่วมรุ่นที่ได้เมตตาสละเวลาให้ความช่วยเหลือ เพื่อความเข้าใจชี้แนะประเด็นในการทำวิจัยครั้งนี้ และให้กำลังใจเสมอมา ขอขอบคุณ พระอาจารย์ภริมณ ฐิริปญโญ ผู้ได้มีส่วนร่วมในการให้คำปรึกษาในประเด็นแง่คิดต่างๆ ในการนำไปคิดต่อยอด เพื่อให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยดี

ขอบคุณพระใบฎีกาเสาร์คำ ธีธมโม ที่เป็นกัลยาณมิตรที่ดียิ่งเสมอ และได้ให้การช่วยเหลืออำนวยความสะดวกทั้งการเดินทางและช่วยในการแนะนำความรู้ที่เป็นประโยชน์ในด้านระเบียบและขั้นตอนต่างๆ รวมทั้งการค้นหาข้อมูลรวบรวมเอกสาร เพื่อนำมาเรียบเรียง จนทำให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จได้ สุดท้ายนี้ขอความดีที่ข้าพเจ้าได้ทำและที่เราท่านทั้งหลายได้ให้ความช่วยเหลือ ขอให้กุศลความดีเหล่านั้นจงย้อนกลับไป จงประสบแต่ความสุขกายสุขใจ อย่างได้มีอุปสรรคในการประพฤติธรรมและขอให้รู้แจ้งเห็นจริงในธรรมด้วยความปลอดภัยเทอญ

พระครูสถิตวิริยาภรณ์

วันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีการดำเนินงานวิจัย	๑๑
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๒
บทที่ ๒ ความอาฆาตตามหลักพระพุทธศาสนา	๑๒
๒.๑ ความหมายของความอาฆาต	๑๒
๒.๒ สาเหตุการเกิดความอาฆาต	๑๕
๒.๓ ลักษณะของความอาฆาต	๑๘
๒.๔ ผลกระทบของความอาฆาต	๒๓
๒.๔.๑ ผลกระทบต่อตนเอง	๒๓
๒.๔.๒ ผลกระทบต่อผู้อื่น	๒๕
๒.๔.๓ ผลกระทบต่อสังคม	๒๖
๒.๔.๔ ผลกระทบต่อพระพุทธศาสนา	๒๗
๒.๕ หลักธรรมที่เกี่ยวกับความอาฆาต	๒๙
๒.๕.๑ หลักธรรมป้องกันการเกิดความอาฆาต	๓๐
๒.๕.๒ หลักธรรมกดขี่หรือบรรเทาความอาฆาต	๓๘

๒.๕.๓	หลักธรรมกำจัดความอาฆาต	๔๒
๒.๖	ตัวอย่างบุคคลที่มีความอาฆาตปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๔๘
๒.๖.๑	พระเจ้าสุปปพุทธะ	๔๙
๒.๖.๒	พระเทวทัต	๕๐
๒.๖.๓	พระเจ้าวิฑูฑณะ	๕๒
๒.๖.๔	นางกาลิย์กษิณี	๕๓
๒.๗	สรุป	๕๕
บทที่ ๓	ประวัติและความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา	๕๗
๓.๑	ประวัติของพระนางมาคันทิยา	๕๗
๓.๑.๑	ชาติกำเนิด	๕๗
๓.๑.๒	การหาคู่ครอง	๕๘
๓.๑.๓	ความอาฆาตพระพุทธเจ้า	๕๙
๓.๑.๔	เป็นพระมเหสีของพระเจ้าอุเทน	๖๐
๓.๑.๕	แสดงความอาฆาต	๖๑
๓.๑.๖	ได้รับผลกรรมจากความอาฆาต	๖๖
๓.๒	ลักษณะอุปนิสัยของพระนางมาคันทิยา	๖๘
๓.๒.๑	เป็นคนหยิ่ง ถือมั่น	๖๙
๓.๒.๒	เป็นคนใฝ่สูง มีเจียมตัว	๖๙
๓.๒.๓	เป็นคนมีจิตใจโหดเหี้ยม	๗๐
๓.๒.๔	เป็นคนมีมารยาเจ้าเล่ห์	๗๑
๓.๒.๕	เป็นคนมีจิตริษยา	๗๑
๓.๓	สาเหตุแห่งความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา	๗๒
๓.๓.๑	สาเหตุเกิดจากปัจจัยภายใน	๗๒
๓.๓.๒	สาเหตุเกิดจากปัจจัยภายนอก	๗๖
๓.๔	ผลกระทบของความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา	๗๙
๓.๔.๑	ผลต่อตนเอง	๗๙
๓.๔.๒	ผลต่อผู้อื่น	๘๐
๓.๔.๓	ผลต่อสังคม	๘๒
๓.๔.๔	ผลต่อพระพุทธศาสนา	๘๒
๓.๕	สรุป	๘๓

บทที่ ๔ วิเคราะห์ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาตามแนวพระพุทธศาสนา	๘๕
๔.๑ วิเคราะห์เหตุของการเกิดความอาฆาต	๘๕
๔.๑.๑ วิเคราะห์การแสดงออกถึงความอาฆาต	๘๖
๔.๑.๒ วิเคราะห์ผลของความอาฆาต	๘๙
๔.๑.๓ วิเคราะห์ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาตามแนวพระพุทธศาสนา	๙๕
๔.๒ วิเคราะห์ปัจจัยสนับสนุนความอาฆาตให้เกิดความรุนแรง	๙๖
๔.๒.๑ ปัจจัยภายใน	๙๖
๔.๒.๒ ปัจจัยภายนอก	๙๗
๔.๓ วิเคราะห์หลักธรรมในการแก้ไขความอาฆาต	๙๘
๔.๓.๑ หลักธรรมป้องกันความอาฆาต	๙๘
๔.๓.๒ หลักธรรมบรรเทาความอาฆาต	๙๙
๔.๓.๓ หลักธรรมกำจัดความอาฆาต	๑๐๐
๔.๔ วิเคราะห์ผลกระทบของความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา	๑๐๒
๔.๔.๑ ผลต่อตนเอง	๑๐๒
๔.๔.๒ ผลต่อผู้อื่น	๑๐๓
๔.๔.๓ ผลต่อสังคม	๑๐๕
๔.๔.๔ ผลต่อพระพุทธศาสนา	๑๐๕
๔.๕ สรุป	๑๐๖
บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๑๐๘
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๐๘
๕.๑.๑ ความอาฆาตในพระพุทธศาสนา	๑๐๘
๕.๑.๒ ประวัติความเป็นมาของพระนางมาคันทิยา	๕๐๙
๕.๑.๓ วิเคราะห์ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาตามแนวพระพุทธศาสนา	๑๑๐
๕.๑.๔ ปัจจัยสนับสนุนให้ความอาฆาตให้เกิดความรุนแรง	๑๑๐
๕.๑.๕ หลักธรรมในการแก้ไขความอาฆาต	๑๑๑
๕.๑.๖ ผลกระทบของความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา	๑๑๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๑๓
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในงานวิจัยนี้	๑๑๓
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	๑๑๓
บรรณานุกรม	๑๑๕
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๙

สารบัญตาราง/แผนผัง

ตารางและแผนผังที่

ตารางที่ ๑ ตารางการแสดงผลฐานแก้จริตทั้ง ๖

แผนผังที่ ๑ หลักธรรมในการแก้ไขความอาฆาต

หน้า

๗๔

๑๐๒

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

(๑) การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ และอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๔๓ โดยเรียงลำดับตามคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลป้อนาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมป้อนาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริป้อนาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ช.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ชั้นธวารวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถาวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)

ช.ม.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ชุททกนิกาย	มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
ช.จรรยา.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ชุททกนิกาย	จรรยาปิฎก	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี		(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิมังค์		(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ช.ธ.อ.	(ไทย)	=	ชุททกนิกาย	ธรรมบทอรรถกถา		(ภาษาไทย)
ช.ชา.ทุก.อ.	(ไทย)	=	ชุททกนิกาย	ทุกนิบาตชาดกอรรถกถา		(ภาษาไทย)

(๒) การระบุหมายเลขคัมภีร์พระไตรปิฎก

การอ้างพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที. ม. (ไทย) ๒/๒๓๗/๑๗๘. หมายถึงการอ้างอิงนั้นระบุถึง คัมภีร์สุดตันตปิฎก ที่มณีกาย มหาวรรค เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๒๓๗ หน้าที่ ๑๗๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙.

(๓) การระบุหมายเลขคัมภีร์อรรถกถาภาษาไทย

การอ้างอิงอรรถกถาภาษาไทย แจ้งค้าย่อคัมภีร์/เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ช.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๔. หมายถึง พระสูตรและอรรถกถาแปล ชุททกนิกาย ธรรมบท เล่มที่ ๔๐ ข้อที่ ๑ หน้าที่ ๒๐๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๔๓.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเข้าไปสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาในทางไม่ดีนั้น นอกจากจะมีสาเหตุมาจากความแตกต่างของความเชื่อทางศาสนาแล้ว ยังมีมูลเหตุอื่นอีก เช่น ความมีมิถิลาทิภูฏี ความอาฆาตส่วนตัว เป็นต้น โดยเฉพาะความอาฆาตนี้ เกิดขึ้นจากตัวบุคคลแล้วฝังแน่นในจิตใจเป็นระยะเวลาอันยาวนาน เพื่อรอการแก้แค้น ยิ่งถึงความอาฆาตให้ฝังในจิตใจนานเท่าไรก็ยิ่งมีอำนาจทำลายล้างมากขึ้นเป็นทวีคูณ เช่น ความอาฆาตของพระเทวทัต มีการกล่าวถึงอดีตชาติที่เกิดเป็นพ่อค้าและได้ผูกอาฆาตกับเพื่อนพ่อค้าด้วยกันคนหนึ่งซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ เพราะเหตุเพราะพ่อค้าที่เป็นพระโพธิสัตว์ได้แลกถาดทองคำจากหญิงคนหนึ่ง ที่ตนได้หลงหลอกว่าเป็นถาดที่ไม่มีราคาอะไรเลย โดยหวังจะกดราคาให้ต่ำลง แรงความอาฆาตมีอำนาจผลักดันให้เกิดการจองเวร ทำร้ายอีกฝ่ายอย่างร้ายแรงยากที่คนธรรมดาที่ไม่มีเวรต่อกันจะกระทำได้ จนในชาติปัจจุบันได้เกิดมาเป็นเจ้าชายเทวทัต พระราชโอรสของพระเจ้าสุปปพุทธะแห่งเมืองเทวทหะ ต่อมาได้ออกบวชพร้อมด้วยเจ้าศากยะ ครั้นบวชแล้วก็ได้ทำกรรมร้ายแรงหลายอย่าง คือ ยุยงพระเจ้าอชาตศัตรูให้ปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสาร ส่งเหล่าบุรุษไปลอบปลงพระชนม์พระพุทธองค์ ผลักหินให้กลิ้งบดทับพระพุทธองค์ สั่งให้คนปล่อยช้างนาฬาคีรี พยายามทำลายสงฆ์ จนสงฆ์ได้พร้อมใจกันประกาศนียกรรม^๑ แก่พระเทวทัตด้วยกรรมอันร้ายแรงนั้น^๒

นอกจากพระเทวทัตแล้วยังมีอีกหลายคนที่มีความอาฆาต และได้กระทำความอันหนัก เพราะแรงอาฆาตนั้น เช่น พระเจ้าสุปปพุทธะ พระเจ้าวิฑูทกะ นายพรานโกกะ และนางมาคันทิยา เป็นต้น โดยเฉพาะพระนางมาคันทิยาเป็นอีกบุคคลคนหนึ่ง que เข้ามาสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา เพื่อมุ่งร้ายโดยเฉพาะ โดยมีความอาฆาตต่อพระพุทธเจ้าเป็นแรงผลักดันให้ทำกรรม ชีวิตประวัติเรื่องราวของพระนางมาคันทิยานั้นมีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา อัปมาวรรคที่ ๒ ของขุททกนิกาย คาถาธรรมบท พระสุตันตปิฎก เรื่องพระนางสามาวดี ประวัติเรื่องราวของพระนางมาคันทิยานั้นมีเล่าว่า พระนางนั้น

---

^๑ ปกาสนียกรรม คือ กรรมอันสงฆ์พึงกระทำแก่ภิกษุผู้ที่พึงถูกประกาศ หรือ การที่สงฆ์มีมติและทำการประกาศให้เป็นที่ทราบทั่วกัน ถึงสถานภาพในเวลานั้นของภิกษุรูปนั้นในสงฆ์ เช่น ความเป็นที่ยอมรับ หรือการที่สงฆ์ไม่ยอมรับและไม่รับผิดชอบต่อการกระทำของภิกษุรูปนั้น เป็นกรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสบอกให้เป็นวิธีที่สงฆ์ปฏิบัติต่อพระเทวทัตในเมืองราชคฤห์.

^๒ ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๕๕/๒๑๑.

เป็นธิดาของมาคันทียพราหมณ์ เมื่อเจริญวัยควรแก่การออกเรือนแล้ว พราหมณ์ได้หาคู่ครองให้ธิดา แต่
ก็ไม่มีชายใดที่เหมาะสมตามความคิดของพราหมณ์นั้น จนกระทั่งได้พบพระพุทธเจ้าในวันหนึ่ง พินิจ
เห็นอติภาพอันเลิศด้วยความงามแห่งพระรูปของพระพุทธองค์ จึงตกลงใจจะมอบธิดาแก่พระพุทธองค์
ได้นำธิดามาพร้อมด้วยนางพราหมณี พระพุทธองค์ทรงตรัสพระคาถาว่า “เรามิได้มีความพอใจในเมถุน
เพราะเห็นนางต้นหา นางอรดี และนางราคา ไฉนเล่า จักมีความพอใจเพราะเห็นธิดาของท่านนี้ซึ่งเต็ม
ไปด้วยบุตรและกฐิน เราไม่ปรารถนาจะถูกต้องธิดาของท่านนี้แม้ด้วยเท้า”^๓ พระคาถานี้เป็นเหตุทำให้
ท่านมาคันทียพราหมณ์และภรรยาได้ตั้งอยู่ในอนาคามิผล ส่วนนางมาคันதியานั้นกับผูกอาฆาตใน
พระพุทธเจ้า ความอาฆาตครอบงำจิตของพระนางมาคันதியานี้ ทำให้โลกของพระนางถูกปกคลุมด้วย
กลิ่นไอแห่งความจองเวร สมดังที่เหล่าเทวดาทูลถามพระพุทธองค์ว่า โลกถูกอะไรนำไป ถูกอะไรผลักไส
ไป อะไรเล่าเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่โลกทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจ พระพุทธองค์ตรัสตอบเทวดาไปว่า โลก
ถูกจิตนำไป ถูกจิตผลักไสไป จิตเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่โลกทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจ^๔

นางมาคันทียาได้สนองตอบต่อความอาฆาตของตนด้วยวิธีการที่โหดร้าย รุนแรง ไม่มีเมตตา
ผลกระทบของความอาฆาตที่ได้กระทำลงไปนั้น ก่อความทุกข์โทษแก่ผู้อื่นมากมาย โดยเริ่มจากความ
อาฆาตในพระพุทธองค์ พยายามทำร้ายพระพุทธองค์ด้วยวิธีการต่างๆ เมื่อไม่สมประสงค์ เพราะด้วย
พุทธบารมีของพระพุทธองค์ ก็หันมาทำร้ายคนรอบข้างที่เข้ามาสัมพันธ์กับพระพุทธองค์ โดยที่บุคคล
เหล่านั้นไม่มีความผิด หรือมีเรื่องขัดแย้งกันมาก่อนเลย พระนางสามารถพร้อมด้วยบริวารทำร้ายต้อง
ถึงแก่ความตายในกองเพลิง เพราะเพียงความอาฆาตของพระนางมาคันதியานี้^๕

จะเห็นได้ว่าความอาฆาตมีโทษมาก มีผลกระทบทั้งต่อตนเองและผู้อื่น พระนางมาคันதியานี้
พร้อมด้วยหมู่ญาติที่เข้าร่วมกระทำการ ได้รับผลกระทบอย่างร้ายกาจ พระนางสามารถพร้อมด้วยบริวาร
ซึ่งเป็นพุทธสาวิกาที่ดีต้องมาได้รับความวิบัติ พระราชาต้องทุกข์ระทมจากเหตุการณ์นี้ ชาวเมืองต่างตื่น
ตระหนกกับเหตุการณ์ที่ร้ายแรงนี้ แม้แต่พระพุทธเจ้าและพระสาวกก็ได้รับผลกระทบจากแรงอาฆาต
ของนางมาคันதியานี้เช่นกัน จนกระทั่งพระอนันท์ทูลขอร้องให้พระพุทธองค์เสด็จไปสู่เมืองอื่น ที่
ชาวบ้านมีความเป็นมิตร และมีความศรัทธา จากการได้ทบทวนเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และได้ศึกษา
ประวัติพระนางมาคันதியานี้ มาโดยละเอียด ทำให้เกิดความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับความอาฆาตใน
พระพุทธศาสนา ทั้งความหมาย มูลเหตุแห่งการเกิดความอาฆาต ประเภท ผลกระทบ หลักธรรมที่ขจัด
ความอาฆาต กับทั้งศึกษาประวัติพระนางมาคันதியานี้ เพื่อจะได้เป็นกรณีศึกษาตัวอย่างของบุคคลที่มี
ความอาฆาตและได้กระทำความผิดตามด้วยแรงอาฆาตนั้น จนได้รับผลกระทบอันเกิดจากความอาฆาต แล้ว

^๓ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๔.

^๔ ส.สค. (ไทย) ๑๕/๖๑/๗๓.

^๕ ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. ๔๐/๑/๒๒๒-๒๒๓.

นำมาวิเคราะห์ให้เห็นถึงผลกระทบของความอาฆาต กับทั้งเหตุปัจจัยอื่นที่เข้าไปสนับสนุนความอาฆาต ให้เกิดความรุนแรงมากขึ้น

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความอาฆาตตามหลักพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาประวัติและความอาฆาตของนางมาคันทิยา
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาตามแนวพระพุทธศาสนา

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ความอาฆาตตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ประวัติและความอาฆาตของพระนางมาคันทิยามีการเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ ความอาฆาตตามของพระนางมาคันทิยาตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Document Research) ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาตามขอบเขตการวิจัย ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

การทำกรวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ เล่ม ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๔๓ ฎีกา อนุฎีกา ตำราวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ตำราวิชาการจากคณาจารย์ต่างๆ พร้อมทั้งหนังสือบทความ นิตยสารเอกสาร และงานวิจัยอื่นที่เกี่ยวข้องกับความอาฆาต ประวัตินางมาคันทิยาและผลกระทบของความอาฆาต

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยจะศึกษาในเนื้อหาเกี่ยวกับ ๑) ความอาฆาตในพระพุทธศาสนา ๒) ประวัติและการแสดงออกซึ่งความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา ๓) ผลกระทบของความอาฆาตในมิติต่างๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา นักวิชาการ แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ ความอาฆาต หมายถึง การผูกความเคืองแค้นไว้ในจิตใจ

๑.๕.๒ พระนางมาคันทิยา หมายถึง พระมเหสีองค์หนึ่งของพระเจ้าอุเทน เป็นธิดาของมาคันทิยพราหมณ์

๑.๕.๓ พระพุทธศาสนา หมายถึง พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้มีวิจัยมีความสนใจในเรื่องความอาฆาตในพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งชีวประวัติของพระนางมาคันทิยา และการวิจัยนี้ จึงได้ทำการศึกษาค้นคว้าทบทวนเอกสารและงานวิจัยอื่นที่เกี่ยวข้อง มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ เอกสาร

มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้แปลเรื่องราวของพระนางมาคันทิยาในหนังสือ “พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท”^๖ สรุปได้ว่า พระนางนั้นเป็นธิดาของมาคันทิยพราหมณ์ เมื่อเจริญวัยควรแก่การออกเรือนแล้ว พราหมณ์ได้หาคู่ครองให้ธิดา แต่ก็ไม่มีชายใดที่เหมาะสมตามความคิดของพราหมณ์นั้น จนกระทั่งได้พบพระพุทธเจ้าในวันหนึ่ง พินิจเห็นอัธยาศัยอันเลิศด้วยความงามแห่งพระรูปของพระพุทธองค์ จึงตกลงใจจะมอบธิดาแก่พระพุทธองค์ ได้นำธิดามาพร้อมด้วยนางพราหมณี พระพุทธองค์ทรงตรัสพระคาถาว่า “เรามีได้มีความพอใจในเมถุน เพราะเห็นนางตันทา นางอรดี และนางราคา ไฉนเล่า จักมีความพอใจเพราะเห็นธิดาของท่านนี้ซึ่งเต็มไปด้วยมูตรและกรีส เราไม่ปรารถนาจะถูกต้องธิดาของท่านนี้แม้ด้วยเท้า” พระคาถานี้เป็นเหตุทำให้ท่านมาคันทิยพราหมณ์และภรรยาได้ตั้งอยู่ในอนาคามีผล ส่วนนางมาคันทิยานั้นกับผูกอาฆาตในพระพุทธเจ้า ความอาฆาตครอบงำจิตของพระนางมาคันทิยานี้ ทำให้โลกของพระนางถูกปกคลุมด้วยกลิ่นไอแห่งความจองเวร

นางมาคันทิยาได้สนองตอบต่อความอาฆาตของตนด้วยวิธีการที่โหดร้าย รุนแรง ไม่มีเมตตา ผลกระทบของความอาฆาตที่ได้กระทำลงไปนั้น ก่อความทุกข์โทษแก่ผู้อื่นมากมาย โดยเริ่มจากความอาฆาตในพระพุทธองค์ พยายามทำร้ายพระพุทธองค์ด้วยวิธีการต่างๆ เมื่อไม่สมประสงค์ เพราะด้วยพุทธบารมีของพระพุทธองค์ ก็หันมาทำร้ายคนรอบข้างที่เข้ามาสัมพันธ์กับพระพุทธองค์ โดยที่บุคคลเหล่านั้นไม่มีความผิด หรือมีเรื่องขัดแย้งกันมาก่อนเลย พระนางสามารถดีพร้อมด้วยบริวารห้าร้อยต้อง

^๖ มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓).

ถึงแก่ความตายในกองเพลิง เพราะเพียงความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา^๗

วคิน อินทสระ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พุทธจริยศาสตร์” สรุปได้ว่า การมีสติจะและความจริงใจนี้ ต้องสอดคล้องกันทั้ง กาย วาจา และใจ การพูดต้องพูดออกมาจากใจ ไม่มีการเสแสร้งแก่งล้ง หลอกให้คนอื่นเข้าใจผิดเพื่อหวังผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ความจริงทางวาจานั้น คือ การพูดจริงที่เรียกว่า สัจจวาจา ไม่หลอกลวงผู้ใดในเข้าใจผิดด้วยวาจา การพูดอะไรนั้นต้องพิจารณาถึงเวลา สถานที่ บุคคล ด้วย และที่สำคัญคำพูดนั้นจะต้องเป็นประโยชน์และยุติธรรมด้วย

วคิน อินทสระ^๘ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ลีลากรรมของสตรีครั้งพุทธกาล” สรุปได้ว่า พระนางมาคันทิยานั้นได้ทำกรรมอันหยาบช้ำต่างๆ นานา ด้วยความอาฆาตในพระพุทธรองค์ แรงอาฆาตทำให้พระนางลืมตัว จิตในหมกมุ่นเพียงการหวังแก้แค้น ด้วยพุทธบารมีของพระพุทธรองค์พระนางจึงไม่สามารถทำให้พระพุทธรองค์ทุกข์ร้อนจากการกระทำของพระนางได้ จึงได้หันไปทำร้ายพระนางสามาวดีแทน เนื่องด้วยพระนางสามาวดีนั้น มีจิตใจศรัทธาในพระพุทธรศาสนา มุ่งหวังบำเพ็ญบุญกุศล ด้วยแผนการอันโหดร้าย เป็นเหตุให้พระนางสามาวดีพร้อมด้วยบริวารห้าร้อย ต้องสิ้นชีวิตในกองเพลิง และท้ายสุดแม้แต่พระนางมาคันทิยาและหมู่ญาติผู้ร่วมก่อการก็ได้ประสบวิบากกรรมอันเผ็ดร้อนเหมือนกัน และในเรื่องนี้ยังได้แสดงให้เห็นถึงพุทธวิธีการเอาชนะความโกรธ ความอาฆาตของพระพุทธรองค์และพระนางสามาวดีด้วย กล่าวคือ พระพุทธรองค์เมื่อพระอานนทได้ทูลให้เสด็จไปยังเมืองอื่น เพราะทนการกล่าวคำและบริภาษของพวกคนพาลที่พระนางมาคันทิยาได้จ้างให้มา พระพุทธรองค์ทรงตรัสกับพระอานนทว่า “อย่าเลยอานนท อย่าพอใจให้ตลาคดทำอย่างนั้นเลย ทำอย่างนั้นจะไม่มีแผ่นดินอยู่ เรื่องเกิดขึ้นที่ใด ต้องให้ระงับเสียก่อนแล้วจึงค่อยไป อนึ่ง เรื่องที่เกิดขึ้นกับพระพุทธรเจ้าเพียง ๗ วันเท่านั้น พอวันที่ ๘ ก็หยุดไปเอง” ทรงให้ความอดทน นิ่งอยู่ด้วยพระเมตตา ในที่สุดแผนการต่างๆ ก็หยุดไปเอง เพราะความนิ่ง ไม่สะทกสะท้านของพระพุทธรองค์และเหล่าพระสาวก ส่วนพระนางสามาวดีนั้นก็ยิ่งให้เมตตาประคองชีวิต ท่ามกลางบุคคลผู้จองเวร อาฆาตมาดร้าย แม้แต่ขณะจะต้องสิ้นพระชนม์ในกองเพลิง ยังทรงสอนตนเองและบริวารให้ตั้งอยู่ด้วยเมตตาไม่ให้ทำจิตอาฆาตจองเวรแก่ผู้ก่อการทั้งหมด

จำเนียร ทรงฤกษ์^๙ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “พระนางสามาวดีอุบาสิกา ผู้เป็นเลิศด้าน “ผู้อยู่ด้วยเมตตา” สรุปใจความว่า พระนางสามาวดีนั้นเป็นอุบาสิกาต้นแบบที่มีความงดงาม ทั้งร่างกายและจิตใจ เป็นผู้ที่มีมั่นคงในพุทธศาสนา แม้ในสถานภาพและสถานการณ์จะไม่เอื้อต่อการบำเพ็ญบุญในพระพุทธรศาสนา แต่พระนางก็สามารถแสวงหาช่องทางเพื่อการสะสมบุญกุศลจนได้ ผิด

^๗ ตูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. ๔๐/๑/๒๒๒-๒๒๓.

^๘ วคิน อินทสระ, ลีลากรรมของสตรีในครั้งพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๒๕).

^๙ จำเนียร ทรงฤกษ์, พระนางสามาวดีอุบาสิกา ผู้เป็นเลิศด้าน “ผู้อยู่ด้วยเมตตา, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : วัดสังฆทาน, ๒๕๕๑).

กันกับพระนางมาคันทิยาที่มีพระสรีระอันงดงามดุจนางเทพอัปสร แต่จิตใจดำทราวม เลวร้าย มีความโกรธและอาฆาตเป็นเจ้าเรือน ในเรื่องนี้ทำให้เห็นภาพของบุคคลที่ทำการต่างกัน จะได้รับผลที่ต่างกัน ในปัจจุบันชาติ กล่าวคือ พระนางสามาวดีเจริญเมตตา ส่วนพระนางมาคันทิยาสะสมความอาฆาต พฤติกรรมของบุคคลทั้งสองจึงต่างกันไป พระนางสามาวดีจะทำ จะพูด จะคิด ก็มุ่งประโยชน์แต่ตนเอง และผู้อื่น ไม่เบียดเบียนใคร ตั้งมั่นในคุณงามความดี ส่วนพระนางมาคันทิยานั้น จะทำ จะพูด จะคิดก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ของตนโดยเฉพาะ และไม่คำนึงถึงผลร้ายอันจะเกิดคนอื่น ด้วยเหตุแห่งการทำการที่ต่างกันนี้เอง จึงทำให้บุคคลทั้งสองได้รับผลที่ต่างกันไปด้วย

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร) ได้แสดงรายละเอียดไว้ในหนังสือ “มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์”^{๑๐} สรุปได้ว่า มวลมนุษย์ทั้งปุถุชนและอริยชนนั้นล้วนถูกโลกธรรมเข้ามากกระทบทั้งนั้น คือ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา สุขและทุกข์ จึงควรรู้เท่าทันจึงจะไม่เป็นทุกข์ ไม่ตกอยู่ในอำนาจการครอบงำของโลกธรรม ไม่ยินดีในส่วนที่น่าใคร่และไม่ยินร้ายในส่วนที่ไม่น่าปรารถนา เป็นต้น หากไม่รู้เท่าทันก็จะต้องเป็นทาสของกิเลสต่างๆ ความอาฆาตก็เป็นกิเลสที่มีโทษร้ายแรงมาก สามารถสร้างความพินาศให้กับผู้ที่มีความอาฆาตตลอดทั้งสังคมให้พินาศย่อยยับไป

ปัญญา ใช้บางยาง และคณะ^{๑๑} ได้กล่าวถึง พระมหาสาวกรูปหนึ่ง คือ พระปุลลสุนาปรินตเถระ ท่านพำนัก ณ ชนบทชื่อว่าสุนาปรินตตะ ซึ่งชาวบ้านในแถบนั้นมีนิสัยโหดร้าย มักด่าและบริภาษท่านด้วยคำหยาบคาย พระพุทธองค์ตรัสถามท่านว่า ได้ทำอย่างไรในบริบทที่ชาวบ้านไม่เป็นมิตรด้วย ท่านทูลตอบพระพุทธองค์ในแง่ดีโดยไม่ได้ตำหนิหรือกล่าวถึงความชั่วช้าของชาวบ้านเลย หากชาวบ้านด่า บริภาษท่านก็ยังดีที่ไม่ประหารด้วยฝ่ามือ หากประหารด้วยฝ่ามือ ก็ยังดีที่ชาวบ้านไม่ประหารด้วยก้อนดิน ท่อนไม้ ศาสตรา และหากชาวบ้านประหารศาสตราอันคมกล้า ก็มีอุบายคิดว่าเหล่าสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าอดัดเกลียดซึ่งร่างกายและชีวิต พวกท่านแสวงหาศาสตราปลิดชีพอยู่ เราโชคดีไม่ต้องแสวงหาศาสตรานั้น มีคนหามาให้ พระพุทธองค์ทรงตรัสชื่นชมว่าท่านนั้นเป็นผู้ประกอบด้วยทมะและอุปสมะ

พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กัลยาณธมโม) ในหนังสือ “เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา” ได้กล่าวถึง พระมหากัสสปเถระ ท่านเป็นผู้ที่มีปกติสมาทานธุดงค์ ๓ ประการอย่างเคร่งครัด คือ ถีอการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถีอการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรและถีอการอยู่ป่าเป็นวัตร เพราะการปฏิบัติในธุดงค์ทั้ง ๓ ประการนี้อย่างเคร่งครัด พระบรมศาสดาจึงทรงยกย่องท่านในตำแหน่ง

^{๑๐} สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๖).

^{๑๑} ปัญญา ใช้บางยาง, อีสิตมหาสาวก ๘๐ พระอรหันต์ ชีวิตประวัติและคำสอนของพระเถระสาวกในสมัยพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา).

เอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ในทางผู้ทรงจุดศ^{๑๒} ผู้ปฏิบัติที่เคร่งครัดจิตยอมมั่นคงไม่มีการเบียดเบียนและอาฆาตผู้อื่น แต่จะถือวัตรเพื่อขัดเกลากฎวัตรกิเลสเพื่อมุ่งความบริสุทธิ์อย่างเดียว

๑.๖.๒ งานวิจัย

๑) พระมหาบุญนำ ปรุกโกโม (คนหมั่น) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ความเจ็บป่วยกับการบรรลุนิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท”^{๑๓} ได้มีการกล่าวถึงพระนางมาคันทียาผู้ก่อกรรมอันหนักโดยวางแผนการชั่วร้ายเพื่อทำร้ายพระพุทธองค์และเหล่าพระสาวก เมื่อไม่สำเร็จจึงหันมาทำร้ายพระนางสามาวดี ผู้มีความมั่นคงในพระรัตนตรัย โดยการใช้แผนการหลายอย่างแต่ไม่เป็นผล จนสุดท้ายได้ให้คนวางเพลิง เผาพระนางสามาวดีพร้อมบริวารทำร้าย ให้สิ้นชีวิตภายในกองเพลิง นางมาคันทียากระทำไปด้วยความอาฆาตในพระพุทธองค์แล้วลุกลามขยายความรุนแรงไปเรื่อยๆ จนยากจะควบคุมได้ ส่วนพระนางสามาวดีและบริวารนั้นกลับประจักษ์ความโกรธ อาฆาตในผู้ก่อการทั้งหมด โดยใช้เมตตาธรรมเป็นเครื่องประคองใจ

๒. สุมาลี แสงเดช ได้ทำการวิจัยเรื่อง คุณธรรมของสตรีคนสำคัญในวรรณคดีพระพุทธศาสนา จากการศึกษาพรรณนาทางจริยศาสตร์ของอริสโตเติล เรื่องคุณธรรมทางศีลธรรม ทำให้ผู้วิจัยเกิดแรงบันดาลใจที่จะศึกษาเรื่องคุณธรรมของสตรีตามแนวพุทธจริยศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิหลังของสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาล สถานการณ์ที่สตรีคนสำคัญเผชิญ และต้องตัดสินใจเลือกการกระทำ คุณธรรมประการสำคัญที่นางเหล่านี้แสดงออก โดยเลือกศึกษา จากภิกษุณี ๕ องค์ ได้แก่ พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระนางเขมา พระอุบลวรรณา พระธรรมทินนา พระภัททาภุณฺโณกุลเกสา และอุบาสิกา ๕ คน ได้แก่ นางสุชาดา นางวิสาขา มารดา พระนางสามาวดี นางอุตตรา นางสุปปิยา ซึ่งใช้วิธีศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพอยู่ในขอบข่ายของจริยศาสตร์ศาสนา โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกและเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาค้นคว้า พบว่า สตรีเหล่านี้สามารถเผชิญสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจและชนะ อุปสรรคต่างๆ ด้วยการแสดงออกของคุณธรรมที่สำคัญ ๗ ประการ ได้แก่ สัจจะ พละ ความเข้มแข็ง ทางจริยธรรม, สติปัญญาในการใช้เหตุผลและรู้จักไตร่ตรอง, ทมะ ความเป็นผู้ที่สามารถข่มใจ ชนะอารมณ์ความรู้สึกได้, ความเป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน นิวาโต, สมาธิ ความเป็นผู้มีความตั้งใจมั่นเพียรพยายาม, ศรัทธา ความเป็นผู้มีความเชื่อมั่นเลื่อมใส, จาคะ ทาน ความเป็นผู้มีความเสียสละ การมีคุณธรรมเหล่านี้ ถือว่าเป็นการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ สตรีคน

^{๑๒} พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กัลยาณธมโม), *เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๔๔).

^{๑๓} พระบุญนำ ปรุกโกโม (คนหมั่น), “ศึกษาวิเคราะห์ความเจ็บป่วยกับการบรรลุนิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

สำคัญทุกคนเข้าใจสิ่งที่ตนเองกระทำ และกล้าตัดสินใจเลือกแนวทางการดำเนินชีวิต แล้วนำสิ่งที่ตนเลือกมาประพฤติปฏิบัติโดยมีพื้นฐานความรู้ ตามหลักศีลธรรมของพระพุทธศาสนา จากการศึกษาพบว่า คำว่าคุณธรรมที่อริสโตเติลใช้กับคุณธรรมทางพุทธจริยศาสตร์มีความหมาย ต่างกัน กล่าวคือคุณธรรมทางศีลธรรมของอริสโตเติล เน้นที่ลักษณะนิสัย ที่ใช้เหตุผล ในการตัดสินใจเลือกการกระทำ แต่ความหมายทางคุณธรรมตามพุทธจริยศาสตร์ที่สตรีคนสำคัญ ได้แสดงออกมานั้น มีพื้นฐานมาจากความเชื่อในหลักศีลธรรมที่เป็นแม่แบบของจริยธรรมตาม คำสอนของพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยมีความเชื่อว่าคุณธรรมของสตรีคนสำคัญที่ได้จากการศึกษา สามารถนำมาใช้เป็น แนวทางสำหรับสตรีในสังคมปัจจุบันในการดำเนินชีวิตและการเผชิญปัญหาได้ โดยจะต้องมี ความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานและสามารถคิดอย่างไตร่ตรองและ มีสติ^{๑๔}

๓) นางพูนสุข มาศรีสังสรรค์^{๑๕} ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเรื่องการจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ” ผลการวิจัยพบว่า คนในสถาบันครอบครัวและในสถาบันอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง สามารถใช้ประโยชน์จากหลักธรรมต่างๆ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยการนำมาประยุกต์ร่วมกับแนวทางการดำเนินการของประเทศทางตะวันตก ตะวันออก และประเทศไทย ในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ปัจจุบันเป็นการจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ เพื่อใช้จัดการกับความรุนแรงในครอบครัวได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยมีวิธีการและเครื่องมือสำหรับแต่ละปัจเจกบุคคลเริ่มลงมือนำไปจัดการฯ ได้เองอย่างริบด่วน และหมั่นนำไปปฏิบัติในระยะยาว และแผ่ขยายไปในองค์กรรวมของสังคม ในมิติของ (๑) การแปรเปลี่ยนความขัดแย้งที่เป็นความก้าวร้าวรุนแรงให้เป็นความเข้าใจอันดีต่อกัน (Transformation) (๒) การหาทางแก้ไขปัญหาความรุนแรงในระดับต่างๆ รวมถึงการป้องกันมิให้เกิดซ้ำซ้อน (Solution in Terms of Problem Solving and Prevention) และการเยียวยา (Healing) รักษาใจตนให้สงบสันติไปพร้อมๆ กับคนในครอบครัว หัวใจสำคัญของการบูรณาการเชิงพุทธเพื่อใช้จัดการความรุนแรงในครอบครัวในงานนี้ คือการเข้าไปจัดการกับฐานของใจในปัจเจก ด้วยการฝึกฝน บ่มเพาะจิตใจให้ตั้งมั่น แน่วแน่ มีสัมมาสมาธิในการปรับปรุงพัฒนาตนให้มีสัมมาทิฐิ มีสติสัมปชัญญะอยู่ในปัจจุบันขณะ ไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ร้ายต่างๆ โดยเริ่มจากการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบภายในจิตใจตนเอง ได้แก่ ตัณหา ทิฐิ มานะ เพื่อลด ละ เลิกความยึดมั่นในตัวตน ความเห็นแก่ตัว ความตระหนี่ ความมักได้ และความไม่เห็นอกเห็นใจผู้อื่น อันเป็นสาเหตุแห่งความก้าวร้าวรุนแรงร่วมกับการพัฒนารูปแบบของการดำเนินชีวิตครอบครัวของปัจเจกให้เศรษฐกิจกับจิตใจไปด้วยกันในหลักแห่งความสันโดษ พอเพียงในทางสายกลางอันอุดมด้วยศีล สมาธิ

^{๑๔} สุมาลี แสงเดช, “การศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมของสตรีคนสำคัญในวรรณคดี พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๓).

^{๑๕} พูนสุข มาศรีสังสรรค์, “การศึกษาเรื่องการจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

และปัญญา (ไตรสิกขา) จากหลักพุทธธรรมต่างๆ ผสานกับการใช้แนวทางดีๆ ของตะวันตกและ ตะวันออก รวมถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเพื่อประโยชน์สูงสุด ปลอดภัยจากความขัดแย้งรุนแรง ใดๆ เพราะเมื่อใจของปัจเจกสงบสันติสุขแล้ว ความวุ่นวาย ขัดแย้ง สับสน ไม่ลงรอยในรูปต่างๆ จาก ใครหรืออะไรก็ตาม ไม่อาจสร้างความกดดันในใจของเขาให้ประทุเป็นความรุนแรงทางวาจาและทาง ภายใต้อีก ที่สำคัญอีกสิ่งหนึ่งคือ สังคมโดยรวมต้องร่วมสร้างค่านิยมในคุณค่าแท้มากกว่าคุณค่า เทียมในทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตครอบครัว ทั้งทางตรงและทางอ้อม

๕) ทพญ. กษิรา เทียนส่องใจ^{๑๖} ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์อภัยทาน เพื่อ การจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน” ผลจากการวิจัยพบว่า การศึกษาวิเคราะห์อภัยทานเพื่อ การจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาปัญหาและ สาเหตุของความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน ๒) เพื่อศึกษาอภัยทานตามหลักพระพุทธศาสนา และ ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์อภัยทานเพื่อการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน การวิจัยครั้งนี้เป็นการ ศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ผลของการศึกษา มีดังต่อไปนี้

๑. ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ สังคมไทยในปัจจุบันก็กำลังเกิดปัญหาความ ขัดแย้งในหลายๆ ด้าน ได้แก่ ปัญหาทางการเมือง ปัญหานโยบายสาธารณะ ปัญหาการแย่งชิง ทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาการหย่าร้าง สาเหตุของปัญหาความขัดแย้งสามารถแบ่งตามปัจจัย ภายนอกออกได้เป็น ๕ ประเภทด้วยกัน คือ ๑) ความขัดแย้งด้านข้อมูล (Data Conflict) ๒) ความ ขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (Interest Conflict) ๓) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ (Relationship Conflict) ๔) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (Structural Conflict) และ ๕) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือ ค่านิยม (Value Conflict) ในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น สาเหตุของความขัดแย้งเกิดมาจากการ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน สำหรับปัจจัยภายในได้แก่ ปปัญจธรรมคือตัณหา มานะ ทิฏฐิ และ อุกุศลมูล คือโลภะ โทสะ โมหะ โดย ทิฏฐิ ทำหน้าที่เป็นแกนกลางของปัจจัยภายในที่ ทำงานร่วมกันกับอกุศลมูลในการเกิดความขัดแย้ง

๒. อภัยทาน มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกว่าเป็นมहाทาน มีความหมายว่า การให้ความ ไม่ มีภัย การพัฒนาอภัยทานเริ่มที่ สัมมาทิฏฐิ และ สัมมาสังกัปปะ ซึ่งเป็นหลักพื้นฐาน เพื่อให้เกิด อภัยทานที่ประกอบไปด้วย เมตตาธรรม ขันติธรรม และ ศีล ๕ สำหรับกรอบแนวทางการปฏิบัติ ของอภัยทาน คือ พรหมวิหารธรรม สาราณียธรรม และสังคหวัตถุ ๔ โดยวิธีการปฏิบัติที่แบ่งออกได้ เป็น อภัยทานทางใจ อภัยทานทางวาจา และอภัยทานทางกาย

^{๑๖} กษิรา เทียนส่องใจ, “การศึกษาวิเคราะห์อภัยทาน เพื่อการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย ปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐).

๓. อภัยทานเป็นพุทธสันติวิธี ที่ใช้นำมาเป็นรูปแบบสำหรับจัดการปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยได้ ซึ่งไม่เพียงแต่สามารถใช้ได้ในรูปแบบการแก้ไขหลังจากความขัดแย้งเกิดขึ้นแล้วยังสามารถใช้เป็นรูปแบบของการป้องกันเพื่อไม่ให้ความขัดแย้งก่อตัวอีกด้วย อภัยทานทางใจนับว่ามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาให้มีความอดทน มีความเมตตา ไม่อาฆาตพยาบาทโกรธแค้น อภัยทานทางวาจา คือ การพูดที่ยึดหลักสัมมาวาจา และการกล่าวคำว่า “ขอโทษ” สำหรับอภัยทานทางกาย คือ การแสดงพฤติกรรมเคารพ และให้เกียรติในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยวิธีการของอภัยทานดังกล่าวมาทั้งหมดทำให้การยึดมั่นในความเป็นอัตตลักษณะสลายลง สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้ในที่สุด

๖) พระครูนิวริฐธรรมานุศาสตร์ (อำนวยการ สุขแจ่ม) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของมัทลลภิกษุที่ได้เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า ผู้วิจัยได้เลือกตัวอย่างพระภิกษุชรา ๕ รูป ซึ่งมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน และได้อบรมบารมีในอดีตชาติมาเพื่อการบรรลุธรรม จึงเป็นเครื่องพิสูจน์ได้ว่าการบวชเมื่อตอนแก่ก็สามารถพัฒนาตนเองจนสามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดของการบวชได้ คือ ได้บรรลุพระนิพพาน^{๑๗}

๗) วิโรจน์ พรหมสุด ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การบวชกระบวนกรขัดเกลาเพื่อความเป็นศาสนทายาทคุณภาพ”^{๑๘} ผลการศึกษาพบว่า การบรรพชาอุปสมบทนั้นเป็นการบำเพ็ญพรตในพระพุทธศาสนา ทำให้บุคคลที่มีอุปนิสัยที่หยาบกระด้าง ได้มาฝึกฝนอบรมตนด้วยหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา การบวชในสมัยพุทธกาลไม่ได้มีความยุ่งยาก มุ่งผลของการบวชคือการปฏิบัติเพื่อถนอมตนเองออกจากทะเลทุกข์

๘) พระมหาจรัญ ปัญญาโร (อินทร์ยงค์) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า พระมหากัสสปเถระเป็นแบบอย่างของผู้สันโดษที่ก่อให้เกิดความเลื่อมใสแก่บุคคลที่ปรารถนาน้อย อยู่อย่างเรียบง่าย ซึ่งถือว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของเหล่านักบวชทั้งหลาย แม้ว่าท่านจะบวชเมื่อตอนแก่ก็ตามท่านก็ยังตั้งใจปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุธรรม และยังคงดำรงตนในแนวทางความสันโดษจนเป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไป

^{๑๗} พระครูนิวริฐธรรมานุศาสตร์, “ศึกษาบทบาทของมัทลลภิกษุที่ได้รับเอตทัคคะในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๑๘} วิโรจน์ พรหมสุด, “การบวช : กระบวนกรขัดเกลาความเป็นศาสนทายาทคุณภาพ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

แม้แต่พระศาสนายังทรงยกย่องท่านว่าเป็นเยี่ยมแห่งภิกษุผู้ทรงธุดงค์ และท่านยังมีทอติงฐานะทางศาสนาด้วยในยามมีภัย^{๑๙}

จากการทบทวนเอกสารเบื้องต้น ผู้วิจัยพบว่าได้มีการทำการวิจัยพระสาวกทั้งส่วนที่เป็นพระภิกษุ พระภิกษุณี อาวาสก และอุบาสิกา เป็นจำนวนมาก โดยมุ่งไปที่ประวัติ บทบาทของท่านเหล่านั้นเป็นวัตถุประสงค์สำคัญ ซึ่งทำให้ได้ทราบประวัติความเป็นมาของท่านเหล่านั้นพร้อมทั้งหลักคุณธรรมประจำของท่าน แต่ยังไม่มีการวิจัยเกี่ยวกับความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาเลย ทั้งๆ ที่พฤติกรรมของพระนางมาคันทิยานี้ สามารถที่จะศึกษาเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับพระพุทธศาสนาได้ ด้วยเหตุว่าปัจจุบันมีคดีและเรื่องราวเสื่อมเสียในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากที่เกิดขึ้นจากความอาฆาต และมีประเด็นต่างๆ ที่จะต้องทำการวิเคราะห์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาวิจัยในประเด็น ความอาฆาตตามหลักพระพุทธศาสนา ประวัติและความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาแล้วนำมาศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา ตามแนวหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ ศึกษาวิเคราะห์ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีวิธีการศึกษาข้อมูล ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่

ก. รวบรวมข้อมูลจาก พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙.

ข. รวบรวมข้อมูลจาก พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๕๙.

๑.๗.๒ ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่

ก. ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส

ข. ศึกษาจากตำราวิชาการด้านพระพุทธศาสนาต่างๆ พร้อมทั้งหนังสือ บทความ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำมาวิเคราะห์เรียบเรียง สรุปและเสนอผลของการวิจัย

^{๑๙} พระมหาจรรุญ ปญญาวโร (อินทร์องค์), “การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐).

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ได้ทราบความอาฆาตตามหลักพระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ได้ทราบประวัติและความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา

๑.๘.๓ ได้ทราบผลของการวิเคราะห์ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาตามแนวพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

ความอาฆาตตามหลักพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความอาฆาตไว้ ซึ่งมีปรากฏอยู่หลายแห่งในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ความอาฆาตเป็นสิ่งที่โหดร้ายสร้างความเดือดร้อนเสียหายให้โทษ มีผลกระทบทั้งตนเองและผู้อื่นมากมาย ในทางตรงกันข้ามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาก็สอนให้คนมีจิตใจเมตตาต่อกัน เพื่อให้คนอยู่ด้วยอย่างมีความสุข ความอาฆาต มีคำศัพท์ที่ใช้แทนกันได้หลายอย่าง เช่น ความโกรธ ความพยาบาท ประทุษร้าย เป็นต้น ความอาฆาตเป็นการจงใจแค้นใจเจ็บต่อกัน แม้จะมีจุดเริ่มต้นจากสิ่งเล็กน้อยก็ตาม หากสั่งสมไว้มากย่อมนำไปสู่ความรุนแรงได้ ส่งผลกระทบต่อตนเองโดยตรง และเป็นไฟลุกลามไปสู่ความเสียหายที่รุนแรงต่อผู้อื่นในวงกว้างได้ การให้ความหมายของความอาฆาตนั้น ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ ดังนี้

๒.๑ ความหมายของความอาฆาต

คำว่า ความอาฆาต พระธรรมกิติวงศ์ได้กล่าวไว้ว่า หมายถึง ความโกรธ และมีศัพท์วิเคราะห์ไว้ว่า อาคนตฺวา หลณตฺติ อาฆาโต แปลว่า อาการที่มาเบียดเบียน (อา บทหน้า หน ธาตุในความหมายว่าเบียดเบียน ณ ปัจจัย แปลง หน เป็น ฆาต) อีกประการหนึ่ง ประชนเวริชเนหิ กตฺ อา อญฺญํ ปิฬนํ ฆายติ น สหตฺติ อาฆาโต ซึ่งแปลโดยความหมายว่า อาการที่ทนไม่ได้ซึ่งความบีบคั้นที่ศัตรูทำให้ (อา บทหน้า ฆา ธาตุในความหมายว่าทนไม่ได้ ต ปัจจัย)^๑

ความอาฆาต หมายถึง จองแเวร ถือเป็นศัตรู ความอาฆาต มีความอาฆาตแค้นกับเขา^๒ ความอาฆาตแค้นย่อมนำไปสู่การจองแเวรและผูกโกรธไว้ ความอาฆาต ความโกรธ ความไม่พอใจ ความเคียดแค้น ความพยาบาท และรวมถึงความขุ่นหมองใจ ถือว่าเป็นสภาพแห่งความเป็นจริงของธรรมที่เรียกว่า โทสะ ทั้งสิ้น

ความอาฆาต หมายถึง โทสะ ความคิดประทุษร้าย^๓ เป็นการผูกใจเจ็บไว้และอยากแก้แค้นบุคคลที่ตนไม่พอใจ ในพระวินัยปิฎกกล่าวไว้ว่า ความขัดเคือง มีโทสะ คือ โกรธ ไม่พอใจ ไม่ชอบใจ

^๑ พระธรรมกิติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), รวบรวม-แปล พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๖๕.

^๒ เจริญชัย เอี่ยมวรเมธ, พจนานุกรมไทย ฉบับนักเรียน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยาศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๔๙๑.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๕.

แค้นใจ เจ็บใจ ... ไม่แค้นขึ้นเพราะความโกรธนั้น เพราะมีโทษนั้น^๔ เป็นเหตุนำไปสู่ความอาฆาต ความหมายของความอาฆาต ในคัมภีร์อรรถกถากล่าวไว้ว่า

ความอาฆาต หมายถึง เป็นที่มากระทบแห่งจิต เป็นชื่อของความโกรธ สุภาสิต และคำที่เป็นทูปภาสิตของคนพวกใดพวกหนึ่ง คือพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอริยสาวก หรือ มารดาบิดา หรือคนที่เข้าศึกได้เลย ... คนโกรธย่อมไม่รู้ธรรม คนโกรธย่อมไม่เห็นธรรม เมื่อนรชน ถูกความโกรธครอบงำ ย่อมมีดีต่อทันที ความโกรธก่อให้เกิดความพินาศ ความโกรธทำให้ จิตกำเริบ คนไม่รู้จักความโกรธซึ่งเป็นภัยเกิดในจิต^๕

ความอาฆาต คือความโกรธ บุคคลที่มีความอาฆาตย่อมมองไม่เห็นธรรม เพราะถูกอำนาจ ความโกรธครอบงำอย่างรุนแรง จึงทำให้จิตมืดบอด ความอาฆาตเป็นบ่อเกิดแห่งภัยพิบัติที่มีต่อตนเอง โดยตรง และมีผลกระทบสู่ภายนอกทำให้ผู้อื่นต้องเดือดร้อนไปด้วย

ความอาฆาต สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า บุคคลที่มีจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตา ... โทสะ ความอาฆาต ความพยาบาท ไม่อาจตั้งอยู่ หรือ ปรากฏอยู่ในใจได้ เพราะเมตตานั้นเป็นเครื่องระงับ เป็นเครื่องละ และเป็นเครื่องสละออก ซึ่งความไม่ดีทั้งหลาย ผู้สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ และปัญญา ตั้งอยู่ในธรรม พุทคำสัตย์จริง และทำหน้าที่ของตนครบถ้วน ย่อมเป็นที่รักของคนทั้งหลาย^๖

ความอาฆาต พระปัญญาบัณฑิตให้หมายความไว้ว่า คือ โทสะ คิดประทุษร้ายผู้อื่น เกิดขึ้น ย่อมทำให้ผู้นั้นขาดเมตตาธรรมทั้งหลายเป็นต้นว่า โทสะ ความอาฆาต ความพยาบาทไม่อาจตั้งอยู่ หรือ ปาฐกถาอยู่ในใจได้ เพราะเมตตานั้นเป็นเครื่องระงับ เป็นเครื่องละ และเป็นเครื่องสละออกซึ่งความไม่ดีทั้งหลายจากจิตใจให้หมดสิ้นไป หรือทำให้เบาบางลงในที่สุดได้^๗

ความอาฆาต สมเด็จพระญาณสังวรได้ให้ความหมายว่า ความคิดประทุษร้ายบุคคลที่มีจิตเต็มไปด้วยโทสะ จะมีพฤติกรรมที่เป็นไปในทางที่ไม่พึงประสงค์ เมื่อโทสะเกิดแก่บุคคลใด ย่อมทำให้บุคคลนั้นมีจิตใจเดือดร้อนเศร้าหมอง เป็นสนิมอยู่ในจิตใจ ... มีราคะ โทสะ และโมหะ จิตใจเหมือนกับสนิมของศาสตรา เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมทำให้ศาสตรา ซึ่งเป็นของมีคมกร่อนไปจะใช้งานได้

^๔ วิ. มหา. (ไทย) ๑/๓๘๖/๔๑๙.

^๕ ดุราลัยละเตียดใน อง. สดตก. (ไทย) ๒๓/ ๖๑/๔๕๒-๔๕๓.

^๖ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ พระธรรมบทจตุรภาค, **ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๒๕), หน้า ๔๕๒-๔๕๓.

^๗ พระธรรมโกศาจารย์ (ปญฺญานนทภิกขุ), **ปัทมฐคาถาธรรมหลวงพ่ของชาวบ้าน**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐), หน้า ๑๘๘.

จิตใจที่ถูกโทสะครอบงำก็ฉับนั้น โทสะ เป็นกิเลสปิดบังให้มืดมิด เห็นผิดเป็นชอบ เห็นชั่วเป็นดี เมื่อโทสะ เกิดขึ้นในจิตใจก็ทำให้จิตมืดมิด ให้โทษเสียหายแก่ตัวเอง และผู้อื่นหาความสุขไม่ได้^๘

๒.๒ สาเหตุการเกิดความอาฆาต

ความอาฆาต เป็นสภาวะธรรมเกิดขึ้นกับจิตใจบุคคลที่มีกิเลสหนา และได้ผ่านการพัฒนา ก่อตัวสั่งสมมาตั้งแต่สิ่งเล็กน้อยไปจนถึงมากที่สุดที่เรียกว่า อาฆาต สาเหตุการเกิดความอาฆาต เกิดมาจากมูลรากเหง้าของความชั่วเรียกว่า อุกุศลมูล หากแบ่งไปตามสภาวะจิตที่ถูกครอบงำด้วยอำนาจของ โสภะ โทสะ และโมหะแล้ว ถือว่าสาเหตุของการเกิดความอาฆาตเป็นอุปกิเลสอย่างหนึ่งที่เริ่มก่อตัว ตั้งแต่เล็กน้อยไปจนถึงความรุนแรงมากขึ้น เพราะการเข้าไปผูกติดของจิต เมื่อมีผัสสะทางตา หรือหู ก็ตามในสิ่งที่ตนไม่ชอบใจทำให้เกิด ปฏิฆะ คือการกระทบกระทั่งอารมณ์ เกิดความโกรธ ความอุนเฉียว ขัดเคืองขึ้น และรุนแรงสูงสุดถึงขั้นอาฆาตได้ ผู้วิจัยแบ่งสาเหตุการเกิดความอาฆาต ตามสภาวะธรรมไว้ เป็น ๓ ประการ ดังนี้

๑. **ปฏิฆะ** เป็นความโกรธที่เป็นเชื้อแห่งความอาฆาตที่เริ่มก่อตัวขึ้น ซึ่งจัดอยู่ในระดับ ความโกรธเล็กน้อย เช่น สภาวะจิตใจมีอาการหงุดหงิด เกิดมีการกระทบด้วยผัสสะทางจิตทำให้มีความขัดเคืองใจที่เป็นเชื้อของความอาฆาตในระดับต่ำเรียกว่า ปฏิฆะ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า ปฏิฆะ คือ ความขัดใจ แค้นเคือง ความขี้ใจเลว ความกระทบกระทั่งแห่งจิต ได้แก่ความที่จิต หงุดหงิดด้วยอำนาจโทสะ (ข้อ ๕ ในสังโยชน์ ๑๐ ข้อ ๒ ในสังโยชน์ ๑๐ ตามนัยพระอภิธรรม และข้อ ๒ ในอนุสัย ๗)^๙ ปฏิฆะ มีองค์ธรรมอื่นรวมอยู่ด้วย อันเป็นสภาวะธรรมที่ผลัดเปลี่ยนกันแสดงตัวตน โดยอาศัยสาเหตุมาจากผัสสะ และมีคำศัพท์ภาษาบาลีที่ใช้เพื่อเรียกตามสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นเมื่อตัวบุคคลได้สัมผัสอารมณ์ที่ชอบใจและไม่ชอบใจ

๒. **โกรธ** เป็นประเภทความโกรธที่เป็นเชื้อแห่งความอาฆาตที่เพิ่มระดับความรุนแรงมากขึ้นอีก คือ เป็นความโกรธเคือง หรือความขุ่นเคืองใจ ในพระสูตรต้นตปิฎกกล่าวว่า โกรธ คือ ความโกรธ^{๑๐} จาก โกรธ พัฒนาไปถึงการผูกโกรธไว้ กลายเป็นความอาฆาตที่รุนแรง

๓. **อุปนาหะ** การผูกโกรธไว้ เป็นความอาฆาตที่ร้อนแรงเสมือนสุมไฟเผาตัวเอง คนอื่น หรือคูกรณีที่ตนโกรธอาจจะไม่รู้สึกอะไร แต่ผู้ที่อาฆาตที่เกิดขึ้นกับตัวบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ถือว่าเป็น

^๘ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลสังฆมहाปริณายก, **สนิมอยู่ในใจ**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐), หน้า ๖๕๑.

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๗.

^{๑๐} อ.เอกก. (ไทย) ๑๒/๑๓๙/๑๒๐.

การทำลายตัวเองอยู่เรื่อยๆ เรื่อยไป การผูกโกรธไว้ในใจ เป็นความอาฆาต พยายามทวงแค้นไม่จบสิ้น ในพระสูตรตันตปิฎกกล่าวว่า อุปนาหะ คือความผูกโกรธ^{๑๑} พระธรรมกิตติวงศ์วิเคราะห์ไว้ในหนังสือศัพทวิเคราะห์ว่า อุปนาหะ ปุณฺณปุณฺี อุปคนฺตฺวา นยฺหติ พนฺชติ จิตฺตฺนติ อุปนาโห แปลว่าอาการที่ผูกจิตไว้ประจำ หรือเข้าไปผูกจิตไว้^{๑๒} การที่จิตของคนจะเข้าไปผูกโกรธไว้ได้นั้น จำต้องเกิดจากผัสสะที่กระทบใจก่อนในทางที่ไม่ชอบและไม่ชอบแล้วจึงผูกโกรธเรียกว่า อุปนาหะ เป็นการเข้าไปผูกยึดไว้เป็นเชื้อความอาฆาตต่อไป

อุปนาหะ เป็นอุปกิเลสข้อ ๔ ท่านแปลว่า “ผูกโกรธไว้” มีความหมายตรงไปตรงมาว่า ไม่ยอมเลิกโกรธ เก็บความโกรธฝังไว้ในใจนานๆ กาลเวลาผ่านไปแล้วเหตุที่ทำให้คิดปรุงแต่งจนเกิดความโกรธก็ล่วงเลยไปแล้ว แต่ยังคงจำนำไปคิดปรุงแต่งให้กลับเกิดความโกรธในเรื่องเดิมสิ่งเดิมได้อีก ไม่รู้แล้ว ให้ความร้อนแก่ตนเองไม่รู้สิ้นสุด ยังหมอกควันให้ปกปิดความประภัสสรแห่งจิตตนไว้ด้วยความเบาปัญญา จึงไม่รู้ว่าจะดับอันประภัสสรของตนนั้นมีความนุก หาคอร์สร้างความคิดปรุงแต่งใดๆ ให้เป็นหมอกมัวมาปกปิดเสียไม่ ไฟสุมขอนมีความร้อนกรุ่นอยู่ตลอดเวลาเป็นเช่นไร ความผูกโกรธไว้ก็เป็นเช่นนั้น เผารมร้อนกรุ่นอยู่เช่นนั้น แตกต่างกันเพียงที่ไฟสุมขอนร้อนอยู่ที่ขอนไม้ แต่ความผูกโกรธร้อนอยู่ในหัวอก

การดับไฟสุมขอนต้องใช้น้ำราดรด ไฟดับสนิทแล้วขอนก็หมดไหม้ทั้งความสกปรกเลอะเทอะหลงเหลืออยู่ แต่การดับความผูกโกรธใช้สติปัญญาดับความคิดปรุงแต่ง เพียงเท่านั้นความผูกโกรธก็จะดับ นอกจากจะไม่หลงเหลือความสกปรกอยู่หลังการดับความผูกโกรธ ยังจะมีความผ่องใสเยือกเย็นอีกด้วยเพราะไม่ใช่ปัญญาคิด จึงไม่ได้ความรู้สึกถูกต้องว่า ความโกรธก็ตามความผูกโกรธก็ตามทำให้เราร้อน ปราศจากความสุกความเย็นไม่มีประโยชน์อะไรเลยในความโกรธหรือความผูกโกรธ ปัญญาก็เกิดไม่ได้ เพราะปัญญาคือแสงสว่าง

ความโกรธและความผูกโกรธคือความมืด ความมืดมากเพียงไรแสงสว่างก็จะถูกกีดกันมากเพียงนั้น และแม้ว่าปัญญาน้อยเสียเท่านั้น ย่อมไม่เห็นว่าเป็นเจ้าของสมบัติที่มีค่า พันพรรณนาหาได้ใส่ใจที่จะทะนุถนอมสักน้อยหนึ่งไม่ สมบัตินั้นอันเป็นของเราทุกคน คือจิตที่บริสุทธิ์ประภัสสร^{๑๓} ดังนั้น ความผูกโกรธไว้ จึงเป็นความอาฆาตที่ร้ายแรงที่ทุกคนควรละเสีย

^{๑๑} ม. มุ (ไทย) ๔/๗๑/๖๓

^{๑๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), รวบรวม-แปล พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพทวิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๔.

^{๑๓} อ่างใน พระนิพนธ์ สมเด็จพระญาณสังวรฯ ลงพิมพ์ในหนังสือแสงส่องใจ ๓ ตุลาคม ๒๕๒๙. [ข้อมูลออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.dhammadjak.net/board/viewtopic.php?t=10711> [สืบค้น ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

ความอาฆาต เป็นพลังงานของโทสะที่ร้ายแรง เป็นความโกรธที่เกิดกับจิตอันนำไปสู่ความอาฆาตที่ร้ายแรงมีจิตใจโหดเหี้ยม และในอภิรกรรมใช้ศัพท์ว่า โทสมูลจิต ซึ่งมีพลังขับเคลื่อนที่มีโทสะเจตสิกเป็นรากเหง้าด้วย และรากเหง้าของความอาฆาต เมื่อกล่าวตามนัยของพระอภิรกรรมใช้คำศัพท์ว่า โทสมูลจิต ดังผู้ศาสตราจารย์พิเศษ สมบูรณ์ ตาสนธิ ได้กล่าวไว้ในหนังสือหนึ่งเดือนจิตให้นิพพานไว้ว่า โทสมูลจิต มีอยู่ ๒ อย่าง พอสรุปใจความได้ ดังนี้

๑. ความอาฆาตที่อยู่ในธรรมที่เป็น โทสมูลจิตนี้ ภาษาสิกกล่าวไว้ว่า โทมนัสสะสหคตัง ปฏิขัมมปยุตตัง อสังขาริกัง แปลว่า จิตที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการชักชวน พร้อมด้วยความเสียใจ ประกอบด้วยความโกรธ พลังโทสะประเภทนี้ มีองค์ประกอบด้วย **ความเสียใจ ความโกรธ และเกิดขึ้นเองไม่มีใครชักชวนให้เกิดขึ้น** ยกตัวอย่าง พระเทวทัตต์ที่มักใหญ่ใฝ่สูงต้องการอยากเป็นพระพุทเจ้า จึงคิดจะปลงพระชนม์ จึงได้ไปชักชวนให้เจ้าอาตาศัตถุมาร่วมทำงานในครั้งนี้ ด้วยการชิงบัลลังก์จากพระเจ้าพิมพิสาร ในขณะที่คิดจะปลงพระชนมนั้น เป็นโทสมูลจิตเกิดขึ้น ไม่มีใครชักชวนให้จิตเกิดขึ้น และฉันทก็เสื่อมในขณะนั้น และตรงกันข้ามกลับทำให้ความอาฆาตมีกำลังเพิ่มขึ้น ผูกโกรธไว้ในใจอย่างเหนียวแน่น

๒. ความอาฆาตที่อยู่ในองค์ธรรมโทสมูลจิตที่สองภาษาสีว่า โทมนัสสะสหคตัง ปฏิขัมมปยุตตัง อสังขาริกัง แปลว่า จิตที่เกิดขึ้นโดยมีการชักชวน พร้อมด้วยความเสียใจ ประกอบด้วยความโกรธ พลังโทสะประเภทนี้ มีองค์ประกอบด้วย **ความเสียใจ ความโกรธ และมีผู้ชักชวนให้เกิดขึ้น** ในกรณีจากตัวอย่างเดียวกัน เจ้าอาตาศัตถุ ในขณะที่ชิงพระราชบัลลังก์จากพระเจ้าพิมพิสาร ก็เป็นโทสมูลจิตดวงที่ ๒ คือ เป็นโทมนัสเวทนา ประกอบด้วยความปฏิปักษ์ต่ออารมณ์และเกิดขึ้นโดยมีพระเทวทัตเป็นผู้ชักนำ ในการทำความช่วยในครั้งนี้ พลังงานธรรม ๒ ประการนี้ ย่อมนำไปสู่รอกุมิ แต่ประการที่ ๑ มีผลมากกว่า แรงกว่าที่ ๒ เพราะเกิดขึ้นด้วยความตั้งใจ^{๑๔}

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ในโทสมูลจิตทั้ง ๒ ประการนี้ มีองค์ธรรมแห่งความอาฆาตอยู่ด้วยที่เห็นได้ชัด คือ ความโกรธที่รุนแรงจนผูกโกรธไว้เป็นความอาฆาต พยาบาท จองเวร มั่นหมายปองร้ายด้วยจิตที่เป็นอกุศลถึงขั้นเอาชีวิต แม้กระทั่งพระเทวทัต และพระเจ้าอาตาศัตถุก็ตาม เพราะความมักใหญ่ใฝ่สูง เมื่อไม่ได้ตามใจที่ตนต้องการจึงผูกโกรธไว้ และวางแผนตามอาฆาตทุกวิถีทาง สาเหตุแห่งความอาฆาต จึงมาจากรากเหง้าของโทสมูลจิตทั้ง ๒ ประเภทนี้ด้วย เป็นความอาฆาตที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งสิ่งแวดล้อม ๓ ประการ คือ

- ๑) ส่งผลกระทบต่อตนเองในชาติปัจจุบัน (ความอาฆาตภายในที่ทำให้ใจเป็นทุกข์)
- ๒) ส่งผลกระทบต่อบุคคลภายนอกอย่างกว้างขวาง (ทำให้ได้รับความเดือดร้อนไปด้วย)

^{๑๔} ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พิเศษ สมบูรณ์ ตาสนธิ, **หนึ่งเดือนจิตให้นิพพาน**, (นนทบุรี : ธิงค์ บีคอนด์ บั๊คส์, ๒๕๕๕), หน้า ๖๖-๖๗.

๓) และส่งผลข้ามภพชาติที่เจ้าตัวผู้กระทำจะต้องได้รับ (ตกนรก)

ความอาฆาต โกรธแค้น เป็นสิ่งที่ไม่ควรเสพ ไม่ควรมี ดังที่พระพระสารีบุตรเถระปรารภพวกภิกษุวัชชีบุตรที่เชื่อพระเทวทัต จึงได้กล่าวภาษิตทั้งหลายไว้ว่า ภิกษุผู้สงบระงับ ไม่มีความคับแค้น มีใจผ่องใสไม่ขุ่นมัว มีศีลอันงาม เป็นปราชญ์ พึงทำที่สุดทุกข์ได้^{๑๕} ความคับแค้นอาฆาตทำให้เป็นอุปสรรคต่อจิตการทำสมาธิบำเพ็ญเพียรต่อธรรมในพระพุทธศาสนา แต่ถ้าหากบุคคลไม่ว่าจะเป็นนักบวชหรือผู้อยู่ครองเรือนก็ตามเป็นผู้มักโกรธ และผู้โกรธไว้ในใจ ลักษณะความโกรธถึงขั้นอาฆาตได้นั้น ย่อมเผยออกมาภายนอกด้วยกิริยาท่าทางที่ไม่สุภาพ เช่น คำด่า หรือการลงไม้ลงมือปองร้ายเบียดเบียนกันเป็นต้น ความอาฆาตจึงเสมือนตราบาปแห่งความรุนแรงที่มีไว้คอยทิ่มแทงตนและผู้อื่นอยู่เรื่อยไปไม่จบสิ้นนั่นเอง

๒.๓ ลักษณะของความอาฆาต

ลักษณะของความอาฆาตย่อมนำมาในรูปแบบที่เป็นอกุศลธรรมซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มสภาวะธรรมที่เป็นเหตุเชื่อมโยงสืบเนื่องมาด้วยกันอย่างเป็นระบบ และนำไปสู่ความอาฆาตด้วยลักษณะต่างๆ ธรรมที่เป็นเหตุให้แสดงลักษณะความอาฆาต เป็นธรรมฝ่ายอกุศล ซึ่งมีลักษณะการแสดงออกที่หลากหลาย โดยแฝงตัวอยู่ในรูปลักษณะที่นำไปสู่ความอาฆาตอย่างรุนแรง และสร้างความเสียหายส่งผลกระทบต่อตนและผู้อื่นมากมายด้วยความอาฆาต เพราะก่อตัวขึ้นมาจากจิตที่มีอกุศลเป็นมูล

พระมหาสมณเจ้ากล่าวว่า เป็นรากเหง้าของอกุศล เรียกว่า อกุศลมูล มี ๓ อย่าง คือ โลภะ ออยากได้ โทสะ คิดประทุษร้ายเขา โมหะ หลงไม่รู้จริง เมื่ออกุศลมูลเหล่านี้มีอยู่แล้วอกุศลอื่นยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญขึ้น เหตุนั้น ควรละเสีย^{๑๖} แสดงให้เห็นว่า อกุศลมูล ๓ ประการนี้ต่างก็แสดงลักษณะฝ่ายเสื่อมของตนออกมา หากจิตบุคคลสั่งสมอกุศลไว้มาก ย่อมเป็นเหตุนำไปสู่ความอาฆาตได้ เพราะเมื่อจิตมีความโกรธ ความโลภ และความหลงก็ตามมาด้วย ความอาฆาตจึงแฝงตัวตามมาในรูปลักษณะของธรรมที่เป็นอกุศลด้วย คนที่มีจิตใจอ่อนไหวมักโกรธจนนำไปสู่ความอาฆาตนั้น ย่อมมีลักษณะการแสดงอาการตอบโต้ด้วยธรรมแห่งความอาฆาต ๖ ประการ คือ

๑. วิโรธ หรือวิโรธี ข้าศึก ศัตรู ผู้ขัดเคืองกัน ภาษาบาลีว่า วิโรธ อสสุตถิติ วิโรธี แปลว่า โดยใจความว่า ผู้มีความขัดเคืองกัน^{๑๗}

^{๑๕} ขุททก. เถร. (ไทย) ๑๘/๑๐๐๗/๕๐๕.

^{๑๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙) หน้า ๑.

^{๑๗} พระธรรมกิติวงศ์ (ทองดี สุรเดโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๖๒๒.

๒. โทสะ ประทุษร้าย เป็นโทสะจรिया ความประพฤติเป็นไปด้วยอำนาจโทสะ^{๑๘}
๓. โกรธ คนมักโกรธ หรือคนชอบโกรธ
๔. อาฆาต ความอาฆาต ความโกรธ
๕. โภปะ ความโกรธ ความขัดเคือง
๖. โรสะ ความกราดเกรี้ยว ความโกรธ

คนที่มีความอาฆาตสาเหตุมาจากกรรมที่มากระทบอารมณ์ที่ตนไม่ชอบใจ เช่น ถูกคนอื่นนินทา หรือคำตำ แต่สำหรับบุคคลที่มีความอดทนน้อย แม้แต่คำกล่าวสอนที่คนอื่นหวังดีก็ไม่สามารถที่จะรับมาปรับปรุงตนเองได้ เมื่อจิตได้สัมผัสหรือหูได้ยินเสียง จึงแสดงความโกรธ เกรี้ยวกราด ขัดเคือง ประทุษร้ายออกมาและผูกใจเจ็บเป็นอาฆาต เพราะอาศัยสาเหตุแห่งผัสสะทางอารมณ์ และเป็นปฏิฆะ ธรรมทั้ง ๖ ประการจึงเกิดขึ้นตามมาเป็นสาย พระธรรมกิตติวงศ์ ได้วิเคราะห์ไว้ว่า อารมมณปฏิภนยติติ ปฏิฆัม แปลโดยใจความว่า ภาวะที่กระทบในอารมณ์^{๑๙} ในพระอภิธรรมได้กล่าวถึงลักษณะธรรมแห่งความอาฆาตที่แฝงตัวอยู่ในรากเหง้าของอกุศลมูลไว้ ๓ ประการ คือ

ก. ลักษณะอาฆาตที่อยู่ในโลกะ

โลกะ เป็นกิเลสอย่างหนึ่งเมื่อบุคคลใดสิ่งสมใจมากเกินไปจนก่อให้เกิดความอาฆาตได้ จัดอยู่ในความโกรธ เพราะความโกรธย่อมแสดงออกมาในรูปแบบต่างๆ ที่นำไปสู่ความอาฆาตแค้น และความอาฆาตมักแฝงตัวมาในรูปแบบลักษณะของกิเลสต่างๆ ดังนี้

ลักษณะอาฆาตที่แฝงตัวมาใน ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ความคล้อยตามอารมณ์ ความยินดี ความเพลิดเพลิน ความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลิดเพลิน ความกำหนัดนักแห่งจิต ความอยาก ความสยบ ความหมกมุ่น ความใคร่ ความรักใคร่ ความข้องอยู่ ความจมอยู่ธรรมชาติที่คร่ำไป ธรรมชาติที่หลอกลวง ธรรมชาติที่ยังสัตว์ให้เกิด ธรรมชาติที่ยังสัตว์ให้เกิดพร้อม ธรรมชาติที่รื้อยรัด ธรรมชาติที่มีชาย ธรรมชาติที่กำซาบใจ ธรรมชาติที่ชานไป ธรรมชาติเหมือนเส้นด้าย ธรรมชาติที่แผ่ไป ธรรมชาติที่ประมวลมา ธรรมชาติเป็นเพื่อนสอง ปณิธานธรรมชาติที่นำไปสู่ภพ ตัณหาเหมือนป่า ตัณหาเหมือนดง ความเกี่ยวข้อง ความเยื่อใย ความห่วงใยความผูกพัน ความหวัง กิริยาที่หวัง ภาวะที่หวัง ความหวังรูป ความหวังเสียง ความหวังกลิ่น ความหวังรส ความหวังโณภูฏัพพะ ความหวังลาภ ความหวังทรัพย์ ความหวังบุตร ความหวังชีวิต ธรรมชาติที่กระชิบ ธรรมชาติที่กระชิบทั่ว ธรรมชาติที่กระชิบยิ่งความกระชิบ กิริยาที่กระชิบ ภาวะที่กระชิบ ความละโมบ กิริยาที่ละโมบ ภาวะที่ละโมบ

^{๑๘} พระพุทธโฆสเถระ รัตนาคัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. (กรุงเทพฯพหุทานคร : ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖๖.

^{๑๙} พระธรรมกิตติวงศ์ พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๓๘๓.

ธรรมชาติเป็นเหตุขมขานไป ภาวะที่ใคร่แต่อารมณ์ดี ๆ ความกำหนดในฐานะอันไม่ควร ความโลภเกินพอดี ความติดใจ กิริยาที่ติดใจ ความปรารถนา ความกระหายใจ ความปรารถนานัก กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา รูปตัณหา อรูปตัณหา นิโรธตัณหา รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา ธัมมตัณหา โอชะ โยคะ คันถะ อุปาทาน อวารณ นีวรณ เป็นเครื่องปิดบังเครื่องผูก อุปกิเลส อนุสัย ปริยภูฐาน ตัณหาเหมือนเถาว์วัลย์ ความปรารถนาและติดอยู่ในวัตถุมีอย่างต่างๆ มูลเหตุแห่งทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ทุกขสมุทัย บ่วงแห่งมาร เบ็ดแห่งมาร วิสัยแห่งมาร ตัณหาเหมือนแม่น้ำ ตัณหาเหมือนข่าย ตัณหาเหมือนเชือก ตัณหาเหมือนสมุทรร อภิขณา อุกุศลมูล คือโลภะ [เพียงโลภะ ตัวเดียว ทำให้เห็นถึงลักษณะธรรมฝ่ายอกุศลที่ยังถึงกันได้อย่างหลากหลาย] นี้ชื่อว่า โลภะ

ข. ลักษณะอาฆาตที่อยู่ในโทสะ

ลักษณะอาฆาตที่แฝงตัวอยู่ใน โทสะ ย่อมแสดงออกในลักษณะออกมาอันเนื่องมาจากการได้รับผัสสะ หรือผ่านการกระทบในสิ่งที่ทำให้ชุ่มเคืองใจ มีอารมณ์โกรธที่เกรี้ยวกราดอย่างรุนแรง เพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์แห่งอารมณ์ต่างๆ ที่มากระทบเหล่านั้น จึงให้มีการบันดาลโทสะในลักษณะต่างๆ ที่ร้อนแรงขึ้น

ความอาฆาตเกิดขึ้นว่า ผู้นี้เคยทำความเสื่อมเสียแก่เรา ความอาฆาตเกิดขึ้นว่า ผู้นี้กำลังทำความเสื่อมเสียแก่เรา ความอาฆาตเกิดขึ้นว่า ผู้นี้จักทำความเสื่อมเสียแก่เรา ความอาฆาตเกิดขึ้นว่า ผู้นี้เคยทำความเสื่อมเสีย ฯลฯ กำลังทำความเสื่อมเสีย ฯลฯ จักทำความเสื่อมเสียแก่คนที่รัก ที่ชอบพอของเรา ความอาฆาตเกิดขึ้นว่า ผู้นี้ได้เคยทำความเจริญ ฯลฯ กำลังทำความเจริญ ฯลฯ จักทำความเจริญแก่คนผู้ไม่เป็นที่รัก ที่ชอบพอของเรา หรือความอาฆาตเกิดขึ้นในฐานะอันไม่สมควร จิตอาฆาต ความขัดเคือง ความกระทบกระทั่ง ความแค้น ความเคืองความชุ่มเคือง ความพล่านไป โทสะ ความคิดประทุษร้าย ความคิดมุ่งร้าย ความชุ่มจิต ธรรมชาติที่ประทุษร้ายใจ ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ มีลักษณะเช่นว่านี้ และ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย ความพิโรธ ความแค้นความดุร้าย ความเกรี้ยวกราด ความไม่แช่มชื่นแห่งจิต [รางเหง้าของอกุศลที่เป็นโทสะนี้ มีภาวะที่โกรธจัดขาดสติยอมประทุษร้ายใจตนเองเป็นอันดับแรก และลุกลามไปถึงผู้อื่นด้วยความเกรี้ยวกราดแห่งโทสะอย่างรุนแรง] มีลักษณะเช่นว่านี้ เรียกว่าลักษณะอาฆาตที่แฝงตัวอยู่ในโทสะ

ค. ลักษณะอาฆาตที่อยู่ในโมหะ

ลักษณะอาฆาตที่แฝงตัวอยู่ในโมหะ คือ ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในทุกขสมุทัย ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ คามินีปฏิบัติทา ความไม่รู้ในส่วนอดีต ความไม่รู้ในส่วนอนาคต ความไม่รู้ในส่วนอดีตและอนาคต ความไม่รู้ในปฏิจจสมุปบาทว่า เพราะธรรมนี้เป็นปัจจัยธรรมนี้จึงมี

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่ตรัสรู้ ความไม่รู้โดยสมควร ความไม่รู้ตามเป็นจริง ความไม่แทงตลอด ความไม่ถือเอาโดยถูกต้อง ความไม่หยั่งลงโดยรอบคอบ ความไม่พินิจ ความไม่พิจารณา ความไม่ทำให้ ประจักษ์ ความทรมานปัญญา ความง้อเขลา ความไม่รู้ชัด ความหลง ความลุ่มหลง ความหลงไหล อวิชา โอะชะ คืออวิชา โยคะ คืออวิชา อนุสัยคืออวิชา ปริญญา คืออวิชา ลิม คืออวิชา อกุศลมูล คือโมหะ มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่าโมหะ สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่า เหตุที่เป็นอกุศล ๓^{๒๐}

ลักษณะความอาฆาตนั้น พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นความโกรธ มีรากเป็นพิษ มียอดหวาน ที่ว่ามีรากเป็นพิษ หมายความว่า ในเบื้องต้น ความโกรธจะแสดงพิษสงต่อจิตใจ ทำให้หงุดหงิด เร่าร้อน เตือดดาล จึงต้องรีบระบายความหงุดหงิด เร่าร้อน เตือดดาลออกไปโดยเร็ว ด้วยการดำ่ว่าทุบตี หรือทำลายบุคคลหรือสิ่งของ ที่เป็นต้นเหตุให้โกรธ เมื่อได้ทำงานสาแก่ใจแล้ว ในบั้นปลายจะรู้สึกโล่งใจ สบายใจ จึงเรียกว่ามียอดหวาน ความอาฆาต คือความโกรธที่ร้ายแรงด้วยไฟแห่งโทสะ เป็นภัยนำ ความเสียหายมาสู่ชีวิตและทรัพย์สิน คนที่โกรธจัดมักผูกความอาฆาตจองเวรไว้ในใจ และแสดงความอาฆาตด้วยโทสะภายในออกในลักษณะต่างๆ เพื่อสนองไฟอาฆาตแค้นของโทสะที่ตนได้สั่งสมมา ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า โทสะคิ เป็นลักษณะไฟที่ไม่ควรเสพ แต่ควรละเสีย ในพระสูตรต้นตปิฎกกว่า

เพราะเหตุไร โทสะคินี้ จึงเป็นสิ่งที่ควรละ ควรเว้น ไม่ควรเสพ เพราะบุคคลผู้มีโทสะ ถูกโทสะครอบงำ มีจิตถูกโทสะกลุ้มรุม ย่อมประพฤตินุจริตทางกาย ประพฤติทุจริตทางวาจา ประพฤติทุจริตทางใจ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ฉะนั้น โทสะคินี้ จึงเป็นสิ่งที่ควรละ ควรเว้น ไม่ควรเสพ^{๒๑} โทสะ คือ โทษ อันตราย การประทุษร้าย การเกลียดชัง^{๒๒}

ดังนั้น ลักษณะความอาฆาต คือ ความโกรธที่รุนแรง ในพระอภิธรรมปิฎก ได้กล่าวถึงรางเหง้าทั้ง ๓ ด้วย คือ โลภะ ที่แผงตัวมาในรูปของความกำหนัด ความยินดี ความคล้อยตามอารมณ์ ความเพติดเพลิน เป็นผลส่งต่อไปสู่ โทสะ คือความโกรธ อาฆาตแค้น เพราะไม่ได้ตั้งใจในสิ่งที่ตนต้องการ ความคิดประทุษร้าย ความอาฆาต พยาบาท คิดมุ่งร้าย แสดงกิริยาของภาวะที่โกรธแค้น ออกมา ส่งผลทำให้จิตเป็นโมหะ หลงในสภาวะธรรมเหล่านั้น จึงเป็นเหตุทำให้จิตถูกครอบงำด้วยอกุศลธรรมทั้ง ๓ อย่าง คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ผิงตัวอยู่ในสันดานจิต และรอจังหวะแสดงลักษณะเผยตัวตนของตนเองออกมาอยู่เสมอเมื่อมีโอกาส

ความอาฆาตนั้น มีปรากฏในพระวินัยปิฎก แต่มักใช้คำว่า มักโกรธ ผูกโกรธ ซึ่งเกิดจากสาเหตุที่เสพผัสสะที่ไม่พอใจอันนำไปสู่ความอาฆาตที่รุนแรง เช่น พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนามีความ

^{๒๐} อภ.สง. (ไทย) ๔๓/๑๐๖๕ - ๑๐๖๗/๒๗๒.

^{๒๑} อจ. สดตค. (ไทย) ๑๕/๔๗/๗๓.

^{๒๒} พระธรรมกิติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), รวบรวม-แปล พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๓๒๙.

โกรธเคืองกันจนกระทั่งเกิดการทะเลาะวิวาทจนมีการผูกโกรธ และมักโกรธ ทำให้พระพุทธองค์จำต้องเรียกประชุมสงฆ์เพื่อแก้ไข เพราะการผูกโกรธเป็นเหตุทำให้หมู่ภิกษุมีความต่างพร้อยแห่งศีล เกิดความอาฆาตพยาบาทกันจึงต้องประชุมสงฆ์เพื่อระงับเรื่องนั้น

ความอาฆาตที่เกิดจากจิตขัดเคือง มีโทษะ เกิดความโกรธ และผูกโกรธไว้ ทำให้พระภิกษุต้องมีเรื่องก่อการทะเลาะวิวาทกัน มีปรากฏในพระวินัยปิฎก จุฬวรรค ได้กล่าวว่า เกิดมาจากมูลเหตุ ๖ ประการ ดังนี้

๑) มูลเหตุแห่งวิวาท ๖ อย่าง มีความอาฆาตเป็นหนึ่งในรากเหง้าแห่งการวิวาทกันของสงฆ์อยู่ด้วย คือ ผู้ที่มักโกรธ และผูกโกรธไว้ ได้แก่ ภิกษุผู้มักโกรธ ผูกโกรธ, ภิกษุผู้ลบลหู่ตีตนเสมอท่าน, ภิกษุผู้มีความริษยา ตระหนี่, ภิกษุผู้มีความอวดดี เจ้ามาया, ภิกษุผู้มีความปรารถนาชั่ว มีฉันทิภูมิจิต, ภิกษุผู้มีความยึดมั่นทิฏฐิของตน ถืออื่น ไม่เคารพยำเกรงต่อบุคคลผู้ควรเคารพ

๒) อุกุศลมูล ๓ (สาเหตุที่จิตมีความโลภ โกรธ หลง นำไปสู่ความอาฆาต พยาบาท)

๓) กุศลมูล ๓ (สาเหตุที่จิตไม่มีความโลภ โกรธ หลง จึงไม่ผูกอาฆาต พยาบาท) หากภิกษุผู้ใดมีสิ่งที่เป็นมูลเหตุแห่งวิวาท ๖ และอกุศลมูล ๓ จะถูกปรับอาบัติ^{๒๓} ซึ่งเป็นวิธีปรับโทษตามความสมควรแก่การทำความผิดนั้นๆ ให้ชัดหลาย เพื่อไม่ให้หมู่ภิกษุมีความโหดเหี้ยมทางใจด้วยความอาฆาตต่อเพื่อนภิกษุด้วยกัน หรือบุคคลรอบข้าง

ความอาฆาต โกรธแค้น ทำให้บุคคลมีความประทุษร้ายต่อกันได้ การอาฆาตแค้น เพราะอาศัยความโกรธ เป็นอาสวะที่เร่าร้อน ความอาฆาตโกรธแค้นเป็นสังโยชน์ และเป็นนิวรณ์ธรรมที่นำไปสู่ทุกข์ได้ เมื่อหลังจากตายไป สำหรับพระอริยสาวกทั้งหลายเป็นผู้ตัดแล้วซึ่งการนิทาน การประทุษร้ายอันเป็นความโกรธ และไม่อาฆาต พยาบาท ปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์เหล่านั้น เมื่อบุคคลไม่มีความอาฆาตโกรธแค้น อาสวะ และความเร่าร้อนจะไม่มีในใจ ดังเรื่องมาฆเทพบุตร ในกรุงสาวัตถีว่า

ครั้นเมื่อราตรีผ่านไป มาฆเทพบุตรมีบรรณงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วพระเชตะวัน เข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าอะไรได้จึงไม่เศร้าโศก ข้าแต่พระโคตม พระองค์ทรงพอพระทัยการฆ่ากรรมอย่างหนึ่ง คืออะไรพระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก ท้าววัตรภู พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการฆ่าความโกรธ ซึ่งมีรากเป็นพิษ มียอดหวาน เพราะบุคคล ฆ่าความโกรธนั้นได้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก^{๒๔} การฆ่าความโกรธ คือการฆ่าตัวโทสะ เมื่อฆ่าตัวโทสะได้แล้ว ใจที่คิดอาฆาตก็ไม่มี เมื่อใจที่เคยคิดอาฆาตไม่มีจึงอยู่เป็นสุขไม่เศร้าโศก

^{๒๓} ดูรายละเอียดเพิ่มใน วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๒-๓๓๕.

^{๒๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔/ ๘๘-๘๙.

๒.๔ ผลกระทบของความอาฆาต

ผลกระทบของความอาฆาต ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น ๔ ประเด็น คือ (๑) ผลกระทบต่อตนเอง (๒) ผลกระทบต่อผู้อื่น (๓) ผลกระทบต่อสังคม (๔) และผลกระทบต่อพระศาสนา ความอาฆาต มักเกิดขึ้นกับบุคคลผู้มักโกรธ และผูกโกรธไว้ เมื่อแสดงกิริยาออกมาภายนอกทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งภายนอกด้วย ความอาฆาตเกิดจากสภาพจิตใจที่เป็นอกุศล เมื่อกล่าวถึงผลกระทบนั้น ผลจะเกิดขึ้นมาแบบลอยๆ ไม่ได้ จำต้องมีการทำเหตุหรืออาศัยเหตุปัจจัยหลายๆ อย่างในการสร้างเหตุจึงมีผล เช่น นางมาคันทียามีความโกรธ อาฆาต แค้น ต่อพระพุทธองค์ ย่อมต้องมีเหตุ ผลจึงเกิดขึ้น ส่วนผลที่เกิดโดยอาศัยเหตุเป็นสิ่งที่กระตุ้นนั้น จะมากหรือน้อยอยู่ที่เหตุและปัจจัยนั้นเช่นกัน แต่ผลกระทบของความอาฆาตที่ก่อตัวขึ้นมาได้นั้น ย่อมแสดงให้เห็นว่าต้องมีเหตุที่รุนแรง ผลแห่งความอาฆาตจึงให้ผลกระทบที่ร้ายแรงตามมาด้วย

๒.๔.๑ ผลกระทบต่อตนเอง

ผลกระทบต่อตนเอง เช่น นางมาคันทียาได้รับการตำหนิจากพระพุทธองค์ ส่งผลทำให้กระทบถึงจิตใจ เพราะนางมาคันทียาเป็นคนที่มิโหด มีจิตใจที่อ่อนไหวง่าย เป็นผู้มักโกรธอยู่แล้ว เมื่อมีใครมากล่าวพาดพิงทำให้กระทบต่อจิตใจนาง นางจึงผูกโกรธไว้ แล้วแผ่อภัยถึงผู้อื่น สังคม และพระศาสนาด้วย แต่ความโกรธเมื่อเกิดกับผู้ใดแล้ว ผู้นั้นย่อมสร้างผลกระทบของความอาฆาตต่อตนเองโดยตรงเป็นอันดับแรก ทำให้จิตเป็นอกุศล ชุนมัว และสร้างไฟแห่งความโหดร้ายขึ้น พฤติกรรมต่างๆ ที่แสดงออกมาย่อมขาดความเคารพยำเกรง อาจเรียกได้ว่า ผลกระทบของความอาฆาต เป็นเหตุให้นางมาคันทียาได้สร้างบาปให้กับตนเองนั่นเอง

ผลกระทบต่อตนเอง ของความอาฆาตนั้น ทำให้บุคคลขาดคุณธรรม ๒ ประการ คือ ทำให้จิตใจไม่ละอายต่อการกระทำความชั่ว และไม่มีความเกรงกลัวต่อบาปอกุศลที่จะตามมา บุคคลผู้มักโกรธ ย่อมปล่อยให้จิตใจถูกรอบงำด้วยโทสะที่ร้ายแรง จิตบุคคลที่มักโกรธเป็นอุปกิเลสอย่างหนึ่งที่เกาะติดใจไว้ให้เศร้าหมอง และสำหรับผู้ที่กำลังฝึกบำเพ็ญตบะทางจิตหากเป็นผู้มักโกรธ และยึดถือในตบะนั้น ถือว่าเป็นอุปสรรคที่เป็นผลกระทบต่อตนเองโดยตรง ดังหลักฐานปรากฏใน พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค กล่าวไว้ว่า

บุคคลผู้บำเพ็ญตบะ เป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธไว้ ข้อที่บุคคลผู้ บำเพ็ญตบะ เป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธไว้ นี้แลเป็นอุปกิเลส ของบุคคลผู้บำเพ็ญตบะ^{๒๕} ผู้มักโกรธและผูกโกรธไว้ ย่อมสร้างผลกระทบแห่งความอาฆาต แค้นอย่างหนักให้ตนเองโดยตรง ด้วยกรรมที่เป็นอกุศล ดังที่มูลนิธิศึกษา และเผยแพร่พระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงเรื่องความอาฆาตแค้นในการตอบปัญหาธรรมโดยมีผู้ถามว่า

^{๒๕} ที. ปา. (ไทย) ๓/๖๓/๔๓.

การอาฆาตแค้นเป็นบาปใหม่ แล้วถ้าเรามีความโกรธแค้นตอนที่เสียชีวิตจะพาเราลง
อบายภูมิ (นรก) จริงหรือไม่ จึงมีผู้ตอบว่า

การกระทำอะไรก็ตาม ที่จะเป็นบาปหรือไม่เป็นบาปนั้น ต้องพิจารณาว่า บาปคืออะไร?
บาป คือ สภาพจิตที่เป็นอกุศล เป็นอกุศลธรรม เป็นสภาพธรรมที่ไม่ดี ไม่งาม ให้ผลเป็นทุกข์ ขณะที่
อกุศลจิตเกิดขึ้นขณะนั้นเป็นบาป อกุศลจิตที่เกิดขึ้นย่อมเป็นไปตามการสะสมมาของแต่ละบุคคล ถ้า
หากว่ามีการล่วงออกมาเป็นทุจริตกรรม เบียดเบียนผู้อื่น เป็นอกุศลกรรมบถที่ครอบงำ ย่อมเป็น
อกุศลที่มีกำลัง บาปย่อมมีแก่ผู้กระทำเท่านั้น ย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำ

เมื่อกล่าวโดยกว้างๆ แล้ว บาปโดยทั่วไป หมายถึง การกระทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ทางกาย
ทางวาจา ทางใจ ที่เรียกว่า อกุศลกรรมบถ ๑๐ เช่น ข่าสัตรว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม เป็นต้น
แต่บางขณะแม้ว่าจิตเป็นอกุศล ก็ไม่ใช่คำว่าทำบาป เช่น ความยินดีพอใจใน รูป เสียง กลิ่น รส ที่ดีที่
น่าพอใจ เป็นอกุศลธรรมที่สะสม แต่ไม่ก่อให้เกิดวิบาก แต่เมื่อสะสมมากขึ้นๆ ก็เป็นเหตุให้กระทำ
อกุศลกรรมบถประการต่างๆ ได้นำมาซึ่งความทุกข์ความเดือดร้อนแก่ตนเองโดยส่วนเดียวเท่านั้น

จากประเด็นคำถาม ควรที่จะได้เข้าใจว่า ไม่ว่าจะมีความโกรธ ความอาฆาต ความไม่
พอใจ ความพยาบาท ความเคียดแค้น ชุนใจ ก็เป็นสภาพความเป็นจริงของโทสะ ทั้งหมด ซึ่งเป็น
สภาพธรรมที่มีจริง แน่นนอนว่า ผู้ที่ยังไม่ใช่พระอนาคามี ยังต้องมีความโกรธ เพราะเหตุว่า ยังมีเชื้อของ
ความโกรธที่ยังไม่ได้ดับอย่างเด็ดขาด, บางบุคคลเป็นผู้มีอัธยาศัยดี มีความประพฤติดี น่ารัก เกือบจะ
ดูเหมือนว่าไม่เห็นโกรธ แต่ตามความเป็นจริงแล้ว เมื่อยังไม่ใช่พระอนาคามี บุคคลต้องโกรธแน่ แม้ว่า
จะไม่มาก เป็นเพียงความชุนใจ ไม่พอใจ เมื่อประสบกับสิ่งที่ไม่น่าพอใจ ซึ่งมีมากในชีวิตประจำวัน
เวลาเห็นสิ่งที่ไม่น่าพอใจก็ยากที่จะไม่เกิดความชุนใจ อย่างนี้ก็เป็นลักษณะของโทสะเช่นเดียวกัน

ถ้าเป็นผู้ที่ละเอียดก็จะเห็นได้ว่า เพียงแค่ชุนใจนิดเดียว ก็รู้สึกตัวได้ว่า นั่นคือลักษณะของ
ความโกรธแล้ว แม้จะไม่มากถึงขั้นล่วงออกมาเป็นทุจริตทั้งทางกายและทางวาจา ขณะที่อกุศลจิตเกิด
จะบอกว่าดีไม่ได้ ความจริงย่อมเป็นความจริง อกุศลย่อมไม่ดี ไม่ว่าจะน้อยหรือมาก

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงต้องเป็นผู้มีความละเอียดและเข้าใจตามความเป็นจริงว่า ทุกคนที่ไม่ใช่
พระอนาคามีบุคคล ยังต้องโกรธอยู่ โกรธแล้วก็ดับไป แต่ถ้าเพียงโกรธแล้วก็ดับไป ไม่คิดที่จะโกรธซ้ำ
อีก ก็ย่อมจะดีกว่าการผูกโกรธ ผูกอาฆาต ถ้าเป็นอย่างนี้ได้ ก็จะไม่เป็นความคิดโกรธแบบไม่จบ คิดอีก
แล้วก็โกรธอีกจนกระทั่งไม่ลืม เวลาที่โกรธแล้วไม่ลืม สังขารชั้นก็จะปรุงแต่งต่อไปอีก ถึงกับเป็นความ
พยาบาท เป็นความแค้นเคืองที่คิดจะประทุษร้าย ปองร้ายผู้อื่น เป็นการกระทำบาป สร้างเหตุที่ไม่ดี
กับตนเอง^{๒๖}

^{๒๖} ดูเพิ่มใน มุลนิตศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา, วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖, [ข้อมูลออนไลน์]
แหล่งที่มา : <http://www.dhammadhome.com/webboard/topic/22423> [สืบค้น ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

ฉะนั้น ผลกระทบของความอาฆาตที่มีต่อตนเอง เป็นสะพานบาปที่ทำให้จิตเป็นอกุศล และสร้างผลกระทบภายในตน และส่งผลไปยังบุคคลภายนอกที่รุนแรงอีก บุคคลที่ถูกความโกรธครอบงำ และผูกโกรธไว้ จนกลายเป็นความอาฆาตย่อมทำบุคคลนั้นให้มีมารยาททราม ดังพระพุทธองค์ตรัสกับหมู่ภิกษุเรื่องความอาฆาตที่ทรงใช้คำว่า เป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธไว้ว่า

ภิกษุใด เป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธไว้ ภิกษุนั้น ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระศาสนา ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระธรรม ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระสงฆ์และไม่ทำสิกขาให้บริบูรณ์ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรง ในพระศาสนา ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระธรรม ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระสงฆ์ และไม่ทำสิกขาให้บริบูรณ์นั้น ย่อมก่อวิเวทให้เกิดขึ้นในสงฆ์ ซึ่งเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๒๗} ความอาฆาตทำให้มารยาทเสีย ไม่ละอายต่อผลของความชั่ว ไม่กลัวบาป และไม่ไปเพื่อความเกื้อกูลในกุศลธรรมให้จิตใจ มีแต่สร้างผลกระทบต่อนิจิตใจตนเองโดยตรง และเป็นไปเพื่อความเสื่อมด้วยจิตที่อาฆาตจึงเป็นโทษมาก

๒.๔.๒ ผลกระทบต่อผู้อื่น

ผลกระทบที่มีต่อผู้อื่น สำหรับบุคคลที่มีความอาฆาต มักโกรธ ย่อมส่งผลกระทบต่อผู้อื่นด้วยแน่นอน เช่น พระนางมาคันทิยา เป็นผู้ที่มีจิตใจมักโกรธ ผลกระทบที่ผู้อื่นจะต้องได้รับเป็นประจำนั้น คือ คนที่อยู่ภายในครอบครัวของพระนางเอง เช่น บิดาชื่อมาคันทิยพราหมณ์ และนางพราหมณีที่เป็นมารดา นางมาคันทิยาได้สนองตอบต่อความอาฆาตที่โหดร้ายของตนด้วยวิธีการที่รุนแรง ไม่มีเมตตา ทำให้ผลกระทบของความอาฆาตที่ได้ทำลงไปนั้น ก่อความทุกข์โทษแก่ผู้อื่นมากมาย ความอาฆาตมีโทษมาก ด้วยความที่นางเป็นคนที่มิโหดร้ายแรง ถูกความโกรธครอบงำติดอยู่ บุคคลที่มักโกรธ และถูกความโกรธครอบงำมาก ย่อมเป็นผลกระทบต่อผู้อื่นมากไม่ว่าจะเป็นคฤหัสถ์หรือนักบวชก็ตาม ไม่สามารถที่จะเป็นผู้นำหรือแต่งตั้งให้เป็นผู้นำภารกิจอย่างใดอย่างหนึ่งได้เลย เพราะมีแต่จะสร้างความเสียหายให้เกิดผลกระทบต่อผู้อื่น ดังในพระวินัยปิฎก ปรีวาร ได้กล่าวถึงเรื่องของ ภิกษุผู้ไม่ควรแต่งตั้งด้วยอุพพาหิกา^{๒๘} ไว้ว่า

ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ แม้อื่นอีก สงฆ์ไม่พึงแต่งตั้งด้วยอุพพาหิกา องค์ ๕ คือ

^{๒๗} ดูรายละเอียดเพิ่มใน วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๓.

^{๒๘} คำว่า **อุพพาหิกา** หมายถึง กิริยาที่ถอนนำไป, การเลือกแยกออกไป, เป็นวิธีระงับวิเวททาธิกรณ์ ในกรณีที่ประชุมสงฆ์มีความไม่สะดวก ด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งสงฆ์จึงมีการคัดเลือกภิกษุบางรูปในที่ประชุมนั้น ผู้ที่ไม่ถูกครอบงำองค์ ๕ ไม่เลือกเอาภิกษุผู้มักไม่โกรธ ลบหลู่ ตีตนเสมอท่าน เป็นต้น แต่จะเลือกภิกษุที่มีองค์ ๕ ที่ตรงกันข้างขององค์แต่งตั้งเพื่อให้ทำหน้าที่ในการระงับวิเวททาธิกรณ์.

๑. เป็นผู้มักโกรธ ถูกความโกรธครอบงำ
๒. เป็นผู้ลบหลู่ ถูกความลบหลู่ครอบงำ
๓. เป็นผู้ตีเสมอ ถูกความตีเสมอครอบงำ
๔. เป็นผู้มีปกติริชยา ถูกความริชยาครอบงำ
๕. เป็นผู้ยึดมั่นทิฐิของตน มีความถือมั่น สละสิ่งที่ตนยึดมั่นได้ยาก

ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้แล สงฆ์ไม่พึงแต่งตั้งด้วยอุพพาทิกา^{๒๙} เพราะผู้ที่มีมักโกรธ หรือประกอบด้วยองค์ ๕ ดังกล่าว สงฆ์ไม่แต่งตั้งให้มาเป็นผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ ถ้าหาแต่งตั้งแล้วมีแต่จะสร้างผลกระทบเสียหายให้ผู้อื่นมากมาย จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าตั้งข้อหนึ่งถึงข้อห้าเป็นองค์ธรรมที่นำไปสู่ความเสื่อมเสียทั้งสิ้นเมื่อบุคคลใดถูกครอบงำแล้ว สำหรับพระนางมาคันทิยามีครบทั้ง ๕ ข้อ และจึงทำให้สร้างความอาฆาต และมีผลกระทบต่อผู้อื่นมาก จะเห็นได้ว่าความอาฆาตมีโทษมาก มีผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น เท่านั้นไม่พอพระนางมาคันทิยาพร้อมด้วยหมู่ญาติที่เข้าร่วมกระทำการ ได้รับผลกระทบอย่างร้ายแรง พระนางสามารถดีพร้อมด้วยบริวารก็ได้รับผลกระทบด้วย เพราะต้องมารับความวิบัติที่นางมาคันทิยาสร้างขึ้น พร้อมกันนั้นแรงความอาฆาตนี้ส่งผลกระทบต่อพระราชาให้ได้รับระทมทุกข์จากเหตุการณ์นี้ด้วย

๒.๔.๓ ผลกระทบต่อสังคม

ผลกระทบต่อสังคมเพราะแรงอาฆาตที่นางมาคันทิยาได้ก่อขึ้น ทำให้ชาวบ้านต่างก็ตื่นตระหนกกับเหตุการณ์ร้ายแรงที่เกิดขึ้นนั้น พระนางได้สร้างความเดือดร้อนที่เป็นพิษแห่งความอาฆาต ทำให้แผ่ส่งผลกระทบต่อสังคมไม่น้อย ด้วยแรงอาฆาตของนางมาคันทิยามีมากจึงไม่ยอมเป็นมิตรกับใคร และได้หันมาทำร้ายคนรอบข้างในสังคมที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ด้วย โดยที่บุคคลเหล่านั้นไม่มีความผิด หรือไม่มีเรื่องความขัดแย้งกันมาก่อนกับแต่อย่างใด นางมาคันทิยาได้สร้างผลกระทบต่อคนในสังคมนอกข้างที่เข้าใกล้นางด้วยการทำร้าย เช่น พระนางสามารถดีพร้อมด้วยบริวารทั้งห้าร้ายคนด้วยเจตนาร้ายในการวางเพลิงเผาจนถึงแก่ความตายในกองเพลิงนั้น เพราะจิตที่เป็นอกุศลเจตนาที่แรงกล้าด้วยความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา^{๓๐} จึงสร้างผลกระทบต่อสังคมนอกข้างมากมาย นางมาคันทิยาเป็นคนพาลจุดไฟอาฆาตเผาตัวเองแล้วยังวางเพลิงเผาผู้อื่นทำให้สังคมได้รับผลกระทบอีก ดังข้อความที่ปรากฏใน มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกัว่า

ภิกษุรูปใดเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ย่อมรู้เหตุนี้มนาร ประทุษร้ายภิกษุเช่นนั้น ย่อมประสบทุกข์อย่างหนัก คนพาลมาเข้ากองไฟที่กำลังลุกโชน ย่อมเดือดร้อนอยู่ว่า ‘ไฟย่อมไม่คิดจะเผา

^{๒๙} วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๕๕/๖๔๐.

^{๓๐} ตูรายละเอียดยใน ขุ.ธ.อ. ๔๐/๑/๒๒๒-๒๒๓.

เรา แต่เราเผาตนผู้เป็นคนพาลเอง’ มาร ท่านเบียดเบียนพระตถาคตแล้ว จักเผาตัวเอง ดังคนพาลที่ ถูกไฟเผาฉะนั้น^{๓๑}

การที่นางมาคันทิยาได้สร้างผลกระทบต่องสังคมนั้น นางได้สุมไฟอาฆาตเผาตัวเองให้ได้รับความเดือดร้อนที่มากเกินกว่าที่จะควบคุมไว้ได้ เพราะไฟอาฆาตนางมาคันทิยามีมากจึงได้หาที่ระบาย ด้วยการเบียดเบียนต่องสังกรมรอบข้างโดยการวางเพลิงสังเวชชีวิตร พระนางสามารถดีพร้อมด้วยบริวารทั้ง ห้าร้อยคนไปด้วย จะเห็นได้ว่าไฟอาฆาตที่เกิดจากโทษะของบุคคลที่มักโกรธ และผูกโกรธไว้ย่อมทำ ความเสียหายทำลายล้างที่ร้ายกาจ จึงกล่าวได้ว่าหมอกชีวิตของที่เป็นพิษแห่งไฟอาฆาตนี้ มีแต่คนพาล เท่านั้นที่ทำได้ และสามารถนำพาบุคคลที่กระทำอกุศลกรรมที่หนักไปสู่นรกได้ ดังที่พระพุทธองค์ทรง ตรัสถึงเรื่องคนพาลไว้ว่า

ในสมัยนั้น บาปกรรมที่คนพาลทำ คือ การประพฤติกายทุจริต การประพฤตวิจิทุจริต การประพฤติมโนทุจริตไว้ในกาลก่อน ย่อมหน่วงเหนี่ยวบดบัง ครอบงำคนพาลผู้อยู่บนตั่ง บนเตียง หรือนอนบนพื้น เปรียบเหมือนเงาของยอดภูเขาใหญ่ ย่อมกั้น บดบัง ครอบคลุมแผ่นดินใหญ่ในเวลา เย็น แม้ฉันใด ในสมัยนั้น บาปกรรมที่คนพาลทำ คือ การประพฤติกายทุจริต การประพฤตวิจิทุจริต การประพฤติมโนทุจริตไว้ในกาลก่อน ย่อมหน่วงเหนี่ยวบดบัง ครอบงำคนพาลผู้อยู่บนตั่ง บนเตียง หรือนอนบนพื้น ฉะนั้นเหมือนกัน

ในเรื่องนั้น คนพาลมีความคิดอย่างนี้ว่า ‘เรายังไม่ได้ทำความดีไว้หนอ ยังไม่ได้ทำกุศลไว้ ไม่ได้ทำที่ป้องกันสิ่งน่ากลัวไว้ ทำแต่ความชั่ว ทำแต่กรรมหยาบช้า ทำแต่กรรมเศร้าหมอง เราตายแล้ว จะไปสู่คติของผู้ไม่ได้ทำความดีไว้ไม่ได้ทำกุศลไว้ ไม่ได้ทำที่ป้องกันสิ่งน่ากลัวไว้ ทำแต่ความชั่ว ทำแต่ กรรมหยาบช้า ทำแต่กรรมเศร้าหมองนั้น’ เขาย่อมเศร้าโศก ลำบากใจ ร่ำไร ทูบอคร่ำครวญ ถึง ความหลงใหล^{๓๒} นางมาคันทิยาได้สร้างผลกระทบต่อบุคคลในสังกรมรอบข้าง ด้วยแรงแห่งวิบากกรรม อันร้อนแรงหยาบช้าย่อมตามสนองนางแน่นอน เพราะความเป็นคนพาลของนางโดยแท้

๒.๔.๔ ผลกระทบต่อพระพุทธศาสนา

การสร้างความเดือดร้อนที่เกิดจากแรงอาฆาตของนางมาคันทิยา ได้ส่งผลกระทบต่อ พระพุทธศาสนาไม่น้อย แม้แต่พระพุทธองค์และพระสาวกทั้งหลายก็ได้รับผลกระทบจากแรงอาฆาต ของนางมาคันทิยาเช่นกันไม่ว่าจะเป็นการดำ การกล่าวร้ายใส่ความต่อพระพุทธองค์ด้วยเรื่องต่างๆ ทำให้ผู้คนที่เป็นพุทธบริษัทต้องตื่นตระหนกตกใจในเหตุการณ์นั้น และเป็นหนึ่งในการสร้างปัญหาและ อุปสรรคต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์และพระสาวกทั้งหลาย จนกระทั่งพระ

^{๓๑} คุรยละเอียดใน ม.มู. (ไทย) ๔/๕๑๓/๕๕๓.

^{๓๒} ม.อ. (ไทย) ๖/๒๔๘/๒๙๓.

อานนท์คิดสงสารพระพุทธองค์ที่ถูกลูกนางมาคันทิยานำความเดือดร้อนมาให้ พระอานนท์จึงทูลขออ้อนให้พระพุทธองค์เสด็จไปสู่เมืองอื่น ที่พระอานนท์ได้กล่าวเช่นนี้ เพราะนางมาคันทิยาได้สร้างผลกระทบต่อพระพุทธองค์ พระสาวกและพระศาสนามาก พระอานนท์จึงข่มจิตให้อยู่ในเหตุการณ์นั้นไม่ได้ หมัดกำลังใจในการร่วมเผยแผ่พระพุทธศาสนา อยู่ไม่เป็นสุขใจไม่รื่นเรียงด้วยธรรม เพราะบรรยากาศในเวลานั้น นางมาคันทิยาได้สร้างผลกระทบด้วยแรงแห่งความอาฆาตทั่วทั้งสังขมณฑลในแคว้นพระพุทธรศาสนา พระอานนท์ยังเป็นพระเสขะบุคคลอยู่จึงยากสำหรับการที่จะประคองข่มจิตตนให้รื่นเรียงในธรรมได้ ดังใน พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส กล่าวไว้ว่า

การยกจิตควรมีในเมื่อจิตย่อหย่อน การข่มจิตควรมีในเมื่อจิตฟุ้งซ่าน โยคีควรทำจิตที่ถึงความไม่เข้มแข็งให้รื่นเรียงทุกเมื่อ จิตรื่นเรียง ไม่ย่อหย่อน ไม่ฟุ้งซ่านย่อมมีในกาลใด ในกาลนั้นก็เป็นกาลแห่งสมณะใจพึงยินดีอยู่ภายในโดยอุบายนี้เอง^{๓๓} ความอาฆาตของนางมาคันทิยา ได้สร้างปัญหาและผลกระทบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก แม้ชาวบ้านมีความเป็นมิตร และเคยมีความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ได้เสื่อมศรัทธาลง ผลกระทบด้วยแรงอาฆาตของนางมาคันทิยาที่มีต่อพระพุทธศาสนาถือว่าปัญหาใหญ่ แต่พระพุทธองค์ไม่ได้หนีปัญหาตามที่พระอานนท์ทูลขอ ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาแล้วพระพุทธองค์สอนว่าเหตุเกิดที่ใด ให้แก้ปัญหานั้น นางมาคันทิยา มีความอาฆาตมาก เพราะมีฐลีในดวงตามาก หรือมีกิเลสมาก ในพระอภิธรรมจึงกล่าวว่า

กิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพ^{๓๔} หรือกิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์ไว้กับวัฏฏทุกข์ หรือผูกกรรมไว้กับผล^{๓๕} บุคคลเช่นนางมาคันทิยา มีแรงแห่งความอาฆาตมาก จึงส่งผลกระทบต่อพระศาสนามาก ในขณะที่เดียวกันจิตของนางก็ยอมเศร้าหมองมากเช่นกัน เพราะมีกิเลสเป็นเหตุให้จิตเศร้าหมอง ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงความเศร้าหมอง และความฟ่องแผ้วแห่งจิตแก่หมู่ภิกษุว่า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เธอทั้งหลายควรพิจารณาจิตของตนเนื่องๆ ว่า ‘จิตนี้เศร้าหมองแล้วด้วยราคะ โทสะ โมหะ เป็นเวลานาน’ สัตว์ทั้งหลาย เศร้าหมองเพราะจิตเศร้าหมอง สัตว์ทั้งหลายบริสุทธิ์เพราะจิตฟ่องแผ้ว ภาพจิตรกรรมที่เขาเขียนไว้ เธอทั้งหลายเห็นแล้วหรือ”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “เห็นแล้ว พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย แม้ภาพจิตรกรรมที่เขาเขียนไว้นั้น จิตรกรก็คิดด้วยจิตนั่นเอง จิตนั่นเอง วิจิตรกว่าภาพจิตรกรรมที่เขาเขียนไว้นั้น เพราะเหตุนี้แล เธอทั้งหลาย ควรพิจารณาจิตของตนเนื่องๆ ว่า ‘จิตนี้เศร้าหมองแล้วด้วยราคะ โทสะ โมหะ เป็นเวลานาน’ สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองเพราะ

^{๓๓} ขุ. ม. (ไทย) ๒๑/๒๑๐/๖๑๘.

^{๓๔} อภิ.สง. (ไทย) ๓๕/๙๖๙/๖๒๐.

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๓๓๐.

จิตเศร้าหมอง สัตว์ทั้งหลายบริสุทธ์ เพราะจิตผ่องแผ้ว^{๓๖} นางมาคันทิยาถูกครอบงำด้วยอำนาจของ รากะ โทสะ และโมหะมากมาเป็นเวลานาน นางจึงแสดงพฤติกรรมออกมาด้วยการสร้างผลกระทบ แห่งแรงอาฆาตแก่พระพุทธานุชาตอย่างหนัก ตามหลักธรรมในพระพุทธานุชาต พระพุทธานุชาตทรง สอนให้สำรวจจิตตนเองเนืองๆ เพื่อพิจารณาให้รู้เท่าทันกิเลสที่ทำให้จิตเศร้าหมอง และพระพุทธานุชาต ทรงตรัสให้หมู่ภิกษุสำรวจตนว่า

เราไม่พิจารณาเห็นสัตว์อื่นแม้เพียงหมู่เดียว ซึ่งวิจิตรเหมือนอย่างสัตว์ดิรัจฉานนี้เลย สัตว์ดิรัจฉานแม้เหล่านั้น จิตรกรก็คิดด้วยจิตนั่นเอง จิตนั่นเองวิจิตรกว่าสัตว์ดิรัจฉานแม้เหล่านั้น เพราะเหตุนี้ เธอทั้งหลายควรพิจารณาจิตของตนเองๆ ว่า ‘จิตนี้เศร้าหมองแล้วด้วยรากะ โทสะ โมหะ เป็นเวลานาน’ สัตว์ทั้งหลาย เศร้าหมองเพราะจิตเศร้าหมอง สัตว์ทั้งหลายบริสุทธ์ เพราะจิต ผ่องแผ้ว^{๓๗}

บุคคลที่มีบทบาทและสร้างชื่อเสียงไว้ในพระพุทธานุชาตมีทั้งด้านดี และไม่ดีกรณีนางมา คันทิยา นางเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงในพระพุทธานุชาตไม่น้อย แต่เป็นไปในด้านเสียหายมากกว่า เพียง เพราะแรงอาฆาต นางสามารถสร้างผลกระทบได้ถึง ๔ ด้านใหญ่ด้วยกัน คือ

๑. ผลกระทบต่อตนเอง
๒. ผลกระทบต่อผู้อื่น
๓. ผลกระทบต่อสังคม
๔. ผลกระทบต่อพระศาสนา

แรงแห่งความอาฆาตที่ทำให้ส่งผลกระทบทั้ง ๔ ด้านนี้ ทำให้พระนางมาคันทิยาต้องพลาด โอกาสทอง ไม่อาจนำหลักธรรมทางพระพุทธานุชาตไปชำระล้างธุลีในดวงตาของนางได้ มีแต่เพลิงแห่ง ความอาฆาตแค้นพยาบาทจองเวรที่มีพลังมหาศาลลุกโพล่งในจิต คุดกระชากให้พระนางมาคันทิยา ต้องดำดิ่งสู่นรกอเวจี ก่อนที่ลมหายใจสุดท้ายจะหมดไปจากร่าง จะเห็นได้ว่าแรงแห่งความอาฆาตของ พระนางมาคันทิยานั้นมีมหาศาลส่งผลกระทบทั้งในชาติปัจจุบันที่นางเกิดมา และยังส่งผลกระทบผลึก ใสให้พระนางต้องดิ่งไปสู่นรกอเวจีด้วย เพราะความอาฆาตของนางเกิดจากมีโทสะเป็นเหตุ

๒.๕ หลักธรรมที่เกี่ยวกับความอาฆาต

ความอาฆาตเป็นสิ่งที่โหดร้ายต่อจิตใจ เมื่อบุคคลใดถูกครอบงำแล้ว ย่อมขมใจได้ยาก แม้ คิดที่จะกำจัดยิ่งยากกว่า แต่ในพระพุทธานุชาตจำเป็นต้องอาศัยหลักธรรมมาช่วย เพื่อข่มไว้และค่อยๆ ฝึก ขัดเกลาคิดในการกำจัดออกไป หลักธรรมที่เกี่ยวกับความอาฆาตนั้น ในพระพุทธานุชาตได้กล่าว และ

^{๓๖} คุรยลละเตยตโน ส.ข. (ไทย) ๙/๑๐๐/๑๙๑.

^{๓๗} ส.ข. (ไทย) ๙/๑๐๑/๑๙๒.

จัดเป็นหมวดหมู่ไว้ โดยมีตั้งแต่ระดับพื้นฐานไปจนถึงระดับสูง ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะเอาเฉพาะ หลักธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับความอาฆาต เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปปฏิบัติป้องกันไม่ให้จิตมีความโหดร้าย และกำจัดความอาฆาต พยาบาทออกจากจิต ให้เบาบางลงหรือหมดไป ดังในวิสุทธิมรรคได้กล่าวถึงอุบายบรรเทาความโกรธไว้ว่า

ถ้าโยคีบุคคลได้พยายามปฏิบัติอยู่โดยทำนองนั้นเป็นอย่างดีแล้ว ความโกรธแค้นก็มีได้ดับหายไป แต่นั่นจึงพยายามให้หนักขึ้น เพื่อบรรเทาความโกรธแค้นให้จงได้ โดยวิธีพิจารณาถึงพระพุทธรูปที่ตรัสสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยเฉพาะ^{๓๘}

บุคคลที่มีความอาฆาตมาก เพราะสังสมความโกรธมามาก เมื่ออาฆาตและโกรธมากจึงต้องนำหลักธรรมมาปฏิบัติขัดเกลาให้กับตนเอง ในเบื้องต้นอาจต้องค่อยๆ บรรเทาความอาฆาตลงทีละน้อย เพื่อฝึกให้เกิดความเคยชินเป็นลำดับไป ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสอุบายในการบรรเทาความอาฆาตหรือความโกรธไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกโจรผู้มีใจบาปหยาบช้าจะพึงเอาเลื่อยมีด้ามสองข้างมาเลื่อยอวัยวะทั้งหลาย แม้ขณะเมื่อพวกโจรทำการเลื่อยอวัยวะอยู่นั้น ผู้ใดเกิดมีใจประทุษร้ายต่อพวกโจรนั้น เขาชื่อว่าไม่ปฏิบัติตามคำสอนของเรา เพราะเหตุที่มีใจประทุษร้ายนั้น^{๓๙} ผู้ใดโกรธตอบคนที่โกรธก่อน ผู้นั้นชื่อว่าเป็นคนเลวเสียยิ่งกว่าคนที่โกรธก่อน เพราะเหตุที่โกรธตอบนั้น ผู้ใดไม่โกรธตอบคนที่โกรธก่อน ผู้นั้นชื่อว่าชนะสงครามที่ชนะได้ยากแสนยาก ผู้ใดรู้ว่าคนอื่นโกรธแล้ว เป็นผู้ที่มีสติยังความโกรธไว้เสียได้ คือ ไม่โกรธตอบ ผู้นั้นได้ชื่อว่า ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตน และคนอื่นด้วยกันทั้งสองฝ่าย^{๔๐} อุบายบรรเทาความโกรธนี้เป็นเครื่องโฉมใจบุคคลผู้มักโกรธไม่ให้จิตมีความอาฆาต จึงควรนำหลักธรรมดังกล่าวนี้ไปปฏิบัติ เพราะเป็นส่วนในการช่วยบรรเทาความโกรธ อาฆาตแค้นเสียได้ และเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดความอาฆาตในจิตใจต่อไป

๒.๕.๑ หลักธรรมป้องกันการเกิดความอาฆาต

หลักธรรมป้องกันการเกิดความอาฆาต โดยใช้หลักพรหมวิหาร ๔ เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องนำมาปฏิบัติ เพื่อป้องกันการกระทำความชั่ว และประพฤติปฏิบัติกรรมดี เป็นการป้องกันไม่ให้เกิดใจมีความโหดเหี้ยม และมีความอาฆาตต่อผู้อื่น ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ดังนี้

^{๓๘} พระพุทธโฆสเถระ วิสุทธิมรรค, หน้า ๔๔๑.

^{๓๙} ดูเพิ่มเติมใน ม. มุ. (ไทย) ๑๒/๒๓๒/๒๔๔.

^{๔๐} ดูเพิ่มเติมใน ส. ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๙/๒๖๗.

๑. เมตตา

ก. เมตตากายกรรม ต้องมีเมตตาไม่เบียดเบียนผู้อื่นทางกาย เป็นธรรมที่เกี่ยวกับการกระทำทางกาย เป็นหลักธรรมที่สามารถป้องกันไม่ให้เกิดความอาฆาต บุคคลที่อยู่รวมเป็นเป็นหมู่คณะทะเลาะกัน มีเรื่องความอาฆาตพยาบาท หรือกระทบกระทั่งกันด้วยการกระทำทางกาย ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะเป็นนักบวชหรือคฤหัสถ์ก็ตาม หลักแห่งเมตตากรรมนี้ เป็นธรรมที่สำหรับป้องกันควบคุมพฤติกรรมบุคคลไม่ให้แสดงการกระทำทางกายกรรมที่ล่วงเกินกัน แต่ให้มีความเคารพยำเกรงและปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตา มีกิริยามารยาทที่อ่อนโยน ทำให้การใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันเป็นหมู่คณะอย่างมีความสุขไม่เป็นโทษ เพราะเมตตากรรมนี้ เป็นหลักธรรมป้องกันไม่ให้เกิดความอาฆาตพยาบาทในจิตใจต่อกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสถามความเป็นอยู่กับ พระอนุรุทธะ พระนันทิยะ และพระกิมพิละว่า

“อนุรุทธะ นันทิยะ และกิมพิละ ก็พวกเธอยังพร้อมเพรียงกัน ร่วมใจกัน ไม่ทะเลาะกัน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันคุณมสกับน้ำ มองหน้ากันด้วยความชื่นบานอยู่หรือ”

“พวกข้าพระองค์ยังพร้อมเพรียงกัน ร่วมใจกัน ไม่ทะเลาะกัน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน คุณมสกับน้ำ มองหน้ากันด้วยความชื่นบานอยู่ พระพุทธเจ้าข้า”

“อนุรุทธะ นันทิยะ และกิมพิละ ก็พวกเธอยังพร้อมเพรียงกัน ร่วมใจกันไม่ทะเลาะกัน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันคุณมสกับน้ำ มองหน้ากันด้วยความชื่นบานอยู่ด้วยวิธีใด”

ท่านพระอนุรุทธะกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ในเรื่องนี้ พวกข้าพระองค์มีความคิดอย่างนี้ว่า ‘เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ที่ได้อยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจารีเช่นนี้’ พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระองค์นั้นเข้าไปตั้งเมตตากรรมทั้งต่อหน้าและลับหลัง^{๔๑} หลักธรรมแห่งเมตตา นี้ เป็นความรัก ความปรารถนาให้เขามีความสุข แม้ไม่ตรีจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า^{๔๒}

เมตตากรรมนี้ เป็นหลักธรรมที่ให้ความรักความปรารถนาดีต่อกัน เป็นหลักธรรมป้องกันไม่ให้เกิดความอาฆาตต่อกันได้เป็นอย่างดี แม้การกระทำต่างๆ ที่แสดงออกมาทางกายย่อมสำรวมระวังถึงพร้อมด้วยดี มีความเคารพยำเกรงสำรวมระวังในอิริยาบถของตนทุกการเคลื่อนไหว ด้วยกรรมที่ประกอบด้วยความเมตตาต่อกัน ดังในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวเรื่องเจริญเมตตาไว้ว่า

โยคีบุคคลพึงเจริญเมตตาภาวนาไปในตนเอง เป็นอันดับแรกก่อนกว่าบุคคลทั้งปวง โดยภาวนาแต่ในใจซ้ำแล้วซ้ำอีก ทั้งนี้จนกว่าเมตตาจิตในตนจะปรากฏอย่างเด่นชัด^{๔๓}

^{๔๑} วิ.มหา. (ไทย) ๕/๔๖๖/๓๕๗.

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด ๒๕๕๔), หน้า ๒๐๐.

^{๔๓} พระพุทธโฆสเถระ วจนา **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจาสมภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : ธนาเพรส จำกัด ๒๕๕๖), หน้า ๔๘๕.

ในคัมภีร์วิภังค์ปกรณ์แห่งพระอภิธรรมปิฎกกล่าวไว้ว่า ภิกษุผู้มีจิตประกอบด้วยเมตตาแผ่ไมตรีจิตไปทางทิศหนึ่งอยู่นั้น ... หมายความว่า ภิกษุผู้มีจิตประกอบด้วยเมตตาในนั้น แผ่ไมตรีจิตไปยังสัตว์ทั้งหลายทุกจำพวก เหมือนกับที่ได้เห็นคนอื่นคนหนึ่งซึ่งรักใคร่ชอบพอกันแล้ว ก็เกิดเมตตารักใคร่กันขึ้น ฉะนั้น^{๔๔} ในวิสุทธิมรรคกล่าวว่า บุคคลพึงเจริญเมตตาไปในเพื่อนที่รัก ... ไปจนกว่าเมตตาจะบังเกิดเป็นคุณภาพอย่างสม่ำเสมอในบุคคล ๔ จำพวก คือ คน ๑ คนที่รัก ๑ คนที่เป็นกลางๆ ๑ คนคู่เวรกัน ๑ (สงเคราะห์คนที่รักกับเพื่อนที่รักมากเป็นประเภทเดียวกันเพราะตั้งอยู่ในฐานะเป็นที่รักเหมือนกัน)^{๔๕} การมีเมตตาทายกรรมไม่เบียดเบียนกันนี้ เป็นหลักธรรมที่ป้องกันไม่ให้เกิดความอาฆาตในจิตใจได้ เพราะมีแต่แผ่ความดีไม่ละเมิดต่อเพื่อพรหมจรรย์ด้วยกัน ดังเรื่องของพระนางมาคันทียาที่นางมีความอาฆาตมาก เพราะขาดเมตตาทายกรรมไปค้าจุนควมคุมตน การกระทำของพระนางจึงแสดงออกมาทางกายกรรมอย่างแรงกล้าด้วยไฟโทสะที่อาฆาตแค้นจนเกินกว่าจะเยียวยาได้

ก. เมตตาวชิกรรม ต้องมีเมตตาไม่เบียดเบียนผู้อื่นทางคำพูด เป็นการตั้งความเมตตาสำรวมคำพูดด้วยดี เมื่ออยู่ด้วยกันกับหมู่คณะหรือเพื่อนพรหมจรรย์ แต่จะพูดด้วยความเมตตา รู้จักเลือกใช้วาจาที่เป็นสุภาสิตไพเราะ เมื่อผู้อื่นได้ยินได้ฟังแล้วชวนให้อยากเข้าใกล้ ใช้วาจาที่เป็นมิตรไม่เป็นที่เคืองหู เพราะเมตตาวชิกรรมของบุคคลผู้พูดนั้น ไม่เป็นไปเพื่อก่อการวิวาท หรือเกิดการกระทบกระทั่งให้มีเรื่องบาดหมางกันทางวาจา ไม่เป็นเหตุนำไปสู่ความโกรธ เคืองอาฆาตแค้น ทิ่มแทงกันด้วยวาจา จึงทำให้เป็นที่น่าเคารพศรัทธาเมื่อได้ยินเพื่อนพรหมจรรย์เปล่งวาจาที่ประกอบด้วยเมตตาวชิกรรมต่อกัน ทำให้รู้สึกเย็นในการได้สัมผัสธรรมกับบุคคลที่มีเมตตาวชิกรรม^{๔๖} เมื่อได้อยู่ใกล้ๆ หลักธรรมนี้จึงป้องกันไม่ให้เกิดความอาฆาตในจิตใจได้ เพราะบุคคลที่มีเมตตาวชิกรรมก่อนที่พูดต้องพูดด้วยความเมตตาเสมอ ดังที่ พระนันทิยะ และพระกิมพิละ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า

ข้าพระพุทธเจ้าก็มีความคิดอย่างนี้ว่า ‘เป็นลาภของเราหนอเราได้ดีแล้วหนอ ที่ได้อยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์เช่นนี้’... พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระองค์นั้นเข้าไปตั้งเมตตาวชิกรรมตั้งต่อหน้าและลับหลัง^{๔๗} การใช้คำพูดกับชุมชนหรือหมู่คณะนั้น ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นเพื่อนสนิทหรือเป็นบุคคลที่ไม่เคยรู้จักก็ตาม หากบุคคลผู้พูดมีเมตตาวชิกรรมที่ได้ฝึกอบรมมาดีแล้ว รู้จักพูดใช้วาจาที่ควร ไม่กระทบตนและผู้อื่นได้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญทั้งไม่เป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่นด้วย เพาะเมตตาวชิกรรม เป็นคุณธรรมที่ไม่ก่อให้เกิดโทษ เมื่อคนอื่นได้ฟังคำพูดที่เปล่งออกไปด้วยความสุภาพเป็นปีย

^{๔๔} ดูเพิ่มใน อภ.วิ (ไทย) ๓๕/๖๔๓/๔๒๗.

^{๔๕} พระพุทธโฆสเถระ วจนา คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจาสมมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : ธนาเพรส จำกัด ๒๕๕๖), หน้า ๔๘๘-๔๘๙.

^{๔๖} คำว่า “เมตตาวชิกรรม” หมายถึง จะพูดอะไรๆ จิตมีแต่ประกอบด้วยความเมตตา.

^{๔๗} วิ.มหา. (ไทย) ๕/๔๖๖/๓๕๘.

วาทะที่อ่อนหวานน่าฟัง เมตตาวาจกรรม เป็นหลักธรรมที่ป้องกันไม่ให้ทั้งตนเองและผู้อื่นเกิดความอหังการได้ เพราะจะพูดอะไรออกไปย่อมมีแต่คำที่ประกอบด้วยเมตตาต่อกัน

บุคคลที่รู้จักใช้คำพูดที่ดีหรือมีเสียงไพเราะน่าฟังประกอบด้วยเมตตาบุคคลผู้นั้นควรคบหา แม้พระพุทธองค์ยังทรงยกย่องพระสาวกที่มีเสียงไพเราะในพระพุทธศาสนาชื่อ พระลูกณณฎกภัททียะ เพราะท่านเคยทำทานแล้วกราบทูลต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธองค์ว่าขอให้ตนเป็นผู้มีเสียงที่ไพเราะดังในหนังสือ พระอรหันตสาวกบรรลุนิพพานได้อย่างไร กล่าวไว้ว่า พระลูกณณฎกภัททียะ หลังจากทำทานได้เปล่งวาจาต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยผลแห่งทานนี้ข้าพระองค์มิได้หวังสมบัติอื่น แต่ในอนาคตกาลของข้าพระองค์พึงเป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้มีเสียงไพเราะในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ในอนาคตเถิด”^{๔๘}

จะเห็นได้ว่า พระลูกณณฎกภัททียะ มีใจเมตตาในการทำทาน และยังมีความปรารถนาเพื่อให้ตนเองว่า ต่อไปในอนาคตขอให้ได้มีเสียงไพเราะอีก และได้ตั้งใจปรารถนา เมื่อใครได้ฟังเสียงท่านรู้สึกเลื่อมใสศรัทธา แสดงให้เห็นว่า บุคคลที่มีเสียงไพเราะพูดเพราะรู้จักใช้คำพูดที่ดีควรแก่ฐานะของตน และมีจิตใจที่ประกอบด้วยเมตตาวาจกรรมที่พร้อมด้วยดี ย่อมเป็นที่รักและเคารพ เพราะคำพูดเป็นวาจาสุภาสิตไม่เป็นไปเพื่อโทษกระทบตนและผู้อื่น ไม่ใช่วาจาเพื่อเป็นอาวุธทำร้ายฟาดฟันคนอื่นจนเป็นเหตุให้ก่อการทะเลาะวิวาท อหังการกัน แต่บุคคลที่มีเมตตาวาจกรรมเป็นสมบัติ ย่อมป้องกันตนเอง และผู้อื่นไม่ให้เกิดความอหังการได้ด้วยเมตตาวาจกรรมดังกล่าวนี้

ค. เมตตาโมกกรรม ต้องมีเมตตาไม่เบียดเบียนผู้อื่นทางจิตใจ โดยไม่คิดโลภอยากได้ของผู้อื่นด้วยการไม่พ่วงสิ่งที่จะเอาทรัพย์สินของคนอื่นในทางทุจริต ไม่พยายามบงการผู้อื่นด้วยวิธีต่างๆ ไม่โกรธผูกใจเจ็บ ไม่จองเวร ไม่คิดอาฆาตแค้นต่อผู้อื่น และไม่เห็นผิดจากคลองธรรม โดยมีความเห็นถูกต้องตามเหตุและผลของกฎแห่งกรรม เป็นต้น ดังที่พระนันทิยะ และพระกิมพิละ ได้กราบทูลพระพุทธผู้มีพระภาคว่า

ข้าพระองค์นั้น ... เข้าไปตั้งเมตตาโมกกรรมทั้งต่อหน้าและลับหลังในท่านเหล่านี้ ข้าพระองค์นั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า ‘โฉนหนอเราพึงวางจิตตนไปตามอำนาจจิตของท่านเหล่านี้เท่านั้น’ แล้ววางจิตตนให้เป็นไปตามอำนาจจิตของท่านเหล่านี้แล ภายของพวกข้าพระองค์ต่างก็จริงแล แต่จิตเป็นเหมือนดวงเดียวกัน พระพุทธเจ้าข้า พวกข้าพระองค์เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ร่วมใจกันไม่ทะเลาะกัน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันดุจนมสดกับน้ำ มองหน้ากันด้วยความชื่นบานด้วยวิธีอย่างนี้แล^{๔๙}

^{๔๘} ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเศษ สมบูรณ์ ตาสนธิ, พระอรหันตสาวกบรรลุนิพพานได้อย่างไร, (นนทบุรี : ริงค์ ปัยอนด์ บุ๊คส์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒๘.

^{๔๙} ตูรายละเตียดเพิ่มใน วิ.มหา. (ไทย) ๕/๔๖๖/๓๕๘.

เมตตา มีลักษณะเป็นโดยอาการเกื้อกูลแก่คนสัตว์ทั้งหลาย มีหน้าที่นำประโยชน์เข้าไปให้เขา ผลปรากฏ กำจัดความอาฆาตแค้นเคืองให้ปราศไป เป็นปทัสสถาน เห็นภาวะที่น่าเจริญใจของคนสัตว์ทั้งหลาย^{๕๐} ทำให้จิตใจสงบไร้ความแค้นเคืองใจไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น เพราะมีเมตตาโมกกรรมอยู่ภายใน หลักธรรมป้องกันไม่ให้เกิดความอาฆาตในจิตใจ พระพุทธองค์ทรงใช้อุบายวิธีในการสอนพระสาวกไว้หลายวิธีด้วยกัน ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย ฟินสำหรับเผาศพที่ไฟไหม้ปลายทั้งสองข้างชำตราตรงกลางเปื้อนคุศุณห์ ย่อมไม่สำเร็จเป็นฟินในบ้านด้วย ย่อมไม่สำเร็จเป็นฟินในป่าด้วย ฉนฺใด เรากล่าวว่า คนชั้โกรธนี้ก็มีลักษณะอาการเหมือนอย่างนั้น^{๕๑} และในวิสุทธิมรรคกล่าวถึงคนที่มัวแต่คิดโกรธต่อผู้อื่นไว้ว่า เจ้ามัวแต่โกรธเขาอย่างนี้ จักไม่ได้ชื่อว่าปฏิบัติตามคำสอนของพระผู้มีพระภาคด้วย จักได้ชื่อว่าเป็นคนเลวเสียยิ่งกว่าคนที่โกรธก่อนด้วย จักไม่ได้ชื่อว่าชนะสงครามอันชนะได้แสนยากด้วย จักได้ชื่อว่าทำอกุศลกรรมอันศัตรูจะพึงทำต่อกันให้แก่ตนเสียเองด้วย จักได้ชื่อว่าเป็นผู้มีลักษณะอาการเหมือนฟินเผาศพด้วย^{๕๒} หลักธรรมในพระพุทธศาสนาสอนให้มองโลกในแง่ดี ไม่คิดอาฆาตมาทร้ายต่อผู้อื่น เพื่อให้คนมีเมตตา คิดแต่สิ่งที่ดีต่อกัน ดังในอาฆาตปฏิวินยสูตร อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาท กล่าวว่า

“อาวุโส อุบายสำหรับบรรเทาความอาฆาต ... เหล่านี้ ที่ภิกษุพึงใช้บรรเทาความอาฆาตที่เกิดขึ้นแล้วดับไปโดยประการทั้งปวง^{๕๓}...” หลักธรรมป้องกันไม่ให้เกิดความอาฆาตในวิสุทธิมรรคกว่า ถ้าคุณธรรมส่วนใดๆ ก็ตามที่คนคู่เวรนั้นมีอยู่ เช่น ความเรียบร้อย ความสะอาดของเขาบางประการ เมื่อนำมาพิจารณาดูให้ดีแล้วสามารถที่จะทำให้เกิดความเลื่อมใสพอใจขึ้นได้ ก็จงระลึกเอาคุณธรรมส่วนนั้นๆ มาบรรเทาความอาฆาตเคียดแค้นให้หาย^{๕๔} จิตที่คิดมีความเมตตาต่อกันย่อมทำให้ตนและผู้อื่นมีความสุข เมตตาโมกกรรม เป็นหลักธรรมป้องกันไม่ให้เกิดความอาฆาตในจิตใจได้เป็นอย่างดี และหลักธรรมแห่งความเมตตา ในพุทธธรรมได้กล่าวไว้ว่า

๑. เมตตา คือ ความรัก ความมีไมตรี ความปรารถนาดี ความอยากให้ผู้อื่นมีความสุขและประสบแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์^{๕๕} หลักธรรมแห่งความเมตตา นี้ หากบุคคลทำไว้ให้มีเฉพาะหน้าแล้ว

^{๕๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๕.

^{๕๑} ดูเพิ่มใน อง จตุกก. (ไทย) ๒๑/๙๕/๑๔๔.

^{๕๒} พระพุทธโฆสเถระ วจนา **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจาสมมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : ธนาเพรส จำกัด ๒๕๕๖), หน้า ๔๙๓.

^{๕๓} ดูใน อง. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๖๑/๒๖๕.

^{๕๔} พระพุทธโฆสเถระ **สุทธิมรรค**, หน้า ๔๙๓.

^{๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๐๗.

จิตใจย่อมไม่คิดอาฆาตต่อผู้อื่น ดังที่ พระมหาสมณเจ้ากล่าวว่ เมตตาปุเรจาริกตา ความเป็นผู้มีเมตตาเป็นเบื้องหน้า^{๕๖} ความเมตตาเป็นหลักธรรมที่ทำให้บุคคลใจเย็นมีความรื่นรมย์ภายในเป็นสุข ดังภาษาบาลีว่า มโน รมติ อสมินติ มโนรมิ แปลโดยใจความว่า สิ่งเป็นที่รื่นรมย์แห่งใจ^{๕๗}

หลักธรรมที่เป็นเมตตาตามโนกรรม เป็นหลักธรรมที่เป็นเพื่อไม่คิดร้ายเบียดเบียนต่อผู้อื่น แต่กรณีพระมาคันทิยานั้น มีความคิดอาฆาตมาทร้ายต่อพระพุทธองค์ด้วยประการต่างๆ แต่พระพุทธองค์ไม่คิดโกรธตอบ เพราะพระพุทธองค์ทรงมีเมตตาตามโนธรรมเป็นเครื่องอยู่ในพระหทัย ส่วนพระนางมาคันทิยานั้นกลับตรงกันข้ามมีแต่คิดอาฆาตประทุษร้ายต่อพระพุทธองค์และผู้คนรอบข้างเป็นประจำ เพราะจิตใจพระนางขาดธรรม และฐลีในดวงตามากจึงมีความอาฆาตมาก ดังในขุททกนิกาย ธรรมบท กล่าวไว้ว่า “ผู้ใดประทุษร้ายต่อคนผู้ไม่มีความผิด ทั้งเป็นคนบริสุทธิ์หมดจด หมดกิลีส บาปจะส่งผลให้เขาผู้นั้นซึ่งเป็นคนพาลเสียเอง เหมือนฐลีอันละเอียดที่คนชดไปทวนลม ย่อมจะปลิวกลับมาถูกเขาเอง ฉะนั้น”^{๕๘}

๒. กรุณา

กรุณาหลักธรรมนี้ เกิดจากจิตที่คิดสงสารต่อผู้อื่นในการที่จะช่วยเหลือ เพื่อให้เขาได้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อน กรุณาเป็นหลักธรรมป้องกันไม่ให้เกิดความอาฆาตในจิตใจได้ เพราะมีแต่ความคิดที่สงสารช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งเป็นพรหมวิหารธรรมที่มีอยู่ในใจ ดังพระธรรมปิฎก กล่าวไว้ว่า กรุณา ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ความหวั่นใจ เมื่อเห็นผู้อื่นมีทุกข์ คิดหาทางช่วยเหลือปลดเปลื้องทุกข์ของเขา^{๕๙} หลักธรรมความกรุณาในอภิธรรมปิฎก กล่าวว่

ภิกษุใดมีจิตประกอบด้วยกรุณาย่อมแผ่กรุณาจิตไปทางทิศหนึ่งอยู่นั้น คือทำอย่างไร ? ภิกษุผู้มีจิตประกอบด้วยกรุณา ย่อมแผ่กรุณาจิตไปยังสัตว์ทั้งปวงทุกๆ จำพวกเหมือนอย่างที่ได้เห็นคนอื่น ซึ่งซึ่งใจได้ทุกข์ ข้าประกอบด้วยบาปกรรมทำชั่วคนหนึ่งแล้วพึงเกิดความกรุณาขึ้น ฉะนั้น^{๖๐} ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้กล่าวไว้ว่า

^{๕๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙ หน้า ๔๐๐.

^{๕๗} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๕๑๐.

^{๕๘} ดูใน ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๕/๗๐.

^{๕๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๖.

^{๖๐} อภ. วิ. (ไทย) ๓๕/๖๕๓/๔๒๘.

โยคีบุคคลเมื่อได้เห็นใครๆ ก็ตาม ซึ่งเป็นคนที่น่าสงสาร ได้ประสบความลำบากอย่างยิ่ง เป็นคนเชื่อใจได้ทุกซอกประกอบกรรมทุจริต เป็นคนกำพร้าขาดอาหารวางกระเบื้องขอทานไว้ข้างหน้า นั่งอยู่ในโรงพักคนอนาถา มีหมู่หนอนไต่ออกจากแผลที่มือและเท้า ส่งเสียงครวญคร่ำพร่ำพรรณนาอยู่ ฉะนั้นแล้ว พึงยังกรุณาจิตให้เป็นไปในคนเช่นนั้น เป็นอันดับแรกกว่าคนทุกจำพวก^{๖๑} พระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวไว้ในหนังสือพุทธวิธีในการสอนว่า

กรุณา ... ถ้าไม่รู้จักรักษาไว้ให้ดี ก็จะสูญเสียความเป็นพระพรหมไปด้วย แม้แต่ดีที่ตัวมีอยู่ แล้ว ก็จะหมดสิ้นไป จึงต้องเน้นว่า จะต้องรักษาวัฒนธรรมน้ำใจ ที่ทำให้เป็นพรหมนั้นไว้ให้ได้^{๖๒} บุคคลพึงทำกรุณาให้เป็นสี่มาสัมภทในบุคคล ๔ จำพวก คือ คนเอง ๑ คนที่รัก ๑ คนเป็นกลางๆ ๑ คนคูเวร ๑ โดยพยายามเจริญกรุณา ... จนทำให้จิตเกิดขึ้นเสมอกันในบุคคล ๔ จำพวกนั้น^{๖๓}

ดังนั้น กรุณาเป็นหลักธรรมช่วยในการป้องกันไม่ให้จิตเกิดความอาฆาตต่อกัน แล้วกันได้ เป็นเกราะป้องกันจิตคนไม่ให้ตกไปสู่ความมุ่งร้ายอาฆาตเบียดเบียน บุคคลผู้มีจิตที่ประกอบด้วย ความกรุณาธรรม ย่อมแผ่กรุณาจิตไปยังสัตว์ทั้งปวงทุกๆ จำพวก แม้กระทั่งคนที่เคยมีความอาฆาตต่อกันมาก่อนก็ตาม สภาพจิตที่มีกรุณาธรรมนี้จะช่วยเกลารจิตบุคคลผู้นั้นให้อ่อนโยน เปลี่ยนจากความอาฆาตมุ่งร้ายมาเป็นความคิดสงสารแทน และแผ่ความกรุณาให้อย่างเต็มกำลัง โดยไม่คิดจิตใจถือตนว่า บุคคลนั้นจะเป็นผู้เคยเป็นผู้มีความอาฆาตกับตนมาก่อน ด้วยน้ำธรรมแห่งกรุณานี้ จึงเป็นเครื่องช่วย ปกป้องไม่ให้จิตคิดอาฆาตต่อสัตว์อื่นดัง เช่น พระพุทธองค์ที่ทรงไม่เคยคิดอาฆาตปองร้ายต่อบกกลับกับ พระนางมาคันทิยาคินเป็นแบบอย่าง เพราะทรงมีกรุณาธรรมในการแผ่ให้สัตว์นั้นเอง

๓. มุทิตา

การแผ่มุทิตา สมเด็จพระญาณสังวร ได้พระนิพนธ์ไว้ว่า หัดแผ่จิตออกไปด้วยมุทิตา ดังนี้ โดยเจาะจงและไม่เจาะจง จนถึงอัปมัณฺญา คือไม่มีประมาณ และแม้ในข้อนี้ก็เช่นเดียวกัน เมื่อแผ่ออกไปพบสัตว์ บุคคล พบสิ่งทั้งหลายที่มีความสุข ความเจริญหรือที่ดำรงอยู่เจริญอยู่ ก็ย่อมจะเจริญมุทิตากันได้เรื่อยไป จนถึงแม้กำหนดจิตว่าเป็นช่องว่างไม่มีที่สุด คืออากาศไม่มีที่สุด ก็ย่อมเจริญมุทิตาอยู่ในอากาศนั้นได้ จนกระทั่งกลับเข้ามากำหนดวิญญาน คือ ความรู้ที่ไม่มีที่สุดอันเป็นไปอยู่ในอากาศที่ไม่มีที่สุดนั้น อากาศคือความว่างที่ไม่มีที่สุด วิญญานคือความรู้ในอากาศที่ไม่มีที่สุดนั้น วิญญานคือความรู้ดังกล่าวนี ก็เป็น อนนต วิญญาน คือเป็นความรู้ที่ไม่มีที่สุด อากาศไม่มีที่สุดเพียงใด

^{๖๑} พระพุทธโฆสเถระ รจนา คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจาสมมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : ธนาเพรส จำกัด ๒๕๕๖), หน้า ๕๔๓.

^{๖๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), การเสริมสร้างคุณลักษณะเด็กไทย และพุทธวิธีการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร : เจริญติ่มนคงการพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า ๑๕.

^{๖๓} พระพุทธโฆสเถระ รจนา คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๕๔๖.

ความรู้ที่กำหนดอากาศนั้นก็ไม่มีที่สุดเพียงนั้น เป็นคู่กันดังนี้ และเมื่อมาถึงวิญญานคือความรู้ที่ไม่มีที่สุด ก็เป็นอันว่าสิ้นขอบเขตของมูทิตา จึงได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า “การอบรมมูทิตานั้นมีวิญญาน คือความรู้ที่ไม่มีที่สุดเป็นอย่างยิ่ง” ดังนี้^{๖๔}

บุคคลที่มีธรรมในใจที่ประกอบด้วยมูทิตาควรแผ่ไปให้คนอื่นที่อยู่รอบตัวให้มากไปในทุกทิศ ดังใน พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค กล่าวไว้ว่า มูทิตาจิต แผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ ... ทิศที่ ๒ ... ทิศที่ ๓ ... ทิศที่ ๔ ... ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถานด้วยมูทิตาจิตอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ^{๖๕} ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่^{๖๖} ใน คัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวถึงการเจริญมูทิตาไว้ว่า

การเจริญมูทิตาในคนกลางๆ และคนคู่เวร ... เมื่อโยคีบุคคลเจริญมูทิตากัมมัฏฐาน ให้เกิดมีขึ้นในเพื่อนที่รักมาก หรือเพื่อนใจนักเลงนั้นแล้ว พึงทำกัมมัฏฐานนั้นให้คล่องแคล่ว ให้อ่อนนุ่มนวล ควรแก่การงานเสียก่อน แล้วจึงเจริญมูทิตาไปในคนที่รัก ครั้นทำกัมมัฏฐานในคนที่รักให้คล่องแคล่ว ให้อ่อนนุ่มนวลควรแก่การงานแล้ว จึงเจริญมูทิตาไปในคนเป็นกลางๆ ครั้นทำกัมมัฏฐานในคนเป็นกลางๆ ให้คล่องแคล่วให้อ่อนนุ่มนวลควรแก่การงานแล้วถัดนั้นจึงเจริญมูทิตาไปในคนคู่เวร แล้วพึงทำอัปนามาณให้เจริญก้าวหน้าขึ้นตามลำดับไป^{๖๗} จะเห็นได้ว่าหลักมูทิตาธรรมนี้ สามารถนำมาปฏิบัติขัดเกลาจิตใจไม่ให้เบียดเบียนอาฆาตต่อผู้อื่น โดยสามารถแผ่ไปได้ในทิศทั้ง ๔ ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง และแผ่มูทิตาไปให้บุคคลได้หลายระดับโดยไม่มีประมาณได้

๔. อุเบกขา

อุเบกขาเป็นหลักธรรมหนึ่งในพรหมวิหารธรรมข้อที่ ๔ ที่บุคคลควรเจริญและแผ่ให้กับทุกสรรพสัตว์ ดังในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค กล่าวไว้ว่า บุคคลผู้มีอุเบกขาจิต แผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ ... ทิศที่ ๒ ... ทิศที่ ๓ ... ทิศที่ ๔ ... ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่า ในที่ทุกสถานด้วยอุเบกขาจิตอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวรไม่มีความเบียดเบียนอยู่^{๖๘} และในอภิธรรมปิฎกกล่าวว่า

^{๖๔} พระนิพนธ์สมเด็จพระญาณสังวร สกลมหาสังฆปริณายก, ธรรมกถาในการอบรมกรรมฐาน-หน้า ๖๖-๖๗, [ข้อมูลออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://oknation.nationtv.tv/blog/print.php?id=401021> [สืบค้น ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

^{๖๕} คำว่า “มหัคคตะ” หมายถึง จิตที่ถึงความยิ่งใหญ่ เพราะสามารถข่มกิเลสได้ตลอดเวลา.

^{๖๖} ที. ปา. (ไทย) ๕/๗๑/๔๙.

^{๖๗} พระพุทธโฆสเถระ วจนา, วิสุทธิมรรค, หน้า ๕๕๓.

^{๖๘} ที. ปา. (ไทย) ๕/๗๑/๔๙.

ภิกษุผู้มีจิตประกอบด้วยอุเบกขา ย่อมแผ่อุเบกขาจิตไปทางทิศหนึ่งนั่นคือทำอะไร ? ภิกษุผู้มีจิตประกอบด้วยอุเบกขาย่อมแผ่อุเบกขาจิตไปในสัตว์ทั้งปวง เหมือนอย่างที่ได้เห็นคนอื่นซึ่งไม่รักไม่ชังคนหนึ่ง แล้วพึงเป็นผู้เฉยๆ อยู่ฉะนั้น^{๖๙} ทำอุเบกขาจิตนั้นให้อ่อนนุ่มนวลควรแก่การงาน^{๗๐} และเป็นกลาง ไม่เอนเอียงเพราะชอบหรือชัง ดังพระธรรมปิฎก กล่าวไว้ว่า

อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยชอบหรือชัง ความวางใจเฉยได้ ไม่ยินดียินร้าย เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเห็นผลอันเกิดขึ้นโดยสมควรแก่เหตุ และรู้ว่าพึงปฏิบัติต่อไปตามธรรม หรือตามควรแก่เหตุ นั้น ความรู้จักวางใจเฉยดู เมื่อเห็นเขารับผิดชอบตนเองได้ หรือในเมื่อเขาควรต้องได้รับผลอันสมควรแก่ความรับผิดชอบของเขาเอง ความวางที่เฉยคอยดูในเมื่อคนนั้นๆ สิ่งนั้นๆ ดำรงอยู่หรือดำเนินไปตามควรของเขาตามควรของมัน ไม่เข้าข้างไม่ตกเป็นฝักฝ่าย ไม่สอดใส่ ไม่จู้จี้สารระแน ไม่ก้าวก่ายแทรกแซง^{๗๑}

การมีหลักของอุเบกขาธรรมนี้ เป็นหลักธรรมท่าประคองใจผู้ปฏิบัติให้ดำรงอยู่ได้แบบเป็นกลาง คือ ไม่ดีใจไม่เสียใจกับสิ่งที่เห็น หรือสิ่งที่เป็นที่ผ่านมากกระทบ ดังกรณีพระพุทธองค์เป็นตัวอย่าง แม้พระนางมาคันทียาจะมาอาฆาตเบียดเบียนเพียงใด พระพุทธองค์สามารถไม่ยินดียินร้ายในสิ่งมากกระทบนั้น แต่ทรงแผ่อุเบกขาธรรมให้โดยไม่อาฆาตแก้ตอบ ดังนั้นอุเบกขาธรรมจึงเป็นกำแพงป้องกันไม่ให้คนมีจิตใจโหดร้ายตอบโต้กัน ด้วยการกระทำกรรมทางกาย ทางวาจา และทางใจที่รุนแรง เพราะอุเบกขาธรรม เป็นพรหมวิหารของบัณฑิตในพระพุทธศาสนาที่เป็นไปเพื่อความไม่อาฆาตแค้นเบียดเบียนกัน ผู้มีพรหมวิหารธรรมจึงอยู่เป็นสุข และสารมานำหลักอุเบกขาธรรมนี้ ไปใช้เป็นหลักในการป้องกันความอาฆาตได้

๒.๕.๒ หลักธรรมกตข่มหรือบรรเทาความอาฆาต

ความอาฆาต เป็นอาการของผูกใจเจ็บ และอยากแก้แค้นกัน เป็นผลที่เนื่องมาจากจิตที่สั่งสมความพยาบาทมาก เกิดขึ้นจากการที่ตนพึงประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้มีความอาฆาตในใจ จึงเป็นผู้ตกอยู่ในอำนาจของโลภะ มีความอยากไม่สิ้นสุด ชอบก่อเวรภัยให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นเรื่อยๆ ความอาฆาตนั้น เมื่อครอบงำผู้ใดแล้ว การแสดงออกย่อมรุนแรงและโหดร้าย เป็นภัยสำหรับจิตใจของผู้กระทำเอง และเป็นภัยต่อผู้อื่นที่อยู่รอบข้าง หรือกล่าวคือกระทบทั้งตนเองและสิ่งแวดล้อมภายนอกด้วย จึงต้องมีหลักธรรมสำหรับข่มใจไม่ให้เกิดความอาฆาตไว้

^{๖๙} อภี. วิ. (ไทย) ๓๕/๖๗๓/๔๓๑.

^{๗๐} พระพุทธโฆสเถระ รจนา, **วิสุทธิมรรค**, หน้า ๕๖๑.

^{๗๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า

๑. การข่มความอาฆาต

การข่มความอาฆาตสำหรับคนที่มีแรงอาฆาตมาก ต้องข่มด้วยหลักธรรม ๒ ประการ เรียกว่า ธรรมอันทำให้งาม คือ (๑) การข่มความอาฆาตด้วย ขันติ ความอดทน (๒) การข่มความอาฆาตด้วย โสรัจจะ ความสงบเสงี่ยม หลักธรรมทั้ง ๒ ประการนี้สามารถข่มความอาฆาตได้ เพื่อไม่ให้แสดงพฤติกรรมที่เสียหายร้ายแรงออกมาในทางทั้ง ๓ คือ ทางกาย ทางคำพูด และทางความคิด และเป็นการระงับแรงอาฆาต ด้วยการข่มไว้ได้เป็นอย่างดี ดังนี้

๒. การข่มความอาฆาตด้วยขันติ

ขันติธรรม เป็นคุณธรรมที่สามารถเป็นเครื่องป้องกันด้วยการข่มไว้สำหรับบุคคลที่มีโทสะ มักโกรธ หรือมีจิตอาฆาตต่อผู้อื่น เพื่อข่มพิษที่ร้ายแรงของความอาฆาตไว้ ป้องกันไม่ให้เกิดความกำเริบ และแสดงออกมา ทางกาย ทางวาจา และทางใจได้ ดังในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค กล่าวถึงคุณธรรม และประโยชน์ของขันติไว้ว่า “คุณธรรมที่จะเป็นเครื่องป้องกันความฉิบหาย และนำไปซึ่งประโยชน์อันยิ่งใหญ่มาให้แก่ตนและคนอื่น ที่จะประเสริฐวิเศษยิ่งไปกว่าขันตินั้น ย่อมไม่มี”^{๗๒} การข่มความอาฆาต ต้องใช้หลักธรรม คือ ขันติ เพื่อทนข่มรักษาปกติภาวะของตนไว้

ขันติ หมายถึง การรักษาปกติภาวะของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะถูกรบกวนกระทบกระทั่งด้วยสิ่งอันเป็นที่พึงปรารถนา หรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม มีความมั่นคงหนักแน่นเหมือนแผ่นดิน ซึ่งไม่หวั่นไหว ไม่ว่าจะมียศเทอะไรลงไป ของเสีย ของหอม ของสกปรก หรือของดีงามก็ตาม งานทุกชิ้นในโลก ไม่ว่าจะป็นงานเล็กงานใหญ่ที่สำเร็จขึ้นมาได้ นอกจากจะอาศัยปัญญาเป็นตัวนำแล้ว ล้วนต้องอาศัยคุณธรรมอันหนึ่งเป็นพื้นฐานจึงสำเร็จได้ คุณธรรมอันนั้นคือ ขันติ ถ้าขาดขันติเสียแล้ว จะไม่มีงานชิ้นใดสำเร็จได้เลย เพราะขันติ เป็นคุณธรรมสำหรับทั้งต่อต้านความท้อถอย หดหู่ ซบเซาเคลื่อนไหวให้เกิดความขยัน และทำให้เห็นอุปสรรคต่างๆ เป็นเครื่องท้าทายความสามารถ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ความสำเร็จของงานทุกชิ้น ทั้งทางโลกและทางธรรม คืออนุสาวรีย์ของขันติทั้งสิ้น^{๗๓}

การข่มความอาฆาตด้วยการใช้ขันติธรรมย่อมเป็นประโยชน์ทั้งตนเอง และชนหมู่มาก ดังมีเรื่อง การแจกพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าเมื่อพุทธกาล กษัตริย์เมืองต่างๆ ได้ยินข่าวว่าพระพุทธองค์ทรงปริณิพพานจึงต่างส่งทูตไปถึงพวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินารา เพื่อต้องการพระบรมสารีริกธาตุ แต่มีปัญหาเรื่องแบ่งพระบรมสารีริกธาตुकันไม่ได้ จึงต่างคนต่างเกิดความโกรธใช้โทสะ เพื่อ

^{๗๒} ดูเพิ่มใน ส. ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๐/๓๖๕.

^{๗๓} วัดพุทธอาราม เกาะกวม ขันติ ความอดทน, [ข้อมูลออนไลน์] แหล่งที่มา : http://buddharam.us/index.php?option=com_content&view=article&id=4:2012-01-28-10-04-54&catid=3:dhamma&Itemid=4 [สืบค้น ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

ต้องการพระบรมสารีริกธาตุมาครอบครอง เนื่องจากในขณะนั้นมี โทณพราหมณ์ ผู้มีธรรมประจำใจได้ เตือนสติพวกทูตต่างๆ เหล่านั้นไว้ โดยกล่าวในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรคว่า

“ท่านผู้เจริญทั้งหลาย โปรดฟังคำชี้แจงของข้าพเจ้าหน่อยหนึ่งเถิด พระพุทธเจ้าของเรา เราทรงถือหลักขันติธรรม ไม่ควรที่จะประหัตประหารกัน เพราะส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ของพระพุทธเจ้าผู้เป็นอุตมบุคคล ขอให้ทุกฝ่ายพร้อมใจกัน แบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน พระสฤปจะได้แพร่กระจายไปยังทิศต่างๆ มีประชาชนจำนวนมาก ผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้มีพระจักขุ”^{๗๔}

บุคคลที่มีธรรมประจำใจ คือ ขันติ เช่น โทณพราหมณ์ จะเห็นได้ว่า สามารถข่มจิตไว้ได้ เพื่อหยุดโทสะอันเป็นเหตุนำไปสู่ความอาฆาต ทำให้เกิดพิษภัยให้โทษมากมาย และนำไปสู่การผูกโกรธ จองเวร อาฆาต พยาบาทกันไม่จบสิ้น ดังข้อความตอนหนึ่งในพระวินัยปิฎก มหาวรรค กล่าวไว้ว่า เวรย่อมไม่ระงับด้วยการจองเวร แต่ย่อมระงับได้ด้วยใจไม่จองเวร^{๗๕} พระพุทธองค์ทรงยกย่องบุคคลผู้มีขันติว่า ธรรมคือขันติ ... ตั้งอยู่ในบุคคลใด บุคคลพึงบูชาบุคคลนั้น ผู้มีปัญญา มีความประพฤติเยี่ยงพระอรียะ แม้มีชาติตระกูลต่ำ^{๗๖} และดังที่ มาตลีเทพบุตรสนทนาศาสนธรรมกับท้าวสักกะว่า

ข้าแต่ท้าววาสะ ข้าพระองค์เห็นคุณ และโทษในความอดกลั้นนี้ว่า เมื่อใดคนพาลยอมเข้าใจบุคคลนั้นว่า ผู้นี้ย่อมอดกลั้นต่อเราเพราะความกลัว เมื่อนั้น คนมีปัญญาทราวม ก็ยิ่งข่มขี่ผู้นั้นเหมือนโคตัวที่มีกำลังข่มขี่โคตัวที่แพ้ให้หนีไป ฉะนั้น

ท้าวสักกะตรัสว่า บุคคลจะเข้าใจว่า คนนี้อดกลั้นต่อเราได้ เพราะความกลัว หรือไม่ก็ตามที่ประโยชน์ทั้งหลายของตนเป็นอย่างยิ่ง ประโยชน์อื่นที่ยิ่งกว่าขันติไม่มี บุคคลใดเป็นคนแข็งแรง อดกลั้นต่อผู้อย่างแข็งแรงกว่าได้ ความอดกลั้นของบุคคลนั้น บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า เป็นขันติอย่างยิ่ง^{๗๗}

การนำหลักธรรมแห่งขันติมาปฏิบัติ ถือว่าเป็นตบะอย่างยิ่งที่สามารถข่มความอาฆาตได้ เพราะความอดทนอดกลั้นเป็นธรรมของผู้บำเพ็ญตบะ เพื่อเผากิเลสไม่ให้เห็นออกมาทาง กาย ทางวาจา และไม่คิดอาฆาต พยาบาท จองเวรผู้อื่น เมื่อมีหลักธรรม คือ ขันติแล้วย่อมทำให้งามทั้งภายในและภายนอกได้ และธรรมข้อนี้มักมาพร้อมกับหลักธรรมอีกข้อ คือ โสรัจจะ เพราะเป็นธรรมที่จะต้องนำมาปฏิบัติควบคู่กันไป เพื่อข่มจิตที่มีความอาฆาตให้เกิดความสงบเสงี่ยมตั้งงามได้ ดังนี้

^{๗๔} ที. มหา. (ไทย) ๒/๒๓๗/๑๗๘.

^{๗๕} วิ. มหา. (ไทย) ๕/๔๖๓/๓๕๒.

^{๗๖} ส. ส. (ไทย) ๗/๑๓๕/๑๗๐.

^{๗๗} ส. ส. (ไทย) ๗/๒๕๐/๓๖๕.

๓. การข่มความอาฆาตด้วย โสรัจจะ

การนำหลัก โสรัจจะ มาเป็นธรรมในการข่มความอาฆาต เพราะหลักธรรมนี้ช่วยให้บุคคลดำรงตนอยู่ในความสงบเสงี่ยมได้ ไม่ยินดีพอใจในการที่จะไปวิวาทแก่งแย่งกับใครๆ ทำให้จิตใจยินดีในธรรมอันงาม ดังสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากล่าวไว้ว่า โสรัจจะ คือ ความยินดีในธรรมอันงาม ... โดแก่ความสงบเสงี่ยม มีอาการจะพึงกำหนดรู้ ดังนี้ ไม่พอใจในที่จะวิวาทแก่งแย่งกับผู้อื่น หากจะเกิดขึ้นก็หาทางระงับ โดยอ่อนน้อมโดยตามแต่จะเป็นได้^{๗๘} โสรัจจะ เป็นความสงบเสงี่ยมสามารถข่มความอาฆาตได้ โดยไม่เบียดเบียนใครๆ ช่วยทำให้การงานสำเร็จ ดังพระผู้มีพระภาคตรัสว่า

โสรัจจะ ของเราช่วยทำงานให้สำเร็จ ความเพียรของเราช่วยนำธุระไปให้ถึงความเกษมจากโยคะ นำไปไม่ถอยหลัง นำไปถึงที่ ซึ่งบุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก เราทำอย่างนี้ นานที่เรานั้นมีผลเป็นอมตะ^{๗๙} บุคคลครั้นทำอย่างนี้แล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง^{๘๐} พระพุทธองค์ตรัสว่า โสรัจจะ สามารถช่วยทำงานสำเร็จได้ แสดงให้เห็นว่า โสรัจจะ คุณธรรมข้อนี้สามารถช่วยข่มความอาฆาตให้สำเร็จได้ ทำให้จิตใจไม่ยินดีพอใจในการที่จะไปวิวาทแก่งแย่งกับผู้อื่น เพราะโสรัจจะช่วยข่มไว้ให้กายและวาจาให้มีความสงบเสงี่ยมดีงาม เป็นความไม่ประมาท ในอาทิยสูตร พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า โสรัจจะ ความเสงี่ยม ฝึกอบรมตน ทำตนให้สงบ ทำตนให้ ดับเย็นสนิท^{๘๑} และข่มความอาฆาต แค่นด้วยโสรัจจะธรรม เป็นผู้มี ความเสงี่ยม นำยินดีมีศีลอันงดงาม การข่มความอาฆาตสำหรับผู้มีศีลอันงามนั้น แม้จะมีสิ่งใดมาเบียดเบียน หรือทำร้ายร่างกายมากเพียงใดย่อมข่มใจไว้ได้ด้วยโสรัจจะ ไม่อาฆาต แค่นตอบโต้กลับเป็นเด็จขาด ดังมีเรื่อง พระโพธิสัตว์พญานาคชื่อภูริทัตตะ ในขุททกนิกาย กล่าวไว้ว่า

“เมื่อหมองูชื่ออาลัมพานะ จับเรายัดใส่ในช่องเล็กๆ ก็ดี ย่ำเหยียบเราอยู่ด้วยสันเท้า เพื่อให้อ่อนกำลังลงก็ดี เรามีได้โกรธเคืองในหมองูอาลัมพานะนั้นเลย ทั้งนี้ เพราะเรากลัวศีลของเราจะขาดกระท่อนกระแต่นไป”^{๘๒} จะเห็นได้ว่า ผู้มีโสรัจจะธรรมประกอบด้วยศีลย่อมรักษาไว้มั่นคงดีแล้ว แม้มีอุปสรรคเพียงใดก็ตาม ย่อมรักษาความสงบเสงี่ยมข่มใจไม่ให้อาฆาตแค้ไว้ได้ และในจริยาปิฎกได้กล่าวเรื่องพระโพธิสัตว์เป็นพญานาคชื่อจัมเปยยะไว้อีกว่า

“แม้ในชาติเป็นจัมเปยยะนาคราชนั้นเราก็ได้ก็ประพุดิธรรมจำอุโบสถศีล หมองูได้จับเอาเราไปเล่นกลอยู่ที่ประตูพระราชวัง เขาประสงค์จะให้เราแสดงเป็นสืออะไรคือจะเป็นสือเขียวสือเหลืองสือ

^{๗๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙ หน้า ๕๗๐-๕๗๑.

^{๗๙} คำว่า “อมตะ” ในที่นี้หมายถึงนิพพาน

^{๘๐} ส. ส. (ไทย) ๗/๑๙๗/๒๘๔.

^{๘๑} ดูรายละเอียดเพิ่มใน อง. ปณจก. (ไทย) ๑๔/๔๑/๖๕.

^{๘๒} ขุ. จริยา. (ไทย) ๓๓/๑๖/๓๗๔.

ขาวหรือสีแดงแก่ เราก็ปล่อยให้ไปไปตามใจประสงค์ของเขา เรามีความตั้งใจอยู่ว่า “ขอให้หมองนี้จางได้ลาภมากๆ เกิด” และด้วยอานุภาพของเรา เราสามารถที่จะบันดาลที่ตอนให้กลายเป็นน้ำก็ได้ แม้บันดาลที่น้ำให้กลายเป็นที่ตอนก็ได้ ถ้าเราจะพึงโกรธเคืองเจ้าหมองนั้น เราก็สามารถที่จะทำให้เขากลายเป็นเถาถ่านข้าวครู่เท่านั้น แต่ถ้าเราจักตกอยู่ใต้อำนาจอภุศลจิตนั้น เราก็จักเสื่อมจากศีล เมื่อเสื่อมจากศีลแล้ว ความปรารถนาขั้นสุดยอด คือ ความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าของเราก็จะไม่สำเร็จสมประสงค์”^{๘๓} จะเห็นได้ว่า พระโพธิสัตว์ท่านสามารถข่มจิตของตนไว้ไม่ให้เกิดความอาฆาตโกรธกับหมองแต่อย่างใด ย่อมรักษาความสงบนิ่งให้จิตตั้งมั่นในศีล เพื่อเป้าหมายสุดยอดหรือสูงสุดในการเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตได้

๒.๕.๓ หลักธรรมกำจัดความอาฆาต

ความอาฆาตเป็นเรื่องที่ทุกคนควรตระหนักรู้ถึงโทษแห่งความโหดร้ายที่ให้ผล เมื่อจิตถูกครอบงำด้วยความอาฆาตแล้ว ย่อมให้ผลที่เผ็ดร้อนจึงจำเป็นต้องอาศัยหลักธรรมกำจัดความอาฆาต และสลัดออกไปจากจิตโดยเด็ดขาด ไม่อาฆาตแค้นประทุษร้ายเบียดเบียนกัน หลักธรรมเพื่อกำจัดความอาฆาตนั้น ผู้วิจัยใช้หลักไตรสิกขา ดังนี้

๑. กำจัดความอาฆาตด้วยศีล

การใช้ศีลมาเป็นหลักของการกำจัดความอาฆาตนั้น เพราะศีลเป็นเรื่องของความประพฤติควบคุมการสำรวมระวัง ภาย วาจา ให้อยู่เป็นปกติ มีความเคารพยำเกรงไม่กล้าล่วงละเมิดเบียดเบียนต่อผู้อื่น ไม่กล่าวร้าย ทำร้าย อาฆาตแค้น จองเวร และบุคคลที่เคยมีความอาฆาตต่อผู้อื่นมาก่อนแล้ว ควรศึกษาและน้อมนำหลักของศีลนี้ไปปฏิบัติ เพื่อกำจัดความโหดร้ายในใจของตน เช่น กรณีพระนางมาคันทิยาผู้มีความอาฆาตต่อพระพุทธองค์ที่ร้ายแรง การนำหลักของศีลมากำจัดความอาฆาตเป็นการงานที่พึงทำให้บริบูรณ์ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมีศีลสมบูรณ์ มีปาฏิโมกข์สมบูรณ์ สำรวมด้วยการสังวรในปาฏิโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาทั้งหลายเถิด เมื่อเธอทั้งหลายมีศีลสมบูรณ์ มีปาฏิโมกข์สมบูรณ์ สำรวมด้วยการสังวรในปาฏิโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจรมีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาทั้งหลาย จะมีกิจอะไรที่ควรทำให้ยิ่งขึ้นไปอีกเล่า^{๘๔} และการนำหลักของศีลมากำจัดความอาฆาตนั้น เป็นการทำงานที่พึงทำด้วยกำลัง ดังที่ พระพุทธองค์ทรงตรัสอีกว่า

^{๘๓} ชู. จริยา. (ไทย) ๓๓/๒๑-๒๔/๗๔๘.

^{๘๔} อง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๒/๒๒.

ภิกษุทั้งหลาย การงานที่จะพึงทำด้วยกำลังอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่บุคคลทำอยู่ทั้งหมดนั้น บุคคลอาศัยแผ่นดิน ดำรงอยู่บนแผ่นดินจึงทำได้ การงานที่พึงทำด้วยกำลังเหล่านี้ บุคคลทำได้ด้วย อากาโรยงนี้ แม้นใด ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว จึงเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ กระทำให้มาก ซึ่ง อริยมรรคมีองค์ ๘ ก็ฉันทันเหมือนกัน^{๘๕}

บุคคลผู้มีศีลเป็นปกติเสมือนมีรัตนะที่สมบูรณ์ ๗ ประการ ไว้ในครอบครอง เพราะมีความ สำคัญกระมัถระวังการกระทำของตนด้วยดี ไม่ละเมิดในไตรสิกขา โดยศึกษาแล้วนำมาปฏิบัติอย่าง สม่าเสมอ เพื่อไม่ให้การแสดงออกทางกาย และวาจาที่ดูร้ายอันเป็นเครื่องหมายของบุคคลผู้ทุศีล ดังที่ พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในพระสูตรต้นตปิฎกกว่า

วีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ สมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประการ สำคัญแล้วในไตรสิกขา^{๘๖} เป็นบุคคลผู้ ที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีความประพฤติทางกาย วาจา และรวมทั้งจิตใจให้ดำรงอยู่ในศีลที่ดีได้ เพราะรู้ ในเหตุที่ทำให้ประพฤติดิฉันนั้นว่า ให้ผลดีชั่วอย่างไร จึงสำรวมระวัง พระสารีบุตรจึงแสดงอรรถาธิบาย ไว้ในคัมภีร์มหานิทเทสว่า

- ๑) เพื่อไม่ประพฤติดิฉันทางกาย วาจา ใจ เพราะรู้ในเหตุที่ทำให้ประพฤติดิฉันนั้น
- ๒) เพื่อละเมถุนธรรม เพราะรู้ว่าป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมยศและเกียรติของสมณะ
- ๓) เพื่อกำจัดราคะในรูป เสียง กลิ่น รส และผัสสะ
- ๔) เพื่อทางแห่งญาณ เพราะรู้เหตุแห่งความล่งเลสงสัยว่าเกิดจากสิ่งที่น่าปรารถนา และ สิ่งที่ไม่ปรารถนา

๕) เพื่อกำจัดมลทินของตน คือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ กิเลส ทุจริต มิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกับปะ มิจฉาวาจา มิจฉากัมมันตะ มิจฉาอาชีวะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ มิจฉาสมาธิ มิจฉา ญาณ มิจฉาวิมุตติ เพราะได้สมาทานไตรสิกขาจึงมีสมาธิ มีสติ มีปัญญาที่รักษาตน^{๘๗} พระพุทธองค์ ทรงตรัสกับภิกษุวัชชีบุตรรูปหนึ่งว่า หากเธอไม่อาจประพฤติปฏิบัติตามสิกขาบทที่บัญญัติไว้ได้ ครบถ้วนบริบูรณ์ ก็ให้พึงศึกษาปฏิบัติในสิกขา ๓^{๘๘} ศีลย่อมกำจัดความอาฆาต ความโกรธ และการผูก โกรธได้ เพราะทำให้การกระทำ ไม่ทะลุ ขาด หรือต่างพร้อย ดังในวิสุทธิมรรคกล่าวว่

ศีลเหล่าใดแม้ไม่ขาดเพื่อต้องการลาภเป็นต้นก็ดี แม้ศีลที่ขาดไปด้วยโทษ คือ ความ ประมาทแต่กระทำคืนแล้วก็ดี ศีลที่อันเมถุนสังโยชน์หรือบาปธรรมทั้งหลาย มีความโกรธและความผูก

^{๘๕} ส. ม. (ไทย) ๑๙/๑๔๙/๔๒.

^{๘๖} ส. ข. (ไทย) ๑๗/๗๖/๑๑๕.

^{๘๗} ชุ. ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๕๐.

^{๘๘} อง. ทุก. (ไทย) ๒๐/๘๖/๓๑๑.

โกรธเป็นต้น ไม่ได้เข้าไปทำลายแล้วก็ดี ศิลเหล่านั้นเรียกว่า ไม่ขาด ไม่ทะเลาะ ไม่ต่าง ไม่พรัอย โดยประการทั้งปวง^{๘๙}

ดังนั้น ความอาฆาตมักเกิดขึ้นกับบุคคลผู้ไม่มีศีล ศิลขาด ต่างพรัอย หรือบุคคลผู้ไม่รู้แจ้งแทงตลอดในธรรม และโดยเฉพาะพระนางมาคันทิยาที่ผู้โกรธแสดงความอาฆาต ต่อพระพุทธองค์มาก เพราะไม่มีศีลเป็นเครื่องอยู่ภายในใจจึงทำให้ สมาธิ และปัญญา ของพระนางไม่มี การนำหลักของศีลมาปฏิบัติทำให้ไม่เกิดการเบียดเบียนกันในการคุ้มครองความประพฤติ และหากเคยมีความอาฆาตกันมาแล้วก็ใช้หลักของศีลนี้ กำจัดความอาฆาตออกจากใจได้ เพื่อรักษาความปกติของตนให้มั่นคงอยู่ในศีลสิกขาต่อไป

๒. กำจัดความอาฆาตด้วยสมาธิ

การใช้หลักสมาธิมากำจัดความอาฆาตนั้น เพราะสมาธิสามารถทำให้จิตเกิดความสงบภายใน สมาธิทำให้จิตมีความตั้งมั่น ดังพระธรรมกถึกกล่าวในศัพทวิเคราะห์ว่า เอการมมณ สุญฺญู อาธานํ สมาธิ แปลว่า การตั้งจิตไว้ด้วยดีในอารมณ์เดียว^{๙๐} สมาธิเป็นสิกขาที่ต้องศึกษาและนำมาปฏิบัติ เพื่อให้จิตใจเกิดความสงบตั้งมั่นภายใน เมื่อจิตมีความตั้งมั่นสงบภายใน สมาธิย่อมก่อตัวรวมเป็นอารมณ์เดียว ความอาฆาตแค้นที่เคยผูกไว้ใใจย่อมถูกกำจัดออกด้วยจิตที่สงบ เช่น จิตไม่ไปต่อเติมปรุงแต่ง หรือคิดในอารมณ์เดิมที่เคยผู้อาฆาตไว้ เพื่อไปกระตุ้นให้อารมณ์อาฆาตนั้นกำเริบ แต่จะถูกกำจัดออกไปด้วยกำลังของสมาธิที่ตั้งมั่น และสงบเป็นหนึ่งเดียว

การใช้หลักสมาธิซึ่งอยู่ในไตรสิกขาข้อที่สองมากำจัดความอาฆาตนั้น บุคคลที่มีความอาฆาตมาก การปฏิบัติอาจไม่สงบเลยทีเดียว แต่จะค่อยเป็นค่อยไปตามลำดับของสมาธิทั้ง ๒ เช่น ดังพระธรรมปิฎกกล่าวว่า คือ อุچارสมาธิ สมาธิจวนเจียน หรือสมาธิเฉียดๆ อัปนาสมาธิ สมาธิแน่น การทำให้ใจสงบแน่นหนา ไม่ฟุ้งซ่าน การมีจิตกำหนดแน่นหนาอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยเฉพาะมักใช้เรียกง่ายๆ สำหรับบอิจิตตสิกขา^{๙๑} และสมาธิเป็นหนึ่งใน พละ ๕ ข้อที่ ๔ การปฏิบัติสมาธิเป็นกำลังที่สามารถกำจัดความอาฆาตได้ด้วยการทำจิตให้ยิ่ง และมั่นคงในจิตตสิกขา กำลังของสมาธิ เรียกว่า สมาธิพละ ดังที่พระมหาสมณเจ้ากล่าวว่า พละ คือ กำลัง ๒ ประการ คือกำลังภายในประการ ๑, กำลังภายนอกประการ ๑, และกำลังภายในจำแนกออกไปอีกเป็น ๒ ประการ คือ กำลังภายในประการ ๑, กำลังใจหรือกำลังความคิดประการ ๑,^{๙๒}

^{๘๙} พระพุทธโฆสจารย์ วิสุทธีมรรค, หน้า ๗๕.

^{๙๐} พระธรรมกถึก (ทองดี สุรเดโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อพระพุทธศาสนา ชุด ศัพทวิเคราะห์, หน้า ๖๗๒.

^{๙๑} ดูเพิ่มใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๕๔.

^{๙๒} พระมหาสมณเจ้า สารานุกรมพระพุทธศาสนา, หน้า ๓๒๒.

สมาธิ เป็นหนึ่งในไตรสิกขาข้อ ๒ ที่เรียกว่า อธิจิตตสิกขา และพระพุทธองค์ทรงตรัสสอน พระสาวกให้ทำสิกขาของตนให้บริบูรณ์ที่ยิ่งขึ้นไป ดังที่ทรงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สิกขาบท ๑๕๐ ถ้วน ที่กุลบุตรผู้ปรารถนาประโยชน์ศึกษาอยู่ มาถึงวาระที่จะยกขึ้นแสดงเป็นข้อๆ ตามลำดับทุกกึ่งเดือน สิกขา ๓ ประการนี้ เป็นที่รวมของสิกขาบท ๑๕๐ นั้นทั้งหมด สิกขา ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ (๑) อธิศีลสิกขา (๒) อธิจิตตสิกขา (๓) อธิปัญญาสิกขา”^{๙๓} จะเห็นได้ว่า อธิจิตตสิกขา คือตัวสมาธิที่ต้องทำให้ยิ่ง และสงบตั้งมั่นให้มั่นคง เมื่อจิตมั่นคงและตั้งมั่นที่ยิ่งมีกำลังมากแล้ว แม้ความอาฆาตที่เคยผูกไว้ ย่อมอันตรธานถูกกำจัดให้หมดไปด้วย การใช้สมาธิมาเป็นหลักธรรมเพื่อกำจัดความอาฆาตนั้น เป็นการพัฒนาจิต เพื่อบรมฝึกฝนจิตให้ตีบริบูรณ์ และจิตที่มีการพัฒนาแล้ว ด้วยจิตภาวนาหรือการปฏิบัติที่เรียกว่าสมาธินั้น จิตที่ฝึกอบรมดีแล้วจะมีความสมบูรณ์ ด้วยคุณภาพจิต คือความตั้งมั่นที่มั่นคงไม่อาฆาตพยาบาทผู้อื่น และสามารถกำจัดความอาฆาตแค่ภายในด้วยจิตที่สงบ ไม่คิดฟุ้งซ่านปรุงโทสะเก่าที่เคยอาฆาตให้ฟื้นขึ้นมาอีก เพราะจิตถูกพัฒนากำจัดความอาฆาตได้ด้วยการปฏิบัติ พระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวไว้ว่า

จิตที่พัฒนาแล้ว (จิตภาวนา) จิตที่ฝึกอบรมดีแล้วจะมีความสมบูรณ์ ด้วยคุณภาพจิต อันประกอบด้วยคุณธรรม จริยธรรม เช่น มีเมตตา กรุณา ซื่อสัตย์ กตัญญู เป็นต้น มีสมรรถภาพจิต คือ มีจิตที่เข้มแข็ง มั่นคง มีความกล้าหาญ อดทน รู้จักรับผิดชอบ มีสติ สมาธิ และมีสุขภาพจิตที่ดี คือ มีจิตใจที่ร่าเริง เบิกบาน สดชื่นผ่อนคลายและเป็นสุข เรียกอีกอย่างว่า ตั้งจิตเป็น วางใจเป็น ทำใจเป็น^{๙๔} ดังนั้น สมาธิเป็นหลักธรรมในการกำจัดความอาฆาตนี้ จึงพัฒนาต่อไปสู่ปัญญาได้อีก

๓. กำจัดความอาฆาตด้วยปัญญา

หลักปัญญาเป็นไตรสิกขาข้อที่ ๓ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงสอนพระภิกษุโดยเรียกว่า หลักไตรสิกขา และมักทรงสอนทั้ง ๓ หลักธรรมนี้ไปด้วยกันซึ่งบางครั้งก็เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา บ้าง เรียกว่า อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา บ้าง แต่ทรงเรียกว่า อริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา บ้าง ตามความเหมาะสมที่พระพุทธองค์จะทรงจัดอยู่ในหมวดธรรมนั้น การกำจัดความอาฆาตต้องใช้ปัญญาพิจารณาถึงเหตุและผลผิดชอบชั่วดีที่เคยทำมา ในกรณีพระนางมาคันทิยาได้ผูกอาฆาตต่อพระพุทธองค์ต้องใช้ปัญญาพิจารณาถึงพิษภัยอาฆาตที่เกิดจากความโกรธ และเหตุแห่งความไม่พอใจต่างๆ ที่เป็นฉนวนทำให้นางต้องโกรธจนถึงกับอาฆาตที่ร้ายแรง เช่น พิจารณาถึงพุทธดำรัสที่ทรงตรัสเพื่อ

^{๙๓} อจ. ทุก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒.

^{๙๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **ชีวิตที่สร้างสรรคส์สดใสและสุขสันต์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๓-๑๓๔.

เดือนสติพระนางมาคันทียาตอนที่มาคันทียพราหมณ์ผู้เป็นบิดาเห็นพระพุทธรองค์และกล่าวในทำนองว่า พระพุทธรองค์คู่ควรกับธิดาของตน แต่ถูกพระพุทธรองค์ปฏิเสธ โดยทรงตรัสว่า

“เรามีได้มีความพอใจในเมถุน เพราะเห็นนางตัมหา นางอรดี และนางราคาไฉนเล่า จักมีความพอใจเพราะเห็นธิดาของท่านนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยมูตรและกรีส เราไม่ปรารถนาจะถูกต้องธิดาของท่านนี้แม้ด้วยเท้า”^{๙๕} พระดำรัสนี้หากผู้มีปัญญาย่อมพิจารณาได้และจะไม่มีความโกรธแค้นอาฆาตแต่ประการใด เพราะจิตของพระอริยเจ้าผู้ไม่ถูกข่มด้วยกิเลสตัณหา ย่อมไม่พอใจในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสอยู่แล้ว แต่เนื่องจากพระนางมาคันทียาเป็นผู้มีปัญญาทราชม พระนางจึงโกรธอาฆาตแค่ต่อพระพุทธรองค์อย่างรุนแรง เพราะพระนาง ไม่มีปัญญาที่รู้แจ้งแทงตลอดในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น ดังพระพุทธรองค์ทรงตรัสสอนพระภิกษุว่า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้แจ้ง แทงตลอดธรรม ๔ ประการ เราและเธอทั้งหลายจึงเที่ยวเร่ร่อนไปตลอดกาลยาวนานอย่างนี้ ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ อริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา และอริยวิมุตติเราถอนภวตัณหา^{๙๖} และในอังกุตตรนิกายกล่าวอีกว่า ธรรมเหล่านี้ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติอันยอดเยี่ยม พระโคตมผู้มียศได้ตรัสรู้แล้ว ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสบอกธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อความรู้แจ้ง^{๙๗} การน้อมนำเอาหลักธรรมของปัญญาสิกขามาพิจารณานี้ ย่อมกระทำให้แบบกายได้ เพื่อความรู้แจ้งธรรมในการกำจัดความอาฆาตได้ เรียกชื่อธรรมนี้ว่า โยนิโสมนสิการ ดังที่พระธรรมปิฎกกล่าวไว้ในหนังสือพุทธธรรมว่า

โยนิโสมนสิการ การทำในใจโดยแบบกาย, การใช้ความคิดที่ถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็นหรือคิดอย่างมีระเบียบ คือ รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย โดยมองตามสิ่งที่สิ่งนั้นๆ ตามความเป็นจริง และโดยวิธีคิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยตัณหาอุปาทานของตนเข้าจับ และโยนิโสมนสิการเป็นองค์ประกอบภายใน ถ้าตรงข้ามจากนี้ คือ ได้ผู้ไม่เป็นกัลยาณมิตร ทำให้ประสพปรโตโทษะที่ผิดพลาด และใช้ความคิดผิดวิธีเป็นอนิโยนิโสมนสิการ ก็จะได้รับผลตรงข้าม คือเป็นมิจฉาทิฐิไปได้^{๙๘}

การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา แม้เคยได้ฝึกมาบ้างแล้วก็ตาม ถ้าหากขาดโยนิโสมนสิการหรือจิตคิดผิดพลาดฟุ้งซ่านในทางตรงกันข้ามเป็นอนิโยนิโสมนสิการ การปฏิบัติ ศีล สมาธิ ปัญญา ก็ไม่สามารถที่จะกำจัดความอาฆาตได้ แต่เนื่องจากการปฏิบัติธรรมจำต้องควบคู่กันไปจึงทำให้ได้ผลดีตาม

^{๙๕} ชู.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๔.

^{๙๖} วิ. ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑.

^{๙๗} อง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒/๒.

^{๙๘} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๖๒๒.

ประสงค์ การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาย่อมสามารถกำจัดความอาฆาตได้ และมีหลักธรรมอื่นอีกที่ช่วยควบคุมความประพฤติตัวบุคคลไม่ให้ไปล่วงละเมิดเบียดเบียนอันเป็นเหตุนำไปสู่ความอาฆาต ดังที่พระพุทธองค์ตรัสใน โปตลียสูตร ว่าด้วยธรรม ๘ ประการ ดังนี้

๑) บุคคลพึงละการฆ่าสัตว์ได้ เพราะอาศัยการไม่ฆ่าสัตว์ (อยู่ในศีลข้อ ๑ ของศีล ๕)

๒) บุคคลพึงละการลักทรัพย์ได้ เพราะอาศัยการไม่ลักทรัพย์^{๙๙}

๓) บุคคลพึงละการพูดเท็จได้ เพราะอาศัยการพูดจริง

๔) บุคคลพึงละการพูดส่อเสียดได้ เพราะอาศัยการไม่พูดส่อเสียด^{๑๐๐}

๕) บุคคลพึงละความโลภ คือความกำหนัดยินดีได้ เพราะอาศัยความไม่โลภ คือความไม่กำหนัดยินดี^{๑๐๑}

๖) บุคคลพึงละการนินทาและการประทุษร้ายได้ เพราะอาศัยการไม่นินทาและการไม่ประทุษร้าย

๗) บุคคลพึงละความโกรธแค้นได้ เพราะอาศัยความไม่โกรธแค้น^{๑๐๒}

๘) บุคคลพึงละความดูหมิ่นได้ เพราะอาศัยความไม่ดูหมิ่น^{๑๐๓}

การกำจัดความอาฆาตนี้ พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงหลักธรรมและทรงให้ความสำคัญมาก ทรงสอนทั้งพระสาวกที่เป็นภิกษุและคฤหัสถ์ทั่วไป เพื่อให้นำหลักธรรมนี้ไปปฏิบัติ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ โดยเฉพาะเรื่องการประทุษร้ายและความอาฆาตโกรธแค้นว่า

เรากล่าวไว้แล้วเช่นนี้แล้ว ‘บุคคลพึงละการนินทาและการประทุษร้ายได้ เพราะอาศัยการไม่นินทาและการไม่ประทุษร้าย’ เพราะอาศัยเหตุอะไรเราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้เห็นประจักษ์ชัดตั้งนี้ว่า ‘เราเป็นผู้มีการนินทาและการประทุษร้ายเพราะเหตุแห่งสังโยชน์เหล่าใด เราพึงปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์เหล่านั้นเสีย

อนึ่ง เราเป็นผู้มีการนินทาและการประทุษร้าย แม้ตนเองก็ยังติเตียนตนได้เพราะการนินทาและการประทุษร้ายเป็นปัจจัย ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วพึงติเตียนได้เพราะการนินทาและการประทุษร้ายเป็นปัจจัย หลังจากตายแล้วทุกคติเป็นอันหวังได้เพราะการนินทาและการประทุษร้ายเป็นปัจจัย’ การนินทาและการประทุษร้ายนั่นเองเป็นสังโยชน์ เป็นนิวรณ^{๑๐๔}

^{๙๙} เป็นการให้เว้นจากการ ลักทรัพย์ อยู่ในศีล ๕ ข้อที่ ๒.

^{๑๐๐} ให้เว้นจากการพูดคำไม่จริง สำหรับข้อที่ ๓ - ๔ ของธรรม ๘ ประการนี้ อยู่ในข้อที่ ๔ ของศีล ๕.

^{๑๐๑} การให้ละความโลภอยู่ใน โลภะ ข้อที่ ๑ แห่งรากเหง้าของอกุศลมูล ๓.

^{๑๐๒} ให้ละความโกรธแค้น อยู่ใน โทสะ ข้อที่ ๒ แห่งอกุศลมูล ๓.

^{๑๐๓} ม.ม. (ไทย) ๕/๓๒/๓๗.

^{๑๐๔} คำว่า นิวรณ คือเครื่องกั้นจิตไม่ให้บรรลุนิเวศธรรมความดี.

อนึ่ง อาสวะและความเร่าร้อนที่ทำให้ความคับแค้นเหล่าใด จะพึงเกิดขึ้นเพราะการนินทา และการประทุษร้ายเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลไม่มีการนินทาและการประทุษร้าย อาสวะ^{๑๐๕} และความเร่าร้อนที่ทำให้ความคับแค้นเหล่านั้นจะไม่มี คำที่เรากล่าวไว้ว่า ‘บุคคลพึงละการนินทาและการประทุษร้ายได้ เพราะอาศัยการไม่นินทาและการไม่ประทุษร้าย’ นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้^{๑๐๖} และพระพุทธรองค์ทรงตรัสอีกว่า

เรากล่าวไว้แล้วเช่นนี้แล้วว่า ‘บุคคลพึงละความโกรธแค้นได้ เพราะอาศัยความไม่โกรธแค้น’ เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เห็นประจักษ์ชัดดังนี้ว่า ‘เราเป็นผู้มีความโกรธแค้น เพราะเหตุแห่งสังโยชน์เหล่าใดเราพึงปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์เหล่านั้นเสีย

อนึ่ง เราเป็นผู้มีความโกรธแค้น แม้นตนเองก็ยังติเตียนตนได้เพราะความโกรธแค้นเป็นปัจจัย ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วพึงติเตียนได้เพราะความโกรธแค้นเป็นปัจจัย หลังจากตายแล้วทุกติเป็นอันหวังได้ เพราะความโกรธแค้นเป็นปัจจัย’...

อนึ่ง อาสวะและความเร่าร้อนที่ทำให้ความคับแค้นเหล่าใด จะพึงเกิดขึ้นเพราะ ความโกรธแค้นเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลไม่มีความโกรธแค้น อาสวะและความเร่าร้อนที่ทำให้ความโกรธแค้นเหล่านั้นจะไม่มี คำที่เรากล่าวไว้ว่า ‘บุคคลพึงละความโกรธแค้นได้ เพราะอาศัยความไม่โกรธแค้น’ นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้^{๑๐๗}

การใช้หลักธรรมในการกำจัดความโกรธ หรือความอาฆาตทั้ง ๘ ข้อนั้น เป็นการใช้หลักธรรมที่แก้กันโดยตรงกันข้าม เช่น บุคคลพึงละความโลภคือความกำหนดยินดีได้ เพราะอาศัยความไม่โลภ คือความไม่กำหนดยินดี ละการนินทาและการประทุษร้ายได้ เพราะอาศัยการไม่นินทา และการไม่ประทุษร้าย ละความโกรธแค้นได้ เพราะอาศัยความไม่โกรธแค้น ดังนั้น การกำจัดความอาฆาตได้ต้องนำหลักธรรม ๘ ประการนี้มาปฏิบัติด้วยจึงจะเป็นได้ผล

๒.๖ ตัวอย่างบุคคลที่มีความอาฆาตปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ความอาฆาตนั้น มีเรื่องราวของบุคคลที่เป็นตัวอย่าง มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เถรวาทอยู่หลายท่าน แต่ผู้วิจัยได้นำเอาเฉพาะตัวอย่างบุคคลบางท่านที่มีบทบาท และเห็นว่ามีความเกี่ยวข้องในเรื่องของการกระทำที่มีพหุติ โดยเฉพาะเกี่ยวกับการมีความอาฆาตกับพระพุทธรองค์มาเป็นบุคคลตัวอย่างในงานวิจัยนี้ ดังนี้

^{๑๐๕} คำว่า อาสวะ หมายถึง กิเลสทั้งหลายที่หมักดองไว้ในใจ.

^{๑๐๖} ม.ม. (ไทย) ๕/๓๘/๔๑.

^{๑๐๗} ม.ม. (ไทย) ๕/๓๙/๔๑-๔๒.

๒.๖.๑ พระเจ้าสุปพุทธะ

พระเจ้าสุปพุทธะ เป็นบุคคลตัวอย่างท่านหนึ่งที่มีบทบาท มีชื่อเสียงปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และมีความอาฆาตต่อพระพุทธองค์เป็นอย่างมาก เป็นกษัตริย์ปกครองเมืองเทวทหะ แคว้นโกลิยะ ทรงมีพระมเหสีนามว่า นางอมิตาเทวี แห่งเมืองกบิลพัสดุ์ พระเจ้าสุปพุทธะ ทรงมีพระราชบุตร ๒ พระองค์ คือ เจ้าชายเทวทัต และนางยโสธรา หรือ พระนางพิมพา เจ้าชายเทวทัต มีความอาฆาต พยาบาทกับพระพุทธองค์เป็นอย่างยิ่ง และแม้กระทั่งพระเจ้าสุปพุทธะที่เป็นพระบิดาก็เช่นเดียวกัน ด้วยแรงแห่งความอาฆาตที่มีพลังมากจึงให้พระเจ้าสุปพุทธะต้องได้รับกรรมอย่างหนักที่เรียกว่า อนัตตริยกรรม ดังที่พระธรรมปิฎกกล่าวไว้ว่า อนัตตริยกรรม กรรมหนัก กรรมที่เป็นบาปหนักที่สุด ตัดทางสวรรค์ ตัดทางนิพพาน กรรมที่ให้ผลคือ ความเดือดร้อนไม่เว้นระยะเลย^{๑๐๘} เนื่องจากว่าพระเจ้าสุปพุทธะ เป็นผู้มีความอาฆาตไม่ชอบพระพุทธองค์อยู่แล้ว

เมื่อพระเจ้าสุปพุทธะทราบข่าว พระเทวทัตถูกรณีสืบลงมหาเวจिनรก ก็มีสำนึกในบาปบุญคุณโทษ กลับมีจิตอาฆาตพยาบาทพระพุทธองค์ เพราะนอกจากจะทำให้พระเทวทัตต้องธรณีสืบพระพุทธองค์ยังทำให้เจ้าหญิงยโสธราธิดาของพระเจ้าสุปพุทธะเป็นม่าย จึงกลั่นแกล้ง พระพุทธองค์ด้วยการเกณฑ์อำมาตย์ข้าราชการไปนั่งเสพเมรัยขวางทางที่พระพุทธองค์จะออกบิณฑบาตโปรดเวไนยสัตว์ ซึ่งทางนั้นมีเพียงทางเดียวเท่านั้นที่พระพุทธองค์จะเสด็จดำเนินไปได้ เมื่อเสด็จดำเนินผ่านไม่ได้ เพราะพระเจ้าสุปพุทธะกับบริวารขวางอยู่วันนั้น พระพุทธองค์ทรงอดพระกระยาหาร ๑ วัน พระอานนท์จึงทูลถามอยากจะทำบาปโทษของพระเจ้าสุปพุทธะ^{๑๐๙} พระพุทธองค์จึงทรงตรัสบอกต่ออานนท์ว่า นับแต่ขึ้นไปอีก ๗ วัน พระเจ้าสุปพุทธะจะถูกธรณีสืบตามพระเทวทัต ลงสู่นรกเวจิจิไป เมื่อพระเจ้าสุปพุทธะทราบข่าวว่าพระองค์จะถูกธรณีสืบจึงพยายามทำทุกอย่าง เพื่อที่จะไม่ลงจากปราสาทชั้น ๗ มาเหยียบพื้นธรณี แต่ก็มีเหตุให้ลงจนได้ ดังมีข้อความปรากฏว่า

เมื่อบริวารของพระเจ้าสุปพุทธะกลับไปถวายรายงาน พระเจ้าสุปพุทธะก็มีจิตต้องการให้พุทธภิกษาของพระพุทธองค์มีความจริง จึงขึ้นประทับ ณ ปราสาท ๗ ชั้น แต่ละชั้นมีนายทวารป้องกันแข็งขัน ทรงตรัสกับนายทวารที่มีร่างกายกำยำนั้นว่า “ในระหว่าง ๗ วันนี้ ถ้าฉันลงมาละก็พวกเธอจงขัดขวางเอาไว้ไม่มีใครทำโทษ” โดยประกาศต่ออำมาตย์ ข้าราชการบริวาร และพระบรมวงศานุวงศ์ไว้ตั้งนั้น เพื่อมิให้นายทวารทั้งหลายต้องโทษ จนกระทั่งถึงวันที่ ๗ วันนั้นปรากฏว่า ม้าแก้ว ซึ่งเป็นม้าทรงศึกที่พระเจ้าสุปพุทธะโปรดปราน อลະวาดกระที่บโรง ร้องเสียงดังมาก พระเจ้าสุปพุทธะเกิดเป็นห่วงม้า ด้วยอาการขาดสติจึงทรงลงจากปราสาทชั้น ๗ แต่ปรากฏว่านายทวารมิได้

^{๑๐๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๑๐.

^{๑๐๙} วิกีพีเดีย **สารานุกรมเสรี** [ข้อมูลออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/> [สืบค้น

ขัดขวาง ด้วยคิดว่าเลยครบกำหนด ๗ วันแล้ว พอพระเจ้าสุปปพุทธะอย่างพระบาทเหยียบแผ่นดิน ก็ถูกพระธรณีสูบหายไปสู่มหานรกอเวจี ตรงตามพุทธะฎีกาที่ตรัสไว้แก่พระอานนท์^{๑๑๐}

กรณีตัวอย่างพระเจ้าสุปปพุทธะที่มีความอาฆาตแค้นต่อพระพุทธองค์นี้ แสดงให้เห็นว่าผลของความอาฆาตร้ายแรงมาก แม้จะพยายามหาที่หลบหรือป้องกันด้วยการอยู่บนปราสาทชั้น ๗ ก็ตาม แต่ผลสุดท้ายต้องถูกรณีสูบในที่สุด เพราะความอาฆาตเป็นเหตุ

๒.๖.๒ พระเทวทัต

ในกรณีตัวอย่างความอาฆาต เรื่องพระเทวทัตที่ปรากฏในเสรีววาณิชชาดกว่า พระเทวทัตได้ผูกความอาฆาตกับพระโพธิสัตว์ ซึ่งพระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติเป็นพ่อค้าชื่อว่า เสรีวะ อาศัยอยู่ที่เมือง เสรีวะ ส่วนฝ่ายพระเทวทัตได้ถือกำเนิดเป็นพ่อค้าชื่อว่า เสรีวะ เหมือนกัน เขาได้หลอกซื้อขายสินค้าแก่ประชาชน เมื่อถูกพระโพธิสัตว์ซื้อของตัดหน้าจึงทำให้ เสรีวะ ที่เป็นพระเทวทัตเสียใจเกิดความโกรธเป็นอย่างมาก จึงได้ผูกความอาฆาตในพระโพธิสัตว์^{๑๑๑}

การผูกความอาฆาตของพระเทวทัตนี้ เกิดจากความไม่พอใจที่พระโพธิสัตว์ซื้อสินค้าตัดหน้าไป จึงทำให้พระเทวทัตเกิดโทสะอย่างรุนแรงและผู้ใจเจ็บด้วยความอาฆาตต่อพระเสรีวะโพธิสัตว์ ซึ่งเรื่องนี้พระนางมาคันธียาก็คงอยู่ในสภาพนี้เช่นเดียวกัน ความอาฆาตนั้นมีสิ่งที่เป็นมูลเหตุทำให้เกิดการวิวาทกัน แต่สำหรับนางมาคันธียา มีความอาฆาตต่อพระพุทธองค์เพราะคำตำหนิตนไต่ยนพระดำรัสของพระศาสดาโดยตลอด รู้สึกโกรธที่พระพุทธองค์ตำหนิประณามว่า ร่างกายของนางเต็มไปด้วยอุจจาระปัสสาวะ ไม่ปรารถนาจะสัมผัสถูกต้องแม้ด้วยเท้า จึงผูกอาฆาตของเวรต่อพระศาสดา การผูกโกรธเกิดจากผัสสะที่มากกระทบทางหู และเสียงที่ได้ยินนั้นไม่เป็นที่ตั้งแห่งความชอบใจ นางมาคันธียาจึงถูกอำนาจของโทสะครอบงำอย่างรุนแรง และผูกความอาฆาตไว้กับพระพุทธองค์ แต่พระพุทธองค์ไม่ตอบโต้ให้เกิดการวิวาท ส่วนนางได้ผูกอาฆาตด้วยตัวนางเองเพียงฝ่ายเดียว จึงทำให้เป็นทุกข์ด้วยแรงอาฆาต ซึ่งถูกโทสะครอบงำจิตคล้ายกับพระเทวทัตอยู่เรื่อยไป

พระเทวทัตมีความอาฆาตต่อพระพุทธองค์อย่างร้ายแรง แม้พระเทวทัตจะเป็นพระญาติที่ใกล้ชิดกับพระพุทธองค์ก็ตาม แต่มีความอาฆาตต่อพระพุทธองค์ตั้งแต่ครั้งยังเป็นเจ้าชาย เมื่อมาบวชอยู่ภายใต้ร่มกาสาวพัสตร์ในศาสนาของพระพุทธองค์ยังมีความโกรธผูกใจเจ็บเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ โดยคิดประทุษร้ายต่อพระพุทธองค์หลายครั้ง หลังจากพระเทวทัตบวชเป็นพระภิกษุแล้ว ยิ่งเพิ่มความรุนแรงแห่งไฟอาฆาตขึ้นเรื่อยๆ เหตุแห่งความอาฆาตนั้นเกิดจากที่พระเทวทัตมักใหญ่ใฝ่สูงกราบหูลขอ

^{๑๑๐} พระนพดล สิริวิโส, พระเจ้าสุปปพุทธะ [ข้อมูลออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://www.facebook.com/nop072/posts/571905576352392:0> [สืบค้น ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

^{๑๑๑} คุรยลละเอียตเพิ่มใน ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๕๕/๓/๑๗๘-๑๘๒.

ปกครองคณะสงฆ์แทนพระพุทธองค์ที่ทรงพระชราภาพแล้ว แต่เทวทัตได้รับการปฏิเสธจากพระพุทธองค์ ดังในพระวินัยปิฎกที่พระพุทธองค์ทรงตรัสดำหนิพระเทวทัตว่า

พระเทวทัตเป็นผู้บริโภคปัจจัยจุกลิ้นน้ำลาย คือยังไม่สามารถละความโลภได้ และยังทรงยกย่องแต่พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะให้เหนือกว่า ดีกว่าตน พระเทวทัตจึงโกรธ ไม่พอใจรู้สึกเสียหน้าต่อเหล่าคณะสงฆ์ พระราชาและมหาชน จากนั้นพระพุทธองค์ตรัสให้สงฆ์ลงปกาสณียกรรมไม่ยอมรับพระเทวทัตเข้าหมู่สังฆะทั่วกรุงราชคฤห์^{๑๑๒} พระเทวทัตเมื่อพระพุทธองค์ทรงปฏิเสธและตนได้รับความอับอายเสียหน้าจึงผูกใจเจ็บอาฆาตแค้นต่อพระพุทธองค์อย่างหนัก และอีกอย่างพระเทวทัตได้เสื่อมลาภสักการะยิ่งเพิ่มไปอาฆาตสมุจใจตนเองอีกจึงมีการวางแผนลอบทำร้ายพระพุทธองค์โดยวิธีการต่างๆ ครั้งแล้วครั้งเล่าด้วยจิตที่เป็นอกุศลมีมากจึงกระตุ้นไปอาฆาตในใจพระเทวทัตให้คิดกระทำชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ ที่เป็นกรรมหนัก^{๑๑๓}

พระเทวทัตมีแรงอาฆาตมากเกิดขึ้นในใจจึงหาแนวร่วมก่อการร้าย คือ ไปยุยงส่งเสริมให้อาชาศัตถุกรรมปลงพระชนม์พระราชบิดา คือ พระเจ้าพิมพิสารเพื่อขึ้นครองราชย์เอง และตนเองจะปลงพระชนม์พระพุทธองค์ เพื่อตนจะได้ปกครองคณะสงฆ์ จึงได้ให้อาชาศัตถุกรรมส่งนายขมังธนูลอบทำร้ายพระพุทธองค์ แต่กระทำไม่สำเร็จ^{๑๑๔} แรงอาฆาตสามารถทำให้พระเทวทัตกระทำทุกอย่างแม้แก่หมู่สงฆ์พระเทวทัตก็ยังทำสังฆเภทด้วย ซึ่งเป็นกรรมที่ร้ายแรงที่สุดที่ทำลายสงฆ์ให้แตกจากกัน เพราะแรงอาฆาตที่มีต่อพระพุทธองค์เป็นเหตุ หมอกชีวิตได้ปกคลุมใจพระเทวทัตให้มีบอดสนิทจนชีวิตอับแสงแม้มีดวงตา แต่มองไม่เห็นธรรม เพราะแรงอาฆาตแค้นเป็นกำแพงขวางกั้นที่ตนได้สร้างเอง ในคู่มือประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๑ แปลโดยอรรถได้กล่าวไว้ว่า

เมื่อถึงคราวพระเทวทัตเริ่มเจ็บป่วยเป็นเวลานานถึง ๙ เดือนจนไม่มีแรงลุกยืนกายไว้ได้ เหตุเพราะผลแห่งกรรมอาฆาตแค้นที่กระทำต่อพระพุทธองค์ร้ายแรงหลายประการ จึงสำนึกได้เมื่อตนใกล้จะมรณภาพว่า “พระพุทธองค์ทรงมีพระหฤทัยสม่าเสมอในสัตว์ทั้งปวง คือ ในนายขมังธนู ในพระเทวทัต ในโจรองคฺสิมมาล ในช่างธนบาล และในพระราหุล” ด้วยเหตุนี้พระเทวทัตจึงปรารถนาที่จะเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ แต่ยังไม่ทันได้เข้าเฝ้าฯ พระเทวทัตถูกธรณีสูบลงอเวจिनรกบริเวณหน้าพระเชตะวันมหาวิหารซึ่งเป็นที่พักของพระพุทธองค์^{๑๑๕} กรณีตัวอย่างพระเทวทัตนี้จะเห็นได้ว่า แรงแห่งความอาฆาตนั้นมีกำลังมากสามารถทำให้บุคคลไปตกนรกได้

^{๑๑๒} ดูรายละเอียดเพิ่มใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๓๖-๓๓๘/๑๘๐-๑๘๕.

^{๑๑๓} คำว่า “กรรมหนัก” ในที่นี้ หมายถึง ถึงอนันตริยกรรม.

^{๑๑๔} ดูรายละเอียดเพิ่มใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๔๐/๑๘๗-๑๙๑.

^{๑๑๕} ศมาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **คู่มือประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๑ แปลโดยอรรถ**, (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

๒.๖.๓ พระเจ้าวิฑูทกะ

กรณีเรื่องพระเจ้าวิฑูทกะที่ทรงอาฆาต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการล้างแค้นที่ศากยวงศ์ทำความเจ็บช้ำให้แก่พระองค์ โดยสั่งให้คนรับใช้ล้างกระดานที่พระเจ้าวิฑูทกะนั่งว่าเป็นบุตรของนางทาสี ถือเหยียดหยามจึงโกรธแค้นอาฆาตที่ร้ายแรง ดังมีข้อความปรากฏว่า

มีวันหนึ่งเสด็จออกจากวัง ขณะที่เสด็จออกจากวังแล้วนั้น บังเอิญนายทหารคนหนึ่งลืมหินขว้างขว้างกลับไปเอา ได้เห็นหญิงรับใช้คนหนึ่งกำลังเอาน้ำเจื่อน้ำนมล้างแผ่นกระดานที่วิฑูทกะประทับ ปากก็พรวดว่า “นี่คือแผ่นกระดานที่วิฑูทกะบุตรของนางทาสีนั่ง” นายทหารผู้นั้นเข้าไปถามทราบเรื่องโดยตลอด เมื่อกลับมาถึงกองทัพก็กระซิบบอกเพื่อนๆ เสี่ยงกระซิบกระซาบแผ่วงกว้างออกไปจนรู้กันหมดทั้งกองทัพ พระราชา कुमार ก็ทรงทราบด้วย เป็นครั้งแรกที่ทรงทราบกำเนิดอันแท้จริงของพระองค์ว่าสืบสายมาอย่างไร

ทรงพิโรธมาก อาฆาตพวกศากยะไว้ว่า เวลานี้ขอให้พวกศากยะล้างแผ่นกระดานที่ประทับนั่ง ด้วยน้ำที่เจือด้วยน้ำนมก่อน แต่เมื่อใดทรงได้ราชสมบัติในแคว้นโกศล เมื่อนั้นจะเสด็จกลับไปล้างแค้น โดยเอาเลือดในลำคอของพวกศากยะล้างแผ่นกระดานนั้น พระเจ้าวิฑูทกะทรงพิโรธ อาฆาตพวกศากยะ เพราะถูกดูหมิ่นว่าพระองค์เป็นบุตรของนางทาสี^{๑๑๖} ความอาฆาตแค้นของพระเจ้าวิฑูทกะเกิดขึ้นเพราะโกรธหนักที่ตระกูลศากยะใช้ให้คนรับใช้ล้างไม้กระดานที่ตนนั่งด้วยน้ำนม เพราะถือว่าเป็นการดูถูกที่ร้ายแรง จึงผูกโกรธแค้นโดยจะเอาเลือดในลำคอของพวกศากยะล้างแผ่นกระดานเหมือนกัน ความอาฆาตนี้เป็นภัยคุกคามที่สร้างความเสียหายให้คนรอบข้างมหาศาล ได้ชื่อว่าความอาฆาต เพราะความไม่พอใจ ไม่ว่าจะเกิดกับกษัตริย์ หรือแม้แต่กับบวชก็ตาม ย่อมเป็นโทษที่ร้ายแรงทั้งตนและผู้อื่น ดังเรื่องพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค กล่าวไว้ว่า

สมัยนั้น พวกภิกษุผู้มีศีลดีงาม ได้รับแต่งตั้งแล้ว จึงถามพระวินัยในท่ามกลางสงฆ์ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ได้อาฆาต แค้นเคือง คุกคามจะฆ่า ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ

พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุแม้ได้รับแต่งตั้งแล้ว ตรวจดูบริษัท พิจารณาบุคคลแล้วจึงถามพระวินัยในท่ามกลางสงฆ์”^{๑๑๗} จะเห็นได้ว่าความอาฆาตแค้นไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นกษัตริย์หรือนักบวชในพระพุทธศาสนาก็ตาม จิตย่อมมีเจตนาหมายเอาแม้กระทั่งชีวิตผู้อื่นที่ตนมีความอาฆาตแค้นนั้นได้ และเหตุแห่งความอาฆาตของพระเจ้าวิฑูทกะ เพราะจิตโกรธมีการ

^{๑๑๖} พลังจิต “กรรม” เจ้าชายวิฑูทกะชำระแค้นฆ่าล้างศากยตระกูล, [ข้อมูลออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://palungit.org/threads/> [สืบค้น ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

^{๑๑๗} วิ. มห. (ไทย) ๔/๑๕๒/๒๓๒.

ยึดติดในความชอบและชัง และเหตุแห่งความอาฆาตบางอย่างเกิดจากความลำเอียง เพราะชอบและชังก็มี เช่น ในพระวินัยปิฎก ปรีวาร กล่าวว่

ภิกษุผู้ลำเอียงเพราะชัง อย่างไรก็ตามจึงชื่อว่าลำเอียงเพราะชัง ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ ผูกอาฆาตว่า

๑. ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา
๒. ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา
๓. ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา
๔. ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา
๕. ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา
๖. ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา
๗. ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบพอของเรา
๘. ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบพอของเรา
๙. ผู้นี้จักทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบพอของเรา

ภิกษุอาฆาต ปองร้าย ชุณเคือง ถูกความโกรธครอบงำด้วยวัตถุอาฆาต ๙ อย่างนี้ย่อมแสดงธรรมว่าเป็นธรรม แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม ฯลฯ แสดงอาบัติชั่วหยาบว่า ต้องอาบัติไม่ชั่วหยาบ แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่าต้องอาบัติชั่วหยาบ^{๑๑๘}

ความอาฆาตดังกล่าวในพระวินัย เพราะความชัง ไม่มีชอบใจอย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้ภิกษุมีความลำเอียง และนำไปสู่การ ชุณเคือง ผูกอาฆาต ปองร้ายกัน ซึ่งไม่ต่างอะไรจากพระเจ้าวิทูทกะที่พระองค์อาฆาตต่อตระกูลศากยะ โดยจะเอาเลือดในลำคอมาล้างแผ่นกระดานนั้น เกิดเพราะความไม่พอใจ จึงผูกโกรธและผูกอาฆาตแค้นไว้ ในกรณีตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่า ความอาฆาต คือพิษภัยที่ร้ายแรงนำความพินาศมาให้ตนและผู้อื่นทั้งภพปัจจุบันและภพหน้า

๒.๖.๔ นางกาลิย์กษิณี

ในพระธรรมบทกล่าวถึงเรื่องการจองเวรของนางยักษ์ว่า เป็นบุตรกฤตุมพีคนหนึ่งในสาวตติเมื่อบิดาทำกาลละแล้วได้ทำกรงานแทนบิดาอย่างหนัก มารดาจึงจะหาหญิงมาช่วยเขาทำงานผ่อนเบาภาระ บุตรกฤตุมพีจึงขอให้มารดาไปขอหญิงกุมาริที่ตนชอบใจมาเป็นภรรยา แต่อยู่ด้วยกันแล้วพบว่าหญิงกุมารินั้นเป็นหมัน มารดาจึงบอกบุตรชายว่าตระกูลของเราต้องมีลูกมีหลาน แม่จะเลือกภรรยาใหม่ให้ลูกสักคน แต่บุตรชายห้ามไว้ยังไม่อยากมีภรรยาอีกคน ฝ่ายภรรยาคิดว่าสามีของตนคงตัดทานมารดาได้ไม่นาน ถ้าสามีมีภรรยาอีกคนแล้วภรรยาใหม่ให้กำเนิดบุตร คราวนี้เธอจะหมดความหมาย

^{๑๑๘} วิ. ป. (ไทย) ๘/ ๓๘๐/๕๕๘-๕๕๙.

ถูกใช้งานเหมือนนางทาสี คิดดังนี้แล้วจึงไปขอหญิงคนหนึ่งให้มาเป็นภรรยาน้อยสามี เพราะคิดว่าหญิงที่ตนเองหามาให้คงจะบังคับได้ นางสั่งกำชับภรรยาน้อยว่าถ้าเธอเริ่มตั้งครรภ์ให้บอกด้วย

ต่อมาไม่นานภรรยาน้อยก็ตั้งครรภ์ ภรรยาหลวงจึงทำข้าวต้มข้าวสวยบำรุงครรภ์ให้ แต่แอบใส่ยาทำลายครรภ์ลงไปด้วยทำให้ภรรยาน้อยแท้งบุตร ต่อมาภรรยาน้อยตั้งครรภ์อีกก็แท้งบุตรอีก เพื่อนและญาติภรรยาน้อยถามว่าตอนตั้งครรภ์ภรรยาหลวงทำอะไรให้บ้าง พอรู้ว่าภรรยาหลวงสั่งให้บอกแล้วทำอาหารมาบำรุงให้ก็รู้ว่า เป็นอุบายชั่วของภรรยาหลวง จึงสั่งกำชับว่าหากตั้งครรภ์อีกอย่าบอกภรรยาหลวงเป็นอันขาด

ต่อมาภรรยาน้อยก็ตั้งครรภ์อีก คราวนี้เธอไม่บอกภรรยาหลวง จนครรภ์ใหญ่ภรรยาหลวงจึงรู้เอง ภรรยาหลวงแค้นมากคอยหาโอกาสทำลายเด็กในครรภ์อยู่ตลอดเวลา จนภรรยาน้อยครรภ์แก่จึงคลอดตัวโดนภรรยาหลวงวางยาจนแท้งบุตรอีก แต่เพราะครรภ์แก่แล้วการแท้งบุตรคราวนี้ทำให้ภรรยาน้อยเจ็บปวดทรมานมากถึงขั้นเสียชีวิต ก่อนตายภรรยาน้อยอาฆาตว่า “นางคนนี้น้ำให้เราแท้งบุตรถึง ๓ คน เราตายไปแล้วจะขอเกิดมากินลูกของมันทุกคน ” เมื่อตายไปแล้วภรรยาน้อยได้ไปเกิดเป็นแมวในเรือน ฝ่ายภรรยาหลวงถูกจับได้ว่าเป็นคนทำให้ภรรยาน้อยตาย จึงถูกสามีทุบตีตายตกไปตามกัน ตายแล้วไปเกิดเป็นแม่ไอยูในเรือน ต่อมาแม่ไก่ออกไข่ แม่แมวก็กินไข่แม่ไก่อจนหมดตามแรงอาฆาตถึง ๓ ครั้ง แม่ไก่อจึงอาฆาตว่าถ้าตายจากชาตินี้เมื่อไรจะขอกลับมากินลูกแม่แมว เมื่อแม่ไก่อตายแล้วได้ไปเกิดเป็นเสือเหลือง ส่วนแม่แมวไปเกิดเป็นวัว พอแม่วัวตกลูกก็ถูกแม่เสือเหลืองมากินลูกไปถึง ๓ ครั้ง แม่วัวจึงอาฆาตว่าถ้าตายจากชาตินี้แล้วจะขอเกิดมากินลูกแม่เสือเหลืองบ้าง

ต่อมาแม่วัวก็ตายไปเกิดเป็นนางยักษ์ ส่วนแม่เสือเหลืองเกิดเป็นกุลธิดาในกรุงสาวัตถี โตขึ้นออกเรือนไปอยู่กับสามีที่บ้านริมประตูเมือง เมื่อกุลธิดาให้กำเนิดบุตรนางยักษ์ที่รอโอกาสแก้แค้นอยู่จึงแปลงกายเป็นเพื่อนของนางทำที่มาเยี่ยมขอดูว่าบุตรเป็นหญิงหรือชาย พอได้โอกาสเข้าไปใกล้ ทารกนางยักษ์ก็จับทารกกินเสีย ๒ ครั้ง พอตั้งครรภ์ที่สามกุลธิดาจึงบอกสามีว่ามีนางยักษ์มาคอยจ้องกินลูกของเราอยู่ เธอขอกลับไปคลอดที่บ้านเดิมเพื่อหนีนางยักษ์ คราวนี้กุลธิดาจึงคลอดบุตรอย่างปลอดภัย ฝ่ายนางยักษ์ไม่ได้อยู่เฝ้าหญิงคู่อาฆาตเสียหลายเดือนเพราะต้องทำหน้าที่ตักน้ำจากสระอนโธดาตไปถวายท้าวมเวสสุวัณ เมื่อหมดเวรตักน้ำกลับมาไม่พบหญิงคู่อาฆาต ได้ถามได้ความว่าเธอกลับไปคลอดบุตรที่บ้านเดิมนางยักษ์จึงตามไป วันนั้นกุลธิดากับสามีกำลังพาบุตรกลับบ้านเดิมระหว่างทางได้หยุดพักอาบน้ำและให้นมบุตรที่ข้างเขตวันวิหาร กุลธิดาเห็นนางยักษ์กำลังเดินมาจึงวิ่งหนีเข้าไปในวิหาร อัมบุตรไปวางแทบบาทุมุลองค์พระศาสดาที่กำลังแสดงธรรมอยู่ท่ามกลางพุทธบริษัท กราบทูลขอให้พระพุทธรองค์ช่วยชีวิตบุตรด้วย ฝ่ายนางยักษ์ไล่ตามมาถึงหน้าประตูวิหารแต่เข้าไปข้างในไม่ได้เพราะเทพคุ้มครองไม่ยอมให้เข้า พระศาสดาตรัสบอกให้พระอานนท์ไปเรียกนางยักษ์เข้ามาเทพคุ้มครองจึงยอมให้นางยักษ์เข้าไปได้

นางยักษิณีร้องไห้ด้วยความอาฆาตเข้ามาในวิหาร พระศาสดาตรัสกับนางยักษ์ว่า “นางยักษิณีจงมาเถิด เจ้าอย่าได้ร้องไปเลย เจ้าหยุดสร้างเวรอย่างนั้นได้แล้ว พวกเจ้าทั้งสองผูกเวรกันไว้แล้วระงับเวรด้วยการสร้างเวรใหม่ เวรของพวกเจ้าจึงผูกกันไปไม่มีวันสิ้นสุด เหมือนเวรของงูกับพังพอน ของหมึกกับไม้ส้คร้อ และของกากกับนกเค้า เวรไม่อาจระงับด้วยการผูกเวร แต่ระงับได้ด้วย ความไม่มีเวร” ทรงตรัสพระคาถาว่า

น ทิ เวเรน เวนานิ สมมตฺธิธ กุทาจนํ
 อเวเรน จ สมมตฺติ เอส ธมฺโม สนนตฺโน
 เวนทํหลายในโลกนี้ไม่ระงับด้วยการจองเวร
 แต่ระงับได้ด้วย ความไม่มีเวร

ในกาลจบพระคาถา นางยักษิณีก็ได้สติระงับเวรลงได้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล นางยักษ์กับ กุลธิดาจึงต่างเลิกจองเวรกัน แต่แล้วนางยักษิณีกลับร้องไห้ขึ้นมาอีก พระศาสดาตรัสถามว่านางยักษ์ ร้องไห้ทำไม นางยักษ์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อนข้าพระองค์เลี้ยงชีพด้วยการกิน เนื้อสัตว์ยังได้อาหารไม่พออิมท้อง บัดนี้ ข้าพระองค์เลิกเบียดเบียนสัตว์แล้ว ข้าพระองค์จะเลี้ยงชีพได้ อย่างไร” พระศาสดาจึงตรัสให้กุลธิดารับนางยักษ์ไปอยู่ด้วย ให้จัดข้าวและน้ำให้นางยักษ์กิน นางยักษ์ เป็นอยู่สุขสบายจึงตอบแทนกุลธิดาด้วยการบอกฝนว่าปีนี้ฝนดีให้ทำงานบนที่ดอน ปีนี้ฝนแล้งให้ทำงาน ในที่ลุ่ม กุลธิดาจึงทำงานได้ผลดีไม่เสียหายเพราะน้ำท่วมหรือน้ำน้อยเหมือนคนอื่น^{๑๑๙} นางยักษิณีเคย จองเวรและอาฆาตแค้นมาก่อน เมื่อได้มาเจอและได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์ นางจึงได้สติระงับเวร ลงไม่อาฆาตแค้นต่อและดำรงตนอยู่ในโสดาปัตติผลในที่สุด

๒.๗ สรุป

ความอาฆาตในพระพุทธศาสนา ให้ผลเผ็ดร้อนที่ร้ายแรง แต่เมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้วความ อาฆาต เกิดจากอกุศลกรรมที่เป็นรากเหง้าแห่งความชั่ว ซึ่งเป็นทั้งกิเลสไปด้วยในตัว

ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงรากเหง้าแห่งความชั่วไว้เรียกว่า อกุศลธรรมซึ่งเป็นบ่อเกิด แห่งการกระทำความชั่ว บุคคลผู้มีความเบียดเบียนผู้อื่นโดยมีความอาฆาตพะยาบาท มีการล่วงเกินกัน ด้วย กาย วาจา และใจ มีมูลรากเหง้าเกิดมาจากธรรมที่เป็นอกุศล จึงได้กระทำทุจริตกรรมในทางที่ เป็นไป เพื่อความเดือดร้อนต่อตนเองและผู้อื่น และเป็นผู้มีราคะมาก มีความกำหนัด ความยินดีใน กามที่คิดติดใจหรือย้อมใจไว้ในติดอยู่ในอารมณ์แห่งความกำหนัดนั้นๆ เช่น พระนางมาคันทียา มีพื้น

^{๑๑๙} อ้างใน พระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลก Buddha Thailand, **เรื่องเล่าพระธรรมบท ตอน การจอง เวรของนางยักษ์** [ข้อมูลออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://th-th.facebook.com/Buddha.Buddhath/photos/a.> [สืบค้น ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๑].

เพนีสัยหนักไปในด้านราคะ โทสะ โมหะ และวิตก ธรรมเหล่านี้เกิดขึ้นมาด้วยซึ่งรวมอยู่ในอกุศลธรรม เป็นผู้ที่ชอบรักสวย รักงาม มักโกรธง่ายจนเป็นเหตุนำไปสู่การผูกโกรธไว้และอาฆาตแค้นเวลาแสดงออกมาภายนอกทางกายจึงไม่มีสติ กรณีพระนางมาคันทิยา เป็นผู้มักโกรธ มีอารมณ์ที่ร้อนแรงด้วยจิตอาฆาต นางจึงกระทำความช่วยเหลือตนเองและทำให้ผู้อื่นต้องเดือดร้อนไปด้วย มูลเหตุที่ทำให้บุคคลทำชั่วได้ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า อกุศลมูล ๓ ประการ^{๑๒๐} คือ

๑. โลภะ จิตใจบุคคลใด มีการสั่งสมความโลภมาก ทำให้เห็นแก่ตัวมาก
๒. โทสะ จิตใจบุคคลใด มีการสั่งสมความโกรธมาก ทำให้มีความอาฆาตมาก
๓. โมหะ จิตใจบุคคลใด มีความหลงมากและยึดติดในความหลงนั้น

บุคคลที่มีโมหะมากจึงขาดปัญญาพิจารณาสิ่งดีชั่ว ความประพฤติ ทางกาย วาจา และใจ จึงไม่มีสติ หลงระเริงพอใจในการทำชั่ว เห็นถูกเป็นผิด เห็นผิดเป็นถูก ไม่รู้ตามความเป็นจริงต่อเหตุและผลในสิ่งที่ตนกระทำลงไปนี้ คือธรรม ๓ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม

^{๑๒๐} ดูรายละเอียดเพิ่มใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๓/๓๗๓.

บทที่ ๓

ประวัติและความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา

พระนางมาคันทิยาเป็นบุคคลที่ปรากฏเรื่องราวในคัมภีร์อรรถกถา โดยพระพุทโธศาจารย์ เป็นผู้รจนาขึ้น เพื่อการอธิบายขยายความหัวข้อธรรมที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้โดยย่อ ซึ่งอาจไม่แจ่มแจ้งแก่ผู้สนใจใคร่จะได้ความกระจ่าง ประวัติของพระนางนั้นจะแทรกเข้ามาในเรื่องพระนางสามาวดี^๑ ในคาถาธรรมบท หมวดอัปมาทวรรคที่ ๒ พระนางเป็นตัวเด่นในเรื่องเคียงคู่กับพระนางสามาวดี โดยจะมีบุคลิกและลักษณะนิสัยที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ พระนางสามาวดีนั้นเป็นอุบาสิกายุไฟในธรรม มีเมตตาอันเปี่ยมล้น ไม่ถือโทษโกรธเคือง ส่วนพระนางมาคันทิยานั้นกับเป็นผู้เกลียดธรรม จิตใจโหดเหี้ยม มีความอาฆาตมาดร้ายต่อบุคคลอื่นที่ตนไม่พอใจ การนำบุคคลที่มีลักษณะที่ต่างกันอย่างนี้มาเสนอแนะ ทำให้เห็นภาพศีลธรรมและผลอันเกิดจากการกระทำนั้นได้ชัดเจน งานวิจัยในบทที่ ๓ นี้ มุ่งการศึกษาประวัติ ลักษณะนิสัย สาเหตุของความอาฆาตที่เกิดขึ้นแก่พระนางมาคันทิยา และผลกระทบของความอาฆาตนั้น โดยทั้งหมดทั้งมวลนี้ จะได้กรณีของพระนางมาคันทิยาเป็นข้อมูลหลักในการศึกษาและวิเคราะห์ต่อไป

๓.๑ ประวัติของพระนางมาคันทิยา

ชีวประวัติของพระนางมาคันทิยานั้นเริ่มต้นอาจไม่ชัดเจน เนื่องจากมีการกล่าวถึงเรื่องราวของพระนางในตอนที่ยาและมารดาได้พามามอบถวายแก่พระพุทธองค์ แต่ถูกปฏิเสธ และมีพระพุทธดำรัสสั้นๆ ที่ทำให้พระนางมาคันทิยาผูกใจเจ็บ เก็บมาเป็นความอาฆาต จนนำไปสู่เรื่องราวในการต่อมา ซึ่งเรื่องราวของพระนางนั้นได้ถูกบันทึกไว้ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท จะได้กล่าวรายละเอียดต่อไป

๓.๑.๑ ชานิกานีติ

พระนางมาคันทิยานั้นถือกำเนิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาลที่มั่งคั่ง แห่งแคว้นกुरुโดยมีบิดาชื่อว่า มาคันทิยพราหมณ์ ส่วนมารดานั้นไม่ปรากฏชื่อ แต่มีการเรียกว่า นางพราหมณี เดิมไม่ได้เป็นผู้เกิดในวรรณะกษัตริย์แต่อย่างใด การได้ชื่อว่าพระนางมาคันทิยานั้น เนื่องจากจุฬามาคันทิยพราหมณ์ ผู้เป็นอาได้นำขึ้นทูลถวายแก่พระเจ้าอุเทน พระราชาแห่งเมืองโกสัมพี จึงได้ชื่อว่าพระนาง

^๑ คุรยละเอียดใน ขุ.อ.ธ. (ไทย) ๔๐/๑/๑๖๒-๒๓๒.

มาคันทิยานับแต่นั้นมา และเนื่องจากเป็นธิดาคนเดียวของตระกูลจึงเป็นที่รักใคร่ของมาคันทิยพราหมณ์และนางพราหมณ์ ได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีเยี่ยงกุลธิดาแห่งตระกูลที่มั่งคั่ง อันพรั่งพร้อมด้วยทาสบริวาร พอเจริญวัยขึ้นพระนางเป็นผู้สรีโรดมิ่งงดงามอย่างยิ่ง จนเปรียบได้กับนางเทพอัปสรเลยเป็นที่ต้องตาต้องใจแก่ชายหนุ่มที่พบเห็น^๒

๓.๑.๒ การหาคู่ครอง

ด้วยเหตุว่าการเลือกคู่ครองนั้นเป็นเรื่องของบิดามารดาที่จะเลือกและพิจารณาถึงความเหมาะสม หญิงสาวมีอาจจะเลือกคู่ครองที่ตนปรารถนาได้ และยังเป็นคนในวรรณะสูงเป็นที่รู้จักของคนในสังคมด้วยแล้ว ย่อมต้องมีความเข้มงวดเป็นกรณีพิเศษ เพราะหากปล่อยให้ไปมีสัมพันธ์กับคนต่างวรรณะหรือที่มีวรรณะต่ำกว่าตน จะเป็นเรื่องแห่งความอับอายและเสื่อมเสียแก่วงศ์ตระกูล

ดังนั้น พระนางมาคันทิยาจึงต้องอยู่ในความดูแลและควบคุมการติดต่อสัมพันธ์กับผู้ชาย ได้มีชายหนุ่มจากตระกูลใหญ่ต่างๆ ในเมืองต่างเข้ามาทาบทามสวามิภักดิ์เพื่อเป็นภรรยา แต่ทุกคนก็ได้รับการกีดกันและปฏิเสธของจากมาคันทิยพราหมณ์ บางครั้งก็ตะเพิดด้วยคำที่รุนแรงว่า “พวกท่านไม่คู่ควรแก่ลูกสาวของฉัน”^๓ มาคันทิยพราหมณ์ ได้ควบคุมพระนางมาคันทิยา และดูแลนางเป็นอย่างดี

กาลเวลาล่วงเลยมาหลายปี มาคันทิยพราหมณ์ยังไม่สามารถหาสามีที่เหมาะสมให้กับธิดาของตนได้ จนวันหนึ่ง พราหมณ์ได้พบกับพระพุทธรองค์ที่บูชาไฟของตนภายนอกนิคม พราหมณ์ได้เห็นพระรูปโฉมอันงดงามของพระพุทธรองค์แล้วคิดว่า คงไม่มีบุรุษคนใดในโลกจะเสมอบุรุษท่านนี้ และบุรุษนี้เป็นผู้เหมาะสมอย่างยิ่งที่จะเป็นคู่ครองแก่ธิดาของตน และตนควรจะยกธิดาให้เป็นคู่ครองเพื่อจะได้เลี้ยงดูซึ่งกันและกันต่อไป^๔ พราหมณ์ได้เข้าไปหาพระพุทธรองค์ และได้กล่าวว่า ตนมีธิดาอยู่คนหนึ่งระยะเวลาที่ผ่านมาตนยังไม่สามารถเห็นบุรุษที่คู่ควรเหมาะสมกับธิดาตน และกล่าวต่อไปว่า พระพุทธรองค์นั้นเป็นผู้ที่ตนพิจารณาเห็นสมควรที่จะเป็นคู่ครองกับธิดานั้นและธิดาของตนควรได้พระพุทธรองค์เป็นสามี และได้ขอให้พระพุทธรองค์ได้เสด็จยืนรอรออยู่ตรงนี้ ตนจะกลับไปบ้านเพื่อนำธิดามามอบให้พระพุทธรองค์ไม่ตรีสอะไรกับพราหมณ์ ทรงดุษณียภาพหนึ่ง

พราหมณ์ได้กลับมาถึงเรือนแล้วบอกเรื่องราวต่างๆ ให้นางพราหมณ์ผู้เป็นภรรยาฟังว่า ตนได้เห็นบุรุษที่เหมาะสมกับธิดาแล้ว และได้สั่งให้ช่วยแต่งตัวธิดาให้งดงาม เพื่อที่จะได้นำไปมอบถวายแด่พระพุทธรองค์ ข่าวการที่พราหมณ์จะยกธิดาให้บุรุษที่ตนเห็นสมควรแล้ว ได้แพร่สะพัดไปทั่วพระนคร ประชาชนต่างแตกตื่น ให้ความสนใจ เพราะเดิมนั้นเป็นที่ทราบกันว่า พราหมณ์หวงธิดามาก และเลือกเฟ้นคู่ครองแก่ธิดาของตน จนไม่สามารถมีบุรุษใดเหมาะสม เมื่อข่าวว่ามาคันทิยพราหมณ์ได้พบ

^๒ ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๒.

^๓ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๒.

^๔ ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๓.

บุรุษที่เหมาะสมแก่ธิดาของตนแล้ว จึงเป็นที่สงสัยของชาวเมืองว่า บุรุษนั้นจะมีลักษณะเป็นเช่นไร จึงได้ออกเดินตามพราหมณ์ไป เพื่อให้ทราบความจริงด้วยตาของตนเอง^๕

๓.๑.๓ ความอาฆาตที่มีต่อพระพุทธเจ้า

ความอาฆาต ของพระนางมาคันทิยานั้นเกิดขึ้นเมื่อพราหมณ์ผู้เป็นบิดาได้นำมาบอบถวาย แต่พระพุทธเจ้า แต่ก็มีเหตุการณ์ที่พลิกผันจนนำไปสู่โศกนาฏกรรมที่น่าสยดสยองในการต่อมา พระพุทธองค์ทรงได้ประทับรอยพระพุทธรูปไว้ และเสด็จไป ณ ที่อื่น เมื่อพราหมณ์พร้อมด้วยภรรยาและบุตรสาวมาถึง ไม่เห็นพระพุทธองค์ แต่เห็นเพียงรอยพระบาทที่ทรงประทับไว้แทน โดยมีการกล่าวไว้ว่า รอยพระพุทธรูปนี้จะปรากฏขึ้นด้วยการทรงอธิษฐานของพระพุทธองค์ ไม่มีสิ่งใดจะทำลายเพื่อให้ลบหายไปได้ และทรงมุ่งให้บุคคลใดเห็นบุคคลนั้นเพียงผู้เดียวที่เห็นได้ นางพราหมณ์เป็นผู้ที่ความรู้แคล้วคล่องในคัมภีร์พระเวททั้ง ๓ อันเป็นคัมภีร์สำคัญของพราหมณ์ พร้อมทั้งมนต์สำหรับทายลักษณะของบุคคล เมื่อนางได้เห็นรอยพระบาท จึงได้กล่าวแก่พราหมณ์ผู้เป็นสามีว่า นี่ไม่ใช่รอยเท้าของบุคคลผู้เสพงามคุณ ๕ และได้กล่าวคาถาต่อไปว่า

ก็คนเจ้าราคะ พึงมีรอยเท้ากระหย่ง (เว้ากลาง)

คนเจ้าโทสะ ย่อมมีรอยเท้าอันสั้นปิบ (หนักสั้น)”

คนเจ้าโมหะ ย่อมมีรอยเท้าจิกลง (หนักทางปลายนิ้วเท้า)

คนมีกิเลสเครื่องบงบังอันเปิดแล้ว มีรอยเท้าเช่นนี้ นี้^๖

เมื่อมาคันทิยาพราหมณ์ได้ฟังคำพยากรณ์ของนางพราหมณ์แล้ว ก็ได้ชื่อชมในความรู้ความสามารถของภรรยาตนว่า เป็นผู้คนมนต์ชัดเจนเหมือนคนเห็นจระเข้ในตุ่มน้ำ เหมือนเห็นโจรที่อยู่ในท่ามกลางแห่งเรือนแล้วก็บอกให้นางพราหมณ์นิ่งไว้ ไม่ให้กล่าวอะไรอีก แต่นางพราหมณ์ก็ยังย้ำคำเดิมที่ตนกล่าวว่า รอยเท้านี้ไม่ใช่รอยเท้าของบุคคลผู้เสพงามคุณ ๕

มาคันทิยาพราหมณ์ไม่ได้ใส่ใจคำกล่าวของภรรยา ยังมีความประสงค์ที่จะมอบถวายธิดาของตนแก่พระพุทธองค์อยู่ดังเดิม แม้จะทราบจากภรรยาตนว่า บุรุษนี้เป็นผู้ไม่เสพงามคุณ ๕ แล้วพราหมณ์ได้เห็นพระพุทธเจ้าแล้ว ได้เดินตรงเข้าไปหาแล้วกล่าวว่า “ท่านสมณะ ข้าพเจ้าจะยกธิดานี้ให้แก่ท่าน เพื่อการเลี้ยงดูซึ่งกันและกัน” พระพุทธองค์ได้ตรัสเรื่องหนึ่งกับพราหมณ์ว่า พระองค์นั้นถูกมารติดตามมาโดยตลอด ตั้งแต่คราวที่ทรงออกบวชใหม่ๆ จนมาถึงโคนต้นอชปาลนิโครธ ธิดามารมาทำการประเล้าประโลมพระพุทธองค์เพื่อเป็นการทำให้มารผู้เป็นบิดาได้คลายจากความโศก อันเกิดจากการที่พระองค์นั้นได้ล่วงพ้นอำนาจของมารแล้ว โดยการเนรมิตร่างเป็นหญิงสาวที่สวยงาม ทำการ

^๕ ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๓.

^๖ ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๔.

ย้วยวนภายใต้ต้นอชปาลนิโครธ หลังจากทรงกล่าวจบลง ได้ตรัสพระคาถาแก่มาคันทิยพราหมณ์ความว่า “เรามีได้มีความพอใจในเมถุน เพราะเห็นนางตันทา นางอรดี และนางราคาไฉนเล่า จักมีความพอใจเพราะเห็นธิดาของท่านนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยยมูตรและกรีส เราไม่ปรารถนาจะถูกต้องธิดาของท่านนี้แม้ด้วยเท้า”^๗

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสพระคาถาจบลงเท่านั้น ทั้งมาคันทิยพราหมณ์และนางพราหมณีก็ได้ตั้งอยู่ในอนาคามีผลเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา แต่ส่วนพระนางมาคันทิยานั้นกับผู้อาฆาตในพระพุทธองค์ เพราะเพียงพระคาถาที่ตรัสเพื่อเตือนสติและให้เห็นความจริงของร่างกาย ว่าแท้จริงแล้วเป็นเพียงสิ่งสกปรกที่เต็มไปด้วยยมูตรและกรีส แต่พระนางมาคันทิยากับเห็นว่า เมื่อพระพุทธองค์ไม่ทรงต้องการนางก็ควรจะตรัสตอบตรงๆ ไปเลย ว่าไม่ต้องการ แต่กับกล่าวว่าร่างกายของตนนั้นเต็มไปด้วยยมูตรและกรีส ซึ่งเสมือนเป็นการดูถูกสตรีที่งดงามเยี่ยงนาง เมื่อเข้าใจพุทธประสงค์ผิดไปดังนี้แล้วนางจึงได้ผู้อาฆาตนับแต่บัดนั้น โดยคิดในใจว่า เมื่อตนถึงพร้อมด้วยชาติ ตระกูล ประเทศ โภคะ ยศ และวัยและได้สามีที่เพียบพร้อมดังกล่าวแล้ว จะได้ทำกรรมแก่พระสมณโคดมให้สมกับความแค้นที่สมอยู่ในใจ^๘

๓.๑.๔ เป็นพระมเหสีของพระเจ้าอุเทน

เมื่อพระพุทธองค์ไม่ทรงรับนางมาคันทิยาตามความประสงค์ของมาคันทิยพราหมณ์แล้ว และได้ทรงให้สติแก่พราหมณ์และภรรยาจนเป็นเหตุให้ได้ตั้งอยู่ในอนาคามี เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา มีความศรัทธาอย่างแรงกล้าที่จะทำให้งถึงที่สุดแห่งทุกข์ ไม่อาจจะดำรงเพศศฤหส์ณีได้อีกต่อไป แต่ยังคงมีภาระที่จะต้องสะสางคือ การที่จะต้องหาสามีให้กับธิดาของตนหรือหาผู้ดูแลเพื่อตนจะได้ออกบวชได้อย่างสบายใจ ไม่ต้องมีห่วงอะไรในเบื้องหลัง

เมื่อหมดหวังที่จะได้สามีที่เหมาะสมแก่ธิดาของตนแล้ว จึงได้นำนางมาคันทิยามาฝากไว้กับน้องชายของตนที่ชื่อว่า จูฬมาคันทิยพราหมณ์ เพื่อให้ช่วยดูแลบุตรสาวแทนตน เมื่อได้จัดการเรื่องนี้สำเร็จแล้ว จึงได้ออกบวชเป็นพระภิกษุและพระภิกษุณีในพระพุทธศาสนาต่อไป จูฬมาคันทิยพราหมณ์มีความรักเสนหานางมาคันทิยาเสมอด้วยบุตรของตน ได้ทำหน้าที่พ่อแทนมาคันทิยพราหมณ์ผู้เป็นพี่ชายอย่างดี

กาลต่อมาจูฬมาคันทิยพราหมณ์ได้พิจารณาเห็นว่า “ธิดาของเราไม่ควรแก่ผู้ต่ำช้า ควรแก่พระราชผู้เดียว” กับทั้งหลานสาวของตนนี้เป็นผู้มีสิริโฉมงดงาม ยากที่จะหาสตรีใดเสมอเหมือนได้ กับทั้งยากที่จะบวชที่เหมาะสมแก่ความเป็นสามีได้ จึงคิดว่าน่าจะนำหลานสาวนี้ ไปถวายแด่พระเจ้าอุเทน

^๗ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๔.

^๘ ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๕.

พระราชทานหมู่แห่งเมืองโกสัมพีจึงจะเป็นการเหมาะสม หากพระราชาทรงโปรดแล้วก็จะทำให้ชีวิตของ หลานสาวเจริญรุ่งเรืองมากกว่าจะมาอยู่กับตน และตนเองก็อาจจะได้ลาภ ยศ สรรณู เสรีณู สุข อันเกิด จากหลานสาวด้วย จึงได้ให้คนตักแต่งนางด้วยเครื่องประดับอย่างงดงาม แล้วพาไปสู่เมืองโกสัมพีเข้าวัง นำไปถวายแก่พระเจ้าอุเทน พร้อมทั้งกราบทูลว่า “นางแก้วนี้สมควรแก่สมมติเทพ” ทันทิดที่พระเจ้าอุ เทนทอดพระเนตรเห็นนางมาคันทิยาก็นึกถึงพระทัยรักสินเหาขึ้นมาทันที ได้อภิเษกให้ดำรงตำแหน่งอัคร มเหสีของพระองค์ และได้พระราชทานหญิงรับใช้ถึง ๕๐๐ คน^๙

๓.๑.๕ แสดงความอาฆาต

เป็นที่ทราบมาแล้วจากความหมายและมูลเหตุแห่งการเกิดความอาฆาตว่า ความอาฆาตนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นเองโดยปราศจากเหตุปัจจัย เหตุเกิดที่สำคัญของความอาฆาตคือความโกรธ และไม่สามารถ ระวังความโกรธให้หายไปได้ มีการผูกความโกรธไว้ที่เรียกว่า “อุปนหะ” เพื่อรอการแก้แค้นที่เรียกว่า “อาฆาตมาดร้าย” ในกรณีของพระนางมาคันทิยานั้นเริ่มต้นความอาฆาตในคราวที่บิดาได้นำไปถวาย พระพุทธเจ้า และได้รับการปฏิเสธพร้อมทั้งพระพุทธองค์ได้ตรัสพระคาถาเพื่อเป็นการเตือนสติและได้ เห็นความจริงของสังขารร่างกายนี้ แต่พระนางมาคันทิยากลับไม่มีปัญญาพิจารณาเห็นจริงตามนั้น แต่ กลับเห็นเป็นเรื่องของการดูถูกเหยียดหยาม ทำให้เกิดความอับอาย เนื่องจากมีมหาชนจำนวนมากได้ ร่วมเฝ้าสังเกตการณ์ในครั้งนี้ด้วย

การแสดงออกถึงความอาฆาตนั้นได้เริ่มต้นที่ใจของพระนางมาคันทิยาก่อน โดยที่พระนาง ได้เกิดความโกรธแต่พระพุทธองค์ แต่ไม่สามารถจะทำการอันใดได้ เนื่องจากยังไม่ถึงกาลอันเหมาะสม พระนางจึงได้ผูกโกรธและผูกความอาฆาตไว้ในใจ เพื่อรอการแก้แค้นในกาลภายภาคหน้า ดังความดำริ ของนางตอนนั้นว่า “เอาเถอะ เราอาศัยความถึงพร้อมด้วยชาติ ตระกูล ประเทศ โภคะ ยศและวัยของ ตนได้ภักดาเห็นปานนั้นแล้ว จักรู้กรรมอันควรทำแก่สมณโคตม”^{๑๐}

เมื่อกาลล่วงเลยมา พระนางมาคันทิยาได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าอุเทนแห่งกรุงโกสัมพี พระนางได้ถึงพร้อมในสิ่งที่ปรารถนา และพยายามหาโอกาสในการที่จะระบายความแค้นที่ได้เก็บกดไว้ นานวัน จนในวันหนึ่งได้เห็นพระนางสามาวดี ซึ่งพระอัครมเหสีอีกพระองค์หนึ่งของพระเจ้าอุเทนพร้อม ด้วยบริวารสาวใช้ ๕๐๐ คน ที่กำลังทอดพระเนตรดูการเสด็จมาของพระพุทธองค์ในพระนคร ผ่านช่อง เล็กๆ ที่ได้เจาะไว้ เพราะสตรีในวังนั้นมีข้อห้ามมากมายในการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก แม้แต่การ จะเสด็จไปฟังธรรมจากพระพุทธองค์ก็เป็นการยากยิ่ง จนต้องให้สาวใช้ที่ชื่อว่าชุชชุตตรา ไปฟังธรรม แล้วนำมาแสดงถวายแก่พระนางสามาวดีและบริวารสาวใช้อื่นๆ

^๙ ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๕.

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๕.

เมื่อพระนางมาคันธียาได้ทราบความจริงจากสาวใช้ของพระนางสามาวดีแล้วว่า การที่ต้องมาเจาะช่องเล็กๆ ภายในห้องนี้ก็เพื่อที่จะได้เห็นพระพุทธรองค์พร้อมด้วยเหล่าพระสาวก พระนางมาคันธียาแทนที่จะชื่นชมยินดีด้วยการกระทำที่เป็นกุศลนี้ ก็ทรงคิดหาเล่ห์เพื่อทำร้ายนางสามาวดีพร้อมด้วยบริวาร โดยมีพระดำริว่า “พระสมณโคดม ชื่อว่ามาแล้วสุนครนี้ บัดนี้เรารู้กรรมที่ควรทำแก่พระสมณโคดมนั้น แม้หญิงเหล่านี้ก็เป็นอุปฐากิกาของพระสมณโคดมนั้น เรารู้กรรมที่พึงทำแม้แก่หญิงเหล่านี้”^{๑๑} พระนางได้เสด็จเข้าไปกราบทูลฟ้องแก่พระเจ้าอุเทน โดยกล่าวหาว่าพระนางสามาวดีพร้อมด้วยบริวารสาวใช้ ๕๐๐ คนนั้น กำลังมีความประพฤติอกใจในพระราชา และอาจถึงขั้นปลงพระชนม์พระราชาเลยก็ได้ตั้งพระดำรัสของพระนางที่ทูลพระเจ้าอุเทนว่า “ข้าแต่มหाराช หญิง ๕๐๐ คน รวมทั้งพระนางสามาวดี มีความปรารถนาในภายนอก พระองค์จักไม่มีพระชนม์โดย ๒-๓ วันเป็นแน่” เมื่อพระราชาได้สดับคำของพระนางมาคันธียาแล้วก็มีทรงเชื่อ เพราะไม่มีเหตุอันใดที่พระนางสามาวดีพร้อมด้วยบริวารจะคิดการอย่างนั้น เมื่อทรงเห็นว่าพระราชาไม่ทรงเชื่อจึงทรงทูลย้ำความเดิมถึง ๓ ครั้ง แต่ถึงกระนั้นก็ไม่ทำให้พระราชาทรงคล้อยตามหรือเชื่อได้ พระนางจึงทูลให้พระราชานั้นเสด็จไปทอดพระเนตรที่อยู่ของพวกหญิงเหล่านั้น แล้วจะทรงทราบความจริง พระราชาได้เสด็จไปและได้ทอดพระเนตรเห็นช่องเล็กๆ ตามผนังห้อง จึงทรงถามหญิงเหล่านั้น ครั้นพอทรงได้ทราบความจริงนั้นแล้วก็มีทรงพิโรธต่อหญิงเหล่านั้นเลย ช้ำยังทรงให้ช่างทำหน้าที่ต่างแทนการทำช่องเล็กๆ^{๑๒}

แผนการใส่ร้ายป้ายสีของพระนางไม่สำเร็จ จึงหันกลับมาวางแผนทำร้ายพระพุทธรองค์ โดยจ้างชาวเมืองที่เป็นมิชฉาติภูมิไม่เลื่อมใสในพระรัตนตรัย ซึ่งมีทั้งผู้ชาย ทาสและกรรมกร ซึ่งบุคคลเหล่านั้นล้วนมุ่งหมายในทรัพย์ที่เป็นค่าจ้าง โดยให้สรรหาคำดำที่มีเนื้อหาตรงกับวัตถุ ๑๐ ประการ คือ เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นพาล เจ้าเป็นบ้า เจ้าเป็นอูฐ เจ้าเป็นวัว เจ้าเป็นลา เจ้าเป็นสัตว์นรก เจ้าเป็นสัตว์เดรัจฉาน สุขคติของเจ้าไม่มี เจ้าหวังได้ทุกอย่างเดียว เมื่อชาวเมืองที่รับจ้างดำได้ออกเที่ยวตระเวนดำพระพุทธรองค์พร้อมด้วยพระสาวก พระอานนท์ซึ่งเป็นพุทธรูปฐากได้ประสบกับเหตุการณ์อย่างนี้ แล้วจึงได้กราบทูลเรื่องนี้กับพระพุทธรองค์ว่า

พระอานนท์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชาวเมืองเหล่านี้ย่อมด่า ย่อมบริภาษพวกเรา พวกเราจะไปในที่อื่นจากที่นี่

พระพุทธรองค์ เราจะไปไหน อานนท์ ?

พระอานนท์ ไปเมืองอื่น พระเจ้าข้า

พระพุทธรองค์ เมื่อพวกมนุษย์ในเมืองนั้นด่าอยู่ เรารู้จักไปที่ไหนกันอีกเล่า อานนท์ ?

พระอานนท์ ไปสู่เมืองอื่นแม้จากเมืองนั้น พระเจ้าข้า

^{๑๑} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๕.

^{๑๒} ดูรายละเอียด ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๑๓-๒๑๔.

พระพุทธองค์ เมื่อพวกมนุษย์ในเมืองนั้นด่าอยู่ เราจักไปในที่ไหนกันเล่า ?

พระอานนท์ ไปเมืองอื่นจากเมืองนั้น พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ อานนท์ การทำอย่างนี้ไม่ควร อธิกรณ์เกิดขึ้นในที่ใด เมื่ออธิกรณ์ในที่นั้น สงบระงับแล้ว จึงควรไปในที่อื่น อานนท์ ก็พวกเหล่านั้น คนเหล่าไหนเล่า ด่า ? [การด่าเป็นพฤติกรรมของบุคคลผู้ทุศีล]

พระอานนท์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกเหล่านั้นทุกคนจนกระทั่งพวกทาสและกรรมกร ด่า [ที่พระอานนท์ ได้ทูลขอให้ไปเมืองอื่น เพราะทนต่อคำด่าไม่ได้]

พระพุทธองค์ อานนท์ เราเป็นเช่นกับช้างตัวก้าวลงสู่สงคราม ก็การอดทนลูกศรอันมาจาก ๔ ทิศย่อมเป็นภาระของช้างซึ่งก้าวลงสู่สงครามฉันใด ชื่อว่าการอดทนต่อถ้อยคำอันคน ทุศีลเป็นอัน มากกล่าวแล้ว ก็เป็นภาระของเรา ฉะนั้น เหมือนกัน^{๑๓}

เมื่อทรงปรารภพระองค์แก่พระอานนท์ดังกล่าวแล้ว ทรงแสดงธรรมภาษิต ๓ พระคาชา อันมีมาในนาควรรคว่า

เราจักอดกลั้นถ้อยคำล่วงเกิน ดังช้างอดทนลูกศร ซึ่งตกไปสู่แล่งในสงคราม เพราะคนเป็น อันมาก เป็นผู้ทุศีล ราชบุรุษทั้งหลาย ย่อมนำพาหนะที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม พระราชาย่อมเสด็จขึ้น พาหนะที่ฝึกแล้ว ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดอดกลั้นถ้อยคำล่วงเกินได้ ผู้นั้นชื่อว่าฝึก (ตน) แล้วเป็นผู้ ประเสริฐ สุด ม้าอัสตรที่ฝึกแล้วเป็นสัตว์ประเสริฐ ม้าอาชาไนย ม้าสินธพที่ฝึกแล้วเป็นสัตว์ประเสริฐ พระยาช่าง ชาติกฤษุชที่ฝึกแล้วก็เป็นสัตว์ประเสริฐ (แต่) ผู้ที่ฝึกตนเองได้แล้วประเสริฐหว่าน^{๑๔}

เมื่อทรงแสดงธรรมอย่างนั้นจบลงได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์ เธออย่าคิดแล้ว พวก เหล่านี้จักด่าได้เพียง ๗ วันเท่านั้น ในวันที่ ๘ จักเป็นผู้หนึ่ง เพราะว่า อธิกรณ์ซึ่งเกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้า ทั้งหลาย ย่อมไม่เกิน ๗ วันไป”^{๑๕} แผนการที่จะไล่พระพุทธองค์พร้อมด้วยเหล่าพระสาวกให้หนีไปจาก เมืองโกสัมพีไม่ได้ผล จึงหันกลับมาวางแผนทำร้ายบุคคลที่แวดล้อมพระพุทธองค์ คือ พระนางสามาวดี พร้อมด้วยบริวารสาวใช้ ๕๐๐ คน นั้นเพราะทรงประสงค์จะกำจัดบุคคลที่ให้การอุปฐาก เพราะหาก กลุ่มบุคคลเหล่านี้ต้องประสบกับความวิบัติแล้ว พระพุทธองค์พร้อมด้วยพระสาวกก็จะทรงลำบากด้วย ความเป็นอยู่ และอาจถึงต้องหลีกหนีไปจากเมืองโกสัมพีไปสู่เมืองอื่น ซึ่งก็เป็นการระบายความอาฆาต คั่งแค้นในใจของพระนาง

แผนการระบายความอาฆาตของพระนางได้เริ่มขึ้นอีกครั้ง โดยในครั้งนี้นั้นได้ให้อาของพระ นางคือ จูฬมคันทียพราหมณ์ให้นำไก่ที่มีชีวิตอยู่ ๘ ตัว มามอบถวายแก่พระราชา เมื่อพระราชาทรง ดำริถึงบุคคลที่จะเป็นผู้นำแก่ออมมาถวาย พระนางมคันทียาจึงทรงเสนอพระนางสามาวดีพร้อมด้วย

^{๑๓} ดูรายละเอียด ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๑๔-๒๑๕.

^{๑๔} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๑๕.

^{๑๕} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๑๕.

บริวาร ๕๐๐ ว่าเป็นผู้เหมาะสมที่จะทำแกงอ่อมมาถวาย พระราชทรงเห็นดีด้วย นางมาคันนทียาจึงได้ให้คนส่งไก่มีชีวิต ๘ ตัวไปให้แก่พระนางสามาวดีเพื่อทำแกงอ่อมมาถวายพระราช พระนางสามาวดีพร้อมด้วยบริวารสาวใช้ต่างคัดค้านไม่อาจปฏิบัติตามพระประสงค์ของพระราชได้ โดยให้เหตุผลแย้งไปว่า “พวกดิฉันไม่ทำปาณาติบาต” พระราชทรงทราบความจำเป็นของหญิงเหล่านั้น ก็มีทรงพิโรธแต่ประการใด พระนางมาคันนทียาจึงได้ทรงให้พระราชามีพระดำรัสให้ทำแกงอ่อมถวายพระพุทธรองค์ เพื่อจะได้ทราบความจริงว่าจริงเหล่านั้นจะทำการปฏิเสธคัดค้านเหมือนคราวครั้งแรกหรือไม่ พระราชทรงเห็นคล้อยตามแผนการนี้ ซึ่งพระองค์ก็อยากทราบความจริงเช่นกัน พระนางมาคันนทียาให้ส่งไก่ที่ตายแล้วพร้อมประกอบทำอาหารได้เลย ๘ ตัว โดยให้ทำแกงอ่อมแล้วส่งไปถวายแต่พระพุทธรเจ้า เมื่อเห็นไก่ที่ตายแล้วส่งมาหญิงเหล่านั้นจึงได้กล่าวว่า “นำมาเถิด นาย ชื่อว่าการแกงไก่ตายนี้เป็นกิจของเรา” คนใช้นั้นก็นำความนี้ไปกราบทูลแก่พระราช พระนางมาคันนทียาเห็นว่าได้โอกาสจึงได้ทูลเสริมเข้าไปว่า “ข้าแต่มหाराช จงดูเถิด หญิงเหล่านั้นหาทำให้บุคคลเช่นพระองค์ไม่ เมื่อหม่อมฉันทูลว่า หญิงเหล่านั้นมีความปรารถนาในภายนอก พระองค์ก็ไม่ทรงเชื่อ” แต่อย่างไรก็ตามพระราชายังทรงอดกลั้นนิ่งไว้เช่นเดิม ยังมีทรงปักใจเชื่อว่าจะเป็นอย่างที่พระนางมาคันนทียาทรงกล่าวมา^{๑๖}

แผนการระบายความอาฆาตของพระนางมาคันนทียาไม่หยุดเพียงแค่นั้น ความอาฆาตยังคงร้อนระอุอยู่ในพระทัย วันคืนผ่านไปด้วยความคิดจิตอาฆาต ทำให้ประทับอยู่ไม่เป็นสุข แม้แต่บุคคลที่มีคุณหรือผู้แวดล้อมก็พลอยได้รับผลกระทบที่เกิดจากความอาฆาตของพระนางไปด้วย พระเจ้าอุเทนนั้นมีพระอัครมเหสีอยู่ ๓ พระองค์ คือ พระนางสามาวดี ผู้เป็นธิดาบุญธรรมโฆสกเศรษฐี พระนางวาสลุตทัตตา ผู้เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าจันทรชิต และพระนางมาคันนทียา ผู้เป็นธิดาของมาคันนทียพราหมณ์ เมื่อเป็นดังนั้นแล้ว พระเจ้าอุเทนจะเสด็จไปสู่ปราสาทพระเทวีแต่ละพระองค์ตามวาระ โดยจะเสด็จประทับอยู่นาน ๗ วันกับพระมเหสีแต่ละพระองค์

เมื่อใกล้จะถึงวาระที่พระราชจะเสด็จไปสู่ห้องของพระนางสามาวดี พระนางมาคันนทียาได้ทรงวางแผนร้ายโดยให้อาของพระนาง คือ จูหมาคันนทียพราหมณ์ ให้นำเอางูที่ถอนเขี้ยวรีดพิษออกหมดแล้วตัวหนึ่ง มาให้แล้ว พระนางได้นำไปปล่อยเข้าไปในรางพินห์ดีกันต์ของพระราช ซึ่งเป็นพินห์พิเศษประจำพระองค์ จะเสด็จไปไหนจะทรงนำไปด้วย ในขณะนั้นพระนางมาคันนทียาได้สร้างทูลถามพระราชว่า พระองค์จะเสด็จไปสู่ปราสาทของพระเทวีพระองค์ใด พระราชตรัสตอบว่า “ปราสาทของพระนางสามาวดี” เมื่อทราบอย่างนั้นแล้วพระนางมาคันนทียาจึงได้แก้มเป็นทูลพระสุบินว่า พระนางได้พระสุบินที่เป็นนิมิตที่ไม่ดี ขอให้พระราชอย่าได้เสด็จไปสู่ปราสาทของพระนางสามาวดีเลย พระนางทรงห้ามพระราชไว้ซึ่ง ๓ ครั้ง แต่ไม่เป็นผลพระราชยังคงมีพระประสงค์จะไปสู่ปราสาทของ

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๑๖-๒๑๗.

พระนางสามาวดีให้จงได้ พระนางจึงขอติดตามเสด็จไปด้วย เพื่อความแน่ใจว่าจะไม่เกิดเหตุร้ายอันใดแก่พระราชธาตุนั้น^{๑๗}

ครั้นเมื่อเสด็จเข้ามายังภายในปราสาทของพระนางสามาวดีแล้ว ก็ได้รับการปรนนิบัติอย่างดีจากพระนางสามาวดีและสาวใช้บริวาร โดยการให้พระราชทรงผ้า ถวายดอกไม้ ของหอม และเครื่องอาภรณ์ ทรงเสวยโภชนาอันประณีต หลังจากนั้นทรงวางพิณไว้ใกล้พระเศียรบนแท่นที่พระบรรทม พระนางมาคันทิยาทรงทำท่าเดินไปมา พอได้โอกาสจึงดึงกลุ่มดอกไม้ที่ปิดรางพิณที่มีงูนอนงออยู่ งูนั้นอดอาหารมาหลายวัน พอกลุ่มดอกไม้ที่ปิดทับได้ถูกดึงออกจึงเลื้อยออกมา พร้อมกับแผ่พังพานนำกล้วแล้วนอนบนแท่นที่บรรทมของพระราชธาตุนั้น พระนางมาคันทิยาทอดพระเนตรเห็นงูจึงทรงร้องไวยวายนินทาว่า “งู พระเจ้าข้า” พร้อมทั้งทรงตำพระราชธาตุนั้นว่าเป็นผู้เผลอไม่เชื่อคำเตือนของตน กับทั้งทรงตำพระนางสามาวดีและบริวารอย่างรุนแรงว่า “พระเจ้าแผ่นดินโง่พระองค์นี้ไม่มีวิสาสนา ไม่ฟังคำพูดของเรา แม้อิเหนงเหล่านี้ก็เป็นคนไม่มีสิริ หัวดี้อ พวกมันไม่ได้อะไรจากสำนักของพระเจ้าแผ่นดินหรือ พวกเจ้าเมื่อพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้พอสวรรคตแล้ว จัดเป็นอยู่สบายหรือหนอ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินยังทรงพระชนม์อยู่ พวกเจ้าเป็นอยู่ลำบากหรือหนอ วันนี้เราเห็นการฝันร้ายแล้ว พระองค์เอ๋ย พระองค์ไม่ทรงฟังเสียงของหม่อมฉัน แม้วังวอนอยู่ว่า ไม่ควรเสด็จไปปราสาทของพระนางสามาวดี”^{๑๘}

พระราชธาตุนั้นตั้งอยู่ใกล้ความตายอันจะมีในเบื้องหน้า จึงทรงบันดาลโทษสาหัส จึงทบทวนเรื่องราวต่างๆ ที่ผ่านมาทั้งเรื่องการเจาะช่องเล็กในห้อง การไม่ยอมทำแกงอ่อมไก่มาถวายและวันนี้ปล่องงูไว้ที่นอนโดยหวังจะลอบปลงพระชนม์ของพระองค์ ทรงคิดถึงความดีของพระนางมาคันทิยาที่ทรงได้คอยเตือนพระองค์อยู่หลายครั้ง แต่พระองค์ก็ไม่เคยเชื่อในสิ่งที่พระนางทรงเตือนเลย ฝ่ายพระนางสามาวดีนั้นเมื่อทอดพระเนตรเห็นพระอาการพิโรธของพระราชธาตุนั้นแล้ว จึงทรงโอวาทแก่บรรดาสาวใช้ ๕๐๐ ว่า “แม่ทั้งหลาย ที่พี่น้องของเราไม่มี ท่านทั้งหลายจงยังเมตตาจิตอันสม่าเสมอนั้นแล ให้ไปในพระราชธาตุนั้นเป็นจอมแห่งนรชน ในพระเทวีและในตน ท่านทั้งหลายอย่าทำความโกรธต่อใครๆ” พระเจ้าอุเทนทรงพิโรธอย่างแรงทรงโง่ก้นธนูที่มีลูกศรอาบด้วยยาพิษ หมายถึงประหารพระนางสามาวดี แต่มีเหตุเป็นอัศจรรย์ที่ลูกศรที่ทรงปล่อยออกไปหมายจะเจาะทะลุพระหทัยของพระนางสามาวดี แต่ลูกศรนั้นวกกลับมาหมายจะเจาะทะลุพระหทัยของพระราชธาตุนั้น พระราชาทรงพระดำริว่า “ลูกศรที่เรายิงไป ย่อมแทงทะลุไปได้แม้ศิลา แม้ที่ที่จะกระทบในอากาศก็ไม่มี ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ ลูกศรนี้กลับมุ่งหน้ามาสู่หัวใจของเรา แท้จริง แม้ลูกศรนี้ ไม่มีจิต ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ของมีชีวิต ยังรู้จักคุณของนางสามาวดี ตัวเราแม้เป็นมนุษย์ก็หาไม่รู้คุณไม่” พระราชาได้ทรงละทิ้งธนู ทรงประคองอัญชลี นิ่ง

^{๑๗} ดุราลัยละเอียดยุคใน พ.ศ.๒๕๖๑ (ไทย) ๔๐/๑/๒๑๖.

^{๑๘} ดุราลัยละเอียดยุคใน พ.ศ.๒๕๖๑ (ไทย) ๔๐/๑/๒๑๘.

กระหย่งแทบบาทมูลของพระนางสามาวดี แล้วตรัสคาถาว่า “เราพี่น้อง เลื่อนหลง ทิศทั้งปวงยอม มีดต่อแก่เรา สามาวดีเอ๋ย เจ้าจงต้านทานเราไว้ และเจ้าจงเป็นที่พึ่งของเรา”^{๑๙}

พระนางสามาวดีทรงให้พระราชายึดเอาพระพุทธรูปเจ้าเป็นที่พึ่งเหมือนดังพระนาง และพระราชาก็ได้พระราชทานพรแก่พระนาง ซึ่งพระนางนั้นมีได้ทรงปรารถนาแก้วแหวนเงินทองอื่นใด แต่ทรงให้พระนางพร้อมด้วยบริวาร ๕๐๐ ได้มีโอกาสได้ฟังธรรมจากพระพุทธรูปเจ้า และทรงให้พระพุทธรูปเจ้า พร้อมด้วยพระสาวก ๕๐๐ เสด็จมายังปราสาทของพระนางเนื่องนิത്യ พระราชาทรงพระราชทานพรตามที่พระนางสามาวดีทูลขอ ท้ายสุดแผนการระบายความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาก็ไม่สำเร็จผล สิ่งเพิ่มทวีความคั่งแค้นแก่พระนางมากขึ้น จนถึงกับต้องเลือกวิธีการการที่โหดเหี้ยม โดยไม่ตระหนักถึงผลกระทบที่จะตามมาทั้งต่อตนเองและบุคคลที่ตนเองอาฆาต พร้อมทั้งบุคคลที่เกี่ยวข้องอื่นที่จะต้องได้รับผลแห่งการกระทำนี้ด้วย

เมื่อความอาฆาตมาถึงจุดสุกงอมแล้ว ทำให้พระนางมาคันทิยาเลือกวิธีการที่รุนแรง มีผลกระทบอย่างกว้างขวาง มีการวางแผนปลงพระชนม์พระนางสามาวดีพร้อมด้วยบริวาร โดยแจ้งแผนการนี้กับอาของพระนางคือ จูฬมาคันทิยพราหมณ์ เมื่อเตรียมการเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ในวันที่ พระราชาเสด็จประพาสอุทยาน ได้ให้อาของตนปิดประตูปราสาทของพระนางสามาวดี โดยขังหญิงทั้งหลายให้อยู่ภายในปราสาท โดยให้เหตุผลที่ทำเช่นนี้ว่า เป็นพระดำรัสของพระราชา หลังจากนั้นได้นำผ้าชุบน้ำมันนำไปพันกับเสา แล้วจุดไฟเผา ไฟได้ไหม้ลุกลามไปทั่วปราสาท เป็นเหตุให้บุคคลภายในนั้นถูกไฟคลอกตายหมด^{๒๐}

๓.๑.๖ ได้รับผลกระทบจากความอาฆาต

แผนการของพระนางมาคันทิยานั้นสำเร็จ เบื้องต้นนั้นไม่มีใครทราบถึงมูลเหตุแห่งอัคคีภัยในครั้งนี้ เนื่องจากพยานหลักฐานนั้นล้วนถูกไฟไหม้จนหมดสิ้น แต่แต่พยานบุคคลก็ตายในกองเพลิงหมด พระราชาทรงทราบข่าวการสิ้นพระชนม์ของพระนางสามาวดีพร้อมด้วยบริวารแล้ว ทรงมีความเสียพระทัยเป็นอย่างยิ่ง แต่ยังไม่ทรงอดกลั้นพระทัยไว้ เนื่องจากต้องการสืบหาความจริงว่า ใครเป็นผู้อยู่เบื้องหลังแผนการฆาตกรรมนี้ จึงได้ทรงสร้างทำเป็นว่า การสิ้นพระชนม์ของพระนางสามาวดีและหญิงบริวารนั้น เป็นสิ่งที่ดีแล้ว เพราะหญิงเหล่านี้สร้างความเคืองพระทัยแก่พระองค์มาโดยตลอด ทรงทำเป็นตรัสตอบอำมาตย์ที่ถามว่าใครเป็นผู้ทำกรรมนี้ พระองค์ทรงแกล้งตรัสไปว่า “จักเป็นกรรมอันใครๆ ทำแล้วด้วยความรักในเรา” พระนางมาคันทิยาไม่รู้เท่าทันแผนการจับผิดผู้อยู่เบื้องหลังฆาตกรรมนี้ เมื่อได้สดับว่าบุคคลที่ทำกรรมนี้นั้น เป็นผู้ที่มีความรักในพระองค์ พระนางเห็นที่ได้โอกาสที่จะได้ความ

^{๑๙} ดูรายละเอียดใน ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๑๘-๒๑๙.

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๒๒.

ดีความชอบในการกระทำนี้ หมายความว่าได้ระบายความอาฆาตที่มีต่อพระพุทธรองค์และอุบาสิกที่ เคารพศรัทธาในพระรัตนตรัย และยังได้ความดีความชอบด้วย พระนางได้แสดงพระองค์ต่อพระราชา ว่า กรรมทั้งหมดในคราครั้งนี้นั้นเป็นแผนการของพระนางเอง โดยได้พระนางร่วมมือกับจุฬามาคันทีย พราหมณ์ผู้เป็นอา พระราชาแกล้งตรัสให้พระนางตายใจขึ้นไปอีกว่า “ชื่อว่าผู้มีความรักในเราอื่น ยกไว้ เสียแต่เจ้ายอมไม่มี เราพอใจ พระเทวี เราจะพรแก่เจ้า เจ้าจงให้เรียกหมู่ญาติของตนมา”

พระนางรีบส่งข่าวนี้แก่บรรดาญาติของตน ญาติทั้งหลายเมื่อทราบข่าวต่างประสงคร่างวัลที่ พระราชาจะพระราชทานให้ จึงต่างเข้ามาในวังอย่างเร่งรีบ แม้บางคนที่ไม่ใช่ญาติด้วยความหวังในลาภ สักการะ ยังขอเป็นญาติด้วยค่าจ้าง แล้วต่างเดินทางเข้าวังเป็นจำนวนมาก บรรยากาศในพระราชวัง ต่างคึกครื้น ไม่มีใครคาดคิดมาก่อนเลยว่า รางวัลที่จะได้รับจากพระราชาคือ ความตายและความทุกข์ ทรมาน ทุกคนเข้ามาด้วยความหวัง ด้วยความอยาก แม้จะรู้ว่าตนเองไม่ได้มีส่วนร่วมในการกระทำนี้ เลย เมื่อบรรดาของพระนางมาคันทียามาพร้อมกันหมดแล้ว พระเจ้าอุเทน จึงมีรับสั่งให้ทหารจับคน เหล่านี้ทั้งหมดไว้ แล้วทรงให้ขุดหลุมจำนวนมากประมาณแค่สะดือที่พระลานหลวง ให้ทหารนำคน เหล่านั้นไปนั่งลงในหลุมทั้งหมดแล้วเอาดินร่วนกลบ แล้วตรัสสั่งให้เกลี้ยฟางมาวางทับไว้เบื้องบน เสร็จ แล้วให้ทำการจุดไฟเผา ในเวลาที่หนึ่งถูกไฟเผาขึ้นรับสั่งให้โยกบุคคลเหล่านั้นด้วยไถเหล็ก ทำให้ขาดเป็น ท่อนเล็กท่อนน้อย จนเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ส่วนพระนางมาคันทียานั้น พระองค์มีรับสั่งให้เอามัดเชือก เนื้อจากพระสิริระ ตรงบริเวณเนื้อลำแล้วนำไปทอดในกระทะที่มีน้ำมันอันเดือดพล่าน ทอดให้สุกดุจ ทอดขนม แล้วในคนทั้งหลายเคี้ยวกินเนื้อนั้น^{๒๑}

จึงเห็นได้ว่าผลกระทบที่เกิดจากความอาฆาตนั้นยิ่งใหญ่อีกว้างขวางนัก ตัวของผู้อาฆาตคือ พระนางมาคันทียาก็ทุกข์ระทมนับตั้งแต่เริ่มผูกอาฆาตในพระพุทธรองค์ มีพระทัยครุ่นคิดแต่เรื่องการแก้ แค้น ทำให้ปิดบังดวงปัญญาที่จะแยกแยะผิดชอบชั่วดี ซ้ำยังต้องได้รับโทษทัณฑ์อันแสนสาหัสตายตก ตามกันไป และคติทางไปหลังจากตายแล้วย่อมได้รับทุกข์ในสัมปรายภพ ผู้ที่ถูกอาฆาตก็ได้รับผลไป ด้วย เช่น พระพุทธเจ้าและพระสาวกต้องถูกบุคคลที่จ้องมาด่า และสาวิกาผู้ศรัทธาในพระรัตนตรัยต้อง มาจบชีวิตในกองเพลิงอันเป็นผลมาจากแรงอาฆาตของบุคคลเพียงคนเดียว พระราชาก็ได้รับกระทบ จากความอาฆาตเช่นกัน ต้องทรงสูญเสียพระอัครมเหสีพร้อมกันถึงสองพระองค์ ต้องทรงลงทัณฑ์แก่ บุคคลที่ทำการมออย่างทารุณ ซึ่งก็เป็นการสร้างกรรมชั่วให้ตกแก่ตนเช่นกัน แม้แต่ญาติๆ และคนทั่วไปก็ ได้รับผลจากความอาฆาตจนถึงแก่ความตาย ด้วยอาการที่ทรมานอย่างถึงที่สุด

สรุปได้ว่า พระนางมาคันทียาเป็นธิดาของมาคันทียพราหมณ์แห่งแคว้นกुरु เป็นผู้มีสิริโฉม งดงาม เป็นที่ต้องการของชายหนุ่มทั้งหลาย แต่ยังไม่มีความเหมาะสม พราหมณ์ได้เห็นพระพุทธรองค์จึง ตกใจจะมอบธิดานี้ให้ แต่พระพุทธรองค์ทรงปฏิเสธและได้ตรัสเตือนสติให้เห็นความจริงของสังขาร

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๒๔.

ร่างกายแก่พราหมณ์ จนเป็นเหตุให้พราหมณ์และภรรยาได้บรรลุอนุคามิ ส่วนพระนางมาคันทียนั้น ได้ผูกอาฆาตในพระพุทธรองค์นับแต่นั้นมา ก่อนที่พราหมณ์และภรรยาจะออกบวชนั้น ได้นำธิดาไปมอบให้อยู่ในความดูแลของจุมพาคันทีย พราหมณ์ผู้เป็นน้องชายของตน ด้วยความที่เป็นผู้มีสิริโฉมงดงาม พราหมณ์ผู้เป็นอาจึงได้นำตัวเข้าไปถวายแด่พระเจ้าอุเทน และได้ตำแหน่งอัครมเหสี หลังจากนั้น พระนางก็เริ่มเปลี่ยนไป ได้วางแผนระบายความอาฆาตที่ก่อกับมานาน โดยได้จ้างให้ชาวเมืองที่มีความเห็นผิดไปค่าพระพุทธรูปพร้อมด้วยเหล่าพระสาวกขณะเสด็จออกภิกขาจาร ทรงวางแผนการทำร้ายบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป คือ พระนางสามาวดีและบริวาร แต่แผนการทั้งหมดกลับประสบความสำเร็จล้มเหลวด้วยความจริงและความเมตตาของพระนางสามาวดี จนท้ายสุดได้วางแผนลอบปลงพระชนม์พระนางสามาวดีพร้อมด้วยบริวาร หลังจากนั้นพระนางมาคันทียพร้อมด้วยญาติๆ ได้ถูกพระเจ้าอุเทนลงทัณฑ์ด้วยวิธีการที่ทารุณให้ตายตกไปตามกัน

๓.๒ ลักษณะอุปนิสัยของพระนางมาคันทียา

มนุษย์ทุกคนที่เกิดมามีลักษณะนิสัยประจำตัว จนอาจเป็นที่รับรู้ของคนทั่วไปได้ การที่พระนางมาคันทียาได้กระทำความอันร้ายกาจจนเป็นเหตุให้ตนเองและบุคคลผู้ใกล้ชิดต้องได้รับผลกระทบด้วย อุปนิสัยเป็นความประพฤติหรือคุณความดีที่เคยประพฤติมาในอดีตจนฝังแน่นอยู่ในจิตใจ^{๒๒} เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งต่อพฤติกรรมที่บุคคลนั้นแสดงออกมาทั้งทางดีและทางชั่ว มีพุทธสาวกและพุทธสาวิกาเป็นจำนวนมากที่ได้บรรลุธรรมตั้งแต่ระดับต้นๆ จนกระทั่งถึงจุดหมายสูงสุด เป็นเพราะอาศัยอุปนิสัยที่ได้เก็บสั่งสมไว้ในอดีต พระพุทธรูปทรงให้ความสำคัญต่ออุปนิสัยของบุคคลที่พระองค์จะเสด็จไปโปรด ทรงพิจารณาตรวจสอบดูสัตว์โลก จัดเป็นพุทธรกิจของพระพุทธรูปทั้งหลาย คือช่วงเช้ามีดของแต่ละวันจะทรงพิจารณาถึงอุปนิสัยของเวไนยสัตว์ก่อนที่จะเสด็จไปโปรดในวันนั้น ซึ่งหลักการที่ใช้พิจารณานั้น คือ เหล่าสัตว์นั้นอยู่ในฐานะที่พอแนะนำได้ อันหมายถึงผู้ที่ประกอบด้วยคุณสมบัติ คือ ความพร้อมพร้อมและความหย่อนแห่งอินทรีย์ ๕ กล่าวคือ ความแตกต่างแห่งอินทรีย์ทำให้เกิดความแตกต่างแห่งผล ความแตกต่างแห่งผลทำให้เกิดความแตกต่างแห่งบุคคล หรืออินทรีย์ต่างกันทำให้ผลต่างกัน ผลต่างกันทำให้บุคคลต่างกัน^{๒๓} พระนางมาคันทียามีใช้บุคคลที่มีอุปนิสัยเพื่อการบรรลุธรรมแต่มีอุปนิสัยในทางตรงข้าม คือสร้างกรรมอันเหตุให้ตนเองตกต่ำ เตือดร้อน และสร้างความทุกข์ให้ผู้อื่นด้วย ในตอนนี้จึงจะได้กล่าวถึงอุปนิสัยโดยรวมของพระนางมาคันทียา เพื่อเป็นข้อมูลที่จะใช้ในการวิเคราะห์ถึงพฤติกรรมความอาฆาตของพระนางในบทต่อไป

^{๒๒} พระมหาอดุลย์ ยโสธโร (บุตรตะเคียน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องบัณฑิตเพื่อกับการบรรลุธรรม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๑.

^{๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๘๗๖.

๓.๒.๑ เป็นคนที่ยังยโส ถือรั้น

อุปนิสัยที่สังเกตได้ง่ายอย่างหนึ่งของพระนางมาคันทิยา คือ ความเป็นคนยัง ถือรั้น ไม่ยอมใคร เมื่อใครก็ตามทำให้ตนเองไม่พอใจ หรือขัดเคืองใจ จะมองบุคคลนั้นเป็นศัตรูคู่แค้นทันที ถึงแม้บุคคลนั้นจะไม่มีเจตนาจะทำให้พระนางเคืองใจหรือไม่พอใจเลย เช่น ในกรณีของพระพุทธเจ้าที่ตรัสว่า “เรามีได้มีความพอใจในเมถุน เพราะเห็นนางตันทา นางอรติ และนางราคา ไฉนเล่า จัดมีความพอใจ เพราะเห็นธิดาของท่านนี้ซึ่งเต็มไปด้วยมูตรและกรีส เราไม่ปรารถนาจะถูกต้องธิดาของท่านนี้แม้ด้วยเท้า”^{๒๔} ด้วยความเป็นคนที่มีสิริโฉมงดงาม กับทั้งถูกเลียดดูมาอย่างดี มิเลยมีใครขัดใจ จึงก่อให้เกิดความเคียดชังที่ใครจะต้องเอาอกเอาใจ เมื่อได้รับการขัดใจหรือกล่าวเชิงดูหมิ่นที่กล่าวถึงความงามของตนแล้ว ยิ่งทำให้เกิดความโกรธ ยิ่งยโส ถือรั้น แม้เมื่อได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าอุเทน แห่งเมืองโกสัมพีแล้ว มีความเพียบพร้อมด้วยกามสุขทุกประการแล้ว แต่พระนางยังไม่ละความอาฆาต วางแผนก่อการเพื่อเบียดเบียนพระพุทธเจ้าและพระนางสามาวดีพร้อมด้วยบริวารครั้งแล้วครั้งเล่า ถึงแม้จะได้ประสบผลสำเร็จ ยังถือร้นก่อกรรมนั้นซ้ำๆ ซากๆ ไม่สำนึกถึงการกระทำนั้นว่าเป็นสิ่งไม่สมควร จนในที่สุดตนเองกลับต้องมารับกรรมอันหนักเสียเอง

พระพุทธองค์ทรงเป็นบุคคลที่มนุษย์และเทวดาทั้งหลายต่างให้ความเคารพบูชา แม้แต่พระเจ้าอุเทนผู้เป็นพระสวามีของพระนางยังต้องเคารพกราบไหว้พระพุทธเจ้า พระนางเป็นเพียงสตรีที่มีจิตยังปกคลุมหนาไปด้วยกิเลส ยังมีจิตถือร้นมิเจียมตัว มีจิตคิดทำร้ายบุคคลที่คนทั้งโลกต้องยอมตนเคารพกราบไหว้ ความยิ่งยโส ถือร้นนี้เองเป็นสาเหตุหนึ่งที่น่าพระนางไปสู่การก่อกรรมทำเข็ญในกาลต่อมา

๓.๒.๒ เป็นคนใฝ่สูง มิเจียมตัว

จากประวัติของพระนางมาคันทิยาจะทำให้เห็นอุปนิสัยที่เด่นชัดในตัวพระนางอีกอย่างหนึ่ง คือ ความเป็นคนมักใหญ่ใฝ่สูง มิเจียมตัว เนื่องจากพระนางเองนั้นเดิมเป็นเพียงคนธรรมดา แต่มีรูปลักษณะสิริโฉมงดงามเท่านั้น เมื่อได้เข้าวังถวายตัวแก่พระราชา อาศัยความงามที่ติดตัวมาทำให้เป็นที่พอพระทัยของพระราชา ได้รับพระราชทานในตำแหน่งอัครมเหสี ซึ่งเดิมพระราชนั้นทรงมีพระมเหสีอยู่แล้วถึงสองพระองค์ คือ พระนางสามาวดีและพระนางवासุสทัตตา แต่กริยาอาการของพระนางที่แสดงออกนั้นไม่มีความอ่อนน้อม แสดงความเคารพต่อมเหสีอื่นเลย กลับถือว่าบุคคลเหล่านั้นเป็นศัตรูของตนที่ควรกำจัดให้สิ้นไป และจากการที่พระนางได้ดำริในตอนที่ตั้งจิตอาฆาตต่อพระพุทธองค์ว่า “ถ้าสมณะนั้น ไม่มีความต้องการเรา ก็ควรกล่าวถึงความที่ตนไม่มีความต้องการ แต่สมณะนั้นกลับทำให้เราเป็นผู้เต็มไปด้วยมูตรและกรีส เอาเถอะ เราอาศัยความถึงพร้อมด้วยชาติ ตระกูล ประเทศ โภคะ ยศ

^{๒๔} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๔.

และวัยของตนได้ภัสตาเห็นปานนี้แล้ว จักรู้กรรมอันเราควรกระทำแก่สมณโคดม”^{๒๕} เมื่อพระนางตั้งความดำริเช่นนี้แล้ว จึงต้องแสวงหาสิ่งต่างๆ เหล่านี้ แต่เมื่อได้แล้วกลับไม่มีความพอใจ ยิ่งคงมักใหญ่ใฝ่สูงไปเรื่อย จนท้ายสุดความทะเยอทะยานของพระนางมาคันทียา ก็ย้อนกลับมาทำร้ายตัวของพระนางและบุคคลใกล้ชิด

๓.๒.๓ เป็นคนมีจิตใจโหดเหี้ยม

พระนางมาคันทียานี้เป็นผู้มีอุปนิสัยที่นิยมความรุนแรง มีจิตใจโหดเหี้ยม หรือจัดอยู่ในจริต ๖ แล้วก็ถือว่าเป็นผู้มีโทสจริต คือ มีเป็นผู้มีความประพฤติโน้มเอียงไปทางความโกรธ จะสังเกตได้จากพฤติกรรมที่พระนางแสดงออกตลอดมาตั้งแต่ต้นจนถึงได้รับผลกรรมที่ตนได้ก่อ พระนางได้ฟังพระดำรัสของพระพุทธองค์เพียงสั้นๆ แต่เป็นความจริงที่ผู้มีปัญญาพิจารณาตามแล้วจะเห็นจริง ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมหาศาล เช่น มาคันทียพราหมณ์และภรรยาเมื่อได้ฟังแล้วพินิจพิจารณาตามด้วยปัญญา เป็นเหตุให้ได้ตั้งอยู่ในอนาคามี และได้ออกบวชละทิ้งชีวิตทางโลก แต่พระนางมาคันทียานี้กับไม่พอใจ มีความโกรธฝังอยู่ในใจ ไม่อาจจะระบายความโกรธได้ในขณะนั้น จึงคิดว่า รอให้ตนเองมีความพร้อมเมื่อไรจะแก้แค้นสมณโคดมให้สมกับความแค้น แม้เมื่อได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าอุเทนแล้ว พระนางมิได้มีจิตใจที่มีเมตตาเลย ยิ่งทวีความโหดเหี้ยมเกินมนุษย์ทั่วไปจะทำได้ เพราะแผนการของพระนางนั้นมีความรุนแรง หยาบช้ำ เช่น การจ้างชาวเมืองที่เป็นมิฉชาติภูริทัตทั้งหลายไปด่าพระพุทธเจ้า พร้อมด้วยพระสาวกในขณะที่เสด็จออกภิกขาจารในเมือง บุคคลทั่วไปต่างสรรเสริญคุณของพระพุทธองค์ มีแต่พระนางและคนพาลบางพวกที่เห็นแก่สินจ้างเท่านั้นที่ไม่เห็นพระคุณอันใหญ่ยิ่งเกินประมาณของพระพุทธองค์ เมื่อจิตใจอัดแน่นไปด้วยความอาฆาต ก็เปิดโอกาสอุปกิเลสต่างๆ ได้โอกาสจรเข้ามาปกคลุมจิตใจของพระนาง จนไม่สามารถมองเห็นทางอันเป็นบุญกุศล หรือแสวงหาคุณงามความดีได้เลย แม้อยู่ใกล้บัณฑิตชนทั้งหลายมีพระพุทธเจ้า เป็นต้น ก็มีอาจได้รับประโยชน์อันใดเลยซ้ำร้ายกับความวิบัติอันโหดร้ายทารุณ และแผนการที่พระนางได้กระทำแก่พระนางสามาวดีพร้อมด้วยสาวใช้บริวารนั้น ล้วนเป็นเครื่องแสดงให้เห็นสภาพจิตใจของพระนางมาคันทียาที่เป็นคนมีจิตใจโหดร้าย มุ่งผลของการกระทำคือความตายให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง แม้ว่าอีกฝ่ายนั้นจะไม่เคยคิดอาฆาตมาดร้ายด้วย ไม่เคยคิดที่จะเบียดเบียนหรือแก้แค้นแต่ประการใด มีแต่เมตตาที่มอบให้แก่พระนาง ถึงกระนั้นพระนางก็ยังไม่สามารถสัมผัสถึงความดีที่อีกฝ่ายทำให้แก่ตน ยิ่งทวีความโหดเหี้ยมไปเรื่อยๆ จนถึงขั้นต้องวางแผนเผาพระนางสามาวดีและสาวใช้บริวารทั้งเป็น อันถือว่าการกระทำที่อกุศลเกินมนุษย์จะทำได้

^{๒๕} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๕.

๓.๒.๔ เป็นคนมีมารยาเจ้าเล่ห์

อุปนิสัยประการหนึ่งที่แสดงถึงตัวตนที่แท้จริงของพระนางมาคันทิยาที่ชัดเจนคือ ความเป็นคนมารยาเจ้าเล่ห์ มารยานั้นจัดเป็นอุปกิเลส ตรงกับภาษาบาลีว่า “มายา”^{๒๖} จากการศึกษาชีวประวัติของพระนางอย่างละเอียดทำให้ทราบว่า พระนางเป็นคนเจ้าเล่ห์ ทุกแผนการของพระนางนั้นมีความสลับซับซ้อนจนยากจะจับผิดได้ เช่น เมื่อทรงทอดพระเนตรเห็นช่องเล็กในผนังห้องภายในปราสาทของพระนางสามาวดี ก็สามารถเชื่อมโยงแผนการเพื่อการทำลายพระพุทธรูปเจ้าได้ โดยอาศัยเพียงเหตุการณ์เดียวก็สามารถกำจัดศัตรูได้ทั้งหมด กล่าวคือ พระนางพยายามเท็จหลอพระราชาว่าหญิงทั้งหลายมีพระนางสามาวดี เป็นต้นนั้น มีพระทัยออกห่างจากพระองค์ เหมือนกำลังจะบอกว่าหญิงเหล่านี้กำลังนอกใจพระราชา มีใจเส่นหาในพระพุทธรูปเจ้า หากพระราชาเชื่อก็จะทำให้แผนการนั้นบรรลุผล คือทำลายคู่แข่งในวังที่เป็นมเหสีด้วยกัน และทำให้พระราชาเสื่อมศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา และอาจถึงกลับเบียดเบียนพระพุทธรูปเจ้าและเหล่าพระสาวกได้

หรือแม้แต่แผนการแกงอ่อมไก่ ๘ ตัว ก็ทรงวางแผนอย่างแยบยล แม้แต่พระราชาและพระนางสามาวดีก็มีอาจล่วงรู้แผนการนี้ได้ หรือระแคะระคายเลยว่า พระนางมาคันทิยากำลังคิดแผนการอันชั่วร้าย หมายถึงทำลายพระพุทธรูปเจ้าและบุคคลที่เกี่ยวข้องด้วย และเมื่อแผนการล้มเหลวพระนางก็เอาตัวรอดได้ทุกครั้ง ไม่ทรงถูกจับได้เลย จนมาถึงครั้งสุดท้ายที่พระนางถูกแผนซ้อนแผนของพระราชา จนทำให้พระนางได้รับโทษอันโหดร้ายทารุณ

๒.๒.๕ เป็นคนมีจิตริษยา

ริษยานั้นจัดเป็นอุปกิเลสที่จรเอามาปกคลุมจิตใจบางขณะ เหมือนเมฆที่เลื่อนไหลเข้ามาปิดบังดวงจันทร์ ทำให้ดวงจันทร์อับแสง ตรงกับภาษาบาลีว่า “อิสสา”^{๒๗} หมายถึง ความรู้สึกที่ไม่อยากให้ผู้อื่นได้ดี หรือความรู้สึกที่แค้นใจเมื่อคนอื่นได้ดี^{๒๘} พระนางมาคันทิยาเป็นผู้ที่มีจิตใจริษยาอย่างรุนแรง คือเมื่อเห็นใครได้ดีก็มีจิตริษยา จ้องแต่จะทำลายล้างให้วิบัติไป ดังเช่นในกรณีที่พระนางมาคันทิยาได้วางแผนทำลายพระนางสามาวดี เนื่องจากพระเจ้าอู่เทนทรงมีพระอักรมเหสี ๓ พระองค์ พระนางมาคันทิยาจะมีจิตริษยาพระนางมาคันทิยาซึ่งเป็นพระมเหสีองค์ใหญ่ เป็นที่พอพระทัยพระเจ้าอู่เทน กับทั้งยังเป็นผู้ที่ศรัทธาในพระรัตนตรัยอย่างมั่นคง ด้วยเหตุนี้พระนางมาคันทิยาจึงมีความริษยาเป็นอย่าง

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : จันทรเพ็ญ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖๖.

^{๒๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : จันทรเพ็ญ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖๖.

^{๒๘} เอียร์ชัย เอี่ยมวรเมธ, พจนานุกรม ไทย ฉบับใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๙๖๗.

มาก จึงทรงวางแผนเพื่อจะให้ร้ายป้ายสีป้ายมาโดยตลอด แม้พระนางสามารถจะไม่ทรงโกรธแค้นหรือแสดงความเป็นศัตรูแต่ประการใด แม้กระนั้น พระนางก็ได้สำนึกถึงความมีเมตตาหรือความเป็นมิตรของพระนางสามารถได้เลย ยิ่งรู้สึกโกรธแค้น ริษยามากยิ่งขึ้น ไม่มีปัญญาแยกแยะความดีชั่ว จึงได้ก่อกรรมสร้างเวรจนนำไปสู่ศกนาฏกรรม ที่สร้างทุกข์ให้แก่ผู้อื่นให้ได้รับผลกระทบที่ร้ายแรง เป็นความทุกข์เดือดร้อน เพราะความโกรธแค้น ริษยา ของพระนางมาคันทิยา และนางได้แสดงตัวตนสวมบทบาทให้ตนเอง ด้วยความเป็นศัตรูกับทุกคนอื่นให้ได้รับผลกระทบไปด้วย และผลสุดท้ายผลแห่งกรรมชั่วนั้นก็ย้อนกลับมาทำร้ายตนเอง

สรุปได้ว่า ความเป็นผู้มีจิตอาฆาตของพระนางมาคันทิยานั้น มีมูลเหตุมาจากอุปนิสัยส่วนตัวของพระนาง คือ เป็นคนหยิ่งโส ถือร้น เมื่อมีใครทำให้ไม่พอใจก็โกรธและผูกความโกรธต่อบุคคลนั้นไว้ เป็นคนใฝ่สูง มีเจียมตัว จึงเป็นเหตุทำร้ายบุคคลที่ขัดขวางความต้องการของตน เป็นคนมีจิตโหดเหี้ยม ชอบแก้ปัญหามากมาย ด้วยความรุนแรง เป็นคนมีมารยาเจ้าเล่ห์ หลอกลวง ไม่มีความความจริง และเป็นผู้มีจิตริษยา ไม่มีจิตชื่นชมยินดีต่อบุคคลอื่น อุปนิสัยที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เมื่อพิจารณาให้ดีแล้ว ล้วนเป็นมูลเหตุที่นำไปสู่ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา

๓.๓ สาเหตุแห่งความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา

ความอาฆาตนั้นมีได้เกิดขึ้นเองแต่เป็นเหตุมาจากเหตุปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามาประสม ในตอนนี้จะได้กล่าวถึงสาเหตุแห่งการเกิดความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา ซึ่งจะมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายในและเหตุปัจจัยภายนอก ดังจะได้กล่าวรายละเอียด ต่อไป

๓.๓.๑ สาเหตุเกิดจากปัจจัยภายใน

ความอาฆาตเกิดจากสาเหตุภายในอันเป็นสิ่งประจำตัวของพระนางเอง และถือว่าเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ความอาฆาตและความรุนแรงที่เกิดขึ้นจากความอาฆาตนั้น สาเหตุภายในนั้นสามารถจำแนกได้ ๒ ปัจจัยหลัก คือ จริต อุปนิสัยและระดับสติปัญญา จะได้กล่าวรายละเอียดต่อไป

๑) เกิดจากอุปนิสัย

อุปนิสัยเป็นความประพฤติจากในอดีตจนฝังแน่นอยู่ในจิตใจ^{๒๙} เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่ง การแสดงธรรม พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญต่ออุปนิสัยของบุคคลที่พระองค์จะเสด็จไปโปรด ทรง

^{๒๙} พระมหาอดุลย์ ย์โสธร (บุตรตะเคียน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องบัณฑิตเพื่อกับการบรรลุธรรม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๑.

พิจารณาตรวจดูสัตว์โลก จัดเป็นพุทธกิจของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือช่วงเช้ามีตของแต่ละวันจะทรงพิจารณาถึงอุปนิสัยของเวไนยสัตว์ก่อนที่จะเสด็จไปโปรดในวันนั้น ซึ่งหลักการที่ใช้พิจารณานั้น คือ เหล่าสัตว์นั้นอยู่ในฐานะที่พอแนะนำได้ อันหมายถึงผู้ที่ประกอบด้วยคุณสมบัติ คือ ความพร้อมพร้อมและความหย่อนแห่งอินทรีย์ ๕ กล่าวคือ ความแตกต่างแห่งอินทรีย์ทำให้เกิดความแตกต่างแห่งผล ความแตกต่างแห่งผลทำให้เกิดความแตกต่างแห่งบุคคล หรืออินทรีย์ต่างกันทำให้ผลต่างกัน ผลต่างกัน ทำให้บุคคลต่างกัน^{๓๐} การตรวจดูอุปนิสัยจึงเป็นการพิจารณาถึงศักยภาพและความพร้อมมูลในด้านต่างๆ ทั้งสติปัญญา ภาวะของจิตใจ ดังที่พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นซึ่งอุปนิสัยแห่งอรหันตผลของโจรงคฺคิมาลจึงเสด็จไปโปรด อีกเหตุการณ์หนึ่งหลังจากที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ใหม่ๆ ทรงตัดสินพระทัยโปรดเวไนยสัตว์ ทรงพิจารณาบุคคลที่สมควรเสด็จไปโปรด ดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสกับโพธิราชกุมารว่า “เราควรแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอใครจักรู้ธรรมนี้ได้ฉับพลัน” แล้วดำริต่อไปว่า “อาหารดาบส กาลามโคตรนี้เป็นบัณฑิตฉลาดเฉียบแหลม มีปัญญา มีฤดีในดวงตาน้อยมานาน ทางที่ดีเราควรแสดงธรรมแก่อาหารดาบส กาลามโคตรก่อน เธอจักรู้ธรรมนี้ได้ฉับพลัน”^{๓๑}

อุปนิสัยมีส่วนต่อการแสดงศักยภาพในการบรรลุธรรมในชั้นต่างๆ ตั้งแต่พระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ แต่ยังคงหมายรวมถึงการความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยดังกรณีของมัญญกุณฑล อุปนิสัยเป็นสิ่งที่อยู่ในตัวของบุคคลนั้น จนเป็นความประพฤติที่เคยชินเป็นพื้นมาในสันดาน เป็นความดีที่เป็นทุนเป็นธรรมเครื่องอุดหนุน^{๓๒} เป็นแววของจิต หรืออุปนิสัยที่ซบซ้อนอยู่ในใจมานานเข้าไปปรากฏอยู่ในจิต การศึกษาเล่าเรียน ตลอดทั้งการบรรลุธรรม ยังขึ้นอยู่กับอุปนิสัย^{๓๓} อุปนิสัยของแต่ละคนไม่ได้เกิดขึ้นเองแต่เกิดจากการสั่งสมทั้งในอดีตและปัจจุบัน บุคคลที่สั่งสมกรรมดีตั้งปณิธานเพื่อจะได้บรรลุธรรม และเพียรพยายามไม่ลดละ มีนานเข้าก็จะได้บรรลุธรรมตามเหตุปัจจัยอันเกื้อกูลนั้น

จากตอนที่ผ่านมามีได้กล่าวถึงอุปนิสัยของพระนางมาคันทียา ซึ่งพระนางนั้นมีอุปนิสัยประจำตัวอยู่หลายอย่าง คือ เป็นคนหยิ่งยโส ดื้อรั้น ใฝ่สูงมิเจียมตัว จิตใจโหดเหี้ยม มารยาเจ้าเล่ห์ และมีจิตริษยา สิ่งเหล่านี้เป็นนิสัยพื้นเพของพระนาง ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระนางมีความอาฆาตต่อบุคคลที่ทำให้พระนางไม่ทรงพอพระทัย และอุปนิสัยของพระนางนั้นล้วนเป็นสิ่งที่ขัดขวางการเข้าถึงคุณงามความดี เป็นสิ่งกีดขวางการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ดังนั้น พระนางจึงมองบุคคลอื่นในฐานะที่ต่ำต้อยกว่าตนเอง และหากใครเสมอดนหรือสูงกว่าตนเอง พระนางจะมองว่าบุคคลนั้นเป็นศัตรูที่จะต้องกำจัดให้หลีกไปจากเส้นทางชีวิตของพระนาง แม้แต่พระพุทธองค์ที่เป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระนางก็ยังผูกอาฆาต และพยายามที่จะทำร้ายด้วยแผนการต่างๆ

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ*, หน้า ๘๗๖.

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔๐/๔๑๑.

^{๓๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า ๔๒๙.

^{๓๓} พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์, *พุทธวิจิตรองใจคน*, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊ค, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๗.

อุปนิสัยภายในของพระนางมาคันทิยานั้นเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า จริต คือ ความประพฤติปกติซึ่งหนักไปทางใดทางหนึ่ง อันเป็นปกติประจำอยู่ในสันดาน เป็นพื้นเพของจิต เป็นอุปนิสัยเฉพาะบุคคลนั้นๆ ในทางพระพุทธศาสนานั้นมี ๖ หรือเรียกว่า จริต ๖^{๓๔}

๑. รากจริต คือ ผู้รากะเป็นความประพฤติปกติ ประพฤติหนักทางรักสวयरักงาม
๒. โทสจริต คือ ผู้มีโทสะ . . . ใจร้อนหงุดหงิด
๓. โมหจริต คือ ผู้มีโมหะ . . . เวลา เหงาซึ่ม งวยงง งมงาย
๔. สัทธาจริต คือ ผู้มีศรัทธา . . . มีจิตซาบซึ้ง ซึ้นบานน้อมใจเลื่อมใสโดยง่าย
๕. พุทธิจริต หรือ ญาณจริต คือผู้มีความรู้ . . . ใช้ความคิดพิจารณาฟุ้งซ่าน
๖. วิตกจริต คือ ผู้มีวิตกเป็นความประพฤติปกติหนักไปทางนึกคิดจับจดฟุ้งซ่าน^{๓๕}

การสำรวจจริตหรือนิสัยพื้นเพของตนเป็นประโยชน์เบื้องต้นต่อการคาดคะเนให้รู้ถึงนิสัยของบุคคลนั้น และการเลือกเฟ้นธรรมเพื่อนำไปปฏิบัติให้เหมาะสม เพราะการได้สิ่งที่ตรงกับจริตของตนย่อมทำให้มีความพึงพอใจ ไม่ว่าจะเป็นวัตถุสิ่งของ สภาพแวดล้อม เช่น ได้อาหารที่ชอบ ได้ที่พักอาศัยสะอาด อากาศร่มรื่นเย็นสบาย เรียกว่าเป็นที่สัพบายะ เป็นต้น เป็นการส่งเสริมในการรักษาความเจ็บป่วย ตลอดทั้งการปฏิบัติธรรมเพื่อให้เกิดการบรรลุธรรมได้

ตารางที่ ๑ ตารางการแสดงกรรมฐานแก้จริตทั้ง ๖^{๓๖}

จริต ๖	ลักษณะความประพฤติ	หลักธรรมที่เหมาะสม
รากจริต	รักสวयरักงาม	อสุภะและกายคตาสติ
โทสจริต	ใจร้อนหงุดหงิด	พรหมวิหารและกสิณ โดยเฉพาะวิณณกสิณ
โมหจริต	เวลา เหงาซึ่ม เรื่องงง งมงาย	อานาปานสติ และศึกษาเล่าเรียน อยู่กับครู
สัทธาจริต	จิตซาบซึ้ง ซึ้นบาน น้อมใจเลื่อมใส	ฟังชักนำในสิ่งที่ควรเลื่อมใส ความเชื่อที่มีเหตุผล เช่น อนุสติ ๖ ข้อต้น
พุทธิจริต	ใช้ความคิดพิจารณา ฟุ้งซ่าน	มรณสติ อุปสมานุสติ จตุธาตุวิภูฐาน และอาหาเรปฏิกูลสัญญา
วิตกจริต	นึกคิดจับจด ฟุ้งซ่าน	อานาปานสติ หรือเพ่งกสิณ

^{๓๔} ชู.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๖/๔๓๐.

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : จันทรเพ็ญ, ๒๕๕๒), หน้า ๘๙-๙๐.

^{๓๖} สรุปลจากพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๘๙-๑๙๐.

เมื่อพิจารณาจรรยาทั้ง ๖ ดังที่ได้กล่าวมานั้น ก็พอสรุปได้ว่าพระนางมาคันทิยานั้นมีจรรยาหลายอย่าง ที่แสดงออกถึงนิสัยพื้นเพของตน อาจจะมีจรรยาบางอย่างที่เป็นลักษณะที่เด่นชัด จนกลายเป็นลักษณะนิสัยที่สังเกตเห็นได้ง่ายจากบุคคลอื่น จริตของพระนางมาคันทิยามี ดังนี้

- ๑) เป็นผู้ที่มีราคะจรรยา
- ๒) เป็นผู้ที่มีโทสะจรรยา
- ๓) เป็นผู้ที่มีโมหะจรรยา
- ๔) เป็นผู้ที่มีวิตกจรรยา

จรรยาทั้ง ๔ เป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวพระนาง พระนางเป็นคนรักสวยรักงาม มีอารมณ์รุนแรงอัดแน่นไปด้วยโทสะ ไม่มีปัญญาพิจารณาผิดชอบชั่วดี หรือสิ่งที่เป็นประโยชน์หรือเป็นโทษ และยังเป็นคนวิตกจรรยา คิดย้ำแต่เรื่องเก่าๆ เดิมๆ ไม่ยอมปลงปล่อยวาง จนนำไปสู่ความอาฆาตต่อบุคคลต่างๆ และท้ายสุดก็ได้รับผลแห่งการกระทำของตนอย่างเจ็บแสบทารุณ

๒) เกิดจากมีสติปัญญาน้อย

บุคคลในโลกนี้มีระดับสติปัญญาที่ไม่เท่ากัน อันเป็นเหตุมาจากการอบรมสั่งสมมาต่างกัน จึงเป็นเหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้การบรรลุธรรมมีความแตกต่างกันไป บางคนใช้เวลาไม่นาน บางคนใช้เวลามาก บางคนใช้ความเพียรพยายามอย่างแรงกล้าในการศึกษาและปฏิบัติ แต่ไม่อาจเข้าใจพระสัจธรรมและบรรลุธรรมได้ ได้เพียงแต่เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัย มีจิตน้อมในการให้ทาน รักษาศีลตามธรรมตา ส่วนบางคนนั้นนอกจากไม่มีความเลื่อมใสศรัทธาแล้วยังตั้งตัวเป็นปรปักษ์ต่อพระพุทธศาสนา พยายามหาช่องทำลายล้างไม่วางเว้นเบียดเบียนพระพุทธเจ้าและพระสาวกด้วยกลอุบายต่างๆ ทำให้จิตใจหมกมุ่นครุ่นคิดอยู่แต่ในความอาฆาตพยาบาท คิดแต่มุ่งร้ายผู้อื่น ทำให้จิตใจไม่เปิดรับพระธรรมคำสอน ถือว่าเป็นผู้มีทิฏฐิชั่วปัญญาทึบ เพราะเหตุไม่มีปัญญาพิจารณาแยกแยะถูกผิด ซึ่งมีตัวอย่างมากมายในที่ปรากฏในพระไตรปิฎก แม้แต่ในปัจจุบันยังมีให้เห็นกันดาษดื่น

ด้วยเหตุนี้ก่อนที่พระพุทธองค์จะทรงแสดงธรรมโปรดบุคคลใดนั้น ได้ทรงพิจารณาเบื้องต้นถึงอุปนิสัยและระดับสติปัญญาของบุคคลนั้นเป็นเบื้องต้นก่อน ในอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาตได้จัดเป็นบัว ๔ เหล่า เพื่อขยายให้มีความหมายครอบคลุมถึงระดับสติปัญญาของมนุษย์ ทำให้สามารถเห็นภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ประกอบด้วย

๑. อุกกุฏัตถุญญ คือ พวกที่มีสติปัญญาฉลาดเฉลียว เป็นสัมมาทิฏฐิ เมื่อได้ฟังธรรมสามารถรู้และเข้าใจในเวลาอันรวดเร็ว เปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่พ้นน้ำ เมื่อต้องแสงอาทิตย์เป่งบานทันที

๒. วิบจิตถุญญ คือ พวกที่มีสติปัญญาปานกลาง เป็นสัมมาทิฏฐิ เมื่อได้ฟังธรรมแล้วพิจารณาตามและได้รับการอบรมฝึกฝนเพิ่มเติม จะสามารถรู้และเข้าใจได้ในเวลาอันไม่ช้า เปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่ปริ่มน้ำซึ่งจะบานในวันถัดไป

๓. เนยยะ คือ พวกที่มีสติปัญญาน้อย แต่เป็นสัมมาทิฐิ เมื่อได้ฟังธรรมแล้วพิจารณาตาม และได้รับการอบรมฝึกฝนเพิ่มอยู่เสมอ มีความขยันหมั่นเพียร ไม่ย่อท้อ มีสติมั่นประกอบด้วยศรัทธาปสาทะ ในที่สุดสามารถรู้และเข้าใจได้ในวันหนึ่งข้างหน้า เปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำ ซึ่งจะค่อยๆ โผล่ขึ้นเบ่งบานได้ในวันหนึ่ง

๔. ปทพรมะ คือ พวกที่ไร้สติปัญญา และยังเป็นมิจฉาทิฐิ แม้ได้ฟังธรรมก็ไม่อาจเข้าใจ ความหมายหรือรู้ตามได้ ทั้งยังขาดศรัทธาปสาทะ ไร้ซึ่งความเพียร เปรียบเสมือนดอกบัวที่จมอยู่กับโคลนตม ยิ่งแต่จะตกเป็นอาหารของเต่าปลา ไม่มีโอกาสโผล่ขึ้นพ้นน้ำเพื่อเบ่งบาน^{๓๗}

ดังนั้น บุคคลที่เปรียบด้วยดอกบัว ๓ เหล่าข้างต้นเป็นบุคคลที่สามารถแนะนำพร้าสอนได้ เพราะเหตุยังมีสติปัญญาแม้จะมีมากน้อยต่างกันไปบ้าง แต่ว่ามีสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นที่ถูกต้องเหมือนกัน ซึ่งถือว่ามีความสำคัญมากในอริยมรรคมีองค์ ๘ จัดเป็นส่วนของปัญญาสามารถนำพาบุคคลให้บ่ยหน้าสู่ความเจริญงอกงามในธรรม ส่วนบุคคลประเภทสุดท้ายที่เรียกว่า “ปทพรมะ” นั้นเป็นผู้ไร้สติปัญญาที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงามในธรรม ซ้ำยังประกอบด้วยมิจฉาทิฐิ คือ ความเห็นผิดอย่างร้ายแรง ซึ่งเมื่อมีความเห็นผิดเสียแล้ว จะดำเนินชีวิตอย่างไรก็ไม่ประสบความสำเร็จในธรรม มีแต่จะดำดิ่งลงสู่ประตูแห่งความเสื่อม เป็นการปิดประตูความเจริญงอกงามทางจิตใจ กลับลงวนเวียนในทะเลแห่งความทุกข์ไม่จบสิ้น

พระนางมาคันทิยานั้น เมื่อพิจารณาแล้วเป็นผู้มีปัญญาน้อย ไม่รู้จักแยกแยะผิดชอบชั่วดี กระทำกรรมชั่วช้าโดยมิทรงคิดถึงผลของการกระทำของกรรมนั้นเลย จึงจัดได้ว่าเป็นผู้จัดอยู่ในประเภทปทพรมะ คือ พวกที่ไร้สติปัญญา และยังเป็นพวกมิจฉาทิฐิ แม้จะมีสภาพแวดล้อมสถานที่ บุคคล ที่ดีก็มีอาจเปลี่ยนแปลงความประพฤติได้ พระนางมาคันทิยานั้น จัดว่าเป็นผู้ที่เกิดในวรรณะสูง มีความสมบูรณ์เพียบพร้อมทุกอย่าง กับทั้งเป็นผู้มีสิริโฉมงดงาม บิดามารดาก็เป็นบัณฑิตชน กับทั้งได้เข้ามาวังได้เป็นอัครมเหสีของพระราชอาชัฏราชูปริชาญาณอย่างพระเจ้าอุเทน และยังมีมเหสีร่วมอีก ๒ พระองค์ คือพระนางสามาวดีและพระนางสุลทัตตา ซึ่งล้วนแต่เป็นบุคคลที่ใฝ่ในบุญกุศล มีพระทัยอันเต็มเปี่ยมด้วยเมตตาธรรม แต่กระนั้นก็มีอาจทำให้พระนางมาคันทิยา ได้รับความดิงามนั้นเลย กลับทำให้พระนางรู้สึกถึงความแตกต่างหรือเห็นผิดว่า บุคคลเหล่านั้นเป็นคนชั่วช้าสามัญ

๓.๓.๒ สาเหตุเกิดจากปัจจัยภายนอก

ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยานั้นนอกจากจะเกิดจากปัจจัยภายใน อันเกิดจากจริตอุปนิสัยและระดับสติปัญญาของพระนางเองแล้ว ยังต้องประกอบด้วยเหตุภายนอกเข้ามาสนับสนุนให้เกิดความอาฆาตและระดับของความรุนแรงของความอาฆาตด้วย

^{๓๗} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

๑) การอบรมเลี้ยงดู

ในส่วนของการอบรมเลี้ยงดูพระนางมาคันทิยาแต่เยาว์วัยนั้น ในตำนานไม่ได้กล่าวถึง แต่ก็มีเรื่องราวบางตอนที่ได้กล่าวไว้ ที่เราสามารถจะวิเคราะห์เชื่อมโยงไปถึงการเลี้ยงดูของครอบครัวที่มีต่อพระนางมาคันทิยา จากประวัติทำให้ทราบว่า พระนางมาคันทิยานั้นเป็นบุตรสาวคนเดียวของตระกูล และได้รับการดูแลเลี้ยงดูเป็นจากดีจากมาคันทิยาพราหมณ์ ประกอบกับเป็นคนที่มีรูปร่างหน้าตาดี จึงยิ่งเป็นที่รักใคร่แก่ทั้งพราหมณ์และนางพราหมณ์ผู้เป็นมารดา สิ่งเหล่านี้มีผลต่ออุปนิสัยของพระนางในการต่อมา การถูกเลี้ยงอย่างตามใจ และเป็นคนเด่นดังในสังคม จนกระทั่งมีการเปรียบว่าพระนางมาคันทิยานั้น เป็นผู้ที่มีรูปร่างหน้าตาสวยงามเปรียบได้กับนางเทพอัปสรเลยทีเดียว

พระนางนั้นเป็นหญิงสาวที่เป็นที่หมายปองของบรรดาชายหนุ่มทั้งหลาย แต่ทุกคนก็ต้องผิดหวังด้วยเหตุว่า มาคันทิยาพราหมณ์นั้นพิจารณาแล้วว่ายังไม่สมกับบุตรสาวของตน ยิ่งทำให้นางมาคันทิยานั้นหลงตัวเองมากขึ้น โดยอาจคิดว่าตนเองนั้นเป็นบุคคลที่ดีเลิศจนยากที่จะหาบุคคลที่จะคู่ควร การคาดหวังของครอบครัวและความหลงตนเองก็เกิดขึ้นตามมา เมื่อมีใครทำให้ขัดใจจึงมีความโกรธเคืองและเก็บความขัดเคืองในไว้ในใจ ไม่ยอมปล่อยวางหรือให้อภัย^{๓๘}

เมื่อพระนางถูกปฏิบัติอย่างไม่ยุติจากพระพุทธเจ้า ทำให้พระนางนั้นรู้สึกที่ตนเองนั้นถูกดูถูกเหยียดหยามอย่างรุนแรง และสร้างความอับอายในตนเองท่ามกลางผู้คนจำนวนมาก โดยหากพิจารณาแล้วพุทธดำรัสนั้นก็ล้วนบอกความจริง ให้เห็นสภาพความเป็นไปที่แท้จริงของสังขารร่างกาย และบอกให้ทราบถึงพุทธประสงค์ของพระองค์นั้น มิได้ทรงสนพระทัยไยดีกับเรื่องเพศเรื่องกามเยี่ยงมนุษย์ผู้มีกิเลสทั้งหลาย การเลี้ยงดูจึงเป็นเหตุปัจจัยภายนอกที่เข้าไปผสมจนให้เกิดความอาฆาตต่อพระพุทธเจ้า และได้ลุกลามไปสู่บุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า

๒) พุทธดำรัส

จากประวัติจะเห็นว่า พระนางมาคันทิยาได้เริ่มต้นแห่งความอาฆาตหลังจากที่ได้ฟังพุทธดำรัสจบลงโดยพุทธดำรัสที่ตรัสนั้นได้กระทบต่อความรู้สึกของพระนางเป็นอย่างมาก กล่าวถึงได้ปฏิเสธการรับเอาพระนางอย่างรุนแรงและยังทรงเปรียบเทียบตัวของพระนางกับสิ่งสกปรกโสโครกคือ มูลและกรีส พุทธดำรัสว่า “เรามีได้มีความพอใจในเมถุน เพราะเห็นนางตันทา นางอรดี และนางราคาฉนเหล่า จักมีความพอใจเพราะเห็นธิดาของท่านนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยมูลและกรีส เราไม่ปรารถนาจะถูกต้องธิดาของท่านนี้แม้ด้วยเท้า”^{๓๙} พระนางรู้สึกอับอายต่อพุทธดำรัสนี้ถึงกับผูกความอาฆาตในพระพุทธเจ้าว่า “ถ้าสมณะนั้น ไม่มีความต้องการเรา ก็ควรกล่าวถึงความที่ตนไม่มีความต้องการ แต่สมณะนั้นก็กลับทำ

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๒-๒๐๕.

^{๓๙} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๔.

ให้เราเป็นผู้เต็มไปด้วยมุตรและกรีส เอาเถอะ เราอาศัยความถึงพร้อมด้วยชาติ ตระกูล ประเทศ โภคะ ยศและวัยของตนได้ภัสตาเห็นปานนี้แล้ว จักรู้กรรมอันเราควรกระทำแก่สมณโคดม”^{๔๐}

ประเด็นนี้ทำให้มีข้อสงสัยว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นสัพพัญญูรู้แจ้งโลก โฉนจึงทรงกล่าว ถ้อยคำที่เป็นเหตุให้หญิงสาวคนหนึ่งเกิดความอาฆาต จนนำไปสู่โศกนาฏกรรมอันเศร้าสลดในกาล ต่อมา ในอรรถกถานั้นได้กล่าวแก่ประเด็นนี้ว่า “พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ทรงคำนึงถึงความอาฆาต ย่อม ทรงแสดงธรรมด้วยสามารถแห่งบุคคลผู้ควรบรรลุมรรคผลเท่านั้น”^{๔๑} กล่าวถึงพระองค์ทรงเล็งพระ ญาณเห็นอุปนิสัยแห่งมรรคผลของมาทियพราหมณ์และนางพราหมณีเป็นสำคัญ และหลังจากที่ได้ฟัง พระพุทธคำรัสจบลง ท่านทั้งสองก็ได้ตั้งอยู่ในอนาคามี ส่วนนางมาคันทิยานั้นไม่อาจเข้าใจพุทธคำรัส นั้นเลย นั่นเป็นเพราะจริตหนักไปทางราคะและโทสะ ส่งผลให้เกิดโมหะขึ้น จนมิรู้จักการพิจารณา แยกแยะผิดชอบชั่วดี หรือเข้าใจความจริงของสังขารร่างกายที่พระพุทธองค์ทรงแสดง และที่สำคัญก็ เกี่ยวเนื่องด้วยระดับสติปัญญาของพระนางด้วย จึงมิใช่ความผิดที่เกิดจากพระพุทธองค์ และกรรมของ พระนางสามารถดีและบริวารสาวใช้ที่ต้องจบชีวิตในกองเพลิงนั้น ส่วนหนึ่งก็เกิดขึ้นเพราะวิบากกรรมที่ ได้ทำไว้แล้วในอดีตชาติ

๓) สภาพแวดล้อม

สภาพแวดล้อมก็มีส่วนสำคัญ ซึ่งสภาพแวดล้อมในที่นี้มีความหมายครอบคลุมทั้ง สภาพแวดล้อมของบุคคล สถานที่ สภาพบ้านเมืองขณะนั้น เป็นต้น กล่าวคือ ทุกอย่างทั้งแวดล้อมพระ นางนั้นล้วนมีส่วนสร้างจิต อุปนิสัยตลอดทั้งความอาฆาตที่เกิดขึ้นในใจ การเลี้ยงดูอย่างดี เอาอกเอาใจ จนเกินไป ทำให้เป็นคนหยิ่งยโส ถือรัง ใฝ่สูงมีเจียมตัว มีจิตโหดเหี้ยม มีจิตมารยาเจ้าเล่ห์และมีจิตคิด ริษยา การเข้าไปอยู่ในวังโดยได้รับตำแหน่งอัครมเหสีทำให้มีแต่คนเอาอกเอาใจ ยิ่งเสริมความเอาแต่ใจ ตน กับทั้งพระราชาทรงพอพระทัยโปรดปรานเนื่องจากพระนางเป็นผู้มีพระสิริโฉมงดงาม ยิ่งทำให้ไม่ เกรงกลัวผู้ใด ตลอดทั้งบุคคลแวดล้อมอื่นต่างเป็นบัณฑิตชน ไม่มีใครใฝ่ไปในทางอกุศลหญิงทำให้พระ นางรู้สึกโดดเดี่ยว จึงต้องแสดงอำนาจบาตใหญ่ให้บุคคลอื่นได้รู้ และบุคคลที่พระนางสนิทสนม เช่น จุฬมาคันทิยา พราหมณ์ผู้เป็นอาภิกาก็มิได้ว่ากล่าวตักเตือน ให้สติหลานสาว แต่กลับให้การสนับสนุนทุก อย่าง จนให้พระนางนั้นไหลไปตามกระแสอำนาจความอาฆาตที่คั่งแค้นในใจ และทุกแผนการนั้นไม่มี กัลยาณมิตรคอยตักเตือน มีแต่การนิ่งและให้การสนับสนุน จึงทำให้แผนการนั้นรุนแรงขึ้นโดยลำดับ จน สุดท้ายถึงกับเข่นฆ่าวางเพลิง ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการที่โหดร้ายทารุณผิดวิสัยมนุษย์ที่เจริญแล้วจะทำการ

สรุปได้ว่ามูลเหตุแห่งความอาฆาตของพระนางมาคันทิยานั้นมี ๒ ปัจจัย คือ ปัจจัยภายใน

^{๔๐} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๕.

^{๔๑} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๕.

และปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายนอกประกอบด้วย จริต โดยพระนางมาคันทิยานั้นเป็นผู้มีราคะจริต โทสะจริต โมหะจริตและวิตกจริต เป็นพื้นเพนิสัยของพระนาง กับทั้งมีอุปนิสัยอย่างประการที่เป็นเครื่องสนับสนุนให้เกิดความอาฆาต คือ ความหยิ่ง ความใฝ่สูงมีเจียมตัว ความมีจิตใจโหดเหี้ยม ความมารยาเจ้าเล่ห์ และความเป็นผู้มีจิตริษยา และระดับสติปัญญา ซึ่งพระนางนั้นเป็นผู้ไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ เป็นผู้มีมิจฉาทิฐิ จึงจัดว่าเป็นปทปรมะ ส่วนปัจจัยภายนอกนั้น ประกอบด้วย การอบรมเลี้ยงดู พระพุทธดำรัสสอนเป็นเหตุให้พระนางผูกความอาฆาตในพระพุทธรองค์และสภาพแวดล้อมในขณะนั้นที่เอื้อต่อการเกิดความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา

๓.๔ ผลกระทบของความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา

ผลกระทบของความอาฆาตของพระนางมาคันทิยานั้นมีความรุนแรงมาก เพราะเนื่องด้วยมีบุคคลจำนวนมากได้เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ทั้งที่เป็นบุคคลที่เป็นญาติมิตรและบุคคลที่พระนางมีความอาฆาต และตัวของพระนางเองก็ได้รับผลกระทบอันเกิดจากความอาฆาตนั้นด้วย ในส่วนของตอนนี้จะได้กล่าวถึงผลกระทบของความอาฆาตที่มีต่อตัวพระนางมาคันทิยา ต่อผู้อื่นที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ต่อสังคมและผลกระทบที่มีต่อพระพุทธศาสนา ตามลำดับไป

๓.๔.๑ ผลต่อตนเอง

ความอาฆาตนั้นเป็นผลมาจากเหตุปัจจัยต่างๆ ทำให้เกิดขึ้นเองลอย ทั้งเหตุปัจจัยภายในและเหตุปัจจัยภายนอก อันดับเบื้องต้นนั้นย่อมส่งผลกระทบต่อตนเองก่อน คือ ทำให้จิตใจถูกปกคลุมด้วยอุปกิเลสต่างๆ อันจรรยา ปิดบังปัญญาที่จะรู้แจ้งสัจธรรม ใจจืดร้อนรุ่มเร่าร้อน ไม่มีความสงบใจแห่งจิตใจได้เลย สุขภาพจิตไม่ดี เป็นการพอกพูนอกุศลกรรมต่างๆ ให้เกิดขึ้นแก่จิตใจของตนเอง และผลอีกอย่างหนึ่งเป็นผลกระทบอันเกิดจากการที่ได้รับผลกระทบทางสังคม เช่น ได้รับการดูถูกเกลียดชังจากบุคคลอื่น ได้รับการลงโทษจากกฎหมายหรือจากพระราชผู้ทรงอำนาจสมบูรณ์ญาสิทธิราชย์ ดังเช่นพระนางมาคันทิยาได้ทรงได้รับผลกระทบจากความอาฆาต สามารถสรุปได้ดังนี้

- ๑) จิตใจเร่าร้อนอยู่ไม่เป็นสุข เพราะแรงอาฆาต
- ๒) ปิดกั้นบุญกุศลต่างๆ เนื่องจากความอาฆาต
- ๓) เสื่อมลาภ ท้ายสุดพระนางหมดสิ้นทุกอย่าง
- ๔) เสื่อมญาติบริวาร ท้ายสุดญาติทั้งหลายก็ได้รับภัยพิบัติด้วย
- ๕) ได้รับแต่คำนิินทา สาปแช่ง อันเนื่องจากความโหดร้ายที่กระทำต่อบุคคลอื่น
- ๖) ได้รับทั้งความทุกข์กายและทุกข์ใจ
- ๗) มีทุกติเป็นที่ไปในเบื้องหน้าอันเนื่องมาจากการก่อกรรมอันหยาบช้า

๓.๔.๒ ผลต่อผู้อื่น

เนื่องจากความอาฆาตนั้นมุ่งกระทำต่อบุคคลอื่นที่ตนเองนั้นผูกอาฆาตไว้ ซึ่งอาจจะเป็นเพียงบุคคลเดียวหรือหลายคนก็ได้ และอาจมีการขยายขอบเขตความรุนแรงไปได้ตามเหตุปัจจัยที่เข้าไปแวดล้อมสนับสนุน ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยานั้นได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อบุคคลอื่นมากมายและบุคคลเหล่านั้นบางส่วนก็เป็นคนดีมีเมตตาด้วย สามารถสรุปผลกระทบต่อบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้

๑) ผลกระทบที่มีต่อญาติ บรรดาญาติๆ ของพระนางสามาวดีเกือบทั้งหมดได้รับเคราะห์กรรมไปด้วยยกเว้นมาคันทิยาพราหมณ์และนางพราหมณี ผู้เป็นบิดามารดาเท่านั้น เพราะท่านทั้งสองได้ออกบวชในพระพุทธศาสนาไปก่อนหน้านี้แล้ว โดยในตำนานกล่าวไว้ว่าบรรดาญาติๆ ของพระนางมาคันทิยานั้นได้ถูกแผนกล่วงของพระราชาให้เรียกตัวเข้าวังทั้งหมดโดยจะทรงพระราชทานรางวัลให้ จึงปรากฏว่าเมื่อบรรดาญาติได้ทราบข่าวต่างดีใจและรีบเดินทางเข้าวังแต่ท้ายสุดแล้ว สิ่งที่ได้รับพระราชทานจากพระราชานั้นไม่ใช่รางวัลแต่เป็นความทุกข์ทรมานและความตาย โดยกล่าวพระองค์ทรงให้ลงทัณฑ์บุคคลเหล่านี้ โดยทรงให้ขุดหลุมจำนวนมากประมาณแค่สะดือที่พระลานหลวง ให้ทหารนำคนเหล่านั้นไปนั่งลงในหลุมทั้งหมดแล้วเอาดินร่วนกลบ แล้วตรัสสั่งให้เกลี้ยฟางมาวางทับไว้เบื้องบนเสร็จแล้วให้ทำการจุดไฟเผา ในเวลาที่หนังถูกไฟเผานั้นรับสั่งให้โยบุคคลเหล่านั้นด้วยไถเหล็ก ทำให้ขาดเป็นท่อนเล็กท่อนน้อย จนเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ส่วนพระนาง มาคันทิยานั้น พระองค์มีรับสั่งให้เอาเม็ดเดือนเนื่องจากพระสรีระ ตรงบริเวณเนื้อลำแล้วนำไปทอดในกระทะที่มีน้ำมันอันเดือดพล่าน ทอดให้สุกจุกทอดขม แล้วให้คนทั้งหลายเคี้ยวกินเนื้อนั้น^{๔๒}

๒) ผลกระทบที่มีต่อพระนางสามาวดีและบริวาร พระนางสามาวดีนั้นจึงจำต้องได้รับผลกระทบด้วยเนื่องจากพระนางพร้อมด้วยบริวารนั้นเข้าไปเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า พระนางมาคันทิยานั้นทรงอาฆาตในพระพุทธองค์และหวังจะระบายความเคียดแค้นที่พระองค์ทรงกล่าวดูถูกว่าพระนางนั้นเป็นดุกุมูตรและกัริส เมื่อพระนางมาคันทิยาทำร้ายพระพุทธเจ้าไม่ได้แล้ว จึงหันมาทำร้ายพระนางสามาวดีพร้อมด้วยบริวารแทน เพื่อพยายามเชื่อมต่อไปยังพระพุทธองค์ เช่น กล่าวหาว่าพระนางสามาวดีพร้อมด้วยบริวารสาวใช้มีใจออกห่างพระราชา มีใจปฏิพัทธ์รักใคร่ในพระพุทธเจ้า เป็นต้น และมีหลายแผนการที่พระนางได้กระทำโดยมุ่งหวังผลคือทำร้ายพระนางสามาวดีให้ถึงแก่ความตาย แต่ก็ไม่เป็นผล จนนำไปสู่แผนการขั้นสุดท้าย คือ เฝ้าพระนางและบริวารสาวใช้ให้ตายทั้งเป็นภายในกองเพลิง นับว่าเป็นโศกนาฏกรรมอันโหดร้ายที่สุดในขณะนั้น

๓) ผลกระทบที่มีต่อพระราชา พระราชาได้รับผลกระทบเป็นอย่างมากเนื่องจากการกระทำของพระนางมาคันทิยา คือ พระองค์ต้องทรงร่นววยหลายครั้งหลายครากับแผนการของพระนางมา

^{๔๒} ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๒๔.

คันธียา และเกือบจะต้องทำผิดมหันต์โดยการปลงพระชนม์พระนางสามาวดีผู้เป็นมเหสี เพราะการไม่ทรงรู้เท่าทันในแผนการนั้น และท้ายสุดทรงต้องสูญเสียมเหสีอันเป็นที่รักไปทั้ง ๒ พระองค์ คือ พระนางสามาวดีและพระนางมาคันธียาเอง ความทุกข์ระทมย่อมเกิดขึ้นแก่พระราชา และส่งผลต่อการบริหารปกครองแผ่นดินในกาลต่อมา

๔) ผลกระทบที่มีต่อพระพุทธเจ้าและพระสาวก ตามความเป็นจริงแล้วพระนางมาคันธียานั้นทรงมุ่งทำร้ายเพียงพระพุทธเจ้าเท่านั้น เพราะมูลเหตุที่แท้จริงนั้นพระนางทรงไม่พอพระทัยในพระดำรัสที่ตรัสในวันที่บิดานำพระนางมาอบถวายเป็นแต่พระองค์ แต่เนื่องจากพระพุทธเจ้านั้นเป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จึงมีผู้เข้ามาเกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก จึงเป็นการยากที่จะทำร้ายพระพุทธเจ้าได้ จึงได้เพียงการหาช่องที่จะสามารถเชื่อมให้พระพุทธเจ้าได้รับผลกระทบในแผนการนั้นๆ เช่น การองค์ โดยจ้างชาวเมืองที่เป็นมิถิลาทมิฬไม่เลื่อมใสในพระรัตนตรัย ซึ่งมีทั้งผู้ชาย ทาสและกรรมกร ซึ่งบุคคลเหล่านั้นล้วนมุ่งหมายในทรัพย์ที่เป็นค่าจ้าง โดยให้สรรหาคำคำที่มีเนื้อหาตรงกับวัตถุ ๑๐ ประการ คือ เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นพาล เจ้าเป็นบ้า เจ้าเป็นอูฐ เจ้าเป็นวัว เจ้าเป็นลา เจ้าเป็นสัตว์นรก เจ้าเป็นสัตว์เดรัจฉาน สுகติของเจ้าไม่มี เจ้าหวังได้ทุกอย่างเดี๋ยว เมื่อชาวเมืองที่รับจ้างคำได้ออกเที่ยวตระเวนตำพระพุทธองค์พร้อมด้วยพระสาวก พระอานนท์ซึ่งเป็นพุทธอุปัฏฐากได้ประสบกับเหตุการณ์อย่างนี้แล้วจึงได้กราบทูลเรื่องนี้กับพระพุทธองค์ให้เสด็จลี้กหนีไปสู่เมืองอื่น แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงเห็นด้วย โดยทรงเห็นว่าเรื่องเกิดขึ้นที่ไหนก็ควรดับมันที่นั่น การไปที่อื่นนั้นไม่ใช่หนทางในการแก้ไขปัญญาที่ถูกต้อง โดยมีบทสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระอานนท์ในเรื่องนี้ว่า

พระอานนท์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชาวเมืองเหล่านี้ย่อมตำ ย่อมบริภาษพวกเรา พวกเราจะไปในที่อื่นจากที่นี่

พระพุทธองค์ เราจะไปไหน อานนท์ ?

พระอานนท์ ไปเมืองอื่น พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ เมื่อพวกมนุษย์ในเมืองนั้นตำอยู่ เราจักไปที่ไหนกันอีกเล่า อานนท์ ?

พระอานนท์ ไปสู่เมืองอื่นแม้จากเมืองนั้น พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ เมื่อพวกมนุษย์ในเมืองนั้นตำอยู่ เราจักไปในที่ไหนกันเล่า ?

พระอานนท์ ไปเมืองอื่นจากเมืองนั้น พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ อานนท์ การทำอย่างนี้ไม่ควร อธิกรณ์เกิดขึ้นในที่ใด เมื่ออธิกรณ์ในที่นั้นสงบระงับแล้ว จึงควรไปในที่อื่น อานนท์ ก็พวกเหล่านั้น คนเหล่าไหนเล่า
ตำ ?

พระอานนท์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกเหล่านั้นทุกคนจนกระทั่งพวกทาสและกรรมกร
ตำ

พระพุทธองค์ อานนท์ เราเป็นเช่นกับช้างตัวก้าวลงสู่สงคราม ก็การอดทนลูกศรอันมาจาก

๔ ทิศ ย่อมเป็นภาระของข้างซึ่งก้าวลงสู่สงครามอันใด ชื่อว่าการอดทนต่อ ถ้อยคำอันคนทุศีลเป็นอันมากกล่าวแล้ว ก็เป็นภาระของเรา ฉะนั้น เหมือนกัน^{๔๓}

และแผนการของพระนางมาคันทิยานั้นล้วนมีเป้าประสงค์ที่พระพุทธองค์ เช่น กรณีการเจาะช่องเล็กๆ ในปราสาทของพระนางสามาวดี ก็มุ่งหวังให้เป็นที่ พระนางสามาวดีพร้อมด้วยสาวใช้นั้นหลงรักในพระพุทธองค์มีใจออกห่างในพระราชา แผนการให้แกงอ่อมไก่โดยนำไปให้พระนางสามาวดีฆ่าแล้วแกงมาถวายพระราชา ก็เพื่อให้โยงไปว่าพระนางสามาวดีและสาวใช้นั้นไม่สามารถแกงไก่มาถวายพระราชาแต่สามารถแกงไก่ถวายพระพุทธเจ้าได้ เป็นต้น ทุกแผนการนั้นมีความแนบเนียน จนแม้แต่พระราชาผู้ทรงฉลาดปราดเปรื่องก็ยังไม่ทรงสามารถล่วงรู้แผนการของพระนางได้

๓.๔.๓ ผลต่อสังคม

ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยานั้นได้ส่งผลกระทบต่อสังคมด้วย คือ เกิดความแตกตื้นกันในเรื่องสังคมเนื่องด้วยมีการตายของคนเป็นจำนวนมาก กล่าวคือ มีการฆาตกรรมพระนางสามาวดีพร้อมด้วยบริวาร ๕๐๐ คน และยังมี การตายของบรรดาญาติๆ ของพระนางมาคันทิยาอีกเป็นจำนวนมาก ที่ได้รับโทษทัณฑ์จากพระราชา สังคมได้แตกตื้นและสร้างความทุกข์ระทมให้เกิดขึ้นแก่บุคคลต่างๆ มากมาย ทั้งบุคคลที่เป็นคนในครอบครัวของญาติพระนางมาคันทิยา บุคคลในครอบครัวของพระนางสามาวดีและสาวใช้

๓.๔.๔ ผลกระทบต่อพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนานั้นย่อมได้รับผลจากความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากบุคคลที่ได้รับผลกระทบส่วนหนึ่งก็เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา คือ พระนางสามาวดีและบริวารสาวใช้ ซึ่งเป็นอุบาสิกาผู้มีจิตตั้งใจความดีมีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา การที่คนดีเหล่านี้ต้องมาจบชีวิตลงท่ามกลางกองเพลิง นับว่าเป็นการสูญเสียบุคลากรทางพระพุทธศาสนา และอาจส่งผลกระทบต่อ การสั่งสอนพระธรรมของพระพุทธเจ้าในกาลต่อมา กล่าวคือ หากมีคำถามว่า ทำดีแล้วได้ดี อาจจะไม่ใช่ตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนเสมอไปเสียแล้ว เพราะขนาดพระนางสามาวดีซึ่งเป็นถึงอัครมเหสีของพระราชา กับทั้งเป็นผู้ตั้งมั่นในคุณงามความดีมาโดยตลอด ยังต้องได้รับวิบากกรรมอันทารุณยิ่งนัก ความดีที่ได้กระทำบำเพ็ญมาทั้งหลายไม่เห็นมาช่วยให้รอดพ้นจากภัยพิบัติได้เลย ประชาชนที่ไม่มีปัญญาส่วนหนึ่งอาจจะสงสัยและอาจเสื่อมคลายในคำสอนในทางพระพุทธศาสนาก็เป็นได้ ซึ่งลักษณะในการเผชิญปัญหาต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนานั้นนิยมใช้ความอดทน ใช้เมตตาไม่นิยมความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา ด้วยเหตุนี้จึงเป็นเหตุในบุคคลที่เป็นมิถิฉาภิภูริอาศัยเหตุนี้ กระทำการได้โดยง่าย

^{๔๓} ดูรายละเอียด ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๑๔-๒๑๕.

โดยจะไม่คิดคำนึงถึงเรื่องบาปบุญคุณโทษ แต่อย่างไรก็ดี แม้จะได้รับผลจากการกระทำบ้าง ท้ายสุด พระพุทธศาสนานั้นก็เป็นฝ่ายรอดพ้นปัญหาวิกฤตไปได้โดยวิธีทางแห่งสันติ

๓.๕ สรุป

พระนางมาคันทิยาเป็นธิดาของมาคันทิยพราหมณ์แห่งแคว้นกุรุ เป็นผู้มึนสติโงมงเงาคนยิ่งนัก เป็นที่ต้องการหมายปองของชายหนุ่มทั้งหลายที่ได้พบเห็น แต่ยังไม่มีผู้ที่เหมาะสม จนครั้งหนึ่ง พราหมณ์ได้เห็นพระพุทธองค์จึงตกลงปลงใจจะมอบถวายธิดานี้ให้ แต่พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธและได้ตรัสเตือนสติให้เห็นความจริงแท้ของสังขารร่างกายแก่พราหมณ์และนางพราหมณี จนเป็นเหตุให้พราหมณ์และภรรยาได้บรรลุนาคามี ส่วนพระนางมาคันทิยานั้นได้ผูกอาฆาตในพระพุทธองค์นับแต่นั้นมา ก่อนที่พราหมณ์และภรรยาจะออกบวชนั้น ได้นำธิดานี้ไปมอบให้อยู่ในความอุปการะของจุฬามาคันทิยพราหมณ์ผู้เป็นน้องชาย ด้วยความที่เป็นผู้มึนสติโงมงเงา พราหมณ์ผู้เป็นอาจึงได้นำตัวเข้าไปถวายแด่พระเจ้าอุเทน และได้ตำแหน่งอัครมเหสี หลังจากนั้น พระนางก็เริ่มเปลี่ยนไป ได้วางแผนระบายความอาฆาตที่คั่งแค้นในใจมานาน โดยได้จ้างให้ชาวเมืองที่มีความเห็นผิดเป็นมิถิลาปฏิวัติ ไปด่าพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยเหล่าพระสาวกขณะเสด็จออกบิณฑบาต ทรงวางแผนการทำร้ายบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า คือ พระนางสามาวดีและบริวาร แต่แผนการทั้งหมดกลับประสบความล้มเหลวด้วยความจริงและความเมตตาของพระนางสามาวดี จนท้ายสุดได้วางแผนลอบปลงพระชนม์พระนางสามาวดีพร้อมด้วยบริวาร หลังจากนั้นพระนางมาคันทิยาพร้อมด้วยญาติๆ ได้ถูกพระเจ้าอุเทนลงทัณฑ์ด้วยวิธีการที่ทารุณให้ตายตกไปตามกัน

ความเป็นผู้มีจิตอาฆาตของพระนางมาคันทิยานั้น มีมูลเหตุมาจากอุปนิสัยส่วนตัวของพระนาง คือ เป็นคนหยิ่งโส ถือร้น เมื่อมีใครทำให้ไม่พอใจก็โกรธและผูกความโกรธต่อบุคคลนั้นไว้ เป็นคนใฝ่สูง มิเจียมตัว จึงเป็นเหตุทำร้ายบุคคลที่ขัดขวางความต้องการของตน เป็นคนมิจิตโหดเหี้ยม ชอบแก้ปัญหิต่างๆ ด้วยความรุนแรง เป็นคนมีมีมารยาเจ้าเล่ห์ หลอกลวง ไม่มีความความซื่อจริง และเป็นผู้มีจิตริษยา ไม่มีจิตชื่นชมยินดีต่อบุคคลอื่น อุปนิสัยที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นมูลเหตุที่นำไปสู่ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา

ความเป็นผู้มีจิตอาฆาตมีมูลเหตุมาจากอุปนิสัยส่วนตัวของพระนาง คือ เป็นคนหยิ่งโส ถือร้น เมื่อมีใครทำให้ไม่พอใจก็โกรธและผูกความโกรธต่อบุคคลนั้นไว้ เป็นคนใฝ่สูง มิเจียมตัว จึงเป็นเหตุทำร้ายบุคคลที่ขัดขวางความต้องการของตน เป็นคนมิจิตโหดเหี้ยม ชอบแก้ปัญหิต่างๆ ด้วยความรุนแรง เป็นคนมีมีมารยาเจ้าเล่ห์ หลอกลวง ไม่มีความความซื่อจริง และเป็นผู้มีจิตริษยา ไม่มีจิตชื่นชมยินดีต่อบุคคลอื่น อุปนิสัยที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นมูลเหตุที่นำไปสู่ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา มูลเหตุแห่งความอาฆาตของพระนางมาคันทิยานั้นมี ๒ ปัจจัย คือ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในประกอบด้วย จริต โดยพระนางมาคันทิยานั้นเป็นผู้มีราคะจริต โทสะจริต โมหะจริต

และวิตกจริต เป็นพื้นเพนิสัยของพระนาง กับทั้งมีอุปนิสัยอย่างประการที่เป็นเครื่องสนับสนุนให้เกิดความอาฆาต คือ ความหยิ่ง ความใฝ่สูงมีเจียมตัว ความมีจิตใจโหดเหี้ยม ความมารยาเจ้าเล่ห์ และความเป็นผู้มีจิตริษยา และระดับสติปัญญา ซึ่งพระนางนั้นเป็นผู้ไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ เป็นผู้มีมิจฉาทิฎฐิ จึงจัดว่าเป็นปทปรมะ ส่วนปัจจัยภายนอกนั้น ประกอบด้วย การอบรมเลี้ยงดู พระพุทธดำรัสอันเป็นเหตุให้พระนางผูกความอาฆาตในพระพุทธองค์และสภาพแวดล้อมในขณะนั้นที่เอื้อต่อการเกิดความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา ผลกระทบที่เกิดจากความอาฆาตของพระนางมาคันทิยามีทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น สังคมและพระพุทธศาสนา

บทที่ ๔

วิเคราะห์ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาตามแนวพระพุทธศาสนา

ผลกระทบของอาฆาตเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัยหลายอย่าง และส่งผลกระทบต่อสร้างความเสียหายที่ร้ายแรงทั้งต่อผู้กระทำ และส่งผลกระทบต่อผู้อื่นในวงกว้างกรณีพระนางมาคันทิยา ความอาฆาตมักเกิดขึ้นกับผู้มักโกรธ และชอบผูกโกรธไว้ คนที่มีความอาฆาตมากสภาพจิตใจเป็นอกุศลมาก เมื่อแสดงกิริยาแห่งความอาฆาตออกมาภายนอกจึงทำให้มีผลกระทบสร้างบรรยากาศที่เป็นพิษให้กับสังคมได้รับความเดือดร้อนมาก

๔.๑ วิเคราะห์เหตุของการเกิดความอาฆาต

เหตุแห่งผลกระทบ เพียงเพราะพระนางมาคันทิยาได้รับการตำหนิจากพระพุทธองค์ที่ทรงตรัสกับมาคันทิยาพราหมณ์ทำนองว่า ธิดาของท่าน เต็มไปด้วยมูตรและกัริส เราไม่ปรารถนาจะถูกต้องธิดาของท่านนี้แม้ด้วยเท้า

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ใจพระนางมาคันทิยาเกิดโทสะโกรธแค้นอย่างแรงต่อพระพุทธองค์ และผูกอาฆาตไว้ นางได้แสดงจริตตนออกมาให้เห็นได้ชัด คือราคะ โทสะ และส่งผลกระทบต่อตัวนางเองโดยตรงทำให้เกิดโมหะเพิ่ม จนมีรู้จักแยกแยะชั่วดีสิ่งใดควรไม่ควร บุคคลที่มีจิตร้อนแรงมากเช่น พระนางมาคันทิยานี้ จึงส่งผลกระทบทั้งตน และสู่วงกว้างให้เสียหายมาก มูลการเกิดความอาฆาตเกิดมาจากอกุศลธรรม ๓ ประการ คือ ราคะ โทสะ และโมหะ (รวมโลภะด้วย)

๑. ราคะ บุคคลที่เป็นราคะจริต กรณีพระนางมาคันทิยา ย่อมทำให้เหยื่อติดใจในอารมณ์เมื่อได้เสพสมแล้วทำให้จิตใจไม่ห่อเหี่ยว หมายถึงเมื่อบุคคลได้เสพในสิ่งที่ตนต้องการแล้วย่อมสมใจ เพราะได้สนองต่อความอยาก จิตใจจึงไม่ห่อเหี่ยว มีแต่ความร่าเริงยินดี แต่เป็นอกุศลธรรม เป็นความร่าเริงยินดีในการได้สนองราคะของตน มีความกำหนัดจัดในกามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ประเด็นต่อมาบุคคลมีเป็นราคะจริตย่อมทำให้เหยื่อติดใจในอารมณ์ กรณีพระนางมาคันทิยา เนื่องจากนางเป็นคนมีรูปโฉมที่งดงาม พระนางจึงเป็นที่หมายปองต้องติดใจในอารมณ์ของบุรุษเมื่อได้พบเห็น แต่เป็นเหยื่อให้ติดใจในอารมณ์สำหรับบุรุษผู้ต้องการเสพกามเท่านั้น ส่วนพระพุทธองค์แม้แต่ฝ่าพระบาทก็ยังไม่ทรงแตะ ดั่งในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์กล่าวไว้

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมโดยประการต่างๆ เพื่อสํารอราคะ เพื่อสร้างความเมา เพื่อดับความกระหาย เพื่อถอนความอาลัย เพื่อตัดวิภูษะ เพื่อความสิ้นตัณหา เพื่อคลายความกำหนัด

เพื่อดับทุกข์ เพื่อนิพพาน^๑ ในกรณีพระนางมาคันทิยา จิตของพระนางถูกฉาบทาด้วยราคะ และเป็นเหยื่อล่ออารมณ์สำหรับบุรุษผู้มีกิเลสหนา เมื่อได้สัมผัสรูปโฉมของนางด้วยสายตา โดยปกติบุคคลที่มีราคะจริตมักชอบในความสวย ความงาม ยิ่งพระนางมาคันทิยาด้วยแล้ว เป็นเหยื่อที่ล่ออารมณ์บุรุษได้เป็นอย่างดี จนยากที่จะข่มจิตให้หยุดในอารมณ์นั้นได้

๒. โทสะ บุคคลที่มีโทสะจริต เช่น พระนางมาคันทิยาเป็นคนไม่มีเยื่อใย มีความคิดประทุษร้ายที่ร้ายแรงต่อพระพุทธองค์แบบไม่เหลือเยื่อใย หมายความว่า ไม่เหลือเยื่อใยแห่งจิตที่มีความเมตตาให้ตนเองและพระพุทธองค์ ในการลดความอาฆาตแค้นแม้แต่น้อย แม้พระพุทธองค์จะทรงมีเจตนาตรัสธรรมเพื่อเตือนสติก็ตาม แต่เนื่องจากพระนางมาคันทิยามีโทสะมากเป็นมูลอยู่ในจิตใจ จึงไม่มีสติระลึกรู้ในขณะนั้นได้ มีแต่เพิ่มความร้อนแรงกระตุ้นโทสะให้โกรธแค้นเพิ่มขึ้นไปอีก ผลเสียหายจึงตามมามาก ดังที่ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “พราหมณ์ ข้อที่เขากล่าวหาเรานั้นมีมูลอยู่ เพราะเราสอนให้ทำลายราคะ โทสะ โมหะ ตลอดถึงให้ทำลายบาปอกุศลธรรมต่างๆ^๒ จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์สอนให้ทำลาย เพราะโทสะเป็นโทษมาก หากบุคคลใดสั่งสมไว้บ่อยๆ จิตย่อมเกรี้ยวกราดและร้ายแรง จนคุมสติตนเองไม่อยู่ เช่น พระนางมาคันทิยาที่อาฆาตแค้นพระพุทธองค์ แม้แต่เยื่อใยแห่งความเมตตา ก็ไม่มีเหลืออยู่ในจิตใจ

๓. โมหะ บุคคลผู้มีจิตเป็นโมหะหรือโมหะจริต กรณีพระนางมาคันทิยาเป็นคนที่มีสภาพจิตไม่ตั้งมั่น หมายความว่า เป็นจิตที่ไหวหวั่นง่าย เหตุผลเพราะสภาพจิตไม่ได้ฝึก เมื่อไม่ได้ฝึกในด้านปัญญามาก่อน จิตจึงไม่หยั่งลงที่มั่นคงในอารมณ์ เกล็ดอกลาดตาขาวอ่อนไหวหวาดระแวงหลงไม่รู้ตามความเป็นจริง เช่น พระนางมาคันทิยา พระพุทธองค์ทรงตรัสตามความเป็นจริงของธรรมของผู้ละแล้ว เต็มใจขาดแล้วซึ่งกิเลสทั้งหลาย แม้รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ต่อให้พระนางมาคันทิยาจะงามเพียงใด ตามความธรรมดาของผู้หลุดพ้นแล้ว เช่น พระพุทธองค์ย่อมไม่ต้องการจึงปฏิเสธ และกล่าวตามธรรมที่เป็นจริงนั้น แต่สำหรับพระนางมาคันทิยาเป็นคนที่มีโมหะจริตอยู่แล้วนางจึงแสดงความโกรธและผูกอาฆาตต่อพระพุทธองค์อย่างรุนแรง โมหะ เรียกอีกอย่างว่า อวิชชา

๔.๑.๑ วิเคราะห์การแสดงออกถึงความอาฆาต

ความอาฆาตนั้นเกิดจากเหตุปัจจัย และเหตุเกิดที่สำคัญแห่งความอาฆาต คือความโกรธ และการแสดงออกถึงความอาฆาต พระนางมาคันทิยาเป็นคนบกพร่องในเรื่องสติสัมปชัญญะ เป็นคนโกรธง่ายและร้อนแรง เมื่อได้รับผัสสะที่ไม่ชอบใจ ความอาฆาตจึงมีการแสดงออกมา ดังนี้

^๑ วิ. มหา. ๑/๓๘/๒๖.

^๒ วิ. มหา. ๑/๖/๔.

๑. ปฏิฆะ ความขัดใจแค้นเคือง ความกระทบกระทั่งแห่งจิต เรียกว่า “ปฏิฆะ” ทำให้จิตหงุดหงิดด้วยอำนาจโทสะ อันเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการก่อตัวของไฟอาฆาตแค้น และไม่สามารถระงับให้หายได้ จากนั้นสภาพจิตพระนางมาคันทิยาจึงพัฒนาไปเป็นความโกรธที่เป็นเชื้อแห่งความอาฆาตเพิ่มที่มีความรุนแรงเรียกว่า “โกธะ” อันเป็นความโกรธที่เกรี้ยวกราดร้ายกาจ

๒. โกธะ เป็นความโกรธที่รุนแรงที่สุด พระนางมาคันทิยาจึงได้ผูกความโกรธไว้แน่นในอารมณ์ที่ไม่ชอบใจนั้น ความโกรธรุนแรงที่ผูกใจเจ็บไว้นี้ เรียกว่า “อุปนาหะ”

๓. อุปนาหะ เป็นอาการที่เข้าไปผูกจิตโกรธไว้ เพื่อรอการแก้แค้นเมื่อได้โอกาสที่เรียกว่า “อาฆาต” กรณีพระนางมาคันทิยานั้น ความอาฆาตเริ่มต้นเมื่อคราวที่บิดาได้นำไปถวายพระพุทธรองค์ และได้รับการปฏิเสธรพร้อมทั้งพระพุทธรองค์ได้ตรัสพระคาถา เพื่อเตือนสติให้พระนางมาคันทิยาได้เห็นความจริงของกายสังขารที่ไม่สะอาด แต่เนื่องจากพระนางมาคันทิยาเป็นผู้มีปัญญาทรมจึงไม่มีการพิจารณาเห็นจริงตามนั้น กลับเห็นเป็นเรื่องของการเหยียดหยาม ทำให้เกิดความอับอาย ต่อหมู่มหาชนจำนวนมากที่ได้ร่วมอยู่ในครั้งนั้นด้วย

พระนางมาคันทิยาแสดงออกถึงความอาฆาตมา โดยเร็วและรุนแรงนั้น ไม่เพียงแต่ทำให้เห็นถึงความอาฆาตเท่านั้น และเป็นผลมาจากพระนางมีมิถิฉาทิฏฐิทางใจ ด้วยเหตุนี้ นางจึงได้แบ่งปันให้ชาวเมืองได้มีส่วนร่วมในการทำชั่วด้วย โดยมีการวางแผนการใส่ร้ายพระนางสามาวดี แต่ไม่สำเร็จ จึงหันกลับมาวางแผนทำร้ายพระพุทธรองค์ ด้วยการจ้างชาวเมืองที่เป็นมิถิฉาทิฏฐิไม่เลื่อมใสในพระรัตนตรัยอยู่แล้ว ซึ่งมีทั้งผู้ชาย ทาส และกรรมกรต่างๆ บุคคลเหล่านั้นล้วนมุ่งทำไปเพียงเพื่อเห็นแก่ค่าจ้าง โดยมีการสรรหาค่าตัวด้วยวัตถุ ๑๐ ประการ คือ เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นพาล เจ้าเป็นบ้า เจ้าเป็นอูฐ เจ้าเป็นวัว เจ้าเป็นลา เจ้าเป็นสัตว์นรก เจ้าเป็นสัตว์เดรัจฉาน สุนัขของเจ้าไม่มี เจ้าหวังได้ทุกดีอย่างเดียว การแสดงออกด้วยกรรมอันหนักเช่นนี้ เพราะพระนางมาคันทิยาเป็นผู้ชกชวน จึงทำให้ชาวเมืองต้องทำกรรมชั่วด้วย

พฤติกรรมทางกายที่แสดงออกมาระหว่างบิดามารดากับพระนางมาคันทิยานั้น เกิดมาจากเหตุ ๖ ประการ คือ โลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งธรรม ๓ ประการนี้ ทำให้พฤติกรรมทางกายของพระนางมาคันทิยาแสดงออกมา โดยความอาฆาตซึ่งเป็นไปในทางอกุศล นางจึงประกอบกรรมชั่วทางกาย วาจา และจิตใจที่รุนแรง ส่วนบิดามารดาของนางนั้น แสดงออกมาเช่นกันแต่เป็น อโลภะ อโทสะ และอโมหะ นี้เป็นบ่อให้เกิดเป็นกุศลทางจิต และทั้ง ๒ ท่านได้สำเร็จธรรม หลังจากที่พระพุทธรองค์ทรงเมตตาบำรุงแสดงธรรมจบ จนทำให้มาคันทิยาพราหมณีและภรรยาได้ตั้งอยู่ในอนาคามีผลเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาได้ จะเห็นถึงประเด็นที่แตกต่างดังกล่าวได้อย่างชัดเจน

การแสดงความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาถึงกับวางแผนเองไปใส่ไว้ในโพรงพินของพระเจ้าอุเทนหมายใส่ร้ายพระนางสามาวดี และทำทำเป็นหวังดีเตือนพระเจ้าอุเทน เมื่อนั้นได้ออกมาพร้อมทั้งทรงตำพระราชาว่าเป็นผู้โง่เขลาไม่เชื่อคำเตือนของตน กับทั้งทรงตำพระนางสามาวดีและ

บริวารอย่างรุนแรง การแสดงนี้เป็นแผนลวงของพระนางมาคันทियाที่หมายปองทำร้ายพระนางสามาวดี จนทำให้พระเจ้าอุเทนต้องมีแนวร่วมแสดงอารมณ์โกรธต่อพระนางสามาวดีไปด้วย จึงใช้ธนูยิงด้วย ลูกศรอาบยาพิษด้วยหมายปองปลิดชีพพระนางสามาวดี แต่ลูกศรได้ย้อนกลับมาโดนพระเจ้าอุเทนแทน กรรมต้องสนองด้วยกรรม เป็นการให้ทุกข์แก่ท่านทุกข์นั้นถึงตัว เป็นแรงอาฆาตให้โทษ เมื่อมองในด้าน คุณธรรมแล้ว เนื่องจากพระนางสามาวดีเป็นผู้ถือศีลมีจิตใจที่บริสุทธิ์ ลูกธนูอาบพิษจึงไม่สามารถทำร้ายพระนางได้ แต่มาพินาศเพราะไฟอาฆาตพระนางมาคันทियाแทน

ความอาฆาต ที่พระนางมาคันทियाได้แสดงออกลามไปสู่บุคคลอื่น โดยเฉพาะกับพระนางสามาวดี และพวกบริวารทั้งหลาย พระนางมาคันทियाได้วางแผนวางเพลิงและจุดไฟเผาทำให้พระนางสามาวดีและบริวารได้รับความพินาศกันหมด เพราะไฟอาฆาต ดังในอรรถกถากล่าวไว้ว่า ความอาฆาต เมื่อมาถึงจุดสุกงอมแล้ว ทำให้พระนางมาคันทियाเลือกวิธีการที่รุนแรงที่สุด มีผลกระทบอย่างกว้างขวาง มีการวางแผนปลงพระชนม์พระนางสามาวดีพร้อมด้วยบริวาร โดยแจ้งแผนการนี้กับอาของพระนาง คือ จูฬมาคันทियพราหมณ์ เมื่อเตรียมการเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ในวันที่พระราชาเสด็จประพาสอุทยาน ได้ให้อาของตนปิดประตูปราสาทของพระนางสามาวดี โดยขังหญิงทั้งหลายให้อยู่ภายในปราสาท โดยให้เหตุผลที่ทำเช่นนี้ว่า เป็นพระดำรัสของพระราชา หลังจากนั้นได้นำผ้าชุบน้ำมันนำไปพันกับเสา แล้วจุดไฟเผา ไฟได้ไหม้ลุกลามไปทั่วปราสาท เป็นเหตุให้บุคคลภายในนั้นถูกไฟคลอกตายหมด^๓

ประเด็นดังกล่าว ในขณะที่พระนางสามาวดีอยู่ในกองเพลิงนางได้ข่มจิตตนเอง และสอนบริวารว่า ไม่ให้ต่อ ยอดความอาฆาตโกรธแค้นต่อกับพระนางมาคันทिया แสดงให้เห็นได้ว่า จิตของพระนางสามาวดี ได้ฝึกขันธ์กับเมตตาขั้นสูง คือ เมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม และเมตตา मनกรรม ที่อยู่ในระดับขั้นสูงระดับอุกฤษฏ์ก็อาจกล่าวได้ ขณะไฟที่กำลังไหม้ร่างไปที่ละน้อยๆ แต่ใจพระนางก็ใช้ขันธ์ข่มฝึกจิตบำเพ็ญธรรมไปด้วย ถ้าหากคนปกติธรรมดาจะทำเช่นพระนางสามาวดีไม่ได้ คงต้องร้องส่งเสียงทูลทูลรายเพราะความทรมานจากไฟเผานั้นอย่างที่สุด แต่พระนางสามาวดีขนาดโดนไฟเผาแล้วยังมีสติมาเตือนพวกบริวารไม่ให้โกรธ อาฆาตแค้นกับพระนางมาคันทियाอีก แม้แต่ชีพจะสิ้นไปในกองเพลิงก็ตาม นี่แสดงให้เห็นถึงสภาพจิตที่มีความมั่นคงในศีลของพระนางสามาวดีที่สามารถประคองสติ และสัมปชัญญะ ของตนให้ดำรงอยู่ได้เป็นอย่างดียิ่ง ทั้งๆ ที่ตนก็รู้ว่าภัยกำลังมาถึงตัวและบริวารทั้งหลายอยู่ก็ตาม และการแสดงออกดังกล่าวนี้ล้วนได้รับมาจากการฝึกจิตตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ของพระนางสามาวดีและบริวารโดยตรง

^๓ ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๒๒.

๔.๑.๒ วิเคราะห์ผลของความอาฆาต

ผลกระทบของความอาฆาต มีความร้ายแรงมากแม้จะเริ่มต้นจากจุดที่ไม่มาก หรือจากบุคคลคนหนึ่ง แต่ผลของความอาฆาตกระทบทั้งในและนอก จนบางอย่างมากเกินไปที่จะเยียวยาได้ แบ่งประเด็นวิเคราะห์ออกเป็น ๔ ประเด็น ดังนี้

๑. ความอาฆาตที่มีผลกระทบต่อตนเอง

ความอาฆาตที่มีผลกระทบต่อตนเอง ผลกระทบต่อตนเอง ความอาฆาตกรรมของพระนางมาคันทิยานันท์ ทำให้จิตใจไม่หิริและโอตตปปะ คือไม่ละอายต่อการกระทำความชั่ว และไม่มีความเกรงกลัวต่อบาปที่จะให้ผลตามมา ทำให้จิตเกรี้ยวกราดขาดสติ ย่อมปล่อยให้จิตใจถูกครอบงำด้วยราคะ โทสะ และโมหะที่ร้ายแรงมีดมืด จิตที่ไม่เคยโกรธถูกสั่งสมให้มักโกรธ ขาดความหน้าเชื่อถือต่อตนเองให้เสื่อมลง สีน่าย่อมไม่ผ่องใส ชีวิตเป็นอัมพมกล ทำให้จิตถูกอุปกิเลสเกาะติดใจไว้ให้เศร้าหมอง เป็นนิเวศธรรมที่กั้นกระแสน้ำใจไม่ให้เจริญในความดี และเป็นอุปสรรคต่อการบำเพ็ญธรรม

สำหรับผู้ที่กำลังฝึกบำเพ็ญตบะทางจิตหากเป็นผู้มีความอาฆาตมักโกรธ และยึดถือในตบะนั้น ถือว่าเป็นอุปสรรคที่ส่งผลกระทบต่อตนเองโดยตรง ดังในพระสูตรตันตปิฎก กล่าวไว้ว่า บุคคลผู้บำเพ็ญตบะ เป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธไว้ ข้อที่บุคคลผู้ บำเพ็ญตบะ เป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธไว้ นี้แลเป็นอุปกิเลส ของบุคคลผู้บำเพ็ญตบะ^๔ ผลของความอาฆาตเกิดแต่กรรมชั่ว บุคคลใดทำกรรมชั่วส่งผลให้ตนเองเป็นอันดับแรก คือได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำชั่ว เพราะสร้างเหตุชั่วและผลที่เป็นก้อนแห่งกรรมอาฆาตที่มีพลังนั้น ไม่เพียงแต่ส่งผลชาติปัจจุบันเท่านั้น ยังเป็นแรงเหวี่ยงผลักดันจิตให้ตกไปสู่ที่ชั่วและภพภูมิที่ต่ำได้ด้วย เหตุเพราะตัวบุคคลประกอบความชั่วด้วย กายกรรม วาจากรรม และมโนกรรมที่เป็นบาป

การคิดบาปด้วยจิตอาฆาต เป็นผลที่เกิดจากตนเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ ตัวบุคคลจึงต้องเป็นผู้ที่มีความละเอียดอ่อนและเข้าใจสภาพธรรมตามความเป็นจริงว่า ทุกชีวิตที่ยังไม่ได้เป็นพระอนาคามี ยังต้องมีความโกรธแน่นอน แต่ถ้าเพียงโกรธแล้วดับไป ไม่คิดที่จะต่อยอดความโกรธซ้ำอีก การผูกโกรธอาฆาตแค้นก็ไม่เกิด แต่สำหรับผู้มักโกรธอาฆาตสังขารชั้นก็จะปรุงแต่ง คือปรุงให้จิตเป็นบาปเพราะความอาฆาตแค้น โกรธเคืองที่คิดจะประทุษร้าย ปองร้ายต่อผู้อื่น เป็นการทำบาป สร้างเหตุที่ไม่ดีกับผลความอาฆาตนี้ กระทบต่อตนเองโดยตรงอยู่ ๒ ประเด็น เรียกว่า สังขาร คือ

๑) ส่งผลกระทบต่อรูปสังขาร ผลกระทบต่อรูปสังขาร เช่น ทำให้ธาตุแปรรวนร่างกายเป็นทุกข์ทางกาย เลือดลมเสียสภาพความสมดุล ส่งผลทำให้ร่างกายต้องได้รับความเจ็บป่วยไม่สบายไปด้วย กินไม่ได้นอนไม่หลับ เมื่อร่างกายเจ็บป่วยต้องมาเสียเวลาในการเยียวยารักษาธาตุชั้นอื่น นี้เรียกว่า เป็นการส่งผลกระทบต่อรูปสังขาร

^๔ ที. ปา. (ไทย) ๓/๖๓/๔๓.

๒) ส่งผลกระทบต่อนามสังขาร เช่น จิตย่อมปรุงบาปไม่หยุดซ้ำแล้วซ้ำเล่า เพราะจิตได้จำอารมณ์แห่งความอาฆาตนั้นไว้มาก ความอาฆาตที่ผูกไว้ด้วย “อุปนาหะธรรมฝ่ายอกุศล” จึงกระตุ้นจิตให้ปรุงบาปบ่อยๆ และกระทบต่อจิตตนเองบ่อยๆ นี่คือผลกระทบต่อตนเองที่เรียกว่า นามสังขาร เพราะเป็นจิตปรุงแต่ฝ่ายบาปมากกรณีพระนางมาคันทิยา จึงเป็นความอาฆาตที่ส่งผลกระทบต่อตนเองเป็นอันดับแรกในทุกๆ ดวงจิต เมื่อความอาฆาตกำเริบ กล่าวโดยสรุปแล้วผลกระทบที่เกิดขึ้น และพระนางมาคันทิยาได้รับต่อตนเอง คือ

- (๑) จิตใจเร่าร้อนอยู่ไม่เป็นสุข เพราะแรงอาฆาต
- (๒) ปิดกั้นบุญกุศลต่างๆ เนื่องจากความอาฆาต
- (๓) เสื่อมลาภ ท้ายสุดพระนางหมดสิ้นทุกอย่าง
- (๔) เสื่อมญาติบริวาร ท้ายสุดญาติทั้งหลายก็ได้รับภัยพิบัติด้วย
- (๕) ได้รับแต่คำนิินทา สาปแช่ง อันเนื่องจากความโหดร้ายที่กระทำต่อบุคคลอื่น
- (๖) ได้รับทั้งความทุกข์กายและทุกข์ใจ
- (๗) มีทุกข์ที่เป็นที่ไปในเบื้องหน้า อันเนื่องมาจากการก่อกรรมในความอาฆาตแค้น อันหยาบ

ซ้ำ ในพระพุทธศาสนาจึงกล่าวไว้ว่า สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม ดังกล่าว

๒. ความอาฆาตที่มีผลกระทบต่อผู้อื่น

ผลกระทบที่มีต่อพระนางสามาวดีและบริวาร เพราะพระนางสามาวดีนั้นจำต้องได้รับผลกระทบด้วย เนื่องจากพระนางพร้อมด้วยบริวารได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ผลความอาฆาตมีพลังมาก สามารถส่งผลกระทบต่อสังขารภายนอกมาก ทั้งสิ่งที่มองเห็นได้ด้วยตาและสิ่งที่มองไม่เห็น หมายความว่า ผลความอาฆาต ส่งผลเสียหายไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแม้กระทั่งมนุษย์และเทวดาทั้งหลายด้วย ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า

ภิกษุใด เป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธไว้ ภิกษุนั้น ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระศาสนา ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระธรรม ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระสงฆ์ อยู่และไม่ทำสิกขาให้บริบูรณ์ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรง ในพระศาสนา ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระธรรม ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระสงฆ์ และไม่ทำสิกขาให้บริบูรณ์นั้น ย่อมก่อวิเวทให้เกิดขึ้นในสงฆ์ ซึ่งเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^๕

^๕ คุรยละเอียดเพิ่มใน วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๓.

ผลของความอาฆาตที่มีความกระทบต่อผู้อื่น กรณีพระนางมาคันทิยา เช่น ผลกระทบที่มีต่อญาติ บรรดาญาติๆ ของพระนางสามารถดีทั้งหมด นางไม่มีความเคารพ ขาดความยำเกรงต่อพระรัตนตรัย ทำความวิวาทต่อผู้อื่น ไม่ทำสิ่งที่เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลต่อกัน เพราะใจไม่มีความเอื้อเพื่อ สร้างความอุ่นใจอาฆาตต่อพระพุทธองค์ สร้างความเดือดร้อนให้กับพระเจ้าอุเทน ได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก เนื่องจากการกระทำของพระนางมาคันทิยา คือ พระองค์ต้องทรงห่วงใยหลายครั้งกับแผนการของพระนางมาคันทิยา และสร้างผลกระทบให้พระนางสามารถดีพร้อมด้วยบริวารทั้งหลายจนถึงแก่ความตาย

ผลของความอาฆาตนี้เป็นการหว่านเมล็ดแห่งกรรมด้วยเจตนาที่เลวร้ายสู่ผู้อื่น ทำให้ได้รับความเดือดร้อนกันอย่างกว้างขวาง ผลของความชั่ว คือ ความอาฆาตจึงเป็นพิษเป็นโทษมาก พิษภัยกรณีพระนางมาคันทิยาส่งผลกระทบต่อผู้อื่นเป็นการสร้างภัยความเดือดร้อนให้เขาด้วยการเบียดเบียน มีเรื่องของพระทัฬหาลลบุตรไปเบียดเบียนสร้างความเสียหายส่งผลกระทบต่อภิกษุณีชื่อ เมตติยา ด้วยการทำชั่วไปข่มขืนนาง ดังในพระวินัยปิฎกกล่าวว่า

ภิกษุณีเมตติยาถามว่า “พระคุณเจ้า ดิฉันจะอย่างไร จะช่วยได้ด้วยวิธีไหน” ภิกษุทั้งสองตอบว่า “มาเถิด น้องหญิง เธอจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้ว จงกราบทูลพระผู้มีพระภาค อย่างนี้ว่า “พระพุทธเจ้าข้า เรื่องนี้ไม่สมควร ไม่เหมาะสม ทิศที่เคยปลอดภัยก็กลับมีภัย ที่ที่ไม่เคยมีเสนียดจัญไรก็กลับมีเสนียดจัญไร ทิศที่ไม่เคยมีอุปัทวะก็กลับมีอุปัทวะ ในที่ที่ไม่เคยมีลม ก็กลับมีลมแรง น้ำก็ดูเป็นเหมือนน้ำร้อนขึ้นมา หม่อมฉันถูกพระ ทัฬหาลลบุตรข่มขืน”^๖

แสดงให้เห็นว่าไม่ว่าจะเป็นความอาฆาต หรือการคิดเบียดเบียนผู้อื่นโดยการกระทำต่างๆ ย่อมส่งผลกระทบให้ถึงแก่ความเสียหายทั้งสิ้น ประเด็นดังกล่าวนี้ สำคัญตรงที่มีจิตเจตนา เช่น กรณีพระนางมาคันทิยา มีเจตนาร้าย และกระทำการกรรมชั่วด้วยการวางเพลิงเผาพระนางสามารถดีพร้อมด้วยบริวารทั้งหลาย ส่วนพระทัฬหาลลบุตรที่ข่มขืนภิกษุณีก็เช่นกัน เพราะมีเจตนาร้าย แต่ระหว่างพระทัฬหาลลบุตรกับพระนางมาคันทิยานี้ แม้ลักษณะการกระทำกรรมแตกต่างกัน แต่รากเหง้าของความชั่วเกิดมาจากที่เดียวกัน คือ จิตเป็นอกุศลที่เรียกว่า โลภะ โทสะ และโมหะ เป็นกรรมที่ทำเพื่อสนองความอยากของจิตที่เป็นตัณหาคล้ายกัน แต่เมื่อกล่าวรวมยอดให้สั้นเรียกว่า ตันจิตเป็นบาปทั้งคู่ พระนางมาคันทิยา มีจิตความอาฆาตมาก ตันจิต (เจตนา) จึงเป็นบาปมาก

๓. ความอาฆาตที่มีผลกระทบต่อสังคม

พระนางมาคันทิยาถูกแวดล้อมด้วยสังคมที่ยกย่องสรรเสริญ เนื่องจากได้เป็นพระมเหสีของพระเจ้าอุเทน และได้รับความสะดวกสบายทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นที่อยู่อาศัยพร้อมทั้งคนรับใช้ต่างๆ

^๖ วิ. มหา. (ไทย) ๑/๓๘๔/๔๑๗.

ภายในพระราชวัง แต่เนื่องจากพระนางมาคันทิยาเป็นคนที่มีความใจอ่อนไหวมากโกรธง่าย ชอบอิจฉา ริษยา อาฆาตแค้นต่อผู้อื่น พระนางจึงให้ทุกขโโทษต่อสังคมไม่น้อย ความอาฆาตที่ส่งผลกระทบต่อสังคม แบ่งเป็น ๒ ประเด็น คือ ความอาฆาตที่ส่งผลกระทบต่อสังคมสงฆ์ และสังคมฆราวาส

๑. ความอาฆาตที่ส่งผลกระทบต่อสังคมสงฆ์ เริ่มจากพระนางมาคันทิยาผูกอาฆาตพยาบาทต่อพระพุทธองค์ การแสดงออกถึงความอาฆาตนั้นเป็นการเริ่มต้นที่ใจของพระนางมาคันทิยาก่อน โดยที่พระนางได้เกิดโทสะ มีความโกรธแต่พระพุทธองค์อย่างร้ายแรง แต่ไม่สามารถที่จะทำการใดได้ เนื่องจากยังไม่ถึงกาลอันเหมาะสม จุดเริ่มต้นนี้พระนางจึงได้ผูกโกรธและผูกความอาฆาตซึ่งเป็นไฟ ความแค้นไว้ในใจ เพื่อจิ้งหระโศกในการแก้แค้นในกาลภายหน้า และพระนางมาคันทิยาได้ดำริในใจของนางขณะนั้นว่า “เอาเถอะ เราอาศัยความถึงพร้อมด้วยชาติ ตระกูล ประเทศ โภคะ ยศและวัยของตน ได้ภักดาเห็นปานนั้นแล้ว จักรู้กรรมอันควรทำแก่สมณโคดม”^๗

การส่งผลกระทบต่อสังคมสงฆ์ พระนางมาคันทิยา ได้พยายามกระทำความเดือดร้อนให้ทุกวิถีทางที่นางเห็นว่า เมื่อสร้างสถานการณ์แล้วจะทำให้ทั้งพระสมณโคดม และหมู่สงฆ์จะต้องได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงและทนอยู่ไม่ได้แน่นอน เช่น พระนางมาคันทิยากล่าวร้ายพระนางสาวาวดีที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์และหมู่สงฆ์ โดยเห็นพระนางสาวาวดีพาบริวารไปทำความดีถวายการอุปัฏฐากด้วยปัจจัย ๔ แต่แทนที่พระนางมาคันทิยาจะชื่นชมยินดีด้วยการทำที่เป็นกุศลความดีนี้ กลับคิดหาเล่ห์เพื่อทำร้ายนางสาวาวดีพร้อมด้วยบริวาร โดยคิดวางแผนการร้ายอีกว่า “พระสมณโคดม ชื่อว่ามาแล้วสุนครนี้ บัดนี้เราจักรู้กรรมที่ควรทำแก่พระสมณโคดมนี้ แม้หญิงเหล่านี้ก็เป็นอุปัฏฐายิกาของพระสมณ โคดมนี้ เราจักรู้กรรมที่พึงทำแม่แก่หญิงเหล่านี้”^๘ จึงใส่ร้ายโดยการไปฟ้องพระเจ้าอุเทน พระเจ้าอุเทนฟังเหตุผลแล้วยังไม่เชื่อ แต่พระนางมาคันทิยาจึงกล่าวร้ายถึง ๓ ครั้งแล้วพาไปดูในช่องรูเล็กๆ ตามผนังห้องที่นางมาคันทิยาได้เตรียมการไว้และได้ถามพวกหญิงผู้เป็นบริวารของพระนางมาคันทิยาซึ่งคนมีจฉาปฏิภูมียอยู่แล้ว ครั้นพอทรงได้ทราบความจริงนั้นแล้วก็มีทรงพิโรธต่อหญิงเหล่านั้นเลย ชำยยังทรงให้ช่างทำหน้าต่างแทนการทำช่องเล็กๆ ไว้ทอดพระเนตรอีก

เมื่อแผนการใส่ร้ายของพระนางมาคันทิยาไม่สำเร็จ จึงเปลี่ยนมาแผนทำร้ายพระพุทธองค์ โดยจ้างชาวเมืองผู้เป็นมิจฉาปฏิภูมิมุ่ศรัทธาในพระรัตนตรัย มีทั้งชาย หญิง ทาส และกรรมกร โดยให้สรรหาคำด่าด้วยวัตถุ ๑๐ ประการ เช่น เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นพาล เจ้าเป็นบ้า เจ้าเป็นอูฐ เจ้าเป็นวัว เจ้าเป็นลา เจ้าเป็นสัตว์นรก เจ้าเป็นสัตว์เดรัจฉาน สุนัขของเจ้าไม่มี เจ้าหวังได้ทุกดีอย่างเดียว คำด่าดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อหมู่สงฆ์เป็นอย่างมาก เมื่อชาวเมืองที่รับจ้างด่าได้ออกไปเที่ยวตระเวนด่าพระพุทธองค์พร้อมด้วยพระสาวกทั่วสังคมสงฆ์จึงเดือดร้อน จนกระทั่งพระอานนท์ซึ่งเป็นพุทธอุปัฏฐาก

^๗ ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๕.

^๘ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๕.

ได้ประสบกับเหตุการณ์ขณะนั้นอย่างหนัก แล้วได้กราบทูลเรื่องนี้กับพระพุทธรองค์ โดยขอให้พระพุทธรองค์ย้ายไปทำศาสนกิจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองอื่น แต่ถึงแม้พระพุทธรองค์และหมู่สงฆ์จะได้รับผลกระทบจากความประสงค์ร้ายของพระนางมาคันทิยาอย่างหนักก็ตาม พระพุทธรองค์ก็ไม่ไปตามที่พระอานนท์ทูลขอแต่ประการใด

ความอาฆาตที่มีผลกระทบต่อสังคมผลกระทบต่อสังคมสงฆ์นี้ ทำให้เห็นถึงประเด็นวิเคราะห์ ๒ อย่าง คือ (๑) ทำให้เห็นถึงพฤติกรรมของพระนางมาคันทิยา และบริวารที่ได้แสดงผลกระทบต่อพระพุทธรองค์และสังคมสงฆ์ว่า เป็นผู้ทุศีลและเป็นมิฉฉาภิภูฏอย่างร้ายแรง (๒) พระพุทธรองค์ทรงได้ถือโอกาสให้พระอานนท์และหมู่สงฆ์ได้ฝึกจิตในการปฏิบัติธรรมไปด้วย เพื่อให้รู้จักอดทนต่อคำตำหนิที่พระนางมาคันทิยาได้สร้างผลกระทบให้สังคมสงฆ์ในขณะนั้น

๒. ความอาฆาตที่ส่งผลกระทบต่อสังคมฆราวาส พระนางมาคันทิยาได้สร้างผลกระทบต่อสังคมฆราวาสด้วยเป็นอย่างหนักเช่นกัน ซึ่งมีอยู่ ๒ ประเด็น คือ (๑) สังคมฆราวาสภายใน หมายถึงหมู่คนที่อยู่ภายในพระราชวัง (๒) และสังคมฆราวาสภายนอก ความอาฆาตพระนางมาคันทิยาได้ส่งผลกระทบต่อพระเจ้าอุเทนและพระนางสามาวดีพร้อมด้วยบริวาร ๕๐๐ คนอย่างหนัก ไม่จะเป็นการวางแผนร้ายยุยงพระเจ้าอุเทนให้เข้าใจผิดต่อพระนางสามาวดีโดยประการต่างๆ และอาฆาตโกรธเค้นขัดเคือง อิจฉา ริษยา เป็นศัตรูร้ายต่อพระนางสามาวดีกระทั่งถึงคั่นเอาชีวิตพระนางสามาวดีพร้อมบริวารทั้ง ๕๐๐ โดยการวางแผนร้ายทั้งเป็น ซึ่งการสร้างความคิดร้อนอาฆาตแค้นส่งผลกระทบต่อสังคมฆราวาสจนถลึงกลิ้งไป โดยใจอาฆาตร้ายหมายปลิดชีพ พระนางสามาวดีและบริวารพระนางทั้งหมดจนสำเร็จ

ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา ส่งผลกระทบต่อสังคมฆราวาสอย่างเห็นได้ชัด และประเด็นดังกล่าวนี้ ทำให้เห็นถึงพิษร้ายของความอาฆาตที่พระนางมาคันทิยา ได้แสดงบทบาทแห่ง “ปาณาติบาต” ในการฆาตกรรมหมู่พระนางสามาวดีและบริวารที่โหดเหี้ยม ประเด็นต่อมา ความอาฆาต พระนางมาคันทิยาได้ส่งผลกระทบต่อสังคมฆราวาสภายนอกด้วย คือ หมายถึงชาวเมืองพระนางได้ว่าจ้างผู้คนหาแนวร่วมเพื่อทำความชั่วกับตน เช่น จ้างชาวเมืองผู้เป็นมิฉฉาภิภูฏให้ไปตำพระพุทธรองค์ ทำให้สังคมฆราวาสภายนอกได้รับผลกระทบไปด้วย สร้างความปั่นป่วนตื่นตระหนกตกใจทำให้ผู้คนที่เคยศรัทธาเลื่อมใสต่อพระรัตนตรัยต้องชุ่นเคืองใจด้วยเสียงตำหนิต่างๆ เหล่านั้น และส่งผลกระทบโดยการส่งเสริมให้บุคคลผู้ที่มารับจ้างตำหนิ ยิ่งหลงในมิฉฉาภิภูฏและทำกรรมหนักเข้าไปอีก

๔. และความอาฆาตที่มีผลกระทบต่อพระศาสนา

ด้วยแรงของความอาฆาตที่พระนางมาคันทิยาได้แผ้วในสิ่งที่เลวร้าย ทำให้มีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาไม่น้อย กรณีที่พระพุทธรองค์พร้อมหมู่สงฆ์ทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่เมืองโกสัมพี และได้รับผลกระทบจากการเบียดเบียนของพระนางมาคันทิยาอย่างหนัก ดังความดำริของนาง

ตอนนั้นว่า “เอาเถอะ เราอาศัยความถึงพร้อมด้วยชาติ ตระกูล ประเทศ โภคะ ยศและวัยของตนได้ ภัสดาเห็นปานนั้นแล้ว จักรู้กรรมอันควรทำแก่สมณโคดม”^๙ ความคิดอาฆาตนี้โดยหมายที่จะวางแผน เพื่อให้พระพุทธรองค์พร้อมหมู่สงฆ์ ได้รับอุปสรรคต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยมีการจ้างผู้คนให้ ไปด่าประการต่างๆ ประสงค์เพื่อขับไล่ไม่ให้เผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองโกสัมพีให้หนีไปที่อื่น สร้างความเคืองใจให้พระอานนท์ ซึ่งเป็นพุทธอุปัฏฐากได้ประสบกับอุปสรรคนั้นไม่น้อย และได้กราบทูลขอให้พระพุทธรองค์ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองอื่น แต่พระพุทธรองค์ทรงตรัสว่า

เราจักอดกลั้นถ้อยคำล่วงเกิน ดังข้างอดทนลูกศร ซึ่งตกไปสู่แล่งในสงคราม เพราะคนเป็นอันมาก เป็นผู้ทุศีล ราชบุรุษทั้งหลาย ย่อมนำพาหนะที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม พระราชาย่อมเสด็จขึ้นพาหนะที่ฝึกแล้ว ในหมู่มนุषย์ ผู้ใดอดกลั้นถ้อยคำล่วงเกินได้ ผู้นั้นชื่อว่าฝึก (ตน) แล้วเป็นผู้ประเสริฐสุด ม้าอัสตรที่ฝึกแล้วเป็นสัตว์ประเสริฐ ม้าอาชาไนย ม้าสินธพที่ฝึกแล้วเป็นสัตว์ประเสริฐ พระยาช้างชาติ กุญชรที่ฝึกแล้วก็เป็นสัตว์ประเสริฐ (แต่) ผู้ที่ฝึกตนเองได้แล้วประเสริฐกว่านั้น^{๑๐}

ความอาฆาตที่มีผลกระทบต่อพระศาสนา ทำให้เป็นนิกการศาสนาเช่นพระอานนท์ต้องเดือดร้อนจนทนไม่ไหว แต่พระพุทธรองค์ซึ่งเป็นหัวหน้านักรบผู้ยิ่งใหญ่ แม้มีความอาฆาตของพระนางมาคันทียาส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาและเป็นอุปสรรคเพียงใดก็ตาม พระพุทธรองค์ก็ยังคงหาอุบายในการปลอบใจให้พระอานนท์และพระสาวกทั้งหลาย โดยการกล่าวเปรียบเทียบในเรื่องของการฝึกสัตว์ต่างๆ เพื่อให้พระสาวกได้มีกำลังฝึกจิตใจตนเองประเสริฐ มีความอดทนต่ออุปสรรคที่กำลังเผชิญและเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อ

ความอาฆาตมีส่วนส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่า เป็นเหตุให้พระอานนท์ต้องเดือดร้อน แต่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองโกสัมพีนี้ ประเด็นผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาสำหรับพระพุทธรองค์ไม่เป็นปัญหาและอุปสรรคแต่ประการใด ส่วนพระสาวกและพระอานนท์นั้น ถือว่ายังเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อจิตใจมาก เพราะไม่สะดวกต่อการใช้ชีวิตในการเผยแผ่พระศาสนาจิตใจเป็นทุกข์ ภาระจนกระวาย แต่ทำให้เห็นถึงพระพุทธรองค์ที่ทรงได้เผยแผ่คำสอนเข้ามาในตนให้กับพระอานนท์ได้ย้อนกลับมาสำรวจจิตใจตนเอง และสอนให้มึ้นขึ้นดีกับความเมตตาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยไม่ตอบโต้กลับที่รุนแรง จึงเห็นถึงประเด็นต่ออีกว่า พระพุทธรองค์ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาและสอนพุทธบริษัทว่า ให้ทำอะไรประกอบด้วยเมตตาทั้ง ๓ ทางเรียกว่า เมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม และเมตตาโมกกรรม เป็นศาสนธรรมที่สอนให้พุทธบริษัทได้ทำให้อุทิศพร้อมด้วยความไม่เบียดเบียน มีจิตเมตตาต่อกัน แต่สำหรับพระนางมาคันทียาแล้ว จิตของนางไร้ความเมตตาและได้ส่งผลกระทบของแรงอาฆาตต่อพระพุทธศาสนามากดังกล่าว

^๙ ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๕.

^{๑๐} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๑๕.

ความอาฆาตที่มีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาอีกประเด็นหนึ่ง พระนางมาคันทิยาใช้แรงอาฆาตทางใจคุกคามพระพุทธศาสนาและหมู่สงฆ์อย่างรุนแรง ประเด็นนี้ถ้าหากพระพุทธองค์ทรงเชื่อพระอานนท์หนีไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองอื่นก่อนที่เรื่องจะลึกลง หมู่สงฆ์อาจแตกกันเป็นระส่ำระสายได้ และอาจเป็นการสร้างเหตุใหม่ขึ้นมาให้พระนางมาคันทิยาอีกโดยไม่รู้ตัว โดยการทำให้ “สังฆเภท” คือ ทำหมู่สงฆ์ให้แตกกัน พระนางมาคันทิยายังได้รับกรรมที่หนักเพิ่มไปอีก พระพุทธองค์จึงไม่ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองอื่นตามที่พระอานนท์ทูลขอ แม้พระพุทธศาสนาจะได้รับผลกระทบจากแรงอาฆาตของพระนางมาคันทิยามากเพียงใดก็ตาม

๔.๑.๓ วิเคราะห์ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาตามแนวพระพุทธศาสนา

ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเรื่องความอาฆาต และสอนต่อพุทธบริษัทที่เป็นสาวกในพระพุทธศาสนาไว้ให้รู้ถึงพิษภัย และโทษที่เกิดขึ้นจากความอาฆาตที่ส่งผลกระทบต่อจิตที่ร้ายแรง เช่นกรณีเรื่องของพระนางมาคันทิยา เป็นผู้มีความโกรธ อาฆาต แค้น ต่อพระพุทธองค์ เป็นต้น

ความอาฆาตในพระพุทธศาสนามีมูลรากมาจากอกุศลมูลตรงกับข้อที่ ๒ ของอกุศลมูล ๓ ซึ่งเป็นส่วนของปัจจัยภายในที่เกี่ยวกับจิตใจและอุปนิสัยของคนที่สั่งสมกันมาของแต่ละคน ซึ่งเป็นส่วนของพฤติกรรมที่สามารถเห็นได้ด้วยการแสดงออกมาสู่ภายนอก เมื่อมีการแสดงออกย่อมมีผลอย่างไรอย่างหนึ่งแน่นอน ถ้าหากกล่าวโดยหลักแล้วความอาฆาตในพระพุทธศาสนาเมื่อมีเหตุย่อมมีผล แต่ขึ้นชื่อว่าความอาฆาต ย่อมส่งผลร้ายนำไปสู่ความเสื่อมอย่างเดียว ความอาฆาตย่อมส่งผลกระทบต่อผู้เดือดร้อนทั้งภายในและภายนอกต่อตัวผู้กระทำ ในพระพุทธศาสนาถือว่า ความอาฆาตย่อมเป็นเหตุนำไปสู่การจองเวรส่งผลเดือดร้อนข้ามภพชาติได้ทั้งโลกนี้และโลกหน้าที่จะต้องเสวยวิบากแห่งความอาฆาตที่ตนได้กระทำไว้จนกว่าผลของความอาฆาตจะหมดไป กรณีพระนางมาคันทิยาที่อาฆาตต่อพระพุทธองค์และพระนางสามาวดีพร้อมด้วยบริวาร

ความอาฆาตกรณีพระนางมาคันทิยากับพระพุทธศาสนานั้นเกิดจากอุปนิสัยส่วนตัวของนางส่วนหนึ่งเรียกว่า “จริต” และมีพระพุทธองค์เป็นจุดเชื่อมโยงที่ทำให้พระนางมาคันทิยาที่มีความอาฆาตแค้นอย่างร้ายแรงด้วยการผูกโกรธอาฆาตไว้จากพุทธดำรัสที่นางไม่ชอบใจ แต่ระหว่างจริตส่วนตัวของพระนางมาคันทิยากับพุทธดำรัสนั้น เป็นเพียงปัจจัยประกอบส่วนหนึ่งของความอาฆาตเท่านั้น ประเด็นสำคัญอยู่ที่ผัสสะของพระนางมาคันทิยาเองที่รู้ไม่เท่าทันในขณะเกิดการกระทบระหว่างพุทธดำรัสกับผัสสะทางหู ประเด็นนี้จึงเป็นผัสสะแห่งความอาฆาตที่มีโทษเป็นมูลอย่างร้ายแรง เพราะพระนางมาคันทิยาไม่มีสติในการรู้เท่าทันนั่นเอง

๔.๒ วิเคราะห์ปัจจัยสนับสนุนความอาฆาตให้เกิดความรุนแรง

ความอาฆาตต้องมีปัจจัยสนับสนุนและถือว่าเป็นส่วนหนึ่งในการทำให้พระนางมาคันทิยาได้มีโอกาสในการกระทำความชั่วที่รุนแรง ปัจจัยสนับสนุนสามารถทำให้เป็นได้ทั้งในแง่ที่เป็นประโยชน์และเป็นโทษ แต่สำหรับพระนางมาคันทิยามีจิตใจที่ขอบมองโลกในแง่ร้าย เมื่อปัจจัยใดมาเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของนางที่ไม่เป็นที่ชอบใจ ปัจจัยสิ่งนั้นจึงเป็นส่วนในการสนับสนุนให้จิตพระนางต้องได้รับผัสสะที่ไม่ชอบ และทำให้เป็นแรงกระตุ้นจิตให้ก่อความอาฆาตให้เกิดความรุนแรงได้

๔.๒.๑ ปัจจัยภายใน

ปัจจัยภายในเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะเป็นเรื่องของจิตใจ กรณีพระนางมาคันทิยาเนื่องจากนางเป็นคนที่มียุปนิสัยที่มักโกรธ แสดงถึงตัวตนที่แท้จริงของพระนางมาคันทิยาที่ชัดเจน คือความเป็นคนมารยาเจ้าเล่ห์ มารยานั้นจัดเป็นอุปกิเลสภายใน ซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า “มายา”^{๑๑} เป็นคนมีราคะ โทสะ และโมหะมาก และสิ่งนี้ เป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อภายในของพระนางที่เปราะบาง ทำให้คนประเภทนี้มีอารมณ์ร้อนโกรธเร็วและรุนแรง อุปนิสัยภายในจึงทำให้เป็นคนหยิ่งโส ถือร้น มักใหญ่ใฝ่สูง มารยาททราม มิเจียมตัว เป็นคนเจ้าเล่ห์ เพราะปัจจัยภายในนี้ จึงทำให้นางเป็นคนมีจิตใจโหดเหี้ยม และปัจจัยภายในเป็นลักษณะเฉพาะตัว เหตุเกิดปัจจัยภายในที่ทำให้ตัวบุคคลต้องมีลักษณะเฉพาะตัวนั้น โดยจะมีเครื่องหมายบอกให้รู้ที่หนักไปในด้านใดด้านหนึ่งถึง ๖ ประการด้วยกัน ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า จริต ดังนี้

๑. ราคะจริต ผู้มีราคะประพัตหนักทางรักสวयरักงาม
๒. โทสะจริต ผู้มีโทสะเป็นคนใจร้อน
๓. โมหะจริต ผู้มีโมหะชอบหลงมกมาย ปัญญาทราม เกลา
๔. สัทธาจริต ผู้มีศรัทธามีจิตซึนบานน้อมใจเลื่อมใสโดยง่าย
๕. พุทธิจริต ผู้มีความรู้มีปัญญาชอบใช้ความคิดพิจารณามีเหตุผล
๖. วิตกจริต เป็นผู้หนักไปทางการนึกคิดฟุ้งซ่าน

ปัจจัยภายในนี้ เป็นจริตของแต่ละคนที่มีความแตกต่างกันออกไป แล้วแต่พื้นเพอุปนิสัยนั้น สำหรับพระนางมาคันทิยา นางมีจริตที่ตรงกับราคะจริต โทสะจริต และโมหะจริต เพราะลักษณะภายในนี้ เป็นเชื้อแห่งความอาฆาตที่รุนแรง เป็นปัจจัยภายในที่เป็นสมบัติประจำตัวที่พระนางได้สั่งสมมาเอง ด้วยเหตุว่าพระนางเป็นคนที่มักโกรธและมีโทสะภายในที่รุนแรง ปัจจัยธรรมดังกล่าวนี้จึงเป็นเชื้อไฟอาฆาตที่ลุกเร็ว เมื่อมีปัจจัยสิ่งใดมากระทบเพียงนิดเดียว เชื้อไฟแห่งความอาฆาตของนางจึง

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : จันทรเพ็ญ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖๖.

พร้อมที่จะสนองตอบอย่างรุนแรง ปัจจัยภายในมีทั้งบวกและลบจึงเป็นเหตุส่งผลให้ตัวบุคคลได้รับผลที่มีทั้งสุขและทุกข์ไปตามนั้นด้วย

๔.๒.๒ ปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายนอกเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสสัมพันธ์กัน และทำให้เป็นปัจจัยที่สนับสนุนต่อความอาฆาตให้เกิดความรุนแรงได้ เช่น พระนางมาคันทิยาได้เสพอารมณ์แห่งความสุขจากการอบรมเลี้ยงดูจากพ่อแม่ที่ดี เนื่องพระนางมาคันทิยานั้นเป็นหญิงสาวที่สวยงามเป็นที่หมายปองของบรรดาชายหนุ่มทั้งหลาย แต่ทุกคนก็ต้องผิดหวังด้วยเหตุว่า บิดาของนางชื่อมาคันทิยพราหมณ์นั้นพิจารณาแล้วยังไม่คู่ควรกับบุตรสาวของตน ซึ่งเป็นปกติธรรมดาของคนในฐานะที่เป็นพ่อแม่ต้องการอยากจะให้ลูกสาวได้คู่ครองที่ดีและเหมาะสม เพื่อเป็นที่พึ่งซึ่งกันและกันได้

การที่มาคันทิยพราหมณ์มีความหวังแทนในลูกสาวนั้น ทำให้เป็นคนที่ยึดมั่นมีความรอบคอบในการคัดเลือกคู่ครองให้กับลูกสาว และประเด็นนี้จึงทำให้นางมาคันทิยานั้นยิ่งหลงใหลในตัวเองมากขึ้นไปอีก ทำให้เพิ่มอึดตาย่อหยิ่งในมานะทิฐิตน โดยอาจคิดว่าตนเองนั้นเป็นบุคคลที่ดีเลิศจนยากที่จะหาบุคคลที่จะคู่ควร และยังบิดามารดอนุถนอมให้การเลี้ยงดูเอาอกเอาใจเป็นอย่างดีด้วย จึงทำให้เกิดผลเสียตามมา คือ ทำให้พระนางมาคันทิยาเป็นคนถือรั้น มีนิสัยเป็นคนพาล จึงเป็นส่วนหนึ่งในการเป็นปัจจัยสนับสนุนให้นางเกิดความอาฆาตที่รุนแรงได้

การคาดหวังของครอบครัวและความหลงตนเองก็เกิดขึ้นตามมา เมื่อมีใครทำให้จิตใจจึงมีความโกรธเคืองและเก็บความขัดเคืองในไว้ในใจ ไม่ยอมปล่อยวางหรือให้อภัย^{๑๒} จึงเป็นปัจจัยสนับสนุนจิตใจและอุปนิสัยพระนางมาคันทิยา ด้วยเหตุปัจจัยภายนอกนี้ตั้งแต่การเลี้ยงดูให้เป็นชื่อความอาฆาตที่รุนแรง ประเด็นปัจจัยภายนอกนี้ ทำให้เห็นถึงความบกพร่องที่พิจารณาทางด้านจิตใจและอายตนะภายใน คือ ประสาทสัมผัสของพระนางมาคันทิยา เหตุเพราะนางได้เสพอารมณ์ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสทั้ง ๕ จากบิดามารดาของนางที่เป็นปัจจัยภายในที่มีส่วนเลี้ยงดู และเป็นปัจจัยการสนับสนุนในการป้อนอารมณ์ให้ลูกสาวต้องได้รับผัสสะที่บกพร่อง และทำให้จิตนางพิจารณาตามไปด้วยมาตั้งแต่เป็นเด็ก “จิตที่พิจารณาด้วยการสัมผัสอารมณ์นี้” จึงเป็นปัจจัยสนับสนุนทำให้เกิดความอาฆาตที่รุนแรง เพราะเป็นเชื้อร้อนที่รอรับอารมณ์อยู่ตลอดเวลา เมื่อเจอกับคำตำหนิอันเป็นปัจจัยภายในที่พระพุทธรองค์ตรัสเพื่อเตือนสติให้เห็นถึงความจริงในรูปสังขาร จิตของพระนางมาคันทิยาจึงแล่นสนองตอบด้วยอารมณ์โกรธอย่างรวดเร็ว เพราะความไม่พอใจในเสียงของพระพุทธรองค์ที่มากระทบหูนั่นเอง จึงเป็นเหตุสนับสนุนให้พระนางต้องอาฆาตต่อพระพุทธรองค์อย่างรุนแรง

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒๐๒-๒๐๕.

ปัจจัยภายนอกเป็นสิ่งแวดล้อมที่สนับสนุนให้พระนางมาคันทิยามีความอาฆาตที่รุนแรงได้อีกบุคคลหนึ่งที่สำคัญ คือ จุฬมาคันทิยาพราหมณ์ผู้เป็นอาไม่เคยสอนในทางที่ดี ไม่ได้มีการว่ากล่าวตักเตือนให้สติหลานสาวแต่ประการใด มีแต่กลับให้การสนับสนุนทุกอย่าง จนทำให้จิตใจของพระนางมาคันทิยานั้น ต้องไหลไปตามกระแสอารมณ์ของอำนาจความอาฆาตที่คั่งแค้นในใจ อาจเป็นเพราะนายจุฬมาคันทิยาพราหมณ์มีความรักต่อหลานมาก จึงจำต้องเอาอกเอาใจกระทำตามทุกอย่าง และอีกประการหนึ่งเนื่องจากพระนางมาคันทิยานางเป็นภรรยาของกษัตริย์ด้วย จึงต้องสนับสนุนทำตามทุกอย่างไป เพราะกลัวมีภัยมาถึงตัว ปัจจัยภายนอกจึงสนับสนุนความอาฆาตให้เกิดความรุนแรงได้

๔.๓ วิเคราะห์หลักธรรมในการแก้ไขความอาฆาต

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความอาฆาตนั้น ผู้วิจัยได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ที่ได้นำมาทำการวิจัยในงานวิจัยนี้ เพื่อวิเคราะห์ประเด็นหลักธรรมไปตามลำดับตั้งแต่ หลักธรรมการป้องกันการบรรเทา และไปจนกระทั่งการกำจัดความอาฆาต ดังนี้

๔.๓.๑ หลักธรรมป้องกันความอาฆาต

หลักธรรมที่ป้องกันความอาฆาตนั้น ผู้วิจัยได้นำหลักแห่งความเมตตามาใช้ในการทำการวิจัย และเป็นธรรมป้องกันความอาฆาต เพราะหลักธรรมแห่งเมตตา นี้ เป็นความรักความปรารถนาให้เขามีความสุข แม้ไม่ตรีจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า^{๑๓} หลักธรรมที่ช่วยในการป้องกันความอาฆาตมีอยู่ ๓ ประการ ดังนี้

๑. เมตตาทายกรรม เป็นหลักธรรมที่แสดงออกถึงจิตใจที่มีความรักต่อกัน เพื่อป้องกันความอาฆาตแค้นที่จะต้องแสดงออกมาทางกาย ๓ ประการด้วยการไปเบียดเบียนชีวิตสัตว์ หรือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันมีการ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ และไปประพฤตินอกงามกับบุคคลที่ต้องห้าม หรือหวงแหน ประเด็นนี้เพื่อต้องการให้บุคคลมีศีล ปฏิบัติตนที่ดีดำรงชีพโดยไม่ไปเบียดเบียนกัน เมื่อตัวบุคคลไม่เบียดเบียนกัน จะทำให้จิตใจของคนนั้นมีความเห็นอกเห็นใจกัน จิตมีความสังวรในศีลระมัดระวังในการทำทั้ง ๓ อย่าง ด้วยการ เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ และทำผิดในกาม เป็นการรักษาร่างแห่งปาณาติบาตได้ จึงต้องใช้หลักของเมตตาทายกรรม คือ การกระทำทางกายจะต้องประกอบด้วยความเมตตา

๒. เมตตาวจีกรรม เป็นเรื่องของวาจาหรือคำพูด การใช้คำพูดบางครั้งอาจมีการล่วงเกินกัน โดยที่ไม่ตั้งใจหรือตั้งใจก็มี แต่เมตตาวจีกรรมจะแสดงออกมาในลักษณะ ๔ อย่าง คือ มีการไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียด และการไม่พูดเพ้อเจ้อ หลักธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นความมงดงาม

^{๑๓} ดูเพิ่มใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๐๐.

สำหรับบุคคลที่รู้จักนำไปใช้ได้ถูกต้อง ในขณะที่ตนกำลังพูด หรือจะพูดอะไรๆ ต้องประกอบด้วยเมตตา วชิกรรม เพราะเป็นหลักธรรมที่สามารถช่วยป้องกันไม่ให้เกิดอาฆาตวิวาทกันได้

๓. เมตตาโมกขกรรม หลักธรรมนี้เป็นเรื่องทางด้านความคิด ๓ ประการ คือ ไม่คิดปองร้ายผู้อื่น ไม่คิดประทุษร้ายผู้อื่น และไม่คิดให้เห็นผิดจากทำนองคลองธรรมที่เป็นจริง บุคคลที่มีเมตตาโมกขกรรมนี้ จิตย่อมไม่โกรธง่าย เมื่อไม่โกรธความอาฆาตแค้นก็ไม่เกิดขึ้น จิตที่คิดประทุษร้ายก็ไม่มี และมีความเห็นตรงถูกต้องในลักษณะที่ว่า เห็นผิดไปตามผิดเห็นถูกไปตามถูกหมายความว่า เช่น เห็นโทษในความอาฆาตว่า ให้ผลเผ็ดร้อน สร้างความเสียหายมากนำความทุกข์ความเดือดร้อนมาให้ กรณีพระนางมาคันทิยาที่จิตของนาขอบโกรธและอาฆาตแค้น จึงให้ผลเป็นทุกข์

การนำหลักธรรมแห่งความเมตตามาปฏิบัตินี้ ทำให้ได้ผลเป็นสุขในปัจจุบันชาติและส่งผลให้มีความสุขในอนาคตในปรโลกได้ หลักความเมตตานี้ รวมถึงพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ข้อด้วย คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นหลักธรรมป้องกันไม่ให้บุคคลทำชั่วด้วย กาย วาจา และใจ คือ คิดดี ทำดี พูดดี เป็นการป้องกันตัวบุคคลไม่ให้อาฆาตพยาบาทเบียดเบียนผู้อื่น พระนางมาคันทิยาขาดหลักแห่งความเมตตา ซึ่งเป็นพรหมวิหารธรรม จึงเบียดเบียนผู้อื่นทางกาย วาจา และใจอาฆาตที่รุนแรง

๔.๓.๒ หลักธรรมบรรเทาความอาฆาต

การบรรเทาความอาฆาตต้องใช้หลักธรรม ๒ ข้อ คือ ขันติ และโสรัจจะ ขันติ เป็นการรักษาปกติภาวะของตนไว้ได้ มีความอดทนไม่ว่าจะถูกกระทบกระทั่งด้วยสิ่งอันเป็นที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจก็ตาม ขันติ สามารถบรรเทาความอาฆาตได้ เพราะขันติมีทั้งคุณและประโยชน์มาก “คุณธรรมที่จะเป็นเครื่องป้องกันความฉิบหาย และนำไปซึ่งประโยชน์อันยิ่งใหญ่มาให้แก่ตนและคนอื่น ที่จะประเสริฐวิเศษยิ่งไปกว่าขันตินั้น ย่อมไม่มี”^{๑๔}

การใช้หลักธรรมบรรเทาความอาฆาต ขันติ กับโสรัจจะ เป็นหลักธรรมแห่งความงามที่ทำให้การกระทำทางกาย วาจา และใจคนงดงาม เพราะขันติแสดงออกมาในลักษณะความอดทน ในขณะที่เดียวกัน โสรัจจะ ก็แสดงออกมาในลักษณะความสงบเสงี่ยมเจียมตัว

กรณีพระนางมาคันทิยา เป็นแบบอย่างที่น่ามาเป็นแง่คิดได้ว่า การแสดงความอาฆาตของนางนั้น บอกถึงบุคคลผู้ขาดขันติและโสรัจจะ เพราะความอดทนสำรวมกายวาจา และการทำจิตใจให้สงบเสงี่ยมพระนางไม่มี ขันติและโสรัจจะ จึงมีลักษณะเด่นในด้านความอดทนและความสงบเสงี่ยมทางด้านพฤติกรรมทาง กาย วาจา และใจ ดังนั้น กรณีพระนางมาคันทิยา เนื่องจากพระนางเป็นบุคคลที่มีความอาฆาตมาก การนำหลักธรรมมาบรรเทาความอาฆาตจึงจำต้องใช้ หลักธรรมที่ปฏิบัติแล้วช่วยทำให้ปรับพฤติกรรมให้งามได้ด้วยหลักของ ขันติและโสรัจจะ ประเด็นหลักธรรมขันติกับโสรัจจะนี้ มีคุณ

^{๑๔} ดูเพิ่มใน ส. ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๐/๓๖๕.

มาก ดังที่ โทณพราหมณ์ ได้ใช้ผู้มีชั้นดีธรรมบรรเทาความโกรธ เพื่อเตือนสติพวกทูตต่างๆ ที่มีความไม่ลงรอยกันในแบ่งพระธาตุของพระพุทธองค์ในพระสูตรต้นตปิฎกว่า

“ท่านผู้เจริญทั้งหลาย โปรดฟังคำชี้แจงของข้าพเจ้าหน่อยหนึ่งเถิด พระพุทธเจ้าของเราเราทรงถือหลักชั้นดีธรรม ไม่ควรที่จะประหัตประหารกัน เพราะส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นอุดมบุคคล ขอให้ทุกฝ่ายพร้อมใจกัน แบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน พระสถูปจะได้แพร่กระจายไปยังทิศต่างๆ มีประชาชนจำนวนมาก ผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้มีพระจักขุ”^{๑๕} แสดงให้เห็นได้ว่า หากบุคคลมีชั้นดีธรรม และพร้อมด้วยโสรัจจะธรรมประจำใจ การเบียดเบียนประหัตประหาร และความอาฆาตพยาบาทจองเวรกันก็จะไม่มี หลักธรรม ๒ อย่างนี้ จึงสามารถนำมาใช้เพื่อบรรเทาความอาฆาตได้

๔.๓.๓ หลักธรรมกำจัดความอาฆาต

การใช้หลักธรรมกำจัดความอาฆาต ประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา หลักธรรมทั้ง ๓ ข้อนี้ เป็นเครื่องกำจัดความอาฆาตได้เป็นอย่างดี เพราะ ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ ช่วยควบคุมทวารและระคองกาย วาจา ใจ ให้อยู่ในร่องรอยแห่งความดีที่ปกติได้

๑. ศีล การใช้ศีลมาเป็นหลักธรรมของการกำจัดความอาฆาตนั้น เพราะศีลเป็นเรื่องของความประพฤติ ควบคุมระวางการเบียดเบียนด้วย กาย วาจา ให้อยู่เป็นปกติ มีความเคารพยำเกรงไม่กล้าล่วงละเมิดเบียดเบียนต่อผู้อื่น สำรวมพฤติกรรมไม่กล่าวร้าย ทำร้าย อาฆาตแค้น จองเวรผู้อื่น และหลักของศีลนี้เมื่อศึกษาและนำมาปฏิบัติอย่างจริงจังแล้ว บุคคลที่เคยมีความอาฆาตต่อผู้อื่นมาก่อน ศีลจะช่วยกำจัดความอาฆาตออกไปได้ เหตุผลเพราะเมื่อบุคคลปฏิบัติตั้งมั่นอยู่ในศีลที่มั่นคงดีแล้ว จะทำให้ตัวบุคคลคุณธรรมเกิดขึ้นมาอีก คือ “hiri และ โอตตปปะ” เพราะเป็นกำลังในการช่วยระคองบุคคลให้ตั้งอยู่ในศีลที่ปกติ ไม่กล้ากระทำความชั่วกลัวบาป ไม่ประพฤตินุจรกรรมด้วยการฆ่าสัตว์ ลักขโมยผู้อื่น และทำผิดในกาม เมื่อมีศีลคุมกาย วาจาดีแล้วจึงเรียกว่าเป็นคนไม่ทุศีล เพราะการปฏิบัติตนอยู่ในศีล คือการทำงานกำจัดความอาฆาต พระพุทธองค์จึงตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย การงานที่จะพึงทำด้วยกำลังอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่บุคคลทำอยู่ทั้งหมดนั้น บุคคลอาศัยแผ่นดิน ดำรงอยู่บนแผ่นดินจึงทำได้ การงานที่พึงทำด้วยกำลังเหล่านี้ บุคคลทำได้ด้วยอาการอย่างนี้ แม้ฉันใด ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว^{๑๖} ศีลเหล่านี้แต่ไม่ขาดเพื่อต้องการลาภเป็นต้นก็ดี แม้ศีลที่ขาดไปด้วยโทษ คือ ความประมาทแต่กระทำคืนแล้วก็ดี ศีลที่อันเมถุนสังโยชนหรือบาปธรรมทั้งหลาย มีความโกรธและความผูกโกรธเป็นต้น ไม่ได้เข้าไปทำลายแล้วก็ดี ศีลเหล่านั้นเรียกว่า ไม่

^{๑๕} ที. มหา. (ไทย) ๒/๒๓๗/๑๗๘.

^{๑๖} ส. ม. (ไทย) ๑๙/๑๔๙/๔๒.

ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย โดยประการทั้งปวง^{๑๗} ผู้มีศีลไม่บกพร่องจึงประกอบไปด้วยกัลยาณธรรมอันงาม คือ ทิริและโอตตปปะ ที่บริบูรณ์

๒. สมภา การใช้หลักสมาธิมากำจัดความอาฆาตนั้น บุคคลที่มีความอาฆาตมาก การปฏิบัติครั้งอาจไม่สงบและได้ผลดีเท่าที่ควร ต้องค่อยเป็นค่อยไปตามลำดับ คือ อุปจารสมาธิ สมาธิจวนเจียนหรือสมาธิเฉียดๆ อัปนาสมาธิ สมาธิแน่น การทำให้ใจสงบแน่น ไม่ฟุ้งซ่าน การมีจิตกำหนดแน่นอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยเฉพาะมักใช้เรียกง่ายๆ สำหรับอธิจิตตสิกขา^{๑๘}

สมาธิบุคคลที่ฝึกเพื่อกำจัดความอาฆาตได้ หากผู้ฝึกได้ปฏิบัติและจิตควรแก่การงานดีแล้ว สิ่งที่จะได้ตามมา คือ กำลังภายใน ๒ ประการ ได้แก่ทำให้ได้กำลังกายประการ ๑ และทำให้ได้กำลังทางใจหรือกำลังความคิดประการ ๑ จึงเรียกว่าเป็นสมาธิพละ เป็นสมาธิที่มีกำลังมากตั้งมั่นในอารมณ์เดียว ด้วยกำลังสมาธิที่มีมากนี้จึงสามารถกำจัดความอาฆาตได้

๓. ปัญญา สามารถนำมาใช้กำจัดความอาฆาตได้ เพราะรู้ว่าอะไรดีและไม่ดีเป็นความรู้แจ้งในอารมณ์ในการแยกแยะผิดชอบชั่วดี สิ่งใดควรทำและไม่ควรทำ รู้แจ้งในธรรมเข้าใจได้อย่างถ่องแท้ตามความเป็นจริง ปัญญาสามารถพัฒนาและกำจัดความอาฆาตแค้นได้ และพัฒนาให้รู้สูงยิ่งขึ้นไปจนถึงระดับเป็นพระอรหันต์ เช่น ในอังคุตตรนิกายกล่าวไว้ว่า ธรรมเหล่านี้ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติอันยอดเยี่ยม พระโคตมผู้มียศได้ตรัสรู้แล้ว ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสบอกธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อความรู้ยิ่ง^{๑๙} บุคคลผู้มีปัญญาสามารถกำจัดขัดเกลากิจไม่ให้ความอาฆาตได้ การหลุดพ้นจากความอาฆาตได้ เพราะใช้ปัญญามาเป็นเครื่องกำจัด พระพุทธองค์จึงตรัสว่า

อาสวะและความเร่าร้อนที่ทำความคับแค้นเหล่าใด จะพึงเกิดขึ้นเพราะ ความโกรธแค้นเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลไม่มีความโกรธแค้น อาสวะและความเร่าร้อนที่ทำความโกรธแค้นเหล่านั้น จะไม่มีคำที่เรากล่าวไว้ว่า ‘บุคคลพึงละความโกรธแค้นได้ เพราะอาศัยความไม่โกรธแค้น’ นั้นเพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้^{๒๐} หลักธรรมทั้ง ๓ ดังกล่าวเรียกว่า ไตรสิกขา

หลักธรรมป้องกันความอาฆาต หลักธรรมบรรเทา และหลักธรรมกำจัดความอาฆาตดังกล่าวนี้ สามารถควบคุม กาย วาจา และจิตใจให้อยู่เป็นปกติโดยการไม่เบียดเบียนผู้อื่นได้ ด้วยจิตที่อาฆาตมาทร้าย เมื่อน้ำร้อนเอากล้วยไปประพุดปฏิบัติตามอย่างจริงจัง และตั้งจิตปรารถนาดีต่อผู้อื่นด้วยจิตเป็นเมตตาและกรุณา แผ่เมตริจิตต่อทุกสรรพสัตว์ จะทำให้โลกและสังคมน่าอยู่มากยิ่งขึ้นและให้การดำเนินชีวิตอยู่เย็นเป็นสุขต่อไป

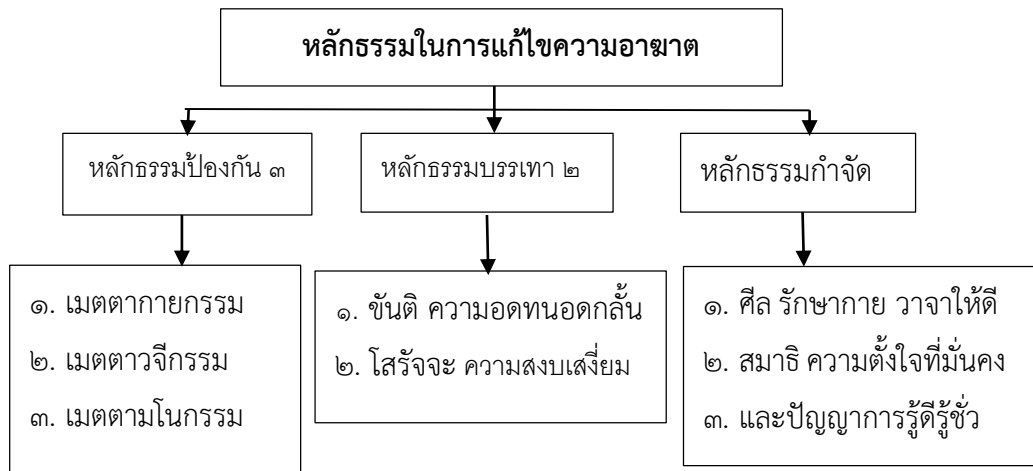
^{๑๗} พระพุทธโฆสจารย์ วิสุทธีมรรค, หน้า ๗๕.

^{๑๘} ดูเพิ่มใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๕๔.

^{๑๙} อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒/๒.

^{๒๐} ม.ม. (ไทย) ๕/๓๙/๔๑-๔๒.

แผนผังที่ ๑ หลักธรรมในการแก้ไขความอาฆาต

๔.๔ วิเคราะห์ผลกระทบของความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา

ผลกระทบของความอาฆาตที่เกิดขึ้น โดยเริ่มต้นจากพระนางมาคันทิยาเป็นคนก่อ เป็นเหตุให้เกิดความเสียหายที่ตัวพระนางเองและสิ่งแวดล้อม ด้วยแรงแห่งความอาฆาตที่มีพลังมากนี้ จึงทำความเดือดร้อนส่งผลกระทบต่อทั้งภายในและภายนอก โดยเริ่มขึ้นจากบุคคลคนเดียว

๔.๔.๑ ผลต่อตนเอง

ผลกระทบต่อตนเองของความอาฆาตทำให้มารยาทเสีย และเป็นผลมาจากเหตุปัจจัยต่างๆ ทั้งเหตุปัจจัยภายในและเหตุปัจจัยภายนอก เบื้องแรกนั้นส่งผลกระทบต่อตนเองก่อน คือ ทำให้จิตใจถูกปกคลุมด้วยอุปกิเลสต่างๆ ที่จรมมาปิดบังปัญญาที่จะรู้แจ้งในสัจธรรม ทำให้ใจเร่าร้อนไม่สงบ ทำให้สุขภาพจิตไม่ดีความคิดบกพร่อง เป็นการพอกพูนอกุศลกรรมต่างๆ ให้เกิดขึ้นแก่จิตใจของตนเอง เป็นความทุกข์และโทษมาก พระนางมาคันทิยา ทรงได้รับผลกระทบจากความอาฆาต สามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. ผลกระทบของความอาฆาต ทำให้จิตใจเร่าร้อนชีวิตอยู่ไม่เป็นทุกข์ เพราะจิตถูกแผดเผา ด้วยแรงอาฆาตภายในมาก

๒. ผลกระทบของความอาฆาต ย่อมปิดกั้นกระแสจิตไม่ให้บุญกุศลทั้งปวงเกิดขึ้นได้ อันเนื่องมาจากความอาฆาตเป็นตัวอุปสรรค

๓. ผลกระทบความอาฆาต ทำให้เสื่อมลาภ ท้ายสุดพระนางหมดสิ้นทุกอย่าง

๔. ผลกระทบความอาฆาต ทำให้เสื่อมจากพระญาติและบริวาร เพราะในท้ายที่สุดพระญาติทั้งหลายก็ได้รับภัยพิบัติไปด้วย

๕. ผลกระทบความอาฆาต ทำให้ได้รับแต่คำสาปแช่งนินทา อันเนื่องมาจากความโหดร้ายที่พระนางมาคันทิยากระทำต่อบุคคลอื่น

๖. ผลกระทบความอาฆาต ทำให้พระนางมาคันทิยาได้เสวยความทุกข์ทางกายและทางใจ อยู่ตลอดเวลา เพราะการเผาผลาญที่ได้รับจากการแผดเผาของไฟอาฆาตนั้น

๗. ผลกระทบความอาฆาต ส่งให้ไปสู่ทุกติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า อันเนื่องมาจากการกระทำ กรรมชั่วที่หยาบซ้ำฉาบทา เป็นแรงเหวี่ยงผลักดันไป

ผลของความอาฆาตที่กระทบต่อตนเองของพระนางมาคันทิยานี้หนักหน่วง เป็นการแสดง กรรมที่ขาดสติ ไม่ละอายต่อผลของความชั่ว และไม่เข้าไปเพื่อทำให้จิตใจเกือกลงในกุศลธรรมทั้งปวง ความอาฆาตจึงสร้างผลกระทบต่อจิตใจตนเองโดยตรง ซึ่งเป็นไปเพื่อพอกพูนอกุศลธรรม ผลกระทบ ของจิตที่อาฆาต สรุปลงที่ พระนางมาคันทิยาไม่มี หิริโอตตัมปะะ จึงกล่าวร้ายอาฆาตแค้นผู้อื่นมาก การ ทำกรรมจึงประกอบด้วยกายทุจริต วาจีทุจริต และมโนทุจริต ไม่ละอายชั่วกลัวบาป พระพุทธองค์ จึงตรัสว่า “... เพราะเราสอนไม่ให้ทำกายทุจริต วาจีทุจริต มโนทุจริต ตลอดถึงการไม่ให้ทำบาปอกุศล ธรรมต่างๆ ข้อที่เขากล่าวหาเรานั้นมีมูลอยู่ แต่ไม่ใช่ที่ท่านกล่าวถึง”^{๒๑}

๔.๔.๒ ผลต่อผู้อื่น

ผลกระทบต่อผู้อื่นเกิดจากความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาที่แค้นแล้ว และเกิดจาก แรงของความอาฆาตที่ผลักดันมาจากภายในอันร้อนระอุเป็นไฟ ด้วยแรงร้อนแห่งไฟอาฆาตนั้น จึงอด กลั้นไม่อยู่ต้องระลอกมาด้วยการแสดงความอาฆาตส่งผลกระทบต่อผู้อื่นให้เดือดร้อน ดังนี้

๑. แรงแไฟอาฆาตผลักดันให้มีผลกระทบที่มีต่อบรรดาญาติต่างๆ เช่น ญาติพี่น้องของพระ นางสามาวดีทั้งหลายได้รับเคราะห์กรรมเกือบทั้งหมด ยกเว้นบิดาและมารดาของพระนางมาคันทิยา เท่านั้น เพราะท่านทั้งสองเป็นผู้มีบุญที่สั่งสมมาดี เป็นผู้มิใช่ชลาภอันยิ่งใหญ่ โดยได้ออกบวชใน พระพุทธศาสนาไปก่อนหน้านี้อแล้ว แต่ผลกระทบได้ตกถึงญาติๆ ของพระนางสามาวดีแทน

๒. แรงแไฟอาฆาตผลักดันให้มีผลกระทบ ต่อพระนางสามาวดีและบริวาร พระนางสามาวดี นั้นเข้าไปเกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ด้วยการไปอุปฐาก จึงเป็นเหตุหนึ่งที่ต้องได้รับผลกระทบพร้อม ด้วยบริวารทั้ง ๕๐๐ เพราะพระนางมาคันทิยานั้นอาฆาตต่อพระพุทธองค์ และคิดที่จะระบายความ เคียดแค้นที่นางเข้าใจว่าพระองค์กล่าวดูถูกว่านางเป็นตุจุมตรและกัริส เมื่อพระนางมาคันทิยาทำร้าย พระพุทธเจ้าไม่ได้ จึงหันมาทำร้ายพระนางสามาวดีและบริวารจนได้รับผลกระทบจากไฟอาฆาตของ พระนางมาคันทิยาจนฉิบหาย

๓. แรงแไฟอาฆาตผลักดันให้มีผลกระทบที่มีต่อพระราชา เนื่องจากพระนางมาคันทิยา ทำ ให้พระองค์ต้องทรงวุ่นวายเดือดร้อนไปด้วยหลายครั้งกับแผนการร้ายของพระนางมาคันทิยา และเกือบ ทำผิดมหันต์ด้วยการที่จะปลงพระชนม์พระนางสามาวดี เพราะความไม่รู้เท่าทันในแผนการร้ายนั้น แต่

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน วิ. มหา. (ไทย) ๑/๕/๓.

สุดท้ายต้องสูญเสียมเหสีอันเป็นที่รัก คือ พระนางสามาวดีและพระนางมาคันทियाไป แรงแห่งไฟอาฆาตนี้ จึงมีผลกระทบทุกซักระทมให้แก่พระราชาพระเจ้าอุเทนอย่างร้ายแรง และส่งผลกระทบต่อการบริหารราชการแผ่นดินตามมาอีกมากมาย

๔. แรงแห่งไฟอาฆาตผลักดันให้มีผลกระทบต่อพระพุทธรองค์และพระสาวก ความจริงแล้วแต่เริ่มแรกนั้น พระนางมาคันทियाนางอาฆาตแค้นมุ่งทำร้ายเพียงเพื่อพระพุทธรองค์เท่านั้น ด้วยมูลเหตุที่แท้จริงนั้นพระนางไม่พอใจในพระดำรัสที่ตรัสพระพุทธรองค์ว่า นางจุจุมิตรและกรีส ไม่ปรารถนาจะถูกต้อนนี้แม้ด้วยเท้าและในวันนั้นมีผู้เข้ามาเกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก จึงเป็นการยากที่จะไปทำร้ายต่อพระพุทธรองค์ได้ จึงผูกไฟอาฆาตไว้และหาช่องที่จะสามารถเชื่อมให้พระพุทธรองค์ทรงได้รับผลกระทบในแผนการร้ายต่างๆ เหล่านั้น

ผลกระทบต่อความอาฆาตที่มีต่อผู้อื่นมากนั้น เพราะได้รับแรงผลักดันมาจากไฟ ๓ ประการที่ส่งผลกระทบไปเผาผลาญผู้อื่นให้ย่อยยับไปด้วย ในพระพุทธรศาสนาเรียกว่า “อัคคี” พระพุทธรองค์จึงตรัสกับพราหมณ์ว่า อัคคี (ไฟ) ๓ ประการนี้ เป็นสิ่งที่ควรละ ควรเว้น ไม่ควรเสพ อัคคี ๓ ประการอะไรบ้าง คือ

- ๑) ราคัคคี (ไฟคือราคะ)
- ๒) โทสัคคี (ไฟคือโทสะ)
- ๓) โมหัคคี (ไฟคือโมหะ)

เพราะเหตุไร ราคัคคีนี้ จึงเป็นสิ่งที่ควรละ ควรเว้น ไม่ควรเสพ เพราะบุคคลผู้มีราคะ ถูกราคะครอบงำ มีจิตถูกราคะกลุ้มรุม ย่อมประพฤตินุจริตทางกาย ประพฤติทุจริตทางวาจา ประพฤติทุจริตทางใจ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ฉะนั้น ราคัคคีนี้ จึงเป็นสิ่งที่ควรละ ควรเว้น

เพราะเหตุไร โทสัคคีนี้ จึงเป็นสิ่งที่ควรละ ควรเว้น ไม่ควรเสพ เพราะบุคคลผู้มีโทสะ ถูกโทสะครอบงำ มีจิตถูกโทสะกลุ้มรุม ย่อมประพฤตินุจริตทางกาย ประพฤติทุจริตทางวาจา ประพฤติทุจริตทางใจ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ฉะนั้น โทสัคคีนี้ จึงเป็นสิ่งที่ควรละควรเว้น ไม่ควรเสพ

เพราะเหตุไร โมหัคคีนี้ จึงเป็นสิ่งที่ควรละ ควรเว้น ไม่ควรเสพ เพราะบุคคลผู้มีโมหะ ถูกโมหะครอบงำ มีจิตถูกโมหะกลุ้มรุม ย่อมประพฤตินุจริตทางกาย ประพฤติทุจริตทางวาจา ประพฤติทุจริตทางใจ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ฉะนั้น โมหัคคีนี้ จึงเป็นสิ่งที่ควรละ ควรเว้น ไม่ควรเสพ^{๒๒}

^{๒๒} อัง. สุตตก. (ไทย) ๑๕/๔๗/๗๒-๗๓.

๔.๔.๓ ผลต่อสังคม

ความอาฆาตที่พระนางมาคันทิยาได้ก่อนนั้น ได้แผ่กระจายไปที่ต่างๆ ทำให้ส่งผลกระทบต่อสังคมด้วย โดยทำให้ผู้คนได้มีการแตกตื่นตกใจกันไปทั่วในสังคม เหตุเพราะว่ามีการตายของคนเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากด้วยการฆาตกรรมไปหลายร้อยชีวิต ด้วยฝีมือของพระนางมาคันทิยาเป็นผู้กระทำ กรณีเช่น การฆาตกรรมหมู่พระนางสามาวดีพร้อมด้วยบริวารทั้ง ๕๐๐ ด้วยการเผาทั้งเป็น และการฆาตกรรมนี้ไม่เพียงแต่พระนางสามาวดีและบริวารเท่านั้น ยังมีพวกบรรดาญาติๆ ผู้ประสบชะตากรรมของพระนางมาคันทิยาได้รับการเสียชีวิตอีกเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นที่ที่ได้รับโทษทัณฑ์จากพระราช และผู้คนที่ติดอยู่ภายในวังต่างๆ

ผลกระทบเกิดจากความอาฆาตทำให้สังคมได้แตกตื่น เพราะได้รับรู้และเห็นสิ่งเลวร้าย เช่นนั้นจึงสร้างความทุกข์ระทมให้เกิดขึ้นแก่บุคคลต่างๆ อย่างมหันต์ ทั้งบุคคลที่อยู่ในครอบครัวของญาติพระนางมาคันทิยา และบุคคลในครอบครัวของพระนางสามาวดี พร้อมกันนั้นยังพวกบริวารคนที่เป็นสาวใช้ และพ่อแม่ญาติพี่น้องคนงานต่างๆ ต่างก็แตกตื่นเพราะความกลัวว่าภัยจะมาถึงตัว ผลกระทบที่เป็นฤทธิ์แรงแห่งความอาฆาตนี้ เป็นบาปมหันต์ และทำให้เห็นถึงพฤติกรรมของพระนางมาคันทิยา ได้แสดงกรรมที่เป็นอกุศลให้มีผลกระทบต่อผู้อื่นที่ร้ายกาจที่สุด ๓ ลักษณะ คือ ความอาฆาต ๑ แล้วไปเบียดเบียน ๑ และสังเวทชีวิตผู้คนด้วยการฆาตกรรมหมู่ ๑ ลักษณะทั้ง ๓ อย่างดังกล่าวนี้ พระนางมาคันทิยา ได้สร้างเครื่องหมายป้ายบาปตัวเองให้สังคม คือ การประทับตราที่เป็นไฟความอาฆาตไว้ไปทั่วทั้งเมืองด้วยอกุศลธรรมที่เรียกว่า “ปาณาติบาต” อันเป็นเครื่องหมายบาป ซึ่งชื่อเสียงของพระนางจึงเป็นสิ่งที่น่ากลัว นี้ คือผลกระทบความอาฆาตที่มีต่อสังคม

๔.๔.๔ ผลต่อพระพุทธศาสนา

ผลกระทบความอาฆาตที่มีต่อพระพุทธศาสนา จากความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา ย่อมได้รับแน่นอน เพราะมีบุคคลที่ได้รับผลกระทบส่วนหนึ่งเป็นอุบาสิกามีจิตใจตั้งในความดีมีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา และผู้ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่เห็นได้ชัด เช่น พระนางสามาวดีและบริวาร เนื่องจากผู้คนที่เป็นคนดีทั้งหลายต้องมาถูกไฟครอบจนสิ้นชีวิตในกองเพลิง ถือว่าเป็นการสูญเสียบุคคลผู้อุปัฏฐากที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาไป และเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย

เมื่อพระนางสามาวดีผู้อุบาสิกาเคยพาบริวารทั้งหลาย ไปให้การช่วยเหลือพระศาสนาด้วยการเข้าไปอุปัฏฐากพระพุทธรูปพร้อมหมู่สงฆ์ ซึ่งเป็นคนดีมีศีลธรรมต้องมาจบชีวิตด้วยกองเพลิงจากคนใจบาปเพียงคนหนึ่ง ในกาลต่อมามีคำถามว่า ทำความดีแล้วย่อมได้ผลดี อาจไม่ใช่ตามคำสอนที่พระพุทธรูปทรงตรัสเสมอไปเสียแล้ว ขนาดพระนางสามาวดีเป็นทั้งมะเหสีของพระราช และเป็นผู้ตั้งทำคุณงามความดีอุปัฏฐากอุปัฏฐากพระพุทธรูปพระศาสนาเสมอมาด้วยดี ผลความดียังไม่ได้รับเลย แต่ต้อง

มารับวิบากกรรมที่โหดร้ายแทน ความดีที่ได้บำเพ็ญมาทั้งหมดทำไมไม่ช่วยให้รอดพ้นจากภัยพิบัติได้ ประเด็นดังกล่าวนี้ อาจมีปุถุชนส่วนหนึ่งที่มีปัญญาน้อยเกิดการสงสัยในพระธรรมคำสอน และอาจทำให้เกิดความเสื่อมศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาก็เป็นได้ แต่สำหรับบุคคลที่เข้าใจและรู้เท่าทันต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและเชื่อเรื่องกรรมรู้ตามเป็นจริง บุคคลกลุ่มนี้ ส่วนมากจะไม่มีปัญหาอะไรและจะเป็นส่วนหนึ่ง ในการร่วมด้วย ช่วยประคองเยียวยาพระพุทธศาสนา จากการได้รับผลกระทบต่อความอาฆาต จนทำให้บุคคลสำคัญในพระพุทธศาสนาต้องเสียชีวิตไป

ผลกระทบจากความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาที่มีต่อพระพุทธศาสนา ทำให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาต้องได้รับการเยียวยาด้วยลักษณะในการเผชิญปัญหาโดยใช้หลักธรรม ๒ ประการ คือ ใช้หลักขันติ และเมตตา ประคองพระพุทธศาสนา ด้วยการปฏิบัติเผยแพร่อย่างอดทนต่อไป ด้วยจิตที่เมตตา ไม่แสดงความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา แม้ความอาฆาตจะส่งผลกระทบต่อพระศาสนาเพียงใดก็ตาม กรณีตัวอย่างของพระนางสามาวดีที่สอนบริวารไม่ให้ไม่ให้โกรธตอบต่อ พระนางมาคันทิยา ที่ใจบาปวางเพลิงกระทำฆาตกรรมในครั้งนั้น ประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่า พระนางสามาวดีได้นำหลักธรรมของขันติ และเมตตา ในพระพุทธศาสนามาใช้อย่างเห็นได้ชัด แต่อย่างไรก็ตามแม้พระพุทธศาสนาจะได้รับผลกระทบที่รุนแรงจากบุคคลใจบาปก็เพิ่มขึ้นก็ตาม ทั้งหมู่สงฆ์และคนดีมีศีลธรรมที่มั่นคง ได้ช่วยกันประคองพระพุทธศาสนา โดยวิธีสันติแก้ปัญหาวิกฤตได้จนมาถึงปัจจุบันนี้

๔.๕ สรุป

การกล่าวถึงเรื่องราวและเหตุการณ์ของพระนางมาคันทิยาผู้มีรูปร่างและหน้าตาที่งดงามนี้ นางเป็นที่ต้องการของพวกชายหนุ่มทั้งหลาย เป็นธิดาของพราหมณ์ชื่อว่า มาคันทิยพราหมณ์ อยู่แคว้นกुरु ครั้งหนึ่งพราหมณ์ได้มอบธิดาตนเองให้พระพุทธองค์แต่ทรงปฏิเสธ และได้ตรัสเตือนสติให้แก่พราหมณ์กับภรรยาจนเป็นเหตุให้บรรลุธรรมเป็นพระอนาคามีได้ ส่วนลูกสาวนั้นได้บ่าปด้วยการผูกใจเจ็บความอาฆาตต่อพระพุทธองค์ กาลต่อมาก่อนพราหมณ์กับภรรยาจะออกบวชในพระพุทธศาสนา ได้พาลูกสาวไปให้อยู่ในการอุปการะของน้องชายชื่อจุฬมาคันทิยพราหมณ์ ต่อมาพราหมณ์ผู้เป็นอาได้นำหลานสาวไปถวายพระเจ้าอุเทน และได้ตำแหน่งอัครมเหสี พอใช้ชีวิตในวังไม่นานจิตนางกำเริบเปลี่ยนไปด้วยใจอาฆาต จึงได้วางแผนจ้างให้ชาวเมืองผู้เป็นมิจฉาธิภูฏี ไปด่าพระพุทธองค์พร้อมพระสาวกที่กำลังออกบิณฑบาต และวางแผนทำร้ายพระนางสามาวดีพร้อมบริวาร ผู้ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ แต่ไม่สำเร็จ เพราะความจริงและจิตเมตตาของพระนางสามาวดี แต่สุดท้ายพระนางสามาวดีพร้อมบริวารต้องมารับชะตากรรมอันโหดร้ายด้วยการวางแผนฆาตกรรมจนสิ้นชีวิตทั้งหมด แต่พระนางมาคันทิยาและญาติๆ ถูกพระเจ้าอุเทนลงทัณฑ์อย่างรุนแรงเช่นกัน โดยวิธีการที่ทารุณจนสิ้นชีพไปพร้อมญาติพี่น้องตน ถือว่าเป็นการให้ทุกข์แก่ท่านทุกขนั้นถึงตัว

ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยานั้น มีมูลมาจากอุปนิสัยนางเอง เช่น เป็นคนเย่อหยิ่ง ด้วยมานะทิฐิ ถือร้น ยโส เป็นคนมักโกรธและผูกความโกรธไว้ เป็นคนมิเจียมตัว ใฝ่สูง ประเด็นนี้จึงเป็นเหตุให้มีการทำร้ายบุคคลที่ขัดใจ เป็นผู้มีจิตโหดเหี้ยม ชอบความรุนแรง มีมารยาเจ้าเล่ห์ หลอกลวง และเป็นมิจิตริษยาผู้อื่น ไม่ชอบชื่นชมยินดี อุปนิสัยทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นมูลเหตุที่ทำให้พระนางมาคันทิยา ต้องเป็นคนที่ถูกรองงำด้วยความอาฆาตที่รุนแรง ประเด็นดังกล่าวสามารถสรุปได้ ๒ อย่าง คือ มูลเหตุแห่งความอาฆาต เกิดมาจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

๑. ปัจจัยภายใน คือ เกี่ยวข้องกับจริต โดยพระนางมาคันทิยานั้น เป็นผู้มึนราคะจริต โสจจริต โมหะจริต และวิตกจริต จริตดังกล่าวนี้ เป็นพื้นเพนิสัยภายในจึงเป็นอุปนิสัยที่เป็นเครื่องสนับสนุนให้เกิดความอาฆาต คือ ความเย่อหยิ่ง จองหงอ มักใฝ่สูง ไม่มีการเจียมตัว มีจิตใจโหดเหี้ยม เป็นคนมีมารยาเจ้าเล่ห์ และในจิตชอบคิดแต่เรื่องริษยา สติปัญญาจึงทรมานไปด้วย เป็นปทปรมะบุคคล ไม่มีความละอายชั่วกลัวบาป ไม่รู้จักคุณและโทษ เป็นมิจฉาทิฎฐิและเป็นหญิงที่โหดร้ายที่สุด

๒. ปัจจัยภายนอกเกี่ยวกับ การอบรมเลี้ยงดู พระพุทธดำรัสอันเป็นเหตุให้พระนางผูกความอาฆาตต่อพระพุทธองค์ ในขณะนั้นสิ่งแวดล้อมเอื้อต่อการเกิดความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา และการได้รับผลกระทบอันเกิดจากความอาฆาตของพระนางมาคันทิยานั้น มีทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น สังคม และพระพุทธศาสนาให้ได้รับความเดือดร้อนอย่างหนัก เพราะไฟความอาฆาตได้ระบาตรและทำลายทั้งคู่อุภยที่ตนมั่นหมายและมีผู้บริสุทธ์ได้เสียชีวิตไปหลายร้อย เช่น พระนางสามาวดีและบริวาร ซึ่งเป็นตราบาปที่ติดจิตวิญญาณพระนางมาคันทิยาไป และยังทิ้งร่องรอยความอาฆาตไว้ของการฆาตกรรมหมู่ อันเป็นผลบาปที่มีโทษมหันต์ในพระพุทธศาสนา

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาได้สอนเรื่องการทำดีและทำชั่วไว้ การให้ผลก็ต่างกัน บุคคลใดกระทำความดีไว้มิได้ย่อมได้รับผลดี ส่วนผู้ที่กระทำความชั่วยอมให้ผลที่เดือดร้อน เช่น ความอาฆาต เป็นความชั่วให้ผลเดือดร้อนที่ร้ายแรง เพราะความอาฆาต เกิดจากกรรมที่กระทำไม่ดีไว้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ความอาฆาตในพระพุทธศาสนา

เกิดมาจากโทสะ ซึ่งเป็นหนึ่งในรากเหง้าของ อกุศลธรรม มีบ่อเกิดมาจากอกุศลมูล อันเป็นรากเหง้าแห่งการทำความชั่วทั้งปวง จึงทำให้บุคคลเบียดเบียนอาฆาต พะยาบาทกันโดยการล่วงเกินทาง กาย วาจา และใจ เพราะมีมูลรากเกิดมาจากกรรมที่เป็นอกุศลจึงได้กระทำทุจริตกรรมต่างๆ สร้างความเดือดร้อนต่อตนและบุคคลรอบตัวมาก และเป็นผู้มักโกรธ หนาด้วยความกำหนัด มีความยินดีในกามคุณ ๕ มีรูป เสียง กลิ่น รส และการได้สัมผัส จิตชอบข้องติดอยู่ในอารมณ์อันเป็นราคะความกำหนัด เป็นผู้มีความโลภ โกรธ และหลง ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศลธรรม ผู้โทสะมากเป็นคนมักโกรธง่าย เป็นมูลเหตุนำไปสู่ความอาฆาตแค้น เมื่อเวลาแสดงออกทางกาย วาจา และจิตใจ จึงประมาทไม่มีสติ กรณีพระนางมาคันทิยา เป็นผู้มักโกรธ มีโทสะ มักแก้ปัญหาคด้วยอารมณ์ที่รุนแรง จิตจึงมีความอาฆาตมาก และเป็นเหตุให้กระทำอกุศลกรรมให้ทั้งตนและผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน ความอาฆาต ในพระพุทธศาสนามีมูลเหตุมาจากกรรมที่เป็นอกุศล ๓ คือ

๑) โลภะ จิตใจมีการสังสมความโลภมาก จึงทำให้บุคคลนั้น เห็นแก่ตัวมาก

๒) โทสะ จิตใจมีการสังสมความโกรธมาก จึงทำให้จิตมีความอาฆาตมาก

๓) โมหะ จิตใจมีความหลงมากและยึดติดในสิ่งที่ตนไม่ชอบใจหลงผูกใจเจ็บในความอาฆาตนั้นไว้จนประคองสติตนเองให้รู้ตัวไม่ได้ บุคคลที่มีโมหะมากจึงขาดปัญญาพิจารณาสิ่งดีชั่ว ความประพฤติ ทางกาย วาจา และใจจึงบกพร่องด้วยสติที่ไม่สมบูรณ์พร้อมด้วยการงาน ในการทำกุศลกรรม บุคคลมีความโลภมาก และมีจิตใจที่ร้อนแรงด้วยโทสะมาก ย่อมหลงระเห็จพอใจในการทำ ความชั่ว มีความเห็นถูกเป็นผิด เห็นผิดเป็นถูก จึงเห็นเหตุให้เป็นมิจฉาภิภูฐิไปด้วย จึงกระทำทุจริตกรรมต่างๆ ไม่รู้ผิดชอบชั่วดีในสิ่งที่ตนกระทำลงไป ดังพระพุทธองค์ทรงตรัสเรื่องบุคคลที่กล่าวหาพระพุทธองค์กับสีหะไว้ในพระวินัยปิฎก มหาวรรคว่า

สี่หะ เพราะเรากล่าวถึงบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย คือ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริตว่าเป็นสิ่งที่ควรเผาผลาญ สี่หะ เราเรียกคนที่ละบาปอกุศลธรรมทั้งหลายที่ควรเผาผลาญได้หมดสิ้น ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ว่า ‘เป็นคนช่างเผาผลาญ’ ตถาคตละบาปอกุศลธรรมต่างๆ ที่ควรเผาผลาญได้หมดสิ้น^๑

ความอาฆาตมีมูลรากเกิดมาจากอกุศลมูล บุคคลที่ชอบสังสมโทสะมาก จึงทำให้กระทำบาปกรรมอกุศลธรรมด้วย กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริตมาก เป็นผลทำให้ตนและผู้อื่นได้รับความทุกข์เดือดร้อน เพราะการเบียดเบียน อาฆาต พยาบาท จองเวร พระพุทธองค์จึงสอนให้ละบาปอกุศลต่างๆ เหล่านี้ ด้วยการเผาผลาญให้หมดสิ้น ประพฤติตามกุศลธรรมที่เป็นกุศลมูลตรงกันข้ามไม่โลภ โกรธ หลง และเป็นไปเพื่อกระทำกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ให้ถึงพร้อมเพื่อให้จิตใจไม่มากด้วยโทสะ อันเป็นเหตุนำไปสู่ความอาฆาตแค้น ตามหลักแห่งพระธรรมที่เป็นคำสอนที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในพระพุทธศาสนา

๕.๑.๒ ประวัติความเป็นมาของพระนางมาคันทิยา

พระนางมาคันทิยาเป็นธิดาของมาคันทิยพราหมณ์แห่งแคว้นกुरु ผู้มีสิริโฉมที่งดงาม เป็นที่หมายปองของชายหนุ่มทั้งหลายเมื่อได้พบเห็น แต่บุรุษทั่วไปไม่มีผู้ใดสามารถเอาพระนางมาเป็นภรรยาได้ จนครั้งหนึ่งพราหมณ์ได้เห็นพระพุทธองค์จึงตกลงใจจะมอบธิดาให้ แต่ถูกปฏิเสธและได้ตรัสเตือนสติเพื่อให้เห็นธรรมความจริงในสังขารแก่พราหมณ์และนางพราหมณี จนเป็นเหตุให้ท่านทั้ง ๒ ได้บรรลุนาคามี แต่พระนางมาคันทิยาได้ผูกอาฆาตในพระพุทธองค์ นับแต่นั้นมา ก่อนที่พราหมณ์และภรรยาจะออกบวช ได้นำลูกสาวไปมอบให้อยู่ในการอุปการะดูแลของน้องชาย ชื่อจุฬมาคันทิยพราหมณ์ เนื่องจากพระนางมาคันทิยาเป็นผู้มีสิริโฉมที่งดงาม พราหมณ์ผู้เป็นอาจึงได้นำนางไปถวายพระเจ้าอุเทน และได้เป็นพระอัครมเหสี หลังจากนั้นจิตใจพระนางเริ่มเปลี่ยนแปลงไป นางได้วางแผนระบายการอาฆาตแค้นที่ค้างขาในใจมายาวมานาน โดยจ้างให้ชาวเมืองที่เป็นมิถิชาภิภูฏี ไปด่าพระพุทธองค์พร้อมด้วยพระสาวกในขณะที่เสด็จออกบิณฑบาต และรวมทั้งได้วางแผนการทำร้ายบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ มีพระนางสามาวดีและบริวาร แต่ไม่สำเร็จด้วยความจริงและความเมตตาของพระนางสามาวดี และท้ายสุดได้วางแผนปลงพระชนม์พระนางสามาวดีพร้อมบริวาร จนทำให้พินาศหมด แต่หลังจากนั้นพระนางมาคันทิยาและญาติๆ ได้ถูกพระเจ้าอุเทนได้ลงโทษที่ทารุณให้ตายไปเช่นกัน เหตุเพราะความอาฆาตจึงทำให้ความพินาศมีมหันต์

ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยานั้น มีมูลเหตุมาจากอุปนิสัยส่วนตัวของพระนาง คือเป็นคนเย่อหยิ่งโส เมื่อมีใครทำให้ไม่พอใจก็โกรธและผูกความโกรธต่อบุคคลนั้นไว้แน่น เป็นคนใฝ่สูง

^๑ วิ. มหา. (ไทย) ๕/๒๙๒/๑๑๒.

มิเจียมตัว ถือร้อน จึงเป็นเหตุให้ทำร้ายผู้ที่ไม่ขัดขวางความต้องการของตน เป็นคนมีจิตโหดเหี้ยม ชอบแก้ปัญหาด้วยความรุนแรง มีมารยาเจ้าเล่ห์ หลอกลวง ไม่มีสัจจะ และเป็นผู้มีจิตริษยา ไม่ชื่นชมยินดีต่อผู้อื่น อุปนิสัยที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นมูลเหตุที่นำไปสู่ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาทั้งสิ้น มูลเหตุแห่งความอาฆาตของพระนางมาคันทิยานั้นมี ๒ ปัจจัย คือ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในเรื่องของ จริต โดยเฉพาะพระนางมาคันทิยานั้น เป็นคนที่มีราคะจริต โทสะจริต โมหะจริต และวิตกจริต เป็นพื้นเพอุปนิสัยที่เป็นเครื่องสนับสนุนให้เกิดความอาฆาต เช่น ความเยอหยิ่ง ใฝ่สูง มิเจียมตัว จิตใจโหดเหี้ยม มารยาเจ้าเล่ห์ และมีจิตริษยามาก ทำให้มีสติปัญญาน้อย จัดอยู่ในประเภท ปทปรมะบุคคล จึงไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ เป็นคนมีมิจฉาทิฐิ และปัจจัยภายนอกนั้น ประกอบด้วย การอุปการะเลี้ยงดู พระพุทธดำรัสอันเป็นเหตุให้พระนางมาคันทิยาผูกความอาฆาตในพระพุทธองค์ และสภาพแวดล้อมเอื้อต่อการให้เกิดความอาฆาต ของพระนางมาคันทิยา จึงสร้างความเดือดร้อนให้ตนเองมากมาย

๕.๑.๓ วิเคราะห์ความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาตามแนวพระพุทธศาสนา

การเกิดของความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา ได้แสดงออกมามากมายนอกสร้างผลกระทบเสียหายมากมาย และมีทั้งปัจจัยที่เป็นแรงผลักดันสนับสนุน เป็นเหตุให้ผลกระทบไปในวงกว้าง เพียงเพราะพระนางมาคันทิยา ได้รับการตำหนิจากพระพุทธองค์ที่ทรงตรัสกับมาคันทิยาพราหมณ์ทำนองว่า ธิดาของท่าน เต็มไปด้วยบุตรและกฐิส เราไม่ปรารถนาจะถูกตั้งธิดาของท่านนี้ แม้ด้วยเท้า

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระนางมาคันทิยาเกิดโทสะโกรธแค้นอย่างแรงต่อพระพุทธองค์ และผูกความอาฆาตไว้ นางได้แสดงจริตตนออกมาให้เห็นได้ชัด คือ ราคะ โทสะ และโมหะ ส่งผลกระทบต่อตัวนางเองโดยตรงทำให้เกิดโมหะเพิ่มเข้าไปอีก จนมีรู้จักแยกแยะดีชั่วสิ่งใดควรมิควร บุคคลที่มีจิตร้อนแรงมากเช่น พระนางมาคันทิยานี้ จึงส่งผลกระทบทั้งตน และสู่วงกว้างให้เสียหายมาก มูลของการเกิดความอาฆาตเกิดมาจากอกุศลธรรม ๓ ประการ คือ ราคะ โทสะ และโมหะ จึงได้ส่งผลกระทบไปหลายส่วนด้วยแรงแห่งความอาฆาตทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรม หรือศาสนา ดังนี้

๕.๑.๔ ปัจจัยสนับสนุนให้ความอาฆาตให้เกิดความรุนแรง

๑. ปัจจัยภายใน คือ จริตของพระนางมาคันทิยาเองโดยตรง มีราคะ โทสะ โมหะ รวมทั้ง โลภะ และวิตกจริต ปัจจัยเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งในการทำให้เกิดแรงผลักดันจิตใจให้กระทำความชั่ว และสนับสนุนจิตของพระนางมาคันทิยาให้เป็นคนที่พักผ่อนเพิ่มมิจฉาทิฐิเข้าไปอีก

๒. ปัจจัยภายนอก ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบ และเป็นแรงผลักดันสนับสนุนที่เอื้อให้พระนางมาคันทิยาทำความชั่วของได้สำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงดู หรือพระพุทธดำรัสก็ตาม

ดังนั้น ปัจจัยสนับสนุนทั้งสองอย่างนี้ถือว่าเป็นส่วนประกอบและเป็นเหตุให้พระนางมาคันทิยา ได้กระทำกุศลกรรมที่สุโต้งได้สำเร็จ

๕.๑.๕ หลักธรรมในการแก้ไขความอาฆาต

ความอาฆาตต้องนำหลักธรรมมาใช้หลายอย่างในการแก้ไข มีทั้งหลักธรรมป้องกันหลักธรรมในการบรรเทา และหลักธรรมในการกำจัด ดังนี้

๑. ใช้หลักธรรมในการป้องกัน คือ หลักธรรมแห่งความเมตตา หรือพรหมวิหารธรรมมีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นหลักธรรมป้องกันไม่ให้บุคคลทำชั่วด้วย กาย วาจา และใจ หรือให้ ทำดี พุทธิ คิทธิ เป็นการป้องกันตัวบุคคลไม่ให้อาฆาตพยาบาทเบียดเบียนผู้อื่น

๒. ใช้หลักธรรมในการบรรเทา คือ หลักธรรมแห่งความงามที่ทำให้การกระทำทางกาย วาจา และใจคนงดงามมี ขันติ กับโสรจจะ เพราะขันติแสดงออกมาในลักษณะความอดทนและโสรจจะแสดงออกมาในลักษณะความสงบเสงี่ยมเจียมตัว ไม่ไปอาฆาตผู้อื่น

๓. ใช้หลักธรรมกำจัดความอาฆาต คือ หลักไตรสิกขา มีศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อกำจัดความอาฆาต เพราะศีลทำให้กาย วาจา เรียบร้อย สมาธิ ทำให้จิตนิ่ง และนำไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริงด้วยปัญญาได้ พระนางมาคันทิยาขาดหลักดังกล่าว จึงทำให้มีการเบียดเบียนตนและผู้อื่นทางกาย วาจา และใจด้วยความอาฆาตที่รุนแรง ทำให้เป็นผู้ไม่รู้จักละอายชั่วกลัวบาป ดังนั้น การใช้หลักในการป้องกัน การบรรเทา และกำจัดความอาฆาต ต้องนำหลักธรรมดังกล่าวนี้มาปฏิบัติ

๕.๑.๖ ผลกระทบของความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา

๑. ผลกระทบต่อตนเองที่ได้รับผลโดยตรง คือ ๑) ทำให้จิตใจเร่าร้อนชีวิตอยู่ไม่เป็นสุข เพราะจิตถูกแผดเผาด้วยแรงอาฆาตภายในมาก ๒) ย่อมปิดกั้นบุญกุศลทั้งปวงไม่ให้เกิดขึ้นได้ อันเนื่องมาจากความอาฆาตเป็นตัวอุปสรรค ๓) ทำให้เสื่อมลาภ ท้ายสุดพระนางหมดสิ้นทุกอย่าง ๔) ทำให้เสื่อมจากพระญาติและบริวาร เพราะในที่สุดญาติทั้งหลายได้รับภัยพิบัติไปด้วย ๕) ทำให้ได้รับแต่คำสาปแช่งนินทา อันเนื่องมาจากความโหดร้ายที่กระทำต่อบุคคลอื่น ๖) ผลกระทบความอาฆาต ทำให้พระนางมาคันทิยาได้เสวยความทุกข์ทางกายและทางใจอยู่ตลอดเวลา เพราะการเผาผลาญที่ได้รับจากการแผดเผาของไฟอาฆาตนั้น ๗) ผลกระทบความอาฆาต ส่งให้ไปสู่ทุกติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า การกระทำกรรมชั่วที่หยาบช้ำฉาบฉ่ำ เป็นแรงเหวี่ยงผลักดันไปให้จิตใจตกต่ำ ผลกระทบความอาฆาตต่อตนเองของพระนางมาคันทิยานี้ ทำให้พระนาง ไม่มี หิริและโอตตบปะ จึงได้กล่าวร้ายอาฆาตแค้นผู้อื่นมาก การกระทำกรรมจึงประกอบด้วยกายทุจริต วาจีทุจริต และมโนทุจริต อย่างไม่ละอายชั่วกลัวบาป

๒. ผลกระทบต่อผู้อื่น เกิดจากความอาฆาตของพระนางมาคันทิยาที่แก่กล้าแล้ว ซึ่งเป็นแรงผลักไปจากจิตอาฆาตที่มีกำลังมาก คือ ๑) ความอาฆาตผลักดันให้มีผลกระทบที่มีต่อบรรดาญาติ

ต่างๆ เช่น ญาติพี่น้องของพระนางสามาวดีทั้งหลายได้รับเคราะห์กรรมเกือบทั้งหมด ยกเว้นบิดาและมารดาของพระนางมาคันทียา เท่านั้น เพราะท่านทั้งสองเป็นผู้มีบุญที่สั่งสมมาดี โดยได้ออกบวชในพระพุทธศาสนาไปก่อนหน้านี้แล้ว แต่ผลกระทบได้ตกถึงญาติๆ ของพระนางสามาวดีแทน ๒) ความอาฆาตผลักดันให้มีผลกระทบต่อพระนางสามาวดีและบริวาร เนื่องจากเข้าไปเกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ด้วยการไปอุปัฏฐาก จึงเป็นเหตุหนึ่งที่ต้องได้รับผลกระทบ เพราะพระนางมาคันทียานั้น มีความอาฆาตต่อพระพุทธองค์อยู่แล้ว เมื่อพระนางมาคันทียาทำร้ายพระพุทธเจ้าไม่ได้ จึงหันมาทำร้ายพระนางสามาวดีและบริวารให้ได้รับผลกระทบด้วยการฆาตกรรมจนฉิบหาย ๓) ความอาฆาตผลักดันให้มีผลกระทบที่มีต่อพระราชา เนื่องจากพระนางมาคันทียา ทำให้พระราชาต้องเดือดร้อนทรงวุ่นวายไปด้วยหลายครั้งกับแผนการก่อการร้ายของพระนางมาคันทียา และเกือบทำผิดด้วยการที่จะปลงพระชนม์พระนางสามาวดี เพราะรู้เท่าทันในแผนการร้ายนั้น แต่สุดท้ายต้องสูญเสียแม่สีอันเป็นที่รักทั้ง ๒ ไป และส่งผลกระทบต่อการบริหารราชการแผ่นดินตามมาอีกมาก ๔) ความอาฆาตผลักดันให้มีผลกระทบต่อพระพุทธองค์และพระสาวก ด้วยมูลเหตุที่พระนางมาคันทียาไม่พอใจในพระดำรัสที่ตรัสพระพุทธองค์ว่า นางจุมุตรและกรีส ไม่ปรารถนาจะถูกต้อนนี้แม้ด้วยเท้า พระนางจึงผูกความอาฆาตไว้และหาช่องทางทำร้ายพระพุทธองค์ให้ได้รับผลกระทบในแผนการร้ายเหล่านั้น

๓. ผลกระทบต่อสังคม ผลกระทบเกิดจากความอาฆาตทำให้สังคมได้แตกตื่น เพราะว่ามี การตายของคนเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากด้วยการฆาตกรรมอันเป็นฝีมือของพระนางมาคันทียาเป็นผู้กระทำ เช่น การฆาตกรรมหมู่พระนางสามาวดีพร้อมด้วยบริวาร และยังมีพวกบรรดาญาติๆ ผู้ประสพชะตากรรมของพระนางมาคันทียาได้รับการเสียชีวิตอีกเป็นจำนวนมาก สังคมแตกตื่นเพราะได้รับรู้และเห็นสิ่งเลวร้ายนั้นจึงสร้างความทุกข์ระแวง ต่างก็แตกตื่นเพราะความกลัวว่าภัยจะมาถึงตัว

๔. ผลกระทบต่อพระพุทธศาสนา เพราะมีบุคคลที่ได้รับผลกระทบส่วนหนึ่งเป็นอุบาสิกามีจิตใจตั้งในความดี มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา และผู้ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่เห็นได้ชัด เช่น พระนางสามาวดีและบริวาร เนื่องจากผู้คนที่เป็นคนดีทั้งหลายต้องมาถูกไฟครอบจนสิ้นชีวิตในกองเพลิง ถือว่าเป็นการสูญเสียบุคคลผู้อุปัฏฐากที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาไป จึงเป็นส่วนหนึ่งส่งผลกระทบต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปด้วย เพราะภัยที่ส่งผลกระทบอันเกิดจากความอาฆาต อีกประการหนึ่งหากมีคนตั้งคำถามว่า พระพุทธองค์สอนทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ทำไมพระนางสามาวดีและบริวาร ได้กระทำความดีมาตลอด ในพระพุทธศาสนา ทำไมความดีไม่ช่วยให้รอดพ้นจากกองเพลิง อาจทำให้กระทบต่อพระพุทธศาสนาในภายหลังได้ แต่คงมีเฉพาะบุคคลบางส่วนที่ยังไม่เข้าใจหลักคำสอนเท่านั้น และผลกระทบนี้ได้ทำให้พระอานนทันทนไม่ได้ต้องทูลขอพระพุทธองค์ให้เสด็จนิมนต์ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองอื่น ผลกระทบนี้ในท้ายที่สุดแล้ว พระพุทธองค์และพระสาวกทั้งหลายพร้อมผู้เลื่อมใสในพระรัตนตรัย ได้ช่วยกันประคองและเยียวยา โดยใช้สันติวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มาจนถึงปัจจุบันนี้

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

หลังจากได้ทำการวิจัยงานนี้มาแล้ว ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นประเด็นในการเสนอแนะ เพื่อที่จะทำการวิจัยในครั้งต่อไป สำหรับนักศึกษา ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในงานวิจัยนี้

พูดถึงเรื่องความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา ซึ่งมีปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ความอาฆาต มีความร้ายแรงและทรงพลังยิ่ง เสมือนคำสาปที่เป็นอาถรรพ์มีประจำโลกสามารถครอบงำทำร้ายจิตใจคนให้ตกไปสู่ที่เสื่อมได้ เช่น พระนางมาคันทิยาได้คร่าชีวิตคนรอบข้างไปมากมาย มีพระนางสามาวดีและบริวารทั้ง ๕๐๐ และคนอื่นๆ ด้วยการปิดประตูวางเพลิงจนสำเร็จ ประเด็นเสนอแนะในเล่มนี้ คือ

๑. การแสดงออกซึ่งความอาฆาตของพระนางมาคันทิยา เป็นที่มาของการสังหารหมู่ที่โหดเหี้ยมที่สุดในงานวิจัยนี้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำหลักธรรมมาช่วยในการแก้ไขความอาฆาต โดยมีตั้งแต่ระดับขั้นพื้นฐานและระดับที่สูงขึ้นไป เช่น หลักธรรมบรรเทาใช้ ขันติ กับ โสรัจจะ หลักธรรมป้องกันใช้หลักเมตตา หลักธรรมกำจัด ใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา

๒. งานวิจัยเล่มนี้ ยังมีประเด็นและข้อมูลบางส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์ เช่น เรื่องอดีตกรรมของพระนางมาคันทิยาที่เคยกระทำกรรมจองเวรต่อกันมาก่อนกับพระนางสามาวดีและบริวาร พร้อมกันนั้นในงานวิจัยนี้ ยังค้นหาเรื่องกรรมในอดีตชาติของพระนางมาคันทิยาที่มีการจองเวรกับพระพุทธองค์ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสเล่าไว้ในคัมภีร์ด้วยพระองค์เองโดยตรงยังไม่เจอ จึงเป็นประเด็นที่ควรศึกษาค้นคว้าต่อไป เพื่อต่อยอดให้สมบูรณ์

๓. และผลของความอาฆาตมีทุกคิดเป็นที่ไปแน่นอน เพราะการกระทำความชั่วย่อมถูกแรงแห่งกรรมผลักดันให้ตกไปสู่ที่ชั่วอยู่แล้ว เช่นพระนางมาคันทิยา แต่พระนางมาคันทิยาหลังจากสิ้นชีวิตไปแล้วจะต้องได้รับกรรมที่หนักหนาไปอีกนานเพียงใด ผู้วิจัยยังค้นหาในคัมภีร์ยังไม่เจอ ฉะนั้นในงานวิจัยเล่มนี้ จึงกล่าวได้ว่า ยังมีข้อมูลในบางส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์พอผู้วิจัยจึงเสนอแนะไว้ เพื่อเป็นแนวทางในการทำวิจัยและนำไปต่อยอดอีก

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาความอาฆาตกับการใช้หลักสันติในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อลดความรุนแรงกับคนในครอบครัว โดยมีการตั้งประเด็นที่เป็นแนวทางไว้ คือ ศึกษาวิเคราะห์การกำจัดความอาฆาตในการใช้หลักสันติของพระพุทธศาสนาเถรวาท (สันติภายใน และสันติภายนอก)

๒. ควรศึกษาเปรียบเทียบความอาฆาตของนางยักษิณีกับพระนางมาคันทิยาว่า ส่งผลร้ายแรงต่างกันอย่างไร ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๓. ควรศึกษาดีตกรรมในการจองเวรของพระนางมาคันทิยากับพระพุทธรองค์ว่า ด้วยผลกรรมอันใดของนางจึงได้ผลักดันจิตให้ทำกรรมชั่วต่อพระพุทธรองค์และหมู่สงฆ์ในพระพุทธศาสนา

๔. ควรศึกษาหลักอภัยทานของพระนางสามาวดีกับพระนางมาคันทิยา ที่พระนางสามาวดีไม่อาฆาตแค้นต่อพระนางมาคันทิยา เมื่อครั้งก่อนถูกไฟครอบสิ้นใจ เพราะโดยธรรมชาติของคน เมื่อมีผู้มาทำร้ายตน โดยเผาทิ้งเป็น จิตใจย่อมทรมาณทรมานทุกรายเป็นทุกข้ออย่างยิ่ง หากเป็นบุคคลธรรมดาทั่วไปย่อมสาปแช่งผู้ที่ทำร้ายตนแน่นอน แต่พระนางสามาวดีให้อภัย ฉะนั้น อภัยทานของพระนางสามาวดีนี้มีผลหรือไม่ หากมีด้านใดบ้าง เพื่อทำการวิจัยต่อไป

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ เล่ม.** กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ :

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **คู่มือประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๑**

แปลโดยอรรถ, พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

จำเนียร ทรงฤกษ์, **พระนางสามาวดีอุบาสิกา ผู้เป็นเลิศด้าน ผู้อยู่ด้วยเมตตา,** พิมพ์ครั้งที่ ๑,

กรุงเทพมหานคร : วัดสังฆทาน, ๒๕๕๑.

เจียรชัย เอี่ยมวรเมธ, **พจนานุกรม ไทย ฉบับใหม่,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๕๒.

ปัญญา ใช้บางยาง, **อสีตมหาสาวก ๘๐ พระอรหันต์ ชีวประวัติและคำสอนของพระเถระสาวก**

ในสมัยพุทธกาล, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา ม.ป.ป.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเศษ สมบูรณ์ ตาสนธิ, **พระอรหันตสาวกบรรลุธรรมได้อย่างไร,** นนทบุรี : ธิงค์

ปิยอนด์ บู้ส์, ๒๕๕๖.

_____. สมบูรณ์ ตาสนธิ, **หนึ่งเดือนดูจิตให้นิพพาน,** นนทบุรี : ธิงค์ ปิยอนด์ บู้ส์, ๒๕๕๕.

พระพุฒิสเถระ รจนา **คัมภีร์วิสุทธิมรรค,** สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจอาสภมหาเถร) แปล

และเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร : ธนาเพรส จำกัด ๒๕๕๖.

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), **ปทัฏฐคถาธรรมหลวงพ่อบ้าน,** กรุงเทพมหานคร :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑,

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

- _____ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖.
กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.
- _____ (ป.อ. ปยุตโต), **การเสริมสร้างคุณลักษณะเด็กไทย และพุทธวิธีการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, กรุงเทพมหานคร : เจริญดีมั่นคงการพิมพ์, ๒๕๕๗.
- _____ (ป.อ. ปยุตโต), **ชีวิตที่สร้างสรรค์สดใสและสุขสันต์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐.
- _____ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗,
กรุงเทพมหานคร : จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๒.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐,
กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด ๒๕๕๔.
- พระครูกุศลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กัลยาณธมโม), **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**,
พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๔๔).
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด
ศัพท์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐.
- พ.อ.ปิ่น มุกขนันต์, **พุทธวิธีครองใจคน**, กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊ค, ๒๕๔๑.
- วคิน อินทสระ, **ลีลากรรมของสตรีในครั้งพุทธกาล**, กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๒๕.
- สมเด็จพระญาณสังวร **สมเด็จพระสังฆราชสกลสังฆมหาปริณายก, สนิมอยู่ในใจ**, กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ **พระธรรมบพทศุภาค, ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, กรุงเทพมหานคร :
เลียงเชียง, ๒๕๒๕.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒,
กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร), **มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์**, กรุงเทพมหานคร :
ธรรมสภา, ๒๕๔๖.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

- กษิรา เทียนส่องใจ, “การศึกษาวิเคราะห์อภัยทาน เพื่อการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระครูนิวริฐธรรมานุศาสน์, “ศึกษาบทบาทของมหัศจรรย์ที่ได้รับเอตทัคคะในพระพุทธศาสนา
เถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาดุลย์ ยโสธโร (บุตรตะเคียน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องบัณฑิตเจ้ากับการบรรลुरुธรรม”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาดุลย์ ยโสธโร (บุตรตะเคียน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องบัณฑิตเจ้ากับการบรรลुरुธรรม”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระบุญญา ปรุกโกโม (คนหมั่น), “ศึกษาวิเคราะห์ความเจ็บป่วยกับการบรรลुरुธรรมในพระพุทธศาสนา
เถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาจำรูญ ปัญญาโร (อินทร์องค์), “ การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พูนสุข มารังสรรค์ “การศึกษาเรื่องการจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พูนสุข มาศรีงสรรค์, “การศึกษาเรื่องการจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

วิโรจน์ พรหมสุด, “การบวช : กระบวนการขัดเกลาความเป็นศาสนทายาทคุณภาพ”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สุมาลี แสงเดช, “การศึกษาวิเคราะห์คุณะธรรมของสตรีคนสำคัญในวรรณคดี พระพุทธศาสนา”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๓.

(๓) สารสังเขปออนไลน์ :

บทความจากพระไตรปิฎก เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ, [ข้อมูลออนไลน์] แหล่งที่มา :

https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=912574622187560&id=617970181648007 [สืบค้น ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

พระชนพดล สิริวิโส **พระเจ้าสุปปพุทธะ** [ข้อมูลออนไลน์] แหล่งที่มา : https://www.facebook.com/nop_072/posts/571905576352392:0 [สืบค้น ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

พลังจิต “กรรม” เจ้าชายวิฑูฑกะชำระแค้นฆ่าล้างศากยตระกูล, [ข้อมูลออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://palungjit.org/threads/> [สืบค้น ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา, วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖, [ข้อมูลออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.dhammadhome.com/webboard/topic/22423> [สืบค้น ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

วัดพุทธอาราม เกาะกวม **ขันติ ความอดทน**, [ข้อมูลออนไลน์] แหล่งที่มา : http://buddharam.us/index.php?option=com_content&view=article&id=4:2012-01-28-10-04-54&catid=3:dhamma&Itemid=4 [สืบค้น ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

วิกิพีเดีย **สารานุกรมเสรี** [ข้อมูลออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/> [สืบค้น ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

สมเด็จพระญาณสังวร สกลมหาสังฆปริณายก, **พระนิพนธ์ ธรรมกถาในการอบรมกรรมฐาน-หน้า ๖๖-๖๗**, [ข้อมูลออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://oknation.nationtv.tv/blog/print.php?id=401021> [สืบค้น ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

สมเด็จพระญาณสังวรฯ **พระนิพนธ์ ลงพิมพ์ในหนังสือแสงส่องใจ ๓ ตุลาคม ๒๕๒๙**. [ข้อมูลออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.dhammadjak.net/board/viewtopic.php?t=10711> [สืบค้น ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อผู้วิจัย	: พระครูสถิตวิริยาภรณ์ (จิตวิริโย/วังใหม่)
ว/ด/ป เกิด	: วันที่ ๗ เดือนกันยายน พุทธศักราช ๒๔๙๒
สถานที่เกิด	: บ้านเลขที่ ๗๗ หมู่ ๔ บ้านเมืองวะ ตำบลเมืองเส้น อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
การศึกษา	: นักรรรมเอก ปริญญาตรี พชบ. (บาลี-สันสกฤต) มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่
ประสบการณ์ทำงาน	: เป็นครูพระสอนศีลธรรมโรงเรียนบ้านศรีบุญเรือง ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่
อุปสมบท	: วัดข้าวสุ่ง ตำบลสันทราย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๒๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๕
หน้าที่	: ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาส วัดเมืองเส้น เมื่อพุทธศักราช ๒๕๕๓
ปีที่เข้าศึกษา	: พุทธศักราช ๒๕๕๖.
ปีที่สำเร็จการศึกษา	: ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๑.
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดเมืองเส้น เลขที่ ๓๒ หมู่ ๒ ตำบลเมืองเส้น อำเภอสันทราย จังหวัด เชียงใหม่ ๕๐๒๕๐.